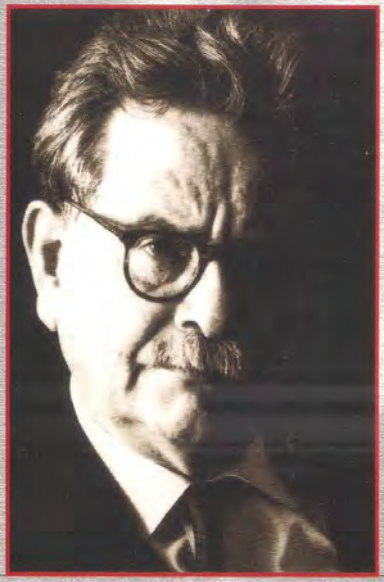
ELIAS CANETTI

Soylu Sınıfın Sonbaharı*

İngiltere Yılları

Türkçesi: Veysel Atayman

*SEL

ELIAS CANETTI • SOYLU SINIFIN SONBAHARI *

SOYLU SINIFIN SONBAHARI*

İngiltere Yılları

ELIAS CANETTI, (Rusçuk, 1905-Zürih, 1994) Kökeni, İspanya'dan göç eden Sefarad Yahudilerine dayanır. *Körleşme* adlı romanı ve *Kitle ve İktidar* adlı incelemesiyle tanınır. 1981'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldı. Ömrünün büyük bir kısmını İngiltere'de geçirdi. Eserlerini Almanca yazdı. (Yazarla ilgili daha geniş bilgiyi, kitabın sonundaki "Çevirmenin Notları" bölümünde bulabilirsiniz.)

VEYSEL ATAYMAN, 1941'de doğdu. İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller ve Mütercim Tercümanlık bölümünde öğretim görevlisi. Çeşitli konularda çok sayıda teorik metin çevirdi. Homiar Von Ditfurth'un *Biz Bu Evrenin Çocukları* kitabını çevirisiyle, 2009 yılında Dil Derneği'nin Çeviri Ödülü'ne layık görüldü. Sinema alanında derleme kitapların yanı sıra, çeşitli dergilerde çok sayıda deneme, eleştiri yazdı. Editörlük yaptığı yayın kuruluşunda iki yüze yakın klasik metne önsöz yazdı.

* **SEL** YAYINCILIK / ANI

*SEL YAYINCILIK
Piyerloti Cad. 11 / 3 Çemberlitaş - İstanbul
Tel. (0212) 516 96 85 Faks: (0212) 516 97 26

http://www.selyayincilik.com
E-mail: halklailiskiler@selyayincilik.com

*SEL YAYINCILIK: 469

ISBN 978-975-570-482-1

SOYLU SINIFIN SONBAHARI
İngiltere Yılları
Elias Canetti

Kitabın Özgün Adı:
Party im Blitz
Die englischen Jahre
Türkçesi: Veysel Atayman

© Sel Yayıncılık 2010
Bu kitabın Türkçe yayın hakları ONK Ajans Ltd. aracılığıyla Sel Yayıncılık'a aittir.

Genel Yayın Yönetmeni: İrfan Sancı
Editör: Bilge Sancı
Kapak ve teknik hazırlık: Gülay Tunç

Birinci Baskı: Ocak 2011

Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaası
Fatih Sanayi Sitesi, 12/197-203
Topkapı-İstanbul, 567 80 03

Elias Canetti

Soylu Sınıfın Sonbaharı

İngiltere Yılları

Türkçesi: Veysel Atayman

Anı

İÇİNDEKİLER

İngiltere'den 31

İngiltere'de "Hiç-Kimse" Olmak ya da Küçümsenmenin Sessizliği 43

Amersham 53

"Durris", Stubbs Wood, Chesham Bois 60

Temizlik İşçisi 76

Herbert Read 79

İngiliz Partilerinin Erdemli ve Erdemsiz Tutumları 82

Hampstead: Ozanlar Toplantısı 84

Kathleen Raine 87

Aymer ve Annesi 91

Mochrum'daki Ziyaret 93

Lord David Stewart 98

Bayan Phillimore, Bertrand Russell 102

Arthur Waley 115

Diana Spearman 122

Enoch Powell 126

Veronica Wedgwood 130

Partilerde Boşuna Aranan Teselliler 132

Franz Steiner 134

Downshire Hill 142

J.D. Bernal 146

Geoffrey Pyke 150

Freddie Uhlman 154

Ce poids! Ce poids! 158

Henry Moore ve Roland Penrose
Yıldırım Harekâtı Altında Parti
Britanya Muharebesi

Hampstead Heath 160

Hampstead Church Row Mezarlık 162

Penrose'un Evinde Parti, İtfaiyeciler 165

"The Freemason Arms Pub", Friedl 168

Friedl'ın Cömertliği, Bluz, Henri Smith 170

Oskar Kokoschka 172

Iris Murdoch 179

Vaughan Williams 194

Aymer 198

İngiltere, Bir Ada 202

Hızlar 205

Kibrin Çeşitleri 207

Çeviriye Dair

"*Party im Blitz*" (2003) İkinci Dünya Savaşı'nın ilk dönemlerinde Nazi Almanya'sının Londra'ya yönelik bombardıman saldırılarına gönderme yapan bir tanımlama. Hızlı, ani baskınların özelliğine işaret eden bir sözcük "Blitz"in ilk akla gelebilecek anlamı da şimşek, yıldırım. 2. Dünya Savaşı'nda baskın bir saldırıyla zafere ulaştıran muharebe anlamında kullanıldı "Blitzkrieg" kavramı.

Canetti 36 bölüme ayrılmış metnin 25. bölümünü kitabın adıyla açıyor. İngiliz mentalitesinin, karakteristik özelliklerinin, hatta belki de bir tür "iş bölümüne" teslim olmuş, mekanikleşmiş davranış ve tepkileri enikonu belirlenmiş bir yaşam tarzını kişiler ve onların çevresindeki olaylar aracılığıyla tanıtmaya çalıştıktan sonra, "bu kadarı da olabiliyor" der gibi bu bölüm. Gökte uçaklar birbirini kovalarken altta, yerde, üç katlı bir binada bütün ritüelleriyle gerçekleşen bir parti; aynı evin bodrumundan aldıkları kum kovalarıyla yakındaki yangınları söndürmeye çalışan, birbirine sarılmış sevgililerin arasından onların rahatını bozmadan gidip gelen, koşuşturan gönüllü itfaiyeciler.

İngiltere'yi Londra'ya, Londra'yı da aristokrasi, üst sınıf, üst kast, soylu sınıf vb. kavramlarla tanımladığımız bir sosyal tabakaya ve gözü o yükseklerde olan yakın çevreye indirgemiş Canetti. Ada'nın içindeki, miadını doldurmakta olan bir sosyal katmanın "adacığına" düşmüş gibi. 1938'de Nazilerin Çekoslovakya işgaliyle başlayan dönem Canetti'nin de eşi Veza ile "Adaya" ve "adacığa" kapağı attığı yılların başı. 1936'da "Auto-da-Fé" ya da bizdeki adıyla *Körleşme* (Türkçesi: Ahmet Cemal) dışında doğru dürüst bir yayını yok. Ve kırklara gelirken, *Körleşme*'yi sadece tek bir kişinin okuduğunu öğreniyor "adacıkta"; o da işi gücü okumak olan en kültürlü kişilerden biri. İşte neredeyse o tek yapıtının (ve yazmayı planladığı, yaklaşık 15 yıl sonra basılacak olan *Kitle ve İktidar*'ın) desteğiyle dolaşmaya çalışıyor berikilerin arasında.

Kendini casus kulak, koku alma yeteneği gelişmiş bir tür av köpeği gibi tanımlayan Canetti, İngiliz yüksek sınıfının, ayrıca bu sınıfın genel niteliği olarak ondan kolayca ayrılmayacak, Cambridge, Oxford çıkışlı iyi yetişmiş, eğitimli, kültürlü, entelektüel cemaatinin (Russell, Murdoch, vb.) peşine takılmış. Sıkça sözünü ettiği ve ellilerde-altmışlarda İngiliz entelektüelleri arasında (edebiyat ve felsefe bölgesinde) belirleyici olan Sartre'ın ünlü bir kavramıyla, "ötekinin bakışı benim cehennemimdir" tespitine örnek sunuyor denebilir. Ama elbette "ötekinin" bakışına düşmek, iki kutuplu bir oyun. Canetti, kişi portrelerinden oluşturduğu galeride, sanki asıl kendisine bakılmasını istiyor gibi. Gibi değil, öyle.

Önsözde de işaret ediliyor zaten; kendini, seçtiği insanlarda, kişilerde gizleyen, yansıtan, kendi dönüşüm ve değişmelerinden söz etmek yerine, anlattığı kişilerin dönüşümlerine gönderme yapıp duran yazar, bilerek ya da elinde olmadan kendi portresini bir "bakan" olarak netleştirip duruyor.

Onun "İngiltere'de insan" ya da genelleme yaparak sadece "insan" diyerek tutkulara, huya, korkulara, endişelere, cesarete, özellikle de İngiltere'de karşılaştığı ikiyüzlülüklere, soğukluğa, dışta tutmaya vb. işaret ettiği her yerde, "insan" öznesini ya da nesnesini çıkartıp yerine Canetti'yi koyabilirsiniz; koymalısınız.

Metni çevirmeye çalışırken bu geçişi yapamadığım sürece çok bocaladım. Sonra baktım ki İngilizce çevirmeni (2005) işlemi gerçekleştirip Canetti'nin, "insan" dediği birçok yere "ben'" yerleştirivermiş.

Hangi ben bu, dönüşümlerini, duygularını, tutkularını, endişelerini, korkularını, aşk arayışlarını -belki de annesinin kendisinden esirgediği yeri doldurulmaz sevgiyi- başkaları üzerinden, hem de çok ayrıcalıklı, özelleşmiş bir sosyal kast üzerinden bize aktaran?

"İngiltere'de Hiç-Kimse olmak" diye bir bölüm var. O hiç-kimse kendisi en başta; istediği kadar öteki sığınmacılardan, geçici göçmenlerden söz etsin. Sokak temizlikçisine ayırdığı bölümü, doğrudan kendine ayırdığı bölüm gibi bile okuyabiliriz. Yolun başında, süpürgesine dayanıp gelen geçeni izleyen ve hep söze önce kendisi giren, beyaz, çelenkleşmiş saçlarıyla yeni yapılmış bir aziz resminden çıkagelmiş izlenimi veren yaşlı adam. Söze ondan evvel girmenin, onunla konuşmaya tenezzül etmiş olma anlamına geleceğini hatırlatıyor Canetti. "Hep önce o başlardı sohbete," diyor. Ne hassas bir denge. Kendisine karşı kollanmış mı? Bütüne baktı-

ğımızda bu sorunun cevabı "Hayır." Öyleyse bir temenni, bir yürek burukluğu, unutulmaz bir tenezzül edilmişlik hali: Söze çoktan, Canetti daha Ada'ya ayak basmadan önce başlamış, hiç susmayan ötekilerin sözlerine sürekli kulak vermek mecburiyeti.

Biri basılmış biri basılabilecek iki kitapla o adacığın içinde kaybolup gitmeye direnen kişi, Canetti, "*Party im Blitz*" de anılarının son seremonisiyle vedalaşırken yer yer mırıldanıyor, kendi kendisiyle konuşuyor. Açıklamalarına özne-nesne olarak Canetti'yi yerleştirmek çok yerde "cümleleri, metin parçacıklarını" anlamaya yetmedi. Artık yabancılaştığımız telgrafların dili gibi kısa, tek sözcüklü ifadelerin işlev taşıdığı bölümler zorluyor anlamayı. Ya da, yazarlık kimliğini ısrarla korumaya çalıştığı için olacak, şiire özgü bir "ben anlatıcı" haliyle bilgilendirici değil de "anlam kodlayıcı" tutumuyla çevirinin başına epey dert açıyor.

Kitabın İngilizce çevirisini değerlendirebildiğim kadarıyla kimi kararsızlıkları, bulanıklıkları gidermeye çalıştım. Hâlâ sağda solda gözümüze, zihnimize batan "dikencikler" benim sınırlarımı belirliyor olacak. Bütününde dış kaynaklı yorumların pek değinmediği bir hâkim hava var. Nobel ödüllü yazarın dünyasına ne kadar zorlasa "hayatın trajikomik", grotesk, gülünç olabilecek boyutu bir türlü giremiyor.

Tipik bir komedi metninin çıkabileceği bölümlerde, Canetti neredeyse inatla bir insanlık dramının ötesinde bir boyut göremiyor, görmek istemiyor. "Auschwitz'ten sonra şiir yazmak barbarlıktır" diyen Adorno'nun çağrısına kendince yorum getirip cevap verir; bu hayata gülmek insanlık suçudur, der gibi bir hali var.

Aklıma bu suçu en çok işleyen Fellini'yi getirmeden edemiyorum.

Veysel Atayman

Almanca Baskının Önsözü

Hiç kimse bir ada değildir.
John Donne
İngiltereye asıl gelme nedenim, Almanca yazmayı öğrenmek.
Georg Christoph Lichtenberg

Canetti'nin 1905 ile 1935 yılları arasındaki hayatını anlatan otobiyografisi, yetmişli yılların sonlarında dilinin açık seçikliğiyle, biçiminin kusursuzluğuyla şaşırtıcı bir etki yaptı. Yapıtın başarısında Goethe ve Stendhal örneğine dayalı klasikliğinin payı büyüktü. Aynen bir eğitim-yetişme (bildungsroman) romanında olduğu gibi, dönemin huzursuzlukları ve kargaşası içinde yazarın kişilik ve karakterinin gelişme yolu izleniyor; bu arada Canetti, portreleri sonuçta bir edebiyat galerisi oluşturmaya uygun, birbirine benzer, çok sayıda ünlü kişiyi anlatıyordu. Yazar bu ayna efekti sayesinde, tanıdıklarının oluşturduğu yansımada aydınlanan kendi kişiliğini, iyice kristalleştirme imkânı buluyordu. Böylelikle hatırlamaların o güvenilmez, oynak özüne belirgin konturlar, sağlam bir biçim kazandırabiliyor ve kendi, nihai değişimini gerçekleştiriyordu. Gözlem ve analiz, anekdot ve yansıma, bu keyif veren okuma okulunda ender bir bileşim oluşturuyor ve temiz, açık seçik, güçlü imgelerle bezeli bir dil, anımsanana, duyularla algılanabilecek bir varoluş, mevcudiyet hali kazandırıyordu neredeyse.

Otobiyografi yazarı döneminin ve çağının büyük olayları ile ilişki kuruyordu. Aynen kendini Mainz'ın kuşatılması ve Valmy muharebesi içinde anlatan Goethe ya da Julien Sorel'e Napoleon'un Waterloo'daki yıkılışını savaşın kıyısında yaşatan Stendhal gibi, Canetti de anılarının ikinci cildinde, hem yapıtlarına hem de kişiliğine tayin edici damgalar vuran Viyana Adalet Sarayı yangınını geri getiriyordu. Ancak belli başlı kimi

olayların dışta bırakılması, yazarın önceki hayatını olduğundan daha güzel göstermek, yaşadığı amansız sıkıntılardan, zorluklardan arındırmak istediği izlenimi uyandırdı. Daha önce, yazdıkları değil de kişiliğiyle ilgi çekmiş yazarda sevimli bir yan bulan kimi dostları, bu tavrı hoş karşıladılar; tersine şaşkınlığa uğramış kimileri de politik taraflılığını saklayan ve hatalarının bazılarını inkâr etmek istiyormuş gibi onları gözle görülür biçimde atlayan eski yoldaşlarının kendilerine ihanet ettiği duygusuna kapılmışlardı.

Ancak bir yazarın otobiyografisi, yazınsal bir edim, yaşanılmış kurmaca olarak kalır ve biyografinin nesnelik ölçülerine göre kendisinin tartıya vurulmasını istemez. Canetti'nin amacı sembolik figürlerle (kişilerle) hayat öyküleri, canlandırmalar oluşturmaktır; yoksa bir yeniden üretme, hele hele yaşanmış hayatın aynısını (bu da artık ne anlama geliyorsa) anlatmak değildir. Bu nedenle 1933'te bir notla kendini eleştirenlere uyarırcasına cevap verir:

Bir hayat öyküsünde de tahmine kalmış, çözülmesi gereken bilmeceli birçok yan olmalıdır ve sözde çözümlerin de işe yarayabilmeleri gerekir. Bazı şeyler hep gizli kalabilecek şekilde bir araya getirilip kurulmalıdır. Çarpıtıcı ve boyunu aşan, cüretkâr bütün müdahaleler gülünç düşmelidir. Bir hayat öyküsü, kendisinden söz ettiği hayat gibi gizlidir; sırdır. Açıklanmış hayatlar hayat değildir.

Bu düşüncelere bir yandan varoluş biçimi vermeye çalışırken, bir yandan da projesini geliştirmeye yönelmişti Canetti; kimi arkadaşlarına ifşa ettiği gibi, otobiyografi beş cilt olarak planlanmıştı. Üç bölümün başlığından da belli olacağı gibi, her bir bölümün ayrı bir anlam ve işlevi olmalıydı: Kurtarılmış dil; Kulaktaki Meşale; Gözün Oyunu. Buradaki amblemler, yazarın kavramaya çalıştığı "insanın" gelişme evrelerine işaret etmektedir. "*Party im Blitz*" (*Yıldırım Harekâtı Altında Parti*, diye yorumlu çevirebileceğimiz) elimizdeki kitabın adı, koku alma duyusu, yani "burun" simge olarak düşünülmüş olmalıydı; Canetti'nin uzun bir bölümü için öngördüğü bu başlık, İngiltere'de karşılaştığını düşündüğü "İnsanı güçsüzleştiren koku" hali ile ilişkiliydi. Ama belki de bu bölümün bölük pörçük kayıtlarının, not düşmelerinin birçoğunda İngilizlerin görünürdeki

duygusuzluğunu ele aldığı için "dokunma duygusunu" ya da tamamen duyguyu, yani amblem olarak eli ya da kalbi de düşünmüş olabilir Canetti. (...)

Yeni yapıta yönelik düştüğü ilk not şöyle: "İngiltere'den Anılar -Londra, Perşembe, 11 Ekim 1990- Gözlerim izin verdiği sürece İngiltere'deki dönem hakkında birkaç şey daha yazmak istiyorum." On bir gün sonra geçici konu enikonu belirlenmiştir: "22 Ekim 1990. Nihayet İngiltere hakkında, İngiltere'de yaşadığım zamanlar hakkında ne yazmak istediğimi buldum." Canetti bunu söylerken, Alman bombardımanlarından kaçabilmek için Londra'nın (kısmen) boşaltılıp insanların kırsal kesime yollandığı günleri kastediyordu. "Bir sürü ad," diye belirtiyor Canetti devamla, "kayboldu. Bu insanları her şeye rağmen tekrar bulabilecek miyim? Onları karşımda görüyorum, adları kafamda olmasa da. Önce bana öyle çok fazla yakın olmayanları düşünmek istiyorum, aksi halde bu yeniden benim özel, kişisel öyküm olup çıkacaktır. Şu an bana cazip gelen, İngiltere kırsalının savaştaki tablosunu sunmak." Gelgelelim öteki yılın başlarında pek emin olamayışın belirtileri ortaya çıkmaya başlayacaktır: "2 Şubat 1991 – Anımsadığım o kadar çok kimse var ki, kiminle başlasam acaba?" Sonunda ilk elyazmasını 1991 Ekiminde bitirmeyi başarır. Bu stenografiyle tutulmuş ilk elyazması, şu açıklama ile ilan ettiği ikinci elden geçirmenin temelini oluşturacaktır: "Cuma, 17 Temmuz 1992 – İngiltere'ye tekrar yönelmemin zamanı geldi; çünkü bir sürü şeyin ağır ağır nasıl kaybolup gittiğini hissediyorum; öncekilerin de; ve bir bakarsınız, İngiltere'nin o kırk yılından geriye hiçbir şey kalmamış; bu çok acıklı olur. – Londra başlığı altında o zamanlar İngiltere anılarımı yazmaya başladım. Bu başlangıç 1990 Ekimi ve ardından 1991 Şubatı boyunca devam etti. Ardından ara verdim bu çalışmaya ve ciddi bir şekilde ancak 17 Temmuz 1992'de işe tekrar giriştim." Aradan daha bir ay ya geçer ya geçmez, Canetti çalışmayı yeniden şu açıklamayla keser: "İngiltere'den; geçici düzensiz kayıtlar (bu haliyle yayınlanamaz) – 17 Temmuz'dan 23 Ağustos 1992'ye kadar." Bu ikinci elyazması en kapsamlı düzenlemeyi oluşturmaktadır ve "*Party im Blitz*" kitabının ana bölümünü temsil eder. Bunu Şubat'tan Nisan'a ve Ağustos'tan Kasım 1993'e kadar uzanan, başka elyazmalarının ve taslakların, aynı zamanda da fikir verici üst bakışların geliştirildiği iki çalışma dönemi izler. Bu arada kitap baştaki, sadece Amersham'daki yılları an-

latma amaç ve niyetinin çok ötesine taşmış haldedir. Belli ki Canetti İngiltere ikametinin çeşitli evrelerini kesinlikle birbirinden ayırıp sınıflandırmak istemişti: "İlk yıllar ile savaşa kadar olan süreyi birbirinden ayırt etmek gerekir; bundan sonraki Amersham'daki dönemi ve ardından bir de Hampstead'daki sonraki o en uzun dönemi. Bunları gerçekten de birbirinden ayırmak gerekir." Ne var ki bu dönemlere göre ayırma niyeti gerçekleştirilemeyecekti. Londra bu arada eylemlerin, yaşantıların merkez noktasına dönüşmüştü; Amersham'daki günlere de yer ayrılmıştı anılarda; İskoçya gezisi de araya girmeden olmazdı ve böylece taslak, bir bütün olarak İngiltere'deki hayatın harika bir gösterisine dönüşecek şekilde gelişmişti. Gelgelelim Canetti yazılanlardan memnun değildi: "İngiltere'den söz ederken, her şeyin ne kadar yanlış olduğunu fark ediyorum."

Eşlik eden not düşmelerde Canetti'nin, somut, elle tutulur nesnelerden, hani canlı kişilerden söz ediyormuş gibi, anılarını unutulmanın elinden koparıp alma arzusu dikkat çeker. Canetti için otobiyografi zaten ölümün üstesinden gelme girişimi demektir; böylelikle otobiyografi biçimindeki o büyük niyet, Canetti'nin, ölümü alt etme stratejisinin içindeki yerini bulur. Bunun da ötesinde geriye bırakacağı yazı mirasını hayatta tutunabilmenin aracı olarak da görmektedir: Birçok yapıtını, yayınlamak zorunda kalmamak için kasten bitirmeden bıraktığını tekrar tekrar belirtmiştir. Hayata gözlerini yumduktan sonra keşfedilecektir ve yayılacaktır bunlar, böylece kendisini batıp gitmekten, tamamen unutulup yok olmaktan kurtarmış olacaktır. Demek ki "*Party im Blitz*" onun kesin onayını almadan yayınlandığına göre, kitabın baskısı ilkece Canetti'nin anlayışına uygun düşmektedir.

Öteki anılarının ilk ciltlerinde kendini, K. Kraus ve R. Musil'in, H. Broch ve B. Brecht'in çağdaşı bir Orta Avrupalı olarak tasvir ettikten sonra burada, bizzat ima ettiği gibi, öteki sığınmacılarınkinden çok farklı geçen sığınmacılık yıllarındaki hayatını anlatır Canetti. O zaman kesitinde diline sadık kalan anadili Almanca hiçbir edebiyatçı, İngiltere'de Canetti gibi ve onun kadar yerleşiklik sağlayamamıştır. Kaldı ki, (henüz basılı yapıtları İngiltere'de bilinmediği için) sadece kişiliğinin gücüne dayanarak kendini kabul ettirdiğinden, yaptıkları o ölçüde şaşırtıcıdır. Çok yerde, başlangıçta İngiltere'de tek bir kişinin bile yapıtlarını tanımadığına dikkati çekip durur. Ukalalık gibi gelebilir bu kulağa; öyledir de. Gelgelelim Canetti'nin

içinde hareket ettiği İngiliz toplumunun unvan, statü düşkünlüğü, kamusal, toplumsal çalışmaları etiket, nişan gibi değerlendirip talep eder. Bu "aura" olmaksızın -ister doğuştan sahip olsun kişi ona ister mesleği sonucu- ilerlemek imkânsızdır. Iris Murdoch, Canetti'yi, *The Flight From the Enchanter*'da (Büyüleyiciden Kaçış) nedenini, niçinini kimsenin bilmediği ünlü biri olarak anlatır. Ancak Canetti şimdi, doğrudan metninde kendi kendini ele verdiği gibi, gizli "tarihçi", "casus", ya da -tekrar tekrar belirttiği gibi- "zamanımın köpeği" gibi davranmaktadır.

Canetti, rastladığı İngiliz tiplerinin çeşitliliğini sokak temizlik işçisinden yüksek aristokrasiye kadar yayarak inceleme ve gözlemlerinin sonucunun İngiliz hayatının tam da bir panoramasını oluşturmasını sağlar.

Ben kendim analitikçiden çok dinleyiciydim ve o kadar çok şey duyup ve dinledim ki, bugün hepsini hâlâ hatırlıyor (biliyor) olsam yüzlerce cilt yazacak şey olurdu. Neredeyse bana kalan şu kesir parçası bile, birkaç kitaba yeter de artar. Ne var ki bu kaynağı ağzına kadar açmayı hiç düşünmüyorum. O zamanlar benim için figürlere dönüşmüş ve on yıllardır onları tekrar görmediğim halde öyle de kalmış birkaç karakteri yaşatmak istiyorum sadece. Kendimi İngiliz figürlerin bolluğundan kurtarmak istiyorum. Ancak sadece, özellikle karakteristik bulduklarımı seçeceğim aradan. Birlikte, yüzyılın ortasındaki İngiltere'nin bir tablosunu oluşturmalarını arzu ediyorum.

İngiltere'deki tanıdıkların, tanışıklıkların çeşitliliği ve zenginliği etkileyicidir. Enoch Powell gibi muhafazakârlar ve İşçi Partisi başkanı Douglas Jay; Bertrand Russell ve Herbert Read gibi entelektüeller, Arthur Waley ve J.D. Bernal gibi bilginler ve bilim insanları, bilgeliğini övüp duran C.V. Wedgwood ve Diana Spearman, Iris Murdoch ve Kathleen Raine gibi edebiyatçılar, koleksiyoncu ve ressam Roland Penrose, heykeltıraş Henry Moore, besteci Ralph Vaughan Williams; hepsi İngiltere'deki o yılların entelektüel, kültürel zenginliğine ilişkin belgeler sunup durur, özellikle de her biri, kendilerini tek tek temsili figür olarak inceleme imkânı da verirler. Canetti ayrıca, İngiltere'nin büyük şairi T.S. Eliot karşısındaki bağışlamaz tavrını metnin hemen girişinde karşımıza çıkartır. (Sadece yüzeyde tanıdığı biriydi Eliot onun, ama olumsuzlukların da sim-

gesidir gözünde); öte yandan (burada belirttiğinden daha yakın olduğu) Dylan Thomas'ı da unutmaz bu bağlamda. Christopher Frye gibi bir oyun yazarı ya da E.M. Forster, ya da Evelyn Waugh gibi romancılar ortalıkta görünmezler. Bir tek kadın arkadaşı Iris Murdoch aynı zamanda hem filozof hem de romancı olarak karşımıza çıkacaktır.

İngiliz hayatı üzerinde yoğunlaşma eğilimi bir biyografide haklı olarak anılmaları beklenebilecek kimi arkadaş ve dostlarını dışarıda bırakmasına yol açmıştır Canetti'nin. Michael Hamburger ve Erich Fried gibi şairlerle, doğa araştırmacısı Erna Pinner'le, ressam Milein Cosman'la ve müzik eleştirmeni Hans Keller'le dostane ilişkiler sürdürdüğü halde, Franz Steiner ve Oskar Kokoschka'nın dışında hemen hiçbir sığınmacının portresini çizmez. Kendi özel hayatı da bu bağlamda büyük ölçüde flulaşır. Karısı Veza ve onun erkek kardeşi Bucky Calderon, ayrıca Anna Mahler, Friedl Benedikt ve Marie-Louise von Motesiczky gibi sevgilisi sayılabilecek kadınların, Canetti'nin hayatında oynadıkları rolün büyüklüğü düşünüldüğünde, gereğinden çok az boy gösterir ya da hiç ortalıkta görünmezler. Hayatta kalabilmek için onur monur bırakmayan mücadeleye, Canetti'nin Veza ile yaşadığı o büyük sıkıntılara, sefalete hemen değinmediği gibi kamusal hayata girmeye, intibak etmeye giden o zahmetli, zor yolu anlatmayı da bir yana bırakır Canetti. Gerek kimi acı deneyimler gerekse gündelik hayat, parantez dışında kalır; gene de sadece şükran duyan sığınmacı olarak karşılaştığı "sevecen, gönül okşayıcı" muamelelerin söz konusu olmadığını, bunların yanı sıra "aşağılanmaların" da yaşandığını belirtmek için bazı acı, sıkıntılı anılara da değinilmiş gibidir. Buna karşılık sıkça kitle fikrine gönderme yapması, Veza'nın kendi edebiyatçı varlığını Canetti'den aşağı kalmayacak şekilde ortaya koyduğu başyapıt *Kitle ve İktidar*'ın yavaş yavaş geliştirildiğine işaret ediyor.

İlk yıllarda her yerde karşısına çıkan, ama hiçbir zaman olanca boyutlarıyla anlatılmayan bir şey de İkinci Dünya Savaşı. Canetti daha çok, kendisini doğrudan alakadar edip etkileyen somut tezahürler içindeki olayların -örneğin bombardıman altında yapılan partinin, bir otobüs yolculuğu sırasında kendisini ağırlayanların korku ve endişelerinin- izini sürer. Hatırladığı en büyük korku da bir sokak temizlik işçisinin sarsıcı tepkisidir. Bu olayların izlerini yazarın zihninde sürmek, etkilerini tahmin etmek okura kalmış bir iştir.

Canetti'nin geç dönem antropoloji anlayışı, insanın, toplumun her fenomenini, her tezahürü, her olayı insana bağlar; insandan başlatır. Sartre'ın, Heidegger'in ardından köklerini Yeni Çağın başlangıçlarında bulup farkına varan, yeni, kuru, rasyonel bir hümanizmdir bu. Canetti bu bağlamda modeli olarak sahaf John Aubrey'in adını veriyor. Aubrey, İngiliz Rönesansının en gelişmiş dönemini ve o dönemde ülkeyi bölen iç savaşı yaşamıştı. Yazılarında, ona göre Romalılardan sonraki en büyük tarihsel kırılmaya yol açan bu savaşla birlikte artık sönen âdet ve geleneklerin yasını tutar Aubrey. Aubrey bugün *Brief Lives* adlı, toplamda 426 biyografi içeren kısa hayat öyküleriyle bilinmektedir. Yazarımız kendini benzer bir tarih konumunda bulduğunda Aubrey ona örnek oldu. Canetti'nin kolladığı özellik, Aubrey'in az, öz, kısa üslubuydu, gördüğünü, karşısındakini doğrudan yansıtması, figürlerinin canlılığıydı. Theophrast için Typus (antik dönemde sabit özellikleriyle belirlenmiş bir figür) buluşu ne anlama geliyorduysa Aubrey için de gerçek karakter'in anlatılması aynı anlama geliyordu.

Aubrey'in 1949 baskısını elden geçirmiş olan Oliver Lawson Dick'e göre Aubrey biyografilerini, herhangi ahlaki bir yargının penceresinden bakmaksızın yaratan biriydi. Aubrey kuru datalar listesiyle ya da tek bir anekdotla hatırlardaki bir kişiyi ortaya çıkarmayı çok iyi becermişti. Özellikle de görünürde önemsiz şeylerin; tipler koleksiyonuna sımsıcak bir canlılık kazandıran sıradanlıkların, kaba olayların çekiciliğine bırakıyordu kendini. Filozof ve devlet adamı olan Lord Verulam, öteki adıyla Francis Bacon için şöyle diyordu örneğin: "Oğlancıydı. Hizmetkârları ve ona aşk hizmeti veren favorileri rüşvete açıktılar. Ancak kıymetli efendimiz hep hakiki, doğru ve iyi olana göre hükme varırdı." Cartesius için de şöyle yazıyor: "Bir kadının kendisini engellemesine izin vermeyecek kadar akıllı bir adamdı; ama erkekti ve bir erkeğin iştahına sahipti; bu nedenle, hoşlandığı ve birkaç çocuk yaptığı, sanırım 2 ya da 3, kondisyonu yerinde güzel bir kadınla birlikte yaşadı." Canetti, Aubrey'in, bir karakteri birkaç fırça darbesiyle, bir-iki çizgiyle aydınlatmak için ifade gücü yüksek tarzına, konuşan ayrıntıları not etme yöntemine el atmıştır. Yazarımız, aynı serinkanlılık ve rasyonellikle Maxwell kardeşlerin birbiriyle rekabet halindeki oğlancılıklarını ve Empsonlar'ın tuhaf, iç burkucu aile hayatlarını anlatır. Bunu yaparken Theoprastas'ın tipleri anlatma tarzını kullanır ve kendi biyografisini, tanıdığı, o kendi dönemleri içinde tipik, hakiki figür-

lerin biyografilerinin toplamı olarak şekillendirir. İşte bu noktada nitelikçe yeni bir durum ortaya çıkmaktadır. Durumu kavrayan okur, her bir figürde, Canetti'nin varlığını yansıtmalara teslim ettiğini; tekabüliyetler, tekrarlar ve ters çevirmeler üzerinden kendi karakteristik yönlerini ve anlayışlarını dile getirdiğini fark etmekte gecikmeyecektir. İster Bertrand Russell'ın soru sorma ustalığı, Herbert Read'in görünmezliği, J.D. Bernal'in komünistliği olsun isterse de sokak temizlik işçisinin konuşmaya girme ve onu sürdürme tarzı; hepsinde Canetti'nin kendi değişimlerine rastlar dururuz.

Anlatım biçimi sayesinde zengin bir ilişkiler ağı oluşur. Canetti'nin adlarını sıralayıp durduğu sevdiği yazarlar, İngiliz literatürüne neleri borçlu olduğunu bize göstermektedir. Sadece, döneminin politik huzursuzluklarına cevap amacıyla ortaya çıkmış olan, Leviathan'ıyla ve felsefesiyle kendisini etkilemiş Hobbes'a değinmesini düşünelim yeter. Canetti Hobbes'un toplumu,"herkesin herkes ile savaşı" (*bellum omnium contra omnes*) olarak kavrayışını hem de toplumun, *zoon politikon* olan insanların dostça beraberliklerine değil de zor ve şiddet yoluyla öldürülme korkularına (*metus mortis violentiae*) dayandığı anlayışını benimseyip devralır. Böylelikle devrim filozofu ile her türlü savaştan nefret eden düşünür arasında bir bağ kurulur.

Canetti'nin bu hatıralardaki yazma tarzı, günlük biçimine yakınlığıyla dikkati çekiyor; bölük pörçük elyazmaları ile bağlantılı olmalı bu; ve Canetti fırsat olsa bazı şeyleri muhakkak elden geçirir, değiştirirdi. Yapabilmiş olmasa da, girişimini belirleyen eğilimin bir günlük tutma biçiminin doğruya bağlılığını ve doğrudanlığını koruma olduğu görülüyor. Canetti bir zamanlar tanınmış bir denemesinde özel-kişisel türün içinde tanımladığı birçok şeyi biyografi anlatımının aracı olarak kullanır bu metinde. O denemede "aslında büyük ölçüde abartmalardan oluşan karakterinin şiddetliliğinden" söz ediyordu. Gelgelelim bu karakter özelliği ile günlüğünde mücadele etmez; çünkü amaçladığı, peşinde olduğu, bir hayatı oluşturan her şeyin, acılığı, keskinliği, somutluğudur; öne çıkartılmasıdır. İnsanı "utandıran" geçici "heyecanları", eylemleri de yazıyla sabitleştirmek gerekir; çünkü kişi, hatalarını, bağışlamaksızın ya da masumlaştırmaksızın korumalıdır. Kökleri Ernst Mach'ın rölativist teorisine yerleşmiş psikolojiyi Canetti her fırsatta Freud'un karşısına diker. İngiltere hatıralarının güncelliğini, gücünü sağlayan da budur. Canetti hatalarını apaçık

ortaya koymaktan, en yakın arkadaşlarını kıyasıya eleştirmekten utanç duymaz: Eh böyle olunca da böyle bir tabiat, John Bayley'in Canetti'yi satirik bir üslupla "the godmonster of Hampstead" tanımlamasından da çıkartabileceğimiz gibi, iyi karşılandığı kadar yoğun yüz çevirmelere de muhatap olmuştur. İngiltere'de her tek başına insana hoşgörü gösterilir, ama aynı zamanda da sosyal zorlamaların ödünsüz sertliğiyle bir sınır içine alınır kişi; bu da o kişinin inatçılığını körüklemekten başka işe yaramaz. Bu nedenle Canetti gibi Kıta Avrupası'na özgü bir egoist, Londra'da tutunup gelişebilmiştir. Onun kendisine en önemli özelliği olarak görünen, kendi bireyselliğini ısrarla koruyup savunma özelliği, burada açılıp gelişme bakımından en elverişli şartlara sahipti. Kendini "seven İngiliz" olarak duyumsamasına şaşmamak gerekir.

Canetti sık sık, arkadaşlarına eğitim ve yetişme konusunda ne çok şey borçlu olduğunu görmemizi sağlar. Arthur Waley'in oryantalistliği, C.V. Wedgwood'un tarih bilgisi ve Franz Steiner'in antropolojisi, malumatlarını topladığı kaynaklar arasındaydılar. Canetti'nin bağ kurduğu her kişinin arkasında, ister William Empson gibi bir ozan ve eleştirmen olsun ister kendini tamamen yazmaya ve sanata vermiş yaşlı Baron büyükbabasının yanında büyümüş iyi eğitimli bir aileden gelen Aymer Maxwell olsun, gözle görülmez bir kütüphane vardı. Canetti'nin adlarını saydığı her bilgin ve bilim insanı, her aydın, kültürlü kişi sadece bu yönleriyle tipik olmakla kalmıyor aynı zamanda kendi alanında bir uzman, hatta çoğunlukla önder rolü oynuyordu; kimileri ise en soylu ailelerden geliyorlardı. Canetti'nin seçimi çok belirgin bir biçimde, o yıllarda İngiltere'nin entelektüel hayatı bakımından tipik olan, soylular, kültür, eğitim ve politika arasındaki bağı tanımlamaktadır.

Canetti'nin deneyimlerini, bilgilerini kavramak isteyen kimse, onun figürlerinin arkasında duran kitapları okumalıdır. Waley'in çevirileri arasından bazılarına gösterdiği ilgi, Canetti'nin hiçbir zaman kendisinin doğrudan dile getirmediği sempatilere işaret etmektedir. Po-Chu-i'in (Po-Çu-i) şiirleri Canetti'nin kendi politik tutum ve tavrı ile benzerliklere işaret eder. *A protest in the sixth year of Ch'ien Fu*, Canetti'nin *Kitle ve İktidar*'daki tezlerinin öncelenmesi gibi etki yapmaktadır.

Vadideki ülkenin tepeleri ve nehirlerini
Savaşının toprağına çevirdin
Nereden umuyorsun, orada yaşayan insanların
Yakacak odun ve kuru ot bulmalarını?
Birlikte söylediklerinizi duymak istemiyorum,
Rütbeler ve ödüller hakkında
Tek bir generalin şöhreti uğruna
On bin asker telef oldu

Çinli düşünürün toplumsal eğilimleri, burada, ender rastlanır bir açık seçiklikle kitle ile iktidar, hiyerarşi ile ölüm, şöhret ile sömürü arasındaki yapısal birliği gösteren şiirde bile belirginleşiyor. Canetti'nin takdir ettiği, 1949'da basılan biyografi metninde, *The Life and Times of Po Chü-i* (Po Çu-i'nin Hayatı ve Dönemi) Waley, Çinli ozanın görüşlerini parlak bir şekilde kendi hayatı ile ilişkilendirir. 844 yılında Po Çu-i bir nehrin, denizciler ve tekneler için tehlike oluşturan kıyılarını güvenli bir hale sokmayı önerir:

Gemiler ya da tekneler bu noktadan geçerken sürekli alabora olmakta ve hasar görmekte ya da parçalanmaktadırlar. Kışın göbeğinde buz gibi suya yalınayak ve neredeyse çıplak düşen tayfaların ya da teknelerde çalışan işçilerin feryatları sık sık bütün bir gece boyunca duyulur. Elimde olsaydı, bu bahtsız insanlara yardım etmeye çoktan hazırım.

Felaketleri önleme çabasında ideal bir sosyal eylem kendini belli etmektedir; böylece sosyal birlik, yetkeyi, rütbe, unvan ve gücü iyi amacın hizmetine sunmuş olacaktır.

Canetti'nin yakın arkadaşları, dar anlamda toplum dışı, sosyal hayatın uç, kenar alanlarında yaşayan kimselerdi. Çoğu *celcit fringe* diye tanımlanan öbeğe giriyordu; anlayacağımız Cornwall, Wales, İrlanda ya da İskoçya'dan gelmişlerdi; İngiltere'de yıllar boyu rahat bırakılmayan ve kovalanan Katoliklerdi bunlar ya da Quakerlar'dandılar. İşte bu arkadaş, dost çevresi, Canetti'nin İngiltere'ye bakışının oluşmasında pay sahibiydi. Bunların arasında İrlandalı Iris Murdoch, İngiliz Paganizmine bağlı Kathleen Raine ve Quakerlar çevresinde büyümüş, duygu dolu varlığıyla İn-

giliz toplumunda hayatla baş edemeyen C.V. Wedgwood'u, İngiliz Apostolik Kilisesi'nin etkisi altında büyümüş olan ve polisin enselerinde boza pişirdiği, homoseksüellikleriyle başları hep dertte olan Aymer ve Gavin Maxwell'leri de unutmamak gerekiyor. Canetti'yi geleneklerine böylesine bağlı, kendinden emin, aykırı, aile kökeni ve meslekleri itibarıyla yerleşik düzenin bütün güç ve iktidarını temsil eden figürler ile birleştiren derin dostluk, bir yabancının ender sahip olabildiği bir içe bakma, toplumsalı kavrama imkânı vermiştir ona.

Canetti tercihen savaşa katılmayan, kırsal dünyayı kaçamak gözlerle tanımış, Dr. Samuel Johnson'dan beri (*A Journey to the Western Islands of Scotland, 1763*) mecburileşmiş İskoçya gezisi sınavını vermiş ama İngiltere'yi aslında kozmopolit bir ülke gibi yaşayan *Hampstead entelektüelinin* bakış açısını kullanır. İngiltere ile Londra arasında hemen hiç ayırım yapmaz; kontlukların, dukalıkların farklılığını algılayacak durumda değildir. İskoçya'daki grotesk olayın anlatımı Evelyn Waugh'un tarzını anımsatır; elmaslarla ilgili (Yahudiliğe imalar yüklü) can sıkıcı, duygusal bölümün de Henry James'in yaşadığı bir olayı hatırlatması şaşırtıcı değildir. Ada'nın kendini kavrayışı, kendine bakışı konusunda temel bir önem taşıyan Blake'in *England's green and pleasant land* mitosu Canetti'yi ilgilendirmez burada. Bunun yerine, Church Row'daki Anglikan mezarlığı ziyaretlerini anlattığı bölümde kutsadığı, kendi halkının mezarlıklarıdır aslında. Bu tür imgelerle, tablolarla, gözlemleriyle bir ressamın tekniğini kullanarak, yeni görüşler ortaya atmaya ve kimi önyargıları düzeltmeye çalışır; bunu yaparken de kimi nesneleri aydınlatırken kimilerini tamamen gölgenin içine çeker Canetti.

İngilizler, ülkelerini karakterize ederken, sınıf sistemini, hoşgörüyü, adaleti, kent ve kırsalı (taşrayı, kasabayı); hava ve yemekleri, ayrıca duyguların bastırılmasını, soğukkanlılığı değerlendirme ölçüleri olarak göz önünde tutarlar. Canetti bilir bunu, ama ağırlıkları, önemlilikleri kendine göre dağıtır. Ayırımlar yapmaya, gizlenmiş ilişkilerin izini sürmeye çalışır. İngilizler için öylesine önemli olan sınıf farklılıkları üzerine gideceğine, İngiliz kibirliliğinde kendini ele veren, kılı kırk yaran bir hiyerarşiye göre işleyen İngiliz kast (sınıf) sistemini mercek altına alır; İngilizlere özgü dediği donukluğun, duygu soğukluğunun tarihsel izlerini sürmek yerine, bu özelliği modernin topluma getirdiği değişimler ile ilişkilendirip açıklamaya çalışır.

Canetti'nin en baştaki derdi, *party*'lerin özünde yakalamaya çalıştığı İngiliz dostlukları, arkadaşlıkları, bir aradalıklarıdır.

Canetti'nin büyük bir gayret ve heyecanla tasvir ettiği, gözümüzde kafamızda canlandırtmaya çalıştığı, "birbirine değememe, dokunmama" eğlenceleri dediği, insanların birbirine temas etmemeye, değmemeye çalıştığı o yadırgatıcı biraradalıklar, yan yana gelmeler bu partilerin karakteristik özelliğini temsil eder onun gözünde.

Aslında onun tanık olduğu bu tür "parti verme" alışkanlığı, nispeten yakın tarihli bir olay sayılır İngiltere için. Otuzlu yılların "kokteyl partileri"nin devamı olarak altmışlara kadar sosyal hayatta belirleyici bir rol oynamışlardır. 18. yüzyılda Londra edebiyatçıları "coffee house"larda buluşurlardı; ne var ki Canetti'nin zamanında artık tarih olmuştu bu alışkanlık. Sığınmacılar, Finchley Road'da ya da Canetti'nin sevgili cafe'si, bugün Hampstead'da hâlâ işletilen *Coffee Cup*'ta bir araya gelip yitirdikleri kendi dünyalarını kurtarmaya çalışırlardı. Canetti buraya "tezgâh kurmuştu." Genç İngiliz arkadaşları için "hoca" sayılıyordu o; bilge, hatta havarilerini etrafına toplamış modern "Sokrates." İngilizler için herkesin girip çıkabildiği pub'lar ve sadece üyelerin girebildiği üst düzey "club"lar daha önemliydi. Canetti, çok müstesna bir "pub"ın dışında bu dünyayı da flu bırakıyor.

Aslında Canetti'nin anlattığı her önemli, büyük buluşma, karşılaşma, geniş anlamda "parti"nin bir biçimi olarak da anlaşılabilir; hani sadece besbelli, bildiğimiz partilerin yanı sıra *dinner parties* denen akşam yemeği partileri ve İskoçya'daki *country house party* türündeki, kırsaldaki çiftlik evinde verilen, misafirlerin birkaç günlüğüne kaldıkları, *open parties* (açık partiler) sıfatıyla da tanımlanan partiler gibi. Sınırlar birbirine geçip durur. *A weekend in the country* (taşrada, kırsalda bir hafta sonu) gibi bir parti biçimi *dinner parties, tea parties* ve *shooting parties* (yemek, çay ve av partileri) biçimlerini de içerebilir. Canetti'nin Aymer ve öteki dostlarıyla çıktığı Fas (Marakeş) gezisi bir *travelling party* (seyahat partisi) olarak tanımlanabilir. Canetti'nin anlattığı "parti" kurumlarını, devrimden sonra İngiliz parlamentosunda ortaya çıkan bildiğimiz politik partiler ile de birleştirmek biraz fazla ileri gitmek olacaktır, ama gene de İngiliz sosyal hayatını belirleyen bu tür çıkar birlikteliklerinin, bir araya gelmelerin morfolojik benzerliği de dikkati çekebilir. Canetti'nin o çalkantılı, hare-

ketli döneme değinirken anlattıkları, kimi benzetmeler yapmaya da elverişli görünmektedir.

Canetti'nin döneminde her bahane ve fırsatta partiler verilirdi. Canetti'nin kendine özellikle yakın bulduğu, çekiciliğini ima ettiği ev sahibesi Diana Spearman, *dinner* partilerinde politikacılardan ve entelektüellerden oluşan önemli bir çevreyi ağırlayabilecek maddi ve entelektüel birikime, eğitime sahipti. Politika hakkında yazdığı bazı kitapların yazarı olarak tanınmıştı ve Waley'in (dünya edebiyatının ilk modern, psikolojik romanı sayılan ve 11. yüzyılda, aristokrat bir kadın olan Murasaki Shikibu'nun yazdığı kabul edilen *The Tale of Genji*'sini de inceleyen) "romanın sosyolojisi" çalışması İngiliz edebiyat bilimi alanında yeni bir çığır açmıştı. Spearman'ın, Canetti'nin Enoch Powell ile tanışmasını sağladığını kabul edebiliriz. Bir ara da Karl Popper'i Powell ile buluşturmuştu Spearman. Popper Diana'ya, Powell'ın şiirlerinin Goethe'ninkine benzediğini söylemiş, Diana bunu toplantıda tekrarlayınca Popper da övgüsünü yenilemekten çekinmemişti, Powell, "Öyle mi, peki hangisine?" diye sorduğunda ise Popper feci bocalamıştı. Spearman ileride Canetti'yi Mary Douglas ile tanıştırmak için de bir akşam düzenler. Douglas, Afrika Lele kabilesinin avlanmasına yönelik analizlerini yayınlamış, metin Canetti'yi çok etkilemişti. *Kitle ve İktidar*'daki av sürüsü açıklamalarında bu analizlerinin yansımalarını bulabiliyoruz. Aralarında bir dostluk gelişmiş, (karşılaştırmalı inançlar ve kültür kökenleri üzerine çeşitli çalışmaları bulunan) Mary Douglas onu bir *dinner party*'ye davet etmiş; Canetti, Douglas'ın ancak 1966'da basılabilen *Purity and Danger* kitabında (Üreme ve Tabular Üzerine) geliştirmeyi o zamanlar düşündüğü tezleri Canetti'ye açmış, o da yazarın düşüncelerine olur vermişti. Öğrenciler ile Hampstead'daki bir pub'ta buluşuluyordu; ayrıca Canetti, University College'daki bir öğrenci partisine Mary Douglas'la katılmıştı. Mary Douglas'ın pek anlayışla karşılamadığı, ilgilenmediği Canetti'nin başyapıtından hiç konuşmadılar bu buluşmada. En son, Canetti ünlü bir Nobel ödülü sahibi olduğunda, onuruna Hampstead'ta bir yerde verilen bir partide ortaya çıkacak ve bir daha ortalıkta görünmemek üzere İngiltere'yi terk edecektir.

T.S. Eliot ve Dylan Thomas'ın, bu birbirinin alabildiği zıddı iki büyük edebiyatçının şiirlerini okudukları bir parti, Canetti'nin önemli kimi düşüncelerini, öfkeli betimlemeleriyle adeta ipini koparıp grotesk çarpıtma-

lara kadar tırmandırışına bir örnektir. Canetti bu bağlamda, İngiltere'deki hayatı belirleyen ihtilafların sembollerine kavuştuklarını düşünmektedir. Bu iki şair, Londra ile taşrayı temsil etmektedirler; karakteristik İngiliz varlığı ile Keltliği, muhafazakârlık ile devrimi; duygu sıcaklığından yoksunluk ile duygusallığı; aynı zamanda, uzaktan da olsa, (17. yüzyıldaki İngiliz iç savaşı sırasında) Cumhuriyetçi Cromwell askerleri *roundheads*'ler (püritenlerin saçlarını kısa kesmeleriyle oluşan bir tanım) ile kraliyetin süvarileri (royalistler) arasındaki çatışmayı anımsatmaktaydılar. Canetti ayrıca Eliot'ın kimliğinde, kendini anlaşıldığı kadarıyla iyice irite eden, Anglikan Kilisesinin spesifik bir açılımının temsilini bulmaktaydı. Berikinin, İngiltere'de tıklım tıklım kaynayan tarikat ve cemaatlere sempati duyduğu apaçık belli oluyordu. Canetti'nin sevgili İngiltere'sinde nefret ettiği her şey, Eliot'ın kimlik ve kişiliğinde tekrar tekrar karşısına çıkıyor gibiydi.

İster kendisinin isterse de Eliot'ın psişik dünyası olsun, analizlere kendini bırakmak yerine, devrin edebiyatçı ve eleştirmenlerine karşı duygularını dile getiren Canetti, Eliot gibilerine karşı ağzına geleni söylerken, düşündükleri, söyledikleri doğru mu, toplumca kabul edilecek yanları var mı, aldırmaz buna. Eliot'ın temsil ettiğini varsaydığı bir kültürün, duygu soğukluğunun, serinkanlılığın tam karşı kutbunda, akılcılıktan uzak bir deşarj olma halidir Canetti'nin tuttuğu yol. Canetti Eliot'ın, sanki ondan yalıtılabilirmiş gibi, bilinen antisemitizmi ile hesaplaşmaya girişmez; Eliot'ın, Nazileri de hoş görmek gerekir, yolundaki düşüncelerinden alıntı filan yapmaz, bunu yapmak yerine insan Eliot'a, bütün yapıtına ve kişiliğine, karakteristik özelliklerine saldırır. Her sözcük yerine oturur; her cümle, bir denemeyi, bir şiiri kasteder.

Canetti'nin hakkında pek iyi düşünmediği, Eliot'ın arkadaşı John Hayward, Eliot'ı daha yaşarken Dryden, Johnson ve Coleridge düzeyinde bir eleştirmen diye tanımlamıştır. Böylesine güçlü, kudretli bir mercie karşı Canetti acımasız bir keskin dillilikle bayrak açar. Büyük romantik şairin özgünlüğünü sıradanlaştıran Blake yazısına tepki gösterir (Eliot'a göre, Blake'in özgünlüğünün, her büyük şairden beklenmesi gereken özgünlük olduğu görülmektedir); ayrıca gene Eliot'ın, *What is a Classic* yazısında Dante'yi cehennemin ozanı olarak değil de sadece yeni bir dilin yaratıcısı olarak kavramasını eleştirir ve nihayet, bu İngiliz'i Goethe karşısındaki

tavır ve tutumundan ötürü suçlar; Eliot, önce Goethe'nin büyüklüğünü kabul etmemiş, ardından Goethe Ödülü alınca bunu kabul etmek durumunda kalmıştır. Canetti Eliot'ı "duygu iktidarsızlığıyla" suçladığı yerde onun can damarına basmış oluyordu. Bilindiği gibi Eliot'ın *Waste Land*'i şairin ilk karısıyla yaşadığı dert ve sorunları yansıtmaktaydı. Milton ile yaptığı yıkıcı hesaplaşmasında belirttiği gibi, İngiliz iç savaşı bir türlü bitmek bilmiyordu. Canetti'nin çıkardığı sonuçlar da, hatta İngilizlerin duygu dünyaları ile bütün o hesaplaşmalar da, bu anlayışın ışığında anlaşılabilir istenirse. Canetti Otuz Yıl Savaşlarından Kral I. Charles'ın devrilişiyle kurulan parlamentarizme geçişi (1640-1660), köylü savaşları ile devrimi bir yay ile birbirine bağlarken, iç savaşın iktidar çatışmalarının, yirminci yüzyıldaki avangart ile İkinci Dünya Savaşı'nın kitle hareketlerinde sürüp gittiğini kabul eder. Eliot gibi biri, sadece kültürel tercihleriyle yanlış tarafta durmakla kalmamaktadır Canetti'ye bakacak olursak. Ne var ki Canetti sessizce Eliot'ın Elizabeth devrinin ardından bir duyarlılık, duygu azalması, akıl-duygu kopukluğu halinin (*dissociation of sensibility*) yaşandığı yolundaki temel görüşünü de benimsemekten geri durmaz. Bir yandaki manevi, zihinsel, kültürel, akli değerler ile duygu, duyarlılık birbirinden ayrı düşmüştür. Canetti bu eksikliğe işaret edip durur; gelgelelim Eliot'ın da bu trajedinin bir kurbanı olabileceğini aklının ucuna bile getirmez.

Canetti'nin dostluklara, arkadaşlıklara, aşka olan yatkınlığı, doğası itibariyle bir başına yaşama huyu ile tek başınalığı, yalnızlığı ile tam bir karşıtlık oluşturur. Bu bağdaşmazlığın sonucu olan ihtilafların yarattığı gerilimler, onu her seferinde birbirine tam zıt yönlere savurup durmuştur ve onu paramparça olmaktan kurtaran değişme ilkesine o sarsılmaz inancı, bağlılığı olmasa, çoktan parçaları ayrılmış biri olurdu o. Otobiyografisinde anlattığı figürler, onun kendi dönüşümleridir; yaşadığı değişmelerdir. Sevdiği ve nefret ettiği kişi o kendisidir. Onu uyarmak, suçlamak, olur mu böyle şey, demek kolaydır. Ama onu kavramak, anlamak altından kalkılmaz bir iş olmalı.

Gene söz konusu değişmeler ilkesi ile bağlantısı az olmayan, ağırlıkları, önemlilik vurgularını kaydırmak; hakkaniyeti dengeli dağıtabilmek adına ışık ile gölgeyi çoğu zaman şok edici bir şekilde, neredeyse merhametsizce bölüştürme tutumu, homoseksüel kardeşler Aymer ile Gavin Maxwell ve şair Kathleen Raine örneklerinde iyice fark edilmektedir. Bu

üçü, Canetti'nin en yakın çevresindendiler. Raine, 1977'de yayınlanan otobiyografisi *The Lion's Mouth*'da (Aslanın Ağzı) Gavin'e olan aşkını ayrıntılarıyla anlatırken, Canetti'nin bu ilişkideki danışmanlık rolünü samimiyet ve rahatlıkla açıklar. Canetti bu aşkın umutsuzluğunu fark etmiş, kadını Gavin'in cinsel tercihine işaret ederek uyarmış, böylelikle trajik bir son kapıyı çalmak üzereyken arkadaşlarını olabilecek o en kötü sondan kurtarmıştır. Douglas Botting'in Gavin biyografisinden çıkartabildiğimiz kadarıyla, Gavin bir yazısında Canetti'nin aracılık yaptığını kabul etmiştir, ancak Douglas bu itirafı doğrulamak için Canetti'ye başvurduğunda, Canetti başka herhangi bir bilgi vermeyi kesinlikle reddedecektir: "Gavin bana kendisinden söz ederdi, hiçbir zaman anlattıklarını başkalarına anlatma iznini vermemişti bana!"

Büyük resimden ya da ayrıntılardan baktığımızda, Canetti'nin Maxwell'lerle kendi arasında kan bağı haricindeki yakınlığın bütün belirtilerini görüyoruz. Her üçü de babalarının erken ölümünün acısını taşıyıp durmuşlardı içlerinde. Rastlantı -Franz Steiner ve H.G. Adler gibi-, kardeşlerin de Canetti'nin kelebeklere, güve kelebeklerine duyduğu merakı paylaşmalarını sağlamıştı. Canetti hatıralarında, Gavin'in cazibesinden, ihtişam ve macera düşkünlüğünden Aymer'a da biraz pay ayırarak Gavin ile Aymer arasındaki dengesizliği gidermeye çalışır. Gavin'in araba sürme tarzı epey şaibeliydi. Biyografi yazarı Douglas Botting'in belirttiği gibi, Gavin İskoçya'ya yaptıkları bir yolculukta Canetti ile aralarında geçen bir konuşmayı şöyle aktarır: "Gavin, Gavin," diye aksanıyla eğlenerek Canetti'nin sözlerini taklit eder: "Böyle (sürmekle) gerçekten de bir otomobil ile özdeşleşmek zorunda mısın? Yani demek istiyorum ki, araba hızlı giderken kendini hızlı gidiyormuş gibi mi hissediyorsun; yavaşlayınca, yavaşlamış mı hissediyorsun kendini; peki ya arıza yapınca kendini arıza yapmış gibi hissediyor musun?" (Gavin) "Evet, aynen dediğin gibi," cevabını vermiştir.

Gelgelelim (İtalyan) fütüristlerinin yüzyılın başlarında işaret ettikleri modernin belirleyici özelliği ile, yani sürat ile Canetti'yi buluşturan, onun deyişiyle özdeşleştiren Gavin değil, sıkıntı yıllarında dostluğunu ve hamiliğini Canetti'den esirgemeyen, adı Shakespeare oyununda geçen bir ailenin yaşayan temsilcisi Aymer'dır. Canetti o parlak Iris Murdoch portresinde, Aymer'ın Murdoch'a bakan gözlerini ondan borç alıp kullanır.

Canetti'nin İngiltere'deki hareketli hayatı Veza'sız düşünülemezdi. Kadının Canetti için taşıdığı anlam ve önem -hani kimi imalar, Veza'nın ona bu kamusal portreler galerisine giriş izini alabilmesini engelleyecek kadar çok yakın, hayati önemde olduğu sonucunu çıkarmamıza yardımcı olsa da- neredeyse hiç belli olmamaktadır. Ancak resmi kabaca tamamlayabilmek için onun esprili, şakacı, heyecanlı, ateşli ve merhamet dolu kişiliğini gözümüzün önünde canlandırmamız gerekmektedir. Burada bize söyleyecek ne düşebilir ki? Birçoklarının kendi çevrelerinde Canetti ve Veza hakkında ne biliyorlarsa onları tekrarlamak. Daha Viyana'da evlenmeleri sırasında o ilk tutkular geçip gitmiş, buna karşılık, anlaşma iyice sağlamlaştırılmış ve aralarındaki bütün o tersliklere rağmen kayıtsız şartsız işletilmiştir. Veza, Canetti'nin kişilik özgünlüklerine hoşgörüyle yaklaşıyordu; hatalarını, yanlışlarını biliyordu; yeteneklerini, becerilerini teşvik edip durdu; Canetti de elinden gelen her şeyi yaparak karşılık verdi bunlara. Her ikisi de aynı dili paylaşıyordu, Yahudi-İspanyolcası (Judaea-Spanish ya da Ladino) diye tanımlanan dili; böyle olunca da üçüncü bir kişiye tamamen kapalı bir bağ oluşturuyordu çift. Kaldı ki arkadaşların bulundukları ortamda bir şifreli dil gibi işe yarıyordu bu dil. Canetti'nin eşi olarak konumundan gurur duymaktaydı Veza, ama öteki ilişkileri de kabul etmişti. Canetti'nin sevgilileri arasında adı geçen ve kendisinin de arkadaşı olan Marie-Louise ile Amersham'da birbirlerinin karşılıklı fotoğraflarını çekerek eğlenmişlerdi. Veza bir fotoğrafta kendine benzeyen İspanyol kadın portresinin tam önünde oturmakta, yanında Marie-Louise Motesicizky'nin Canetti'ye armağan ettiği kırmızı şapkayla enfes bir otoportresi sandalyenin üstünde arkaya dayanmış durmaktadır. Iris Murdoch Veza'yı sever, Canetti'nin tabiatından ürkmeyen, çekinmeyen, altta kalmayan zekâsını, kültürünü takdir ederdi. Veza Canetti'yi sivri diliyle, esprileriyle, şakalarıyla zapt etmeyi ve onun sabit fikirleriyle dalga geçmeyi iyi bilirdi. Canetti bir yerde, *Kitle ve İktidar*'ın Veza'nın da başarısı olduğunu, hatta kitabın yazılmasında fikir ve düşüncelerinin rolünün kendisininkilerden hiç aşağı kalmadığını, çünkü metnin içinde onunla birlikte düşünmediği tek bir hece bile bulunmadığını belirtir. Kitabın basılıp piyasaya çıkmasıyla birlikte borcunu ödemişti Veza artık; kurban kabul edilmiş, hayatının, kurtulmuş olmasının anlamı gerçekleşmişti. Veza öldüğünde Canetti'nin hayatı sürdürmesi imkânsızlaştı. Metindeki "Church Row" (Kilise

Yokuşundaki Mezarlık) bölümünde itiraf ettiği gibi, *Kitle ve İktidar*'da ileri sürdüğü mezarlık karşısındaki duygularını geri almış ve yas halinde, Veza'nın bu konudaki görüşleri ile kendininkileri örtüştürmüştür. İngiltere'deki ikametin sonu gelmiştir artık. Yolu Zürih'e düşer; ancak bir mucize olmuşçasına yeniden kurtulur; hayatında yeni bir dönem başlar.

Ölümün neredeyse yakasına yapışmak üzere olduğu hayatındaki bu kesit, özellikle Canetti *Kitle ve İktidar*'la ünlenmeden önceki ilk on, yirmi yıla yönelik İngiltere hatıraları bakımından geçerli olan perspektifi belirler; T.S.Eliot ve Iris Murdoch ile hesaplaştığı, hatıraların en son yazılmış, epey kritik tespitler yaptığı bölümünde, İngilizcedeki *governess* (mürebbiye, dadı) sözcüğü ile *governor* (parlamento üyesi, yöneten) çağrışımına dayanarak bir "dadı" olarak tanımlayıp durduğu Margaret Thatcher'ın iktidar dönemini yorumlarken, doğrudan tespit ve gördükleri değil de, belli bir mesafeden (İsviçre yılları vb.) edindiği bakış açısı da işin içine girer. Canetti bu kadına duyduğu kin ve öfkeyi İngiliz "solu"yla ve seksenli yılların liberallerinin çoğuyla paylaşır; ama kafasında başka bir şey vardır onun. Otuzlu, kırklı yılların kimi olayları ve tezahürleri ile seksenli doksanlı yılların getirdiği değişmeler arasındaki bağlamı açık seçik kavramıştır. Gelgelelim bu konudaki görüşlerini derinleştirecek kadar boş zamanı bulunmadığı için, ortaya attığı düşünceler gereken etkiyi yapmaktan uzak kalmıştır.

Canetti'nin tam da bu noktada başlattığı bir eleştiri, taslağımsı olmaktan öteye geçememiştir. Halkları oluşturan bireyleri bir arada tutan ortak özü belirlemeye yönelik Kıta Avrupası'na özgü belli bir bakış, Canetti'yi -daha yakından ve dikkatli inceleyip geliştirdiğinde aralarında ayırım yapacağı- fenomenleri tek bir demet içinde toplamaya yöneltmiştir; ama işte bu toplu bakışta haksızlıklarını ne kadar giderebildiği de cevabı açık kalmış bir sorudur. İngiltere'nin savaş sırasında elinden gelenin "en iyisini" yaptığı ve şimdi de çöküş içinde bulunduğu yolundaki argümanı Corelli Barnet yeterince çürütmüştür, ama çok sert muhalifleri de vardır Canetti'nin bu konudaki görüşlerinin. Buradan Margaret Thatcher dönemine ve Enoch Powell'a bir köprü çekmek ister. Bunu yaparken Enoch Powell'ın geçici başarısını abartır ve Powell'ın *rivers-of-blood* (nehir gibi kan akacağı) konuşmasının hemen ardından siyasi kariyerinin birden çöktüğünü unutmuş gibidir. İngiliz toplumu, durumu Canetti'nin anladığından ve gördüğünden

farklı değerlendirir. Canetti'nin Thatcher'a ilişkin görüşleri de bugün epey sorunlu görünmekte ve durum, gerek Thatcher gerekse C.V. Wedgwood'a karşıt bir konumda şekillenmektedir. Gerçi Canetti altmışlı yıllardan sonra *me generation* diye tanımlanan genç kuşağın, (hani çizgili takım elbiseler giymeseler de Armani'lere bürünen kuşağın) taşkınlıklarını, şiddet eğilimlerini kavramıştı, ama Wales Prensesi Lady Diana'nın ölümü ardından tanığı olduğumuz, sözünü ettiği duygu soğukluğuna, katılığa karşı bayrak açışlarını gözden kaçırmıştı. Artık *touchy feely* diye tanımlanan, fiziksel yakınlık, duygusal açıklık, samimiyet denen ilişki tarzının peşindeydi insanlar; değmenin, temasın, dokunmanın ve duygunun. Canetti türü insanların peşinde olduğu ilişki biçimi, bu geri dönüşler, Kıta Avrupası'nın duygu kültürünün İngiliz hayatına girip onunla bütünleşmesiyle mümkün oldu. Ama önemli bir noktada Canetti haklı çıkmıştır. Thatcher yıllarının devrimiyle birlikte yepyeni bir mantalite ortaya çıktı; Canetti'nin İngilteresi bir anlamda sonuna doğru yol almaya başladı: *Hampstead entelektüellerinin* egemenliği sona erdi. Canetti böylelikle anılarıyla vedalaşırken, töreye, geleneğe ters düşmeleri çöküş ile bir tutarak, (gelenek ile altmışların dünyası arasında tuhaf bir baş dönmesi yaşar gibi) anılarını bir tarihsel uyarıya dönüştürür: geleneklerden kopmak yasaktır. Çünkü anılarının içinde dolaşırken bir duruş yeri, bir çerçeve oluşturmaya çalışmaktadır; eleştirel, taşlayan, hicivci bir duruşu temsil etmek istemektedir. Aklını kaçırmış egoist, sevgili Swift gibi, Canetti de geçmişin "tatlılığını ve ışığını", modernin "acı ve zehrine" karşı bir yere yerleştirir ve bu arada da ahlaki bir ders çıkarabilme adına kayıt düşme yöntemine başvurur.

Canetti'nin dostluklar, arkadaşlıklar kurma becerisi, başkalarını, dinlemesi, onlara gerektiği gibi kulak vermesi, yardımseverliği öylesine eli açık bir savruklukla harcanmıştır ki; bir an gelmiş, o en iyi özellikleri artık tersine, onun kendisini koruma, ayakta tutma kaygısı uğruna, çarpıtılmış, bozulmuş bir biçimde karşıtlıklarına dönme tehlikesi göstermişlerdir. O zaman, dinlemez, kulak vermez Canetti. Yardım elini uzatmaz. Ortalıktan kaybolur. Veza bu durumu Goethe'den bir alıntıyla karşılar: "Işığın çok olduğu yerde, çok gölge vardır."

Varlığının, kişiliğinin bu asıl özünün diyalektiğini Canetti, Iris Murdoch portresinde ortaya koyar. Iris'e ne kadar çok değer verdiğini Franz Steiner imgesinde belli eder. Iris'i edebiyatçı, isterse "meşru olmayan"

edebiyatçı diye tanımlasın, ona önemli bir kişilik, saygı duyduğu bir karşıt muamelesi yaptığı bellidir. Kendisi kadar iyi tanıdığını ileri sürdüğü bir zamanlarki sevgili kişiye karşı, varlığının, kişiliğinin her bir lifini tek tek yolmak, sökmek istiyormuş gibi acımasız bir kararlılıkla, hatta insafsızlıkla saldırıya geçer. İnsanın aklına reformasyon döneminin küfürlü konuşmaları ya da kimi ressamların o parçalayıcı bakışları geliyor. Memling'in adını zaten Canetti kendisi veriyor, ama bir ara Iris Murdoch'un da portresini yapmış olan Marie-Louise'nin her şeyi parçalarına ayıran bakışını da devralıp kullanıyor ve nihayet Iris'i, Viyana Sanat Tarihi Müzesi'ndeki bir karşılaşmalarına ilişkin kötü bir hatırasında Breughel'in bir figürü olarak tasvir ediyor. Eliot'ın portresinden çok daha fazla Iris imgesi imalarla kaynıyor. Canetti'nin patlaması, Iris'i kendi karşı kutbu gibi kavramasına yol açsa da, bizzat kendi doğasını açığa çıkartıyor. Kısmen, tekrar tekrar okuyuşlarda bile yeniden ortaya çıkabilen şok etkisi, kısmen de Canetti'nin tabiatını, karakterini, huylarını Iris'inkilerle birbirine karıştıran perspektif nedeniyle bu acı verici portre hakkında sakin, serinkanlı ve tutarlı bir hüküm vermek zor. İnsanda, Canetti'nin taşlama, hiciv yoluyla Iris'te kendini ters çevirip yansıttığı izleniminden kurtulamıyorsunuz. Ama işte her şey muallakta kalıyor. Her bir sözcük heyecandan, gerilimden tir tir titriyor. İnsanların gerçekleştirmeyi becerebildikleri kötüyü Canetti, Platon'a dayanarak iyiyi ve güzeli isteyen Iris'te değil de, kendi bakışlarında, kendi hiçliğinde arıyor. İşte sadece bu yönüyle Iris'e, İngiltere'ye ve dünyayı sadece yorumlamakla yetinmiş Platon'dan bu yanaki felsefeye yönelik eleştiri meşrulaştırılabilir.

Dolayısıyla portrenin içinde o düşünen sanatçıyı fark etmeden edemiyoruz; sözde duygudan yoksunluğun ülkesinde yaptığı bir baştan bir başa gezisinin ardından, gele gele sonuç olarak doğrudan, içinden geldiği haliyle asıl duygularını feda etmek zorunda kalan sanatçıyı.

Jeremy Adler

İngiltere'den

İngiltere konusunda kafam karmakarışık. Bir parçası önceye bir parçası sonraya rastlayan, ama her bakımdan kendine yeterli bütünsel bir hayattı söz konusu olan.

Kaosun ardından, bu görünürdeki düzenden neler çıkartılabileceğini bir düşünmem gerek. Ama ne düzen. Neredeyse ezeli, ebedi bir düzen olduğuna inanmak üzereydim: Savaş henüz kazanılmıştı ki zafer kutlamaları, Heath Sokağı'ndaki şenlik ateşi derken, çöküş başladı. Bir süreliğine hâlâ savaş döneminin düzeni korundu. Pek çok şey ihtiyaca göre paylaştırılmış; disipline uyulmuş (İngilizler bunu soğukkanlılıkla karşılamışlardı). Bu ülkede homurdanmak hiçbir zaman tehlikeli değildir; yani görünen odur. Bir aralar, İncil odaklı anlaşmazlıklar patlak verdiğinde, o uzakta kalmış 17. yüzyılda ciddi ve tehlikeli olmuş olabilir homurdanmak. Böyle bir dönemin yaşanmış olduğuna hâlâ inanamıyorum. Bana çok gergin, ajitasyonlardan geçilmeyen, tanıkların teşhis ve raporlarıyla dolu bir tarihi dönemmiş gibi geliyor. İncil çevirilerinden ya da büyük dramalardan gelen bir dille anlatılmış harika bir dönem. O zamanlar İngiltere'nin nüfus yoğunluğu neydi? İskoçya hâlâ İskoçya'ydı, İrlanda ise görünürde işgal edilmişti. Ancak İngilizler bütün denizlerde cirit atıyor, İspanyolları yağmalıyor, Hollanda ile savaşıyor, Otuz Yıl Savaşları'nın bir yıl ardından kendi kralların kafasını vuruyorlardı. Bütün bunların arasında nasıl bir bağlantı vardı acaba? Kara Avrupası'nda biter bitmez Ada'ya mı taşınmıştı bu savaş?

Bu 17. yüzyılı Shakespeare ile paylaşan ondan sonraki büyük ozanları, edebiyatçıları düşünüyorum: Bir Ben Jonson, John Donne, Milton, Dryden ve genç Swifth'i. Ne müthiş bir düzyazı birikimi bu

o yüzyılın ilk yarısındaki! Burton, Sir Thomas Browne, John Aubrey: Onları ne kadar okusam yeterince haklarını veremeyeceğim. Bunyan, George Fox. Hobbes; o bile bir başına ölçülere sığmayan bir devdi. Almanya bunlarla karşılaştırıldığında ne kadar cılız, acınası durumda kalıyor! İspanya biraz daha iyi. Fransa yeterli, ama bütün hepsinin arasında bu yüzyılın en büyük edebiyatı gene de İngiliz edebiyatıdır.

Bir sonraki yüzyılda da üstünlüğünü koruyor, hatta 19. yüzyılda da hâlâ durum bu. Peki de bu (şimdiki) yüzyılda neler oldu bitti? İngiliz aklı, kültürü çökerken yaşadım İngiltere'de. Eliot denen birinin ününün tanığıydım. İnsanlar bundan ne kadar utansalar azdır. Bir Amerikalı kalkıp genç yaşta ölmüş bir Fransız'ı (Laforgue) Paris'ten getiriyor, hayata duyduğu nefret ve tiksintiyi tükürürcesine onun üzerine saçıyor, sözcüğün tam anlamıyla bir banka memuru gibi çalışıyor; kendisinden daha soluklu olan önceki her şeyi yeniden eleştirerek, bunların değerlerini küçümsüyor; bir delinin büyüklüğüne, sağı solu belli olmazlığına sahip, har vurup harman savuran eski vatandaşının (E. Pound) destek ve armağanlarını kabul ediyor; sonuçta ortaya çıkan şu: Bütün ülkeyle paylaştığı bir iktidarsızlık, yeterince eski, muteber, saygın her düzen karşısında diz çöküp ona boyun eğiyor; her türlü hayatiyeti engellemeye çalışıyor; beş para etmez, kaba, kalın kafa biri, Hegel silsilesinin en alçak ucundaki taklitçi, Dante adının kirleticisi, (Dante onu cehennemin hangi bölgesine kapatırdı acaba?); ince dudaklı, duygusuz, soğuk yürekli, vaktinden önce yaşlanmış, ne Blake'le ne de Goethe'yle ne de bir volkanla karşılaştırılabilir biri; ve onun her lavı, daha ısınmadan soğuyup katılaşıyor; ne kedi ne kuş ne de kaplumbağa; köstebek ise hiç değil; Tanrı'ya itaatkâr, İngiltere'ye yollanmış, -farz edelim ki benim köklerimin bulunduğu İspanya'ya geri yollanmam gibi- ısırmak yerine sivri eleştiriler kullanan biri; erkek delisi bir kadının nemfomanisinden öylesine çekmiş ki,-onu bağışlatabilecek biricik özrü bu- Körleşme'nin yanına yaklaşacak olsa, kitap bile kuruyup solardı; Değerli Virginia'nın yüz verip davet ettiği Bloomsbury'de (resim atölyelerindeki tavrı sergileyen) bir nazik Tom; haklı olarak kendisine doğruyu gösteren, onu uyaran herkesten kaçarak; sonunda ne Virginia'nın ne Pound'un ne Dylan'ın -Yeats'in dışında- hak eden kimsenin alamadığı ödülle onurlandırılıyor.

Bu sefil figürün ününün tanığıydım. Adını bilmiyordum; ondan söz edildiğini Hyde Park Garden'daki ilk yıllarımda duydum. Oxford'u bitirmiş genç bir adam; savaşın patlak vermesinden birkaç ay önce Cressida Bonham-Carter ile evlenen Jasper Ridley, nazikçe bir giriş yaparak Eliot'u yeni, gerçek şair olarak tanımlamış ve tanıtmak için "başlangıç olarak" onun "Elizabeth (Devri) Denemeleri"ni (1934) armağan etmişti. Birkaç yıl sonra gencecik yaşta, savaşta hayatını kaybetti ve dul karısı Cressida geride ondan olan küçük bir çocukla yalnız kaldı. Hakkında en iyi anılarımı koruduğum bu cana yakın, çalışkan, açık, sıcakkanlı, coşkulu, zayıf adama yüzyılın en kuru figürünü tanımış olmamı borçluyum; hani ileride, savaşın sonuna doğru, kralların-kine geçmek için sonradan terk ettiği atalarının tarikatına girdiğinde, hakkında gittikçe, neredeyse geride hiçbir şey kalmayacak kadar çok şey duyduğum figürü.

Bu figüre bakıp, İngiltere'nin başına neler geldiğini görmem gerekirdi. Ancak araya, İngiltere'nin dünya için elinden gelen her şeyin en iyisini yaptığı; her şeyi yutma tehdidi gösteren çılgınlığa karşı ilk direnmeyi gösterdiği savaş girdi. Bu ülkeye birçok şey borçludur insan; aynen Floransa, Venedik, Atina ve Paris gibi, insanlığın gerçek tarihinin dışında bırakılması zordur İngiltere'nin. İşte bu savaş döneminde İngiltere'nin (.....) mutluluğunu yaşadım; bu da Eliot'tan yayılan insanı mecalsiz bırakan o kokuya karşı duyarsızlaştırdı beni.

Soğukkanlı, kayıtsız ve ölçülü değilimdir, hele İngiltere konusunda. Her yerde köle sahipleri vardı; ama İngiltere'nin plantasyonlarındaki kadar özgürlüğe yönelik amansız bir zorlama başka nerede sergilendi? Daha Quakerlar'la başlayan o karşı çıkma, geri çekilme, katılmama hali başka nerede görüldü; bir şey kavramsallaştırmaktan daha ötesine nerede yönelebildi; Hegel'e ulaşılamadı; ama Wagner'in, Nietzsche'nin o amansız, insaf tanımayan duygu taşkınlıklarına da gitmedi yol.

İngiltere'nin en berbat yanı kurumadır; hayatın, yönlendirilen, uzaktan komutalı bir mumya olması. Sanıldığı gibi o Viktoryan kuruluk değildir bu, (alt tarafı sahtekârlığın, ikiyüzlülüğün maskesini indirirsin, gene de geride bir şeyler vardır Viktoryan hayat tarzında); söz

konusu olan, tavsiye edilen, önceden belirlenmiş bir kuruluktur. Ölçülülükle, soğukkanlılıkla, dürüstlük ve adaletle başlayıp duygu iktidarsızlığına gelip dayanan bir kurumuşluk hali.

Dürüst, gerçekçi olmak gerekirse, İngiltere'de kişiyi bekleyen (benim karşıma çıkmış olan) *lüzumsuz* her aşağılanmanın, onur kırıcılığın izini sürüp bulmak; onu, (hatıralarda) acı, işkence olarak canlandırmak zorundayım; ardından da insanı (beni) aşağılanmaktan kurtarmaya çalışanların aradıkları her duyarlı, insani mercii bulup çıkarmak (çıkarmam) gerekir. Bu iki yanı karşı karşıya koyup tartın ve (benim örneğimde olduğu gibi) tekrar bu birlikteliği iptal edin; onları birbirinden ayırın, her biri ötekini, ve her ikisi bir arada beni hakikate ulaştıracaktır.

Yeniden canlandırılması gereken tek tek olaylar:

1945 Mayısı: Savaşın sonu. Zafer kutlamaları. Hampstead Heath'teki şenlik ateşi. Downshire Hill'de (partide) dans edenler. Şaşkınlık, tiksinti ve hayranlık.

Hetta ile William Empson: Bunların verdikleri partiler. Empson'un susmaması, sürekli konuşması, zekinin zekisi sözler etmesi ve aynı alabildiğine kültürlü, entelektüel dili konuşmayan kimseyi hiçbir zaman dinlemeyişiyle ötekilere hiç benzemeyen partiler. Hetta'yı ve onu tanıdığım on yıllar boyunca -hemen burunlarının dibinde oturuyordum- bu parlak zekâlı, İngiliz edebiyatının en iyi ve en olağanüstü uzmanlarından biri, bu edebiyatı Japonya ve Çin'de öğretmiş ve uzun süre şarkta yaşamış, kendinden emin bir adam, cevap gerektiren tek bir doğru dürüst cümle yöneltmemişti bana. Hakkımda en ufak bir fikri var mıydı, bunu bugün bile hâlâ bilmiyorum. Savaşın bitişinden kısa bir süre sonra bir edebiyatçılar okulu, Dylan Thomas'ın taşkınlıklarına karşı tepki olarak Empson'a bağlılıklarını, onun izinde olduklarını belirtmeye başladıklarında aralarından *Auto-de-Fé* (Körleşme)'mi iyi tanıyan, ciddiye alan ve tartışan bazıları ile onun partilerinde karşılaşmaya başladım. Kendisi roman konusunda hiçbir zaman ağzını açıp da bir tek söz etmedi; oysa okumuş olması gerekirdi; bu kitaba duyduğu hayranlığı hiç gizlemeyen Arthur Waley'in arkadaşıydı; haberi var mıydı kitaptan bilmiyorum. Gece gündüz yutarcasına

Heath Street, Hampstead

kitap okuyup dururdu; entelektüel, edebiyattan çok iyi anlayan bir adamdı; Sheffield'de edebiyat bölümünde profesör olarak çalıştı; edebiyat eleştirisi alanında olduğu kadar şiirleriyle de ünlüydü. Sıkça onu konuşurken dinlerdim; espriliydi; dili sivriydi; müthiş enerjikti, hızlıydı; onun aklını çelmek imkânsızdı; yorumlayıcı bilgisi nehir gibi akardı; düşünceleri alabildiğine kişiseldi ve kusursuz, tam bir bilgelik sergilerdi; belki İngiltere'de tanıdığım edebiyatçılar arasında en akıcı, esin dolu, en anlaşılır, açık seçik konuşmacıydı.

Thatcher artık dümeni elinde tutmadığı için, aradan geçen zaman uzadıkça, İngiltere anılarımı, toparlarken daha az kavgacı, sakin ve daha anlayışlı, daha dostça olmaya başladım. Böyle olunca da orada haz duyarak yaşadığım, duyarlı ve dürüst karakterli insanlarda hoşuma giden şeyler aklıma gelmeye başladı. Gerçi o asıl şiddetli nefretler elbette azalmıyor; her hatırlayışta arttıkça artıyorlar; Eliot'a saldırmayı bir yana bırakarak onun hakkında yazabilmem, adından söz etmem imkânsız. Onu düşündükçe beni belki de en çok illet eden şey, başlangıçta banka hayatına evet demesi, ardından, beklenebileceği gibi, şairler, edebiyatçılar üzerinde söz sahibi olmasına fırsat veren çok saygın ve tanınmış bir yayınevinde müdürlük yapması. Sonunda, yaşlılık döneminde gösterilerinden para kazanabildiği oyunlar yazma kararı alması; amacının bu olduğunu hiçbir zaman saklamamıştır Eliot.

Aslında onunla kişisel hiçbir ilişkim olmadı. Uzaktan tanırdım onu. Gelgelelim Kathleen Raine'lerde, birkaç yıl Chelsea'de birlikte oturdukları ve Eliot'un kendi odasına geçmek istediğinde onun odasından geçmek zorunda kaldığı bekçi köpeği John Hayward ile sıkça karşılaştım. John Hayward felçliydi ve tekerlekli sandalyeye mahkûmdu; kendi başına hareket edemiyordu; her seferinde birinin arabasını itmesi şarttı. Fazlasıyla büyük, saklanması imkânsız, kırmızı, etli bir altdudak yüzünün şeklini iyice bozuyordu; bu da yüzüne, istediği her zaman başvurabildiği o enikonu kültürlü, kusur- suz cümleleri ile ters düşen biraz hayvansı bir ifade veriyordu. İngiliz edebiyatını çok iyi bilenlerdendi; özellikle de İngiliz şiirini; iyi sayılan antolojileri vardı. Hastalığı, felci, hatırlayabildiğim kadarıyla, genç bir adamken

bir ara ders verdiği Cambridge yıllarına kadar geri gidiyordu. Chelsea'ye geldiğinde onunla aynı daireye taşınması, Eliot için büyük bir şanstı; bu sayede aranan bir figür olmuştu. Eliot partilere gitmezdi; bu türden toplantılarda ortalıkta görünmekten kaçındığı bilinirdi; John Hayward ise bayılırdı partilere; oralara davet edilmekten çok hoşlanırdı. Genellikle Chelsea'de oturan herhangi genç bir kadın, onu almaya gönüllü olurdu; hatırladığım kadarıyla dairesi ikinci kattaydı; tekerlekli sandalyesinin asansöre kadar itilmesi ve alt kata indirilmesi, asansörden alınıp caddeye çıkartılması, oradan partinin verildiği yere götürülmesi gerekiyordu. Seve seve yapılırdı bu; bu yardımseverlik rolünde etrafın, kamusal ortamın gözüne çarpmak, güzel kızlar arasında biraz da moda olmuştu. Partilere katılmaya bayıldığı ve çekici kadınlarla konuştuğu için, biraz seçme imkânı da vardı; hatta kimileyin özel arzu ve isteklerini de dile getirebiliyordu. Konuşmalarında bir ara sözü Eliot'a getirir ve onunla bir çay davetini ayarlayabileceğini ima ederdi. Alabildiğine olasılık dışı görünse de bu beklentinin gerçekleşebileceği umuduyla herkesin kendisiyle ilgilenmesini sağlayabiliyordu. Edebiyat eleştirmeni olarak katkılarından ötürü hak ettiğinden çok daha fazla saygı gösteriliyordu kendisine; partilerde aranıyor; hatta bakımını üstlenmek isteyenler bile çıkıyordu; ona gelince, bu işgüzarlıkların Eliot ile karşılaşabilme umudundan kaynaklandığını bal gibi biliyor, ama her defasında onları körükleyip durmaktan da hiç çekinmiyordu.

Bu, savaşın içlerine kadar uzanan ilk yılları, hemen savaştan sonraki Amersham döneminden ve bunu da çok daha sonraki o uzun Hampstead yıllarından ayırmak gerekiyor. Bu dönemleri gerçekten de birbirinden ayrı tutmak şart; birbirlerinden farklıydı hepsi.

İlk dönemde yolunu şaşırmış bir sığınmacıydın, kurtulmuş, güvende olmaktan memnun, hiçbir katkın olmayan ama sana ve senin halkının hepsine karşı sürdürüldüğünü iyi bildiğin savaş yüzünden ne yapacağını bilemez haldesin; Londra'ya yapılan hava saldırıları bu dönemin doruk noktalarıydı. Kişi olarak içinde bulunduğum tehlikeye aldırış etmeksizin, belli bir cesaret kendime olan güven duygumu geri

getirmişti. Gerektiğinde birilerini öldürmeye hazır olduğunu belli etmek zorunda değilsin. Londra'nın birçok mahallesi yanarken korkak olmadığını göstermiştin sen.

Bu dönem 1939 Ocak ayında başlayıp biz Amersham'a taşınana kadar, yani yaklaşık üç yıl savaşın içinde 1941 Sonbaharı'na kadar sürdü. Sığınmacılardan nispeten yalıtılmışlığın; ilk İngiliz arkadaşlar; Franz Steiner ve Kae Hursthouse ile sıkı dostluk. Antropolog Steiner ve Yeni Zelandalı Kae Hursthouse sayesinde İngiliz dünyasının uzak köşelerinden hayatıma epey şey ulaştı; özellikle Student Movement House'un oynadığı rol çok önemliydi: Gower Street.

Daha önce de: 1939, Huntingtonlar ile Hyde Park Gardens (Bahçeleri). Hyde Park Corner. İngiltere'de yaşadığım ilk edebiyat sosyetesi deneyimi; sonraki İngiliz partilerine benzemeyen bir parti. Sana Kafka'yı tanıyıp tanımadığını soran L.H. Myers; aynı şeyi soran Philip Toynbee. Naziler hakkında konuşmalar; Münih ile Prag arasındaki dönemdi bu. Savaş rüzgârları esiyordu. Putnam yayınevinin Amerikalı müdürüyle evli, güzel, uzun boylu bir kadın olan Bayan Huntington: Evdeki asansör; en üst katta, kızı Alferda'nın odasına yerleştirilmiştim: ama asıl bağlantım daha Paris'teyken bana göz kulak olan İsviçreli mürebbiye: Paris'teki genç kızlar kalabalığı; hepsi birbirinden güzel. Bunu bir köşeye bırakırsak, Yalta'ya geri dönmek gibiydi fakat bu kez İngiliz kadınlarla çevrilmiş olarak. Pinkie Esher'in evlerinden birinde. Alfreda bana çok içten davranıyordu; Paris'ten döndükten sonra hangi odada kalıyordu bilmiyorum. British Museum'a gittiğimi düşünerek peşimden gelmişti. İdealist, çekici, iyilik yapmaya can atan bir kız; odasında Van Gogh'un bir resmi vardı. Ancak ben British Museum'un okuma odasına değil de Warburg Kütüphanesi'ne gitmiştim. Orada çalışan Ernst Gombrich bana yol gösteriyordu. Anne- sinin tavsiyesiyle Huntingtonlar beni evlerine almışlardı. Warburg Kütüphanesi'nden ihtiyacım olan kitapları da alabiliyordum.

Beni evinde görmekten pek hoşlanmamıştı *Bay* Huntington. Viyana'da bir dairede mi yoksa evde mi kalmıştınız, diye sordu bana. Eşimin de İngiltere'de olduğunu benden duyunca şaşırmıştı; eşimin Surrey'de kardeşinin yanında kaldığını söyledim. Kardeşinin ne iş

yaptığını sordu; "Küçük bir işadamı," dedim. Hani eşimin kardeşi Bucky için bunu söylemek zordu, ama Bay Huntington'un snopluğunu hissetmiş, doğruyu söylemeye utanmıştım. Manchester'dan bir İngiliz ile evli olan Bucky, masum, temiz kalpli, dikkat çekmeyen bir adamdı; kendini, karısını ve küçük oğlunu ayakta tutmak için elinden gelen her şeyi yapan bir Charlie Chaplin figürüydü. Manchester'da bir berber dükkânı vardı eskiden. O sıralarda Bagshot, Surrey'de, Lightwater semtinde küçük bir tatlıcı dükkânı işletiyordu. Bunları Huntington'a açıklayamayacak kadar ödlektim işte. Gerçi Bay Huntington da bunları duymaktan pek hoşlanmayacaktı. "He is a small business man" (Küçük bir işadamı) mı demiştim; yoksa "a very small business man" (çok küçük bir işadamı) mı; adı "Calderon" dedim mi, bilemiyorum.

Mürebbiye Bayan Hübler, genç birer hanım olarak gerektiği gibi yetiştirmek istediği kızlara ve etrafına karşı katı ve amansızdı. Bu güzel yaratıkların hayatlarındaki en büyük an, saray ile tanıştırılma olacaktı. Bu yıl sıra Alfreda'daydı. Odamın bitişiğindeki, çocuklara ayrılmış odada Bayan Hübler'le konuştuğumda konu hep buydu. İngiliz yüksek töre ve âdetleriyle ilk buluşmamdı bu. İkincisi ise birkaç dakika uzaklıktaki, akşamları uğradığım Hyde Park Corner'da gerçekleşmekteydi.

İngiltere benden uzaklaştı. Beş yıldır uğramadım oraya. Tekrar bir ada olmaya başlıyor benim için; daha çok hatıralara dönüşen bir ada; kutsal bir ışığa bürünmeye, bütün olumsuzluklardan arınmaya başlıyor gitgide; ilk gençlik yıllarımdan kalma bir yermiş gibi oraya bir ziyaretin hayallerini kuruyorum artık. Halbuki sonuncusunda otuz sekizi bulmuştum. İnsan birçok şeyi o salt ortaya çıkış, kendilerini belli ediş biçimiyle fark edip anlamaz. Şimdi neyle sarmaşıp, dolanıp karşıma çıkmıştı orası yeniden?

Yerleşmeyi en az düşündüğüm yerde böylesine kalıcı olmamızı mümkün kılan neydi? Gazetelerin beslediği partilere taraf olma duyguları en katlanılmaz, zararlı yanıydı buranın, konuşulanlar hep bildik, boş laflardı; bugün hâlâ da öyle ya. Fakat yandaşlığın değmediği, ula-

şamadığı ve uzun süre de hani hiç sözü edilmeyen -yerleşmeyi elverişli kılan- başka şeyler de vardı. İşte bunların arasından *bir şey* kendini belli eder etmez, onun hemen oracıkta yakalanması gerekir; yoksa çiçek gibi hızla açıp ardından daha da hızlı solup gidiyor işte.

Beni eve, karısının bir arkadaşı aldığı için gözünde hep yabancı biri olarak kaldığım William Empson'u anlatmakla başlamıştım. Empson'ların Haverstock Hill'de büyük, geniş bir evleri vardı: odaların çoğu kiraya verilmişti. Güney Afrikalı bir çiftçi ailesinden gelen Hetta, sarsılmaz inançlı bir komünistti. Çok güzel bir kadındı ve evine iki tür insan alırdı. Bir grup, siyasal inancından ötürü onlara karşı kendisini sorumlu ve yükümlü hissettiği, her türlü kökene ve deri rengine sahip entelektüelden oluşurdu. Kendilerinki dışında, evin bütün dairlerini onlara bırakmıştı. Yıllar içinde sayıları hiç azalmayan sevgililerini kimileyin kendi dairesine aldığı da olurdu. Empson'un en ufak bir itirazı yok gibiydi bu duruma. Keskin, harıl harıl çalışan, çok geniş yelpazeli bir edebiyat zekâsı ve kültürü vardı; 17. yüzyıl başının metafizikçi şairlerini çok iyi biliyordu; ayrıca Cambridge'de bir dil okulunda dil sosyologu I.A. Richards'tan ders almıştı. Aklı fikri, ruhu hep bu çerçevedeki konularla işgal edilmişti; geriye kalan her şeyi Hetta'ya havale etmişti. İnsan, her birinin, ötekinin yoluna çıkmadan ayrı ayrı kendi hayatını sürdürdüğü izlenimini edinirdi; elbette kendilerine ters düşse de karşılıklı saygıyı elden bırakmadan. Empson, cinselliğin kendisi için bir anlam ifade etmediği izlenimi verirdi: Bu ilişkiden, annelerinin aşk ilişkilerinin ortasında, bundan şikâyetçi olmadan büyüyen iki erkek çocuğun doğmuş olmasına hani şaşırmıyor da değildi insanlar biraz.

Verdikleri oldukça cömert davetlere her ikisinin de arkadaşları ya da yanlarında getirebildikleri arkadaşlarının arkadaşları da katılırdı. Gerçekten de işi pespayeliğe dökmeden, formalitelerden uzak, renkli sahneler yaşanırdı. Mesela çok ünlü bir şairin, davetlerden birine katılıp hiç kimse farkına varmadan, hatta kimsenin haberi olmaksızın Empson'la iki saat boyunca çok samimi olması, heyecanlandırıcı sohbetlere girişebilmesi mümkündü. Bu konuk dedikodu malzemesi yapılmaz; ne herkese afişe edilip "Avrupalı" tarzı ile çekiştirilip durulur

ne de gizemli bir kibir ve ayrıcalık halesi içinde bırakılırdı. Orada, o da diğer herkes gibiydi: Ama eğer Empson'un ilgisini çekerse, onunla konuşacak çok şeyi olurdu; tersine çekmezse, daveti geldiği gibi yine kimseye belli etmeden terk eder; çoğu zaman orada mıydı değil miydi, kimse bilemezdi.

Hatırladığım kadarıyla bu iki örnek, Hampstead'de itibarlı statüleri tekrar onaylamaya ya da alttakilerin daha üstlere tırmanmasına hizmet etmeyen, amacı kendileri olan biricik büyük sosyal gruplardandı. Hiçbir zaman canınız sıkılmazdı onların arasında, her zaman ilginç deneyimler yaşamış ya da tarzı olan birileriyle konuşabilirdiniz. Gelgelelim, bunların arasında bir hiç-kimse oluşunuza kafayı takmamanız gerekirdi. İngiltere'de onlarca yıl boyunca benim durumum buydu, son yıllarda bile bu durum ancak bir parça değişebildi. Friedl ile yakın arkadaş olan Hetta bana çok iyi davranıyordu; insanlardan hoşlanırdı ve fazlasıyla hoşgörülüydü.

Siyasal görüşlerini, katı dindar olan Boer'lere ve onların Siyah hizmetkârları arasında geçirmiş olduğu gençlik dönemine bağlayabileceğimiz Hetta, sarsılmaz bir iradeye sahipti; ama öte yandan bir insan olarak kendini hiçbir zaman baskı altına alıp sınırlamamış, engellememiştir. Bu iyilikseverin dışında, o evde uzun süre başka kimsem yoktu. Birçok sığınmacı geliyordu oraya; tanıdık, tanımadık, yalvar yakar, sürüngen, gururlu; onlardan biriydim ben de; bütün tutkusu İngiliz edebiyatı ve şiirine ayrılmış evin erkeğini, sığınmacıların aralarındaki kişiye özgü ayrıntı farklılıkları ilgilendirmiyordu. Bu kimselerin yabancılıkları onun kendine dert edeceği bir konu değildi; daha büyük, yıllarca yaşadığı ve öğretmenlik yaptığı sahici bir uzak ülkeydi onu ilgilendiren: Japonya ve Çin. Belki biraz Çince öğrenmişti – hani pek inanasım yok ama neyse. Adamın telleri biraz ince, karışık saçları bir Çin bilgesi tarzındaydı. Ama sanıyorum ki, Çin'deki o en çalkantılı, gergin siyasal dönemde bile aynen İngiltere'de tanıdığım insandı o; erken dönem İngiliz şiirinin ritimlerinin, sözcüklerinin ve zihinsel şiddetinin etkileriyle biçimlenmiş kişi.

Anlayacağınız, bu adam karşısında tamamen çaresiz, güçsüz kalmaya mahkûmdum. Benimle Çin halk kitleleri hakkında konuşmak, aklının ucundan bile geçemezdi. Oysa ne biçim ilgimi çekerdi aslında;

iyi de ne söyleyebilirdi ki bu konuda bana? Ölse katlanamayacağı boş bir gevezelik gibi gelirdi benimle yapacağı böyle bir konuşma ona.

Sonuçta, Empsonlar'a yeterince hoşnut, yine de bir parça yüzüm kızararak gittim. İnsanlar davet edilirlerdi, ama Empson için hepsi hiç-kimseydiler. Hiç-kimse olan birçok kişi vardı bu buluşmalarda; ama öyle olmayanlar da vardı. Dolayısıyla ne birine ne ötekine ait olmak bir gururlanma nedeni, ayırt edici bir paye sayılmazdı.

İngiltere'de "Hiç-Kimse" Olmak ya da Küçümsenmenin Sessizliği

Belli bir sosyal gruptan insanla bir arada olmayı öğrenme sanatı denebilir buna. Epey dar bir mekânda bir araya geliniyor; herkes birbirinin burunun dibinde, ama birbirine değme yok. Sıkışık bir kalabalık gibi görünüyor, ama değil. Özgürlük, karşındakine olan mesafeden ibaret: hani bu uzaklık bir saç kılı kalınlığına inse de. Her yandan sıkıştıranların arasında, kimseye sürtünmeden ustaca hareket edilir. Kendisine hiçbir şey değmeksizin tertemiz kalır insan. Hani kıyısından kenarından da olsa, bir değilmeye, lekelenmeye fırsat vermek, yaşama tarzında bir kusur, bir eksiklik sayılabilir. Kalabalık arasında yılan gibi kıvrılmayı beceremeyen, upuzun, sırık gibi biri, ötekilerin kendisinin etrafından kıvrılarak, sıkışarak geçmesini sağlamayı bilir. Bir eylemsizlik hali değil, aktif davranış olarak da gerçekleştirilebilecek bu hareketsizlikte, bu bir tür uzak-durma halinde, insanın gözle görülen biçimi kendini benimsetir çevresine. Gerisi hakkında hiçbir belirti, bilgi sızdırmazsa da tamamlanmış, kusursuz bir görünüş (kişilik hali) için yeterlidir bu. Herkesin yakından ya da uzaktan tanıyabileceği kadar bilinen birinin partide yeri yoktur; böyle biri, partide tamamen ortadan kaybolabilecek bir kendini gizleme, göz boyama ustasıysa o başka.

Aralarında, ötekilerin tanımak istedikleri, ancak tanınmaya hiçbir zaman yanaşmayanların da bulunduğu çok sayıda insanın bir araya geldikleri kalabalıklar ideal olabilir. Bu tanınmak istemeyenler kimdir, nedir; bu bilmecenin, esrarın kolay çözülmemesi şarttır, yoksa parti, delik bir balon gibi söner. Katılanların arasında birbirini tanıyanların sayısı gereğinden fazla olduğu anda, partideki o tıkış tıkış durum te-

melden değişir; geride durma, ölçülü davranma hali de pek bir şey ifade etmeyen kaba, yüzeysel bir dostluğa dönüşür. Tanımamanın heyecanı, tanıyor olmaktan çok daha çekicidir; hele şu ya da bu kişiyi tanımanın ne kadar önemli olabileceği bilindiğinde. (Çünkü) kişiyi sosyal kademede daha yukarıya yönelmeye zorlayan itki hiç gevşemez; en üstekilerin gördüğü saygı oraya çıkma isteğini besler; ama işte o en üsttekinin yanına yanaşabilmenin zorluğu da fren etkisi yapar; hatta diyelim ki yanaşabildi bu yukarıdakilere insan, bir temasın zorluğu engeller bu itkiyi. Bu zorluğu, ancak başkalarının arasına iyice karıştığınızda öğrenebilirsiniz.

Çok itibarlı kimseler, ötekilerin arasına karışıp kim olduklarını belli edecek, farklılıklarını ele verecek hiçbir şey yapmaksızın ortalıkta dolanmayı becerdiklerinde, iyi niyetli bir alçakgönüllük etkisi yapar bu etrafa karşı. Maske takmaz böyleleri tanınmamak için, ama işte kendilerini de hiçbir zaman etraflarına tanıtmazlar. Ne, kim olduğu hakkında en ufak bir fikriniz olmaksızın birileriyle konuşup durabilirsiniz. Beriki herhangi bir yükümlülük duygusu taşımaksızın aniden geri çekilip konuşmayı bitirebilir. Hiçbir vaatte bulunulmamış, hiçbir pazarlık yapılmamıştır; masum bir kulak kabartmadır olup biten, belli şeylere dair her ciddi düşünceyi gizleyen. (.....) Bir taraf ne kadar küçümsendiğini fark etmemelidir; ötekisi de bu ortamın dışında ne büyük bir gücü temsil ettiğini berikine belli etmemelidir.

Hepsi aynı ölçüde güçlü olan ve gücü temsil edenler için olağan, anlaşılır bir şeydir bu güç. Ama işte onların arasında da paylaştırılmıştır; güçler burada birbirini sınırlar; aynılarının bastığı yere basan, bilinen, kabullenilmiş iktidar ve güç, tatmin etmez.

(Bu güç ve iktidar sahiplerinin kendilerinden) çok daha az güçlü olanları ürkütmemesi için, hani saygıdan ötürü, gizli tutulur bu güç. İnsanların adlarının arkasındaki, tanınmışlığın, unvanın işareti olarak yer alan harfler bir yana bırakılır; bunlar, konuşma sırasında yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlar. Kendisiyle hani lütfedilip birkaç söz edilen kimse, güzel bir İngilizce ifadenin belirttiği gibi, çoğu zaman "baffled", ne yapacağını bilmez halde apışıp kalakalır ve ikide bir kendine sormadan edemez: "Kimdi bu konuştuğum? Kim olabilir acaba?"

Kişilerin hayatımda tuttukları yerin oranına dikkat etmeliyim. Aymer, Gavin ve anneleri benim açımdan hâlâ fazlasıyla ön plana çıkıyorlar. Herhalde Aymer'la yaptığımız ve hayatın önemli bir parçasına dönüşmüş geziler nedeniyle. Başkaları üzerinde düşünmek, onları öne çıkarmak istiyorum daha çok.

Veronica Wedgwood ile ilişkili her şeye değinmiş değilim henüz. Ona ilişkin, kafamdaki, doğru imgeyi göstermeme karşı koyan bir iç direncim var. Bir kere, *Körleşme*'yi hayranlık ve inançla savunan ilk İngiliz'di o. Çeviriye zaman ayırmış, emek vermişti. Ayrıca Friedl'dan çok etkilenmişti; bilhassa bizim ilişkimizden: Öğretmenine âşık olan ve büyük bir tutkuyla onun tarafından biçimlen- dirilmeye ses çıkartmayan kız öğrenciden. Friedl ise ileride yaşam tarzıyla ve ona gösterdiği geçici bağımlıklarıyla hayal kırıklığına uğratacaktı. *Körleşme*'yi gerçekten de fazlasıyla göreceli bir yaklaşımla genel kanıya uyarak reddetmesi -oysa daha o zaman belli insanlara çok önemli görünmüştü kitap- nihayet basılan ve alabildiğine olumlu bir yazıyla desteklemeye niyetlendiği, ama hiçbir zaman gerçekten okumadığı Kitle ve İktidar'ın yol açtığı ilgi, talep; kitabı doğru dürüst bilmediğini, yıllar içinde hakkında onca olumlu şey duyduktan sonra ona hâlâ ilginç gelmediğini anladığımda yaşadığım korkunç hayal kırıklığı, -ve üstüne üstlük- tarihçi olarak adının öne çıktığı Thatcher döneminde bu kadına duyduğu hayranlık -Thatcher iktidarında, yeni bir Elizabeth döneminin temsilini görüyordu-; işte bütün bunlar bir araya gelince, onun hakkında doğrulara bağlı kalarak ve ayrıntılı konuşmam neredeyse imkânsızlaşıyor. Bana güvenerek söylediği, hakkında açıklanabilecek o kadar çok şey var ki; kendi engelimi aşamıyorum; onun sıcak, beni bağlamaya çalışan sesini duyuyorum, daha ilk görüşte kendisinden hoşlandığım babasını Leith Hill'de karşımda görüyorum; kız çocuğu olsun istemediği için kızlarını sevmeyen ve bir ömür boyu Veronica'nın kâbusu olan kibirli annelerini. Aslında onun kişiliğini belirleyen bu şeyler hakkında konuşamam; yazdıkları bence önemsiz şeylerdi; özgün olmadığı gibi hiçbir konuda kendine ait görüşü de yoktu. Gene de yazmaya bayılıyor, büyük bir gayretle çalışıyor, kaynaklar, mektuplar, günceler okuyordu; merakı giderilmez türdendi; ama gene de

yeterince giderilmez bir merak değildi bu, özellikle de düşüncelerini tarihsel, siyasal ya da psikolojik herhangi hâkim bir düşünce akımına uyduruyordu. Tarihçilere -özellikle de günümüzdekilere- ender saygı duyduğumdan, Veronica hakkında, yapıtlarına ilişkin, yargılamak anlamına gelebilecek bir şeyler söylemek bana düşmez. Sadece ona ilişkin kişisel özelliklere işaret edebilirim: çevirinin son bölümünü tartışırken ve Friedl evin birinci katının penceresinden bahçeye, bize bakarken ve bir yandan da bize çay hazırlarken, Downshire Hill'deki bahçede geçirdiğimiz anlar gibi. *Körleşme*'nin Jonathan Cape yayınevince çıkarılması için inatla bastıran Veronica'ydı. Başlangıçta kitabı onun çevirmesi söz konusu bile değildi. Berlin kitabını sevdiğim için, çeviride Isherwood'u düşünmüştüm. Veronica epey bir tereddütle, kitabı benim de yardımımla çevirme fikrini ortaya attı ve ben de kitabın savaş sırasında yayınlanmaması şartını öne sürdüm. Bu savaş boyunca hiçbir şey çıkarmayacağımı düşünüyordum. Hayatımın misyonuydu Kitle ve İktidar. Bu kitap bitmeden yazdığım hiçbir şey okura ulaşmamalıydı. Bugün bunu keşişçe bir tutum olarak tanımlayabilirim; bu savaşın içine isteyerek ya da istemeyerek çekilmiş olanlar karşısında duyduğum bir tür suçluluk duygusu yüzünden. Olup biten her şeyin o gittikçe artan çılgın hızı içinde, bu kitabın yazılmasını sağlayacak incelemelerin gerektirdiği huzur ve sükûneti, gerekli sabrı arıyor oluşum, aslında şartlara ters düşüyordu; öyle bir ortam yoktu elbette (.....) gene de incelemelerin temel nedenlerine inmem gerektiği biçimindeki sarsılmaz bir inançla çalışıyordum. Su yüzüne çıkmaya çalışan korkunç bilgilerle karşılaşı- yordum; üstelik hiç aceleleri olmayan -geçip unutulmayacak- gerçeklerdi bunlar, dolayısıyla o ölçüde korkunçtular. Yayılacak, ayaklarını sağlam yere basacak bol bol zamanları vardı. Veronica ilk yıllarda acele etmeme niyetimi anlayışla karşılamıştı. Sıkça İngiliz tarihini konuşuyorduk; 17. yüzyıl İngiltere'si onun asıl ilgi alanıydı. Bu konuda çok şey biliyor, bana anlatıyor; bu da daha fazla okumaya yönlendiriyordu beni. 17. yüzyılda bol bol rastlanan kitlesel olayları ona açıklamaya çalıştığımda, olanca dikkatini topluyor, hızla, büyük bir iştahla anlattıklarımı özümsüyor, kaydediyordu kafasına. Onun bu kaydetme yeteneği, dikkat etme tarzı asıl gücünü

oluşturuyordu. Birçok İngiliz'in o inatçı mesafeliliğiyle, karışmazlığıyla tam bir karşıtlık oluşturuyordu Veronica. Kökenini kendisi Kelt atalarına bağlıyordu; esmerdi ve dış görünüşü bir İngiliz'inkine epey uzaktı. Babası bir Kelt büyücüsünün yüzüne sahipti, "wizard" (büyücü) derdim Veronica'ya. Büyük İngiliz demiryolu şirketlerinden birinin başıydı; asıl merakı tarihti; Veronica babasının kitaplığında Fransız Devrimi ile ilişkili hemen her şeyi bulabiliyordu. Adamın, sıkça ziyaretlerine gelen Joseph Conrad ile arkadaşlığı vardı; Veronica gençlik yıllarından hatırlıyordu onu ve babasından öğrendikleri sayesinde Conrad hakkında anlatacak çok şeyi vardı. Amcası Josiah Wedgwood da desteklenmeye değer her konuda söz alan eski tarz bir liberaldi; İngiltere'nin 19. yüzyıl tarihinin, imparatorluğu kuran rakiplerinden daha önemsiz sayılmayacak gerçek adamlardandı.

Veronica'dan gerçekten de hoşlanıyordum. Ona güveniyordum. İngiltere'nin aydın, entelektüel insanlarında, onları tanıdığım kadarıyla yokluğunu hissettiğim sıcaklıktı o. Ait olduğu geniş aile kökeniyle de büyülüyordu beni: Darwin'ler, Wedgwood'lar, Macaulay, Trevelyan, Francis Galton ve Virginia Woolf'un babası Leslie Stephen; hepsi akrabaydılar; insanlığın düşünce ve kültür tarihinde benzer bir soy bulmak zordur.

Kibrin ebedileştirilmesi: Üzerinde hak sahibi olmayanlarca devralınır kibir. Hayatları zorlu bir çabaya dönüşür böylelerinin: Kibrin karşılığını verme çabasına.

Veronica bu kibirden uzaktı. Belki de bu kibre sahip olmaya hakkı bulunduğuna inanan annesinin kin ve nefretle kızının peşini bir türlü bırakmayışından. Kathleen Raine, hakikatte neredeyse sadece bu kinin ve hırsın zorlamasından ibaretti.

Yükseklere tırmanma, gösteriş arzusu ve itkisini destekleyen kişileri etrafında bulduğu ölçüde şair olmuş sayılabilirdi: Bir köprünün üzerinde, annelerinin yanındaki iki güneş çocuğunu.*

* Güneş çocuğu, kökü mitik çağlara giden baba olmadan doğmuş "anne çocuğu" mitosunun kültür tarihindeki bir yansıması. Hemen bütün antik çağ ve öncesi dinlerinde karşılaştığımız baba olmadan doğmuş bir androjen çocuk ve hermafrodit anne mitosu, özellikle Roma kilisesince Hıristiyanlığa, Mesih imgesine yansıtılmıştır. Mitik düşün-

İnsan, kendisinin yüksekte olduğundan eminse ve bundan hiç şüphe duymuyorsa, zorla yükseğe tırmanmaya çalışanlarla alay etmek kolaydır.

"En yüksekteki" İngilizlerin alçakgönüllü seremonisi. Diana Spearman'daki akşam yemeği. Maxwell-Fyfe'nin hukuk konusundaki bilgisi, rahatlığı; nezaketi, ama başka konulardaki dikkatsizliği. İngiliz yüksek eğitiminin ilginç bir örneğini Francis Graham-Harrison'da gördüm.

Francis. Her zaman yakınımda; Eton ve Oxford'un damgasını yemiş biri; belki bir o kadar da parlamentonun asli hukukçularından kültürlü bir babanın. Francis, Oxford'ta öğretilen klasik bilgilere sahipti ama aynı zamanda felsefe bilgilerine de (Austin). Çok bilgiliydi ve kitaplara takıntılı bir merakla bağlıydı. Öyle içeriklerine, ayrıntılarına fazla inmeden binlerce kitabın adını konuşabilirdiniz onunla. Yardımseverdi; uyumluydu; ama iç dünyasında, İngiliz geleneği doğrultusunda adaletin, hoşgörünün ve kuşkuculuğun belli başlı, sağlam ilkelerine ısrarla bağlı kalırdı. Annesinin kişiliğinde, inancın yoz örneklerini görüp yaşamıştı: hoşgörüsüzlüğü ve lanetlemeyi. Avcıların kovalayıp sıkıştırdığı bir hayvanın endişelerini okuduğunuz gözlerinde çok dokunaklı bir şeyler algılayabilirdiniz: İngiliz çocuk eğitiminin önemli bir parçasını oluşturan ilahların, sporun, fiziksel kondisyonun reddini. İnsanları bir gün olsun etkilemeye çalışmış olabileceğini de sanmıyorum onun. Vicdanın sesini dinleyen, insaflı bir memurdu ve zekâsı sayesinde memuriyette yüksek kademelere atanıp dururdu; ama bunu ancak tesadüfen öğrenirdiniz. Kendisine yönelik bıktırıcı ilgilere teslim olmuş gibiydi; sadece kadınlarınkine değil elbette. Kendine güvenen, bilgili, taleplerinin arkasında duran kadınlar onu hep büyülerdi; hele amaçlarına kararlı yönelenler. Böylelerine teslim olmuştu; berikilerin kendisine yaklaşmasını ve kendisini yakalanmaya fazla hevesli bir av gibi algılamalarını sağlardı. Baştan çıkartılıp

ceden uzana gelen güneş çocuğu, baba olmadan doğmuş çocuk, bir bakıma mutlak hayatı simgeler. En temiz, arı ve güzel insan kültü kendi kendine doğum yapan anneye bağlanır. Roma Katolik kilisesi, insanlık kültür tarihinin bu en eski duygusuna tepkisiz kalmadığı için İsa bağlamında bu mitosu diri tutmaya çalışmıştır. (ç.n.)

dururdu ve her baştan çıkartıcısına sadık kalırdı; anla- yacağınız böyle bir kadın, canı istiyorsa, araya aynı karşılığı alabileceği başkalarının girmesine rağmen, onu uzun süreler baştan çıkartabilirdi. Kadınları, onlara direnmeksizin elde etmeye yönelik bu tarzı, başka hiç kimsede rastlamadığım bir örnek olarak bol bol inceleme fırsatı buldum.

* * *

İngilizlerin yakınlık ve uzaklıklarına dair.

Mesafe, İngilizlerin korumayı başarmak için en çok çalıştıkları şey, ilkesel bir hünerleridir. İnsana yaklaşmazlar, yaklaşmak istemezler, gereğinden fazla yaklaşamazlar. (Böyle olunca da) insan kendini koruma uğruna buza sarılıp içine gizlenir. Dışı her şeyi geri yansıtır. Buzun içinde donmaya terk edilmiştir.

Sosyal hayat, beyhude yaklaşma girişimlerinden ibarettir. İnsan ne kadar cesursa, -yalnızlığı göze alıp- ötekilere yaklaşma konusunda o kadar kararsızlaşır. Ve o gerçekten cesurdur, ne kadar yalnız olduğunu iyi bilmektedir.

Aslında yeni olan herkesten ürküp çekinerek uzak dururlar: Yeni olanın o en korkunç davranışı gerçekleştireceğinden korkulur; araya konmuş mesafeyi geçecek bir uzun atlayıcı olmasından. Beriki istediği kadar çekingen, geride duran biri olduğunu belli etsin, ona inanmazlar, güvenmezler, onu nazik bir incelikle kendilerinden uzak tutarlar: Seslendirilmeyen ama delici soruyla onu tartıp yoklayıp dururlar: "Ne kadar yüksek? Ne kadar alçak?" (Sosyal statüsü?)

İngilizler için kendine hâkim olma ve soğukkanlılık hayatla baş etmenin biricik meşru yoludur. Başka yollardan ulaşılan şeyler kabul ve takdir görebilmek için olağanüstü ölçülerde, haydutumsu ölçeklerde olmalıdır. Haydut korkulan, fakat çocukluktan itibaren popülerliğini koruyan bir figürdür. Neredeyse her seferinde haydutu uyduruk soylu motiflerle donatmayı başarılar. Hatta sonu ipte noktalanmış olsa da ona büyük bir sevgi duyulur; idam sehpasının İngiliz sosyal tarihindeki rolü ölçülmeyecek kadar büyüktür. Swift, Stella'ya yazdığı mektuplardan birinde, unutulmaz bir kararlılıkla şöyle der: "and swing he shall!" (ve sallanacak!); bakanlık üzerindeki gittikçe artan etkisin-

den söz ettiği mektuplardan biridir bu. Bugün olayın ne olduğunu pek bilmiyoruz, ama öyle dramatik bir şey de değildi herhalde; sonraları cinsel suç olarak hemen hiç ciddiye alınmamış, bugün bizim gülüp geçeceğimiz bir suç, Swift için ayıp, utanç verici, ama eğlendiricidir: "and swing he shall!" diye zevkle yazar mektubunda. O dönemlerde ipte asılı olanın sağa sola sallanması, günümüzde Beatles'ların sallanmalarına benzeyen bir etki yapıyordu demek ki.

O zaman da öyle bir arada yaşıyordu insanlar. Önemsiz vesileler - biri kalkıp bir ekmek çalmıştır ya da bir başkası, ne bileyim, bir çift çorap- bunlar heyecan uyandırmazdı; bir sürü cana kıymış doğru dürüst bir haydut olmalıydı heyecan uyandırmak için. Özellikle de çalmak için bizzat öldürmüş olması önemlidir.

Kişinin korunması, sağlam bir güvenceye alınması öyle pek de tehlikesiz bir mesele değildir. Bu mesafe İngilizlerin hayatında nereye kadar korunabilmiştir?

Sadece savaş dönemi ile savaştan sonraki dönemi karşılaştırabilirim ben. Savaşta mesafe koyma kaygı ve heyecanı azalmıştı; insanlar birbirlerine yaklaştılar, trenlerde -büyük mucize- tanımadıkları yabancılarla bile sohbet ettiler. Hava konusuna değinip selamlaşmalar hâlâ en yaygın merhabalaşma biçimiydi, ama havaya dair düşüncelere bir şeylerin de eklendiği oluyordu.

Beni en çok, İngiltere'nin tek başına kaldığı ve savaş gemilerinin batırıldığı felaketler etkilemişti. Gemilerden birinin battığı haberi az evvel ulaştığında, bir Londra otobüsünün ikinci katında çok hafif bir kıpırdanma hissediyordunuz. Kimileri ağzını açıyor, gerçi bir şey söylemese de hemen kapamıyor, bir an için açık kalıyordu ağzı. Birkaç cümle konuşulduğu da oluyordu. Düşmanı küçümseyici havalarda. Hiçbir zaman, bir kez olsun bir endişe, korku, yakınma duymuş değildim. Durum ne kadar kötüyse, insanlar da o kadar kararlı görünüyorlardı. Belki tehlikenin o aşırı boyutlarını algılayabilen çok az kişi vardı. Ama kimse umarsız, hele kör değildi elbette. O sıralarda taraflar arasındaki güç dengesizliğinin tabii herkes farkındaydı. Düşmanı neredeyse küçümsemenin en sevimli ifadeleriyle dert ediniyordu kendine: "little old..." "Şu bizim eski, küçük" gibi bir ifade, düşmanın tanıdık olduğu, şakalarının uzun süreden beri bilindiği anlamına geli-

yordu. Düşman sadece bir düşman değildi; düşman olarak kabul edilmesi, üzerinde düşünülmesi gerekiyordu. Düşmanın varlığının gitgide kabul edilmesi gibi bir durum vardı; böylelikle de artık bir kenara itilmeyecek bir şey oluyordu düşman.

Dürüstlük. Yasalarla ilintili bir yanı var elbette; ama yazılı olanlarla değil, konuşulan yasalarla. İngilizlerin dili gittikçe tembelleşiyor. Dadı'nın ısrarla aynı şeyleri vurgulayıp durması: Thatcher sadece parlamentonun çerçevesinde istisnai bir durum. Orada her şeyi söylemenize müsaade edilir; ama o size dönüp hep aynı şeyi tekrar edip duruyor. Erkekler kılıbık ya da dürtülüp teşvik edilen gençler. Thatcher'dan çok daha uygar, kültürlü olan Diana Spearman sayesinde bu tip ile daha önce karşılaşmıştım. Thatcher mevcut yapıları kabul ediyor, ama ona göre uğruna çabalanması gereken en yüce yapı zenginlik. Her şeyin *başı* bu – *yeni zenginlik* kanına işlemiş; zenginlik karşısındaki umarsızlığı iğrenç.

Böyle başka kimseler de tanıdım mı? İlk hatırladığım, Frankfurt'tan gelen bir göçmen; bir şarap tüccarı ailenin oğlu.

İskoçlar: kapalı, kuru. Daha kurusunu tanıdım mı?

Fazlasıyla yakından, adeta bir psikanalizci gibi saçma denecek kadar yakından tanıdığım bir figür, her şeyi birden tepemden aşağıya döküp bırakmıştı: Carol – kulağımın istekli dinleme hali, müptelalığa varan, ailenin bütün önceki soyuna sopuna uzanacak kadar saçma sapan bir bağımlılığa dönüştü.

Aslında yabancılar daha ilginçtiler; özellikle İngiliz olma yolundaki beyhude çabalarıyla. İngilizlerin gücü ile o devasa, ihtişamlı, çok yönlü edebiyatı arasında kesinlikle ayırım yapmak şart. Her şey birbiriyle öylesine iç içe geçmiş ki, haksızlık etmeniz çok kolay. Şu, çoğu kimsece benimsenen küçük "Falkland Savaşı" söz konusu güce yönelik son bir küçük anı gibi -hani az da olsa- hayatlara mal oldu. Asıl olay gemilerde geçti; en berbatı da batırılan gemi olayı. Bu mini savaşta, okyanus boyunca kaç anının tazelendiğini, kaçının batıp gittiğini söylemek imkânsız. Hiç savaşmamış insanların geçmişe (İkinci Dünya Savaşı'na) yönelik saf, masum düşleri; bu "ders çıkartılacak" anı söz konusu olduğunda sadece, hafifçe gülümseyen gaziler değil,

kadınlar, barış severler, her türlü insan. Gerçekte, İmparatorluğun geç dönem sahnelediği, beni hiç şaşırtmamış bir Satirler oyunu. Ben, -Veza'nın İngiltere hayranlığı sayesinde iki kat müteşekkir- bağlı bir İngiliz; bu mini savaşın utancını üzerimden hiç atamadım: İngiltere'nin devasalığının, okyanus savaş oyunlarının.

İngilizce sözcüklere olan şu özlemim; yazılı olanlara tabii, kafamı meşgul etmeye başlıyor.

Özellikle de sonuçta ortaya çıkmış, kotarılmış kısaltmalar; eskiden bana itici gelmiş olan, "busy" (meşgul), "fuss" (telaşlı), "ready" (hazır) gibi pratik sözcükler çok hoşuma gidiyor.

Swift'in yıllar önce derlediği formüllere şaşmaktan kendimi alamıyorum. (Yaptığı Karl Kraus'unki gibiydi, ama ondan çok daha önce ve çok daha iyi yapmıştı bunu.)

Almancada bildiğim her şeyden çok daha fazla anlamı olan Blake şiirlerinden hayranlıkla söz ediyorum; genç Goethe'ninkilerden geri kalkmayacak kadar duygu taşkınlığı var bu şiirlerde. Bir İngiliz Hölderlin olmadığı doğru, yoksa ötekilerin hepsi ve daha iyileri var. İngiltere'den bir şeyler anlatırken, ne kadar hatalı olduğunu anlıyorum her şeyin. İngiltere hakkında konuşmamalıyım artık, şimdi geçerli biricik İngilizce yaşantım, şiirler, cümleler ve daha da fazla sözcükler. O zamanlar olağanüstü bir yanları olmayan, en alışıldık, sıradan şeyler arasında saydığım sözcükler yükseliyor gözlerimin önünde; üstelik bunlar öylesine güzel, öylesine ilginç, öylesine zekice görünüyorlar ki şimdi -içinde yer alabilecekleri her türlü bağlamın dışında- seviyorum onları.

İngiltere hakkında kaleme aldıklarım topu topu bunlardan ibaret işte, başka bir şey değil; sözcüklerin beni gelip tekrar bulması. Belki de yıllardır kullanmamış olduğum için böyle geliyor bana. Belki yıllardır tembellik etiklerini hissedip "buradayız" diye çok daha ısrarla haber veriyorlar: buradayım, hâlâ buradayım, her zaman olduğundan çok daha fazla buradayım: gör, kullan beni.

Amersham

Bir tür huzur, sükûnet, barış dünyası, ama savaş ortamında. İngilizlere özgü bütün acayiplikler ve hatta, dünyada eşi örneği zor bulunur inanç aşırılıkları temsil edilir burada. Sakin sakin, öfkeye, nefrete kapılmadan anlatabilir insan bunları. Hatıra biçimine bürünmeye de özellikle müsaittirler, çünkü sonuçta artık bir yere varmayacak, neyseler o olarak kalacak şeylerdir. Artık daha fazla değişmeyecek olan bir sürü yaşlı insan. Âdetlere, törelere, geleneklere bağlı bir kırsal dünya, bir cennet. İki tür arkadaş; Avrupa'dan sığınmacılar ve bombaların tehdidi altındaki Londra'nın boşaltılmasıyla, oraya sadece bir saat uzaklıktaki bu yere gelmiş olanlar. Trenlerde, kayın ormanlarında, çiftliklerde, konuşmaya açık insanlar. Akarsular boyunca kıyılara yayılan bir kent. Eski mezarlıklar. Dickens'tan geriye, Ben Jonson'a kadarki edebiyatta temsil edilen "humours", gülünç insanlar. Kentin bilim, kültür merkezi Oxford, bir saat uzaklıkta.

Bütün bunların içinde en elverişli olanı, hiçbir şey sayılmayan bir meçhul kişi, bir yabancı olmakla birlikte, Viyana'nın aurası sayesinde insanların ona kendilerini açmalarına müsait biri olan yazarın pozisyonu. Ona, birbirlerinden daima susup saklayacakları şeyleri söyleyebilir insanlar.

Şimdi ara sıra tekrar geriye dönüp Friedl'ı düşündüğüm oluyor. Onu Fingest ile High Wycombe arasındaki ormanda karşımda görürdüm. 1942'de, savaş sırasındaydı. Fingest, çok güzel bir köydür; İngilizlerin bu yanını düşünmeye bayılırım. Savaş sırasındaki İngiltere'yi düşünmeye de. O zamanlar insanlara büyük saygım vardı. *Genel* bir saygıydı bu. Tek tek kimselere farklı baksam da hepsine bir-

Friedl Benedikt

den toz kondurmam. Bombalarıyla tepemizde uçup birkaç saat sonra bombasız geri dönen gece pilotlarına saygım yoktu. Erkekleri gitmiş çok kadın vardı. Ama orduda da kadınlar vardı. Kaldığımız yerde, kocaman evlerde bir başlarına yaşayan ve kentten boşaltılmış insanları yanlarına almaktan pek hoşlanmayan yaşlılar vardı. Papazlar vardı; her küçük kasabada bir tane. Avrupa'nın birçok ülkesinden kaçmış sığınmacılar. Onlar da tehlike altındaki kentten boşaltılmışlardı. Kaldığımız Chesham Bois'nın çok yakınında, Chenies'de din tarihi üzerine kitaplar yazan ve salyangozlarla ilgilenen Smith adlı bir papaz vardı. Bizim papaz ziyarete çağrıldığında, yağmur yağıyorsa, geç kalırdı hep -bir İngiliz için ne bağışlanmaz bir günah- çünkü salyangozlar yağmur nedeniyle ortaya çıkar o da her birini tek tek alıp incelerdi. Başka türlüsü gelmezdi elinden. Salyangoz uzmanı ve koleksiyoncusuydu. Yolunun üzerindeyseler gecikerek gelirdi hep. Yüzü, yumuşak, bölümlere ayrılmamış bir bütün gibi görünürdü; salyangozlardan aldığını düşündüm neden sonra onu gördüğümde. Yüzü bir salyangozun bedeni gibi çıplaktı. Bize pek uzak olmayan bir evde, uzun yıllar Hindistan'da orduya hizmet etmiş bir başka beyefendi, Mark Channing oturuyordu. Hintlilerin (.....) yaşama tarzına yaklaşmış ve Hindistan hakkında çok okunan kitaplar yazmıştı. Ariel diye çağırdığı, kimi zaman kendisi için dans etmeye mecbur genç bir kızla birlikte kalıyordu. Kalp hastasıydı; öyle zorlayıcı ve ani hareketler yapması yasaktı. Bu durumda da genç kızın sırf ona dans etmesi fazlasıyla iyi geliyordu ona. Henüz biz orada otururken öldü ve arzusu doğrultusunda yakıldı. Böyle durumlarda âdet olduğu üzere birkaç dostça söz söylemek ve teselli etmek üzere Ariel'i ziyarete gittim. Çok sevinmişti; adamın küllerini uzattı bana ve onlara dokunmamı istedi. Benim için dans etmesini arzu edip etmediğimi sordu. İstemedim.

Çok insan tanıdım orada ve hepsi hakkında söyleyebileceğim bir sürü şey var; ne var ki adlarının yavaş yavaş zihnimden silindiğini hissediyorum. Birkaç yıl boyunca her gün gördüklerim vardı aralarında, önümden geçip giderlerdi; ben de onların. Bazılarını bahçelerinde ziyaret ederdim, kimilerine ayda bir düzenlenen müzik gecelerinde rastlardım. Bazıları beni davet ederdi; bazılarından eğlenceli, heyecanlandırıcı öyküler dinlerdim. Adlarını hatıraların içinden çekip almayı

denedim; sadece birkaçını hatırla- yabildim; oysa çevremdeki hayatı temsil edişlerinden bu yana elli yıl bile geçmedi. Bay ve Bayan Crovo – Amersham'daki ilk günlerimde yaptığım bir ziyaret vesilesiyle tanıştığım biriydi Bay Crovo. Orada henüz kimseyi tanıdığım yoktu ve kısa bir süre önce annesiyle taşınan Marie-Louise'yi ziyaret etmek istemiştim. Chestnut Lane yolunda sarışın, yuvarlak kafalı, açık renk gözlü, öyle yaşlı sayılmayacak bir adama rastladım. Stubbs Wood nerede, diye sordum ona, Marie-Louise'nin annesiyle birlikte oturduğu caddeydi bu. Crovo bana yabani bitkilerle dolu, birbirine karışmış, büyük bahçesinde, çalıların, otların arasından geçen kısa bir yol gösterdi. Konuşkan biriydi ve yolda nereden gelmiş olduğumu sordu; sert, kaba bir İngilizcesi vardı. Bulgaristan'da Tuna kıyısında, Rusçuk denen bir yerde doğmuş olduğumu söyleyince çok şaşırdı; çünkü o Romanyalıydı ve kendisi de Tuna'nın karşısındaki Giurgiu'dandı. Petrol mühendisiydi ve İngiltere'ye çok önce gelmişti. Burada malı mülkü olan bir İngiliz'le evlenmişti ve yıllardır burada yaşıyordu. Adımdan Sefarad olduğum sonucu çıkarmış ve kendini tutamayıp, iyice örtük imalı olduğu için bana doğrudan hakaret sayılmayacak bir Yahudi fıkrası anlatmaktan kendini alamamıştı. Henüz başıma böyle bir şey gelmemişti İngiltere'de, çünkü zaten böyle düşünenlere karşı şu anda savaş veriliyordu. Karşılaşmamızın tadını çıkarmaya çalışıyordu; sanırım yolu çalıların, otların arasında dolandırıp durmuş, epey uzatmıştı; Stubbs Wood'a gelir gelmez de Marie-Louise'nin annesiyle birlikte kaldığı Bayan Meakin'ın evini gösterdi bana hemen.

Bay Yetts – Eskiden okyanus ötelerine gitmiş Sinolog. Sonraları sanırım Londra'da Sinoloji profesörü oldu.

Almanca bilmiyordu ve benden Han imparatorluğu döneminden, Konfüçyüsçü Tung Çung-Şu hakkında yazılmış bir kitabı (Franke) okuyup İngilizce bir rapor hazırlamamı istemişti.

Bay Falconer – Mısır uzmanıydı; Mısırca derslerinde kullanılan Mısır dilbilgisini yazan büyük İngiliz Mısır bilimcisi, aynı zamanda Alan Gardiner öğrencisi; Friedl'ın teyzesi Heddi ile Viyana'da evlenmişti.

Veza Canetti, Marie-Louise von Motesiczky'nin Amersham'daki atölyesinde; sağında, bir sandalye üzerinde Marie-Louise von Motesiczky'nin kendi portresi.

Falconer askerlik de yapmıştı. Özellikle eski Mısırlıların askeri kurumlarıyla ve kültürleriyle ilgilenirdi. Yetts gibi bir dünya adamı değildi, üzerinden hiç eksik etmediği tozlukları gibi biraz içine dönük, tutuk biri izlenimi verirdi. Ama ara sıra sağda solda dersler verdiği olurdu ve Mısır mezar ressamlığından güzel reprodüksiyonları gösterirdi.

Bayan Brailsford – Eski bir Quaker ailesinden; tarih kitapları yazmış biri. James Naylor'u inceleyen bir çalışmasını vermişti bana okumam için. Minik, yumuşak, durmadan kafasını sallayan çok yaşlı bir kadındı. Erkek kardeşi:

H.N. Brailsford – ünlü bir gazeteci ve yazardı. Tanıdığımda artık iyice yaşlanmıştı. Eskiden, Balkan Savaşı sırasında "Manchester Guardian" için savaş muhabirliği yapmıştı. Times ve Manchester Guardian'daki iyi eğitim görmüş, tecrübeli muhabirlerdendi. Balkanlar'daki her şey gibi İspanyol Yahudileriyle de ilgilenmiş ve Rycent'in, "Türklerin Tarihi" kitabının eski bir basımını (17. yüzyıldan kalma) çok ucuza, bir seyyar satıcıdan almıştı. Bu kitap çok önemlidir, çünkü Sabetay Sevi döneminin tarihini içermektedir. Brailsford bu kitabı bana armağan etti; sırf Sefarad olduğum için. Kitaplığımın en eski cildiydi bu ve herhalde çok da değerliydi. Çok sonraları, Hampstead'de ziyaretime geldiğinde Gershom Scholem'e armağan ettim onu.

Müzik toplulukları – Eric Newton'ın kayınvalidesinin evinde ayda bir. Bu müziğin merkezi, Busoni'nin gözbebeği olan öğrencisi Francesco Ticcioti'ydi, fakat resim, edebiyat, felsefe konusunda da her türlü konferans verilirdi burada.

Albay Sparrow ile evli Alman kadın – Daha önce Almanya'da yüksek rütbeli bir SS-Subayı ile evliydi. Kocasından ayrılmıştı; yoksa savaşta ölmüş müydü adam? Bir şekilde, evleneceği Albay Sparrow ile tanışmış. Bu birleşmenin geliştiği yollar hakkında bildiğim bir şey yok. Albaydan bir çocuğu vardı, savaşın son yazında yeni bulunan Alman roketleri Flying Doodles'lar ortaya çıktığında, çocuk henüz memedeydi. Roketlerden biri bizim orada, Sparrowlar'ın Chesham

Bois'daki evlerine isabet etti; bebeğinin ölümüne sebep oldu. Anne, Almanlardan ayrıldığı için kendisini takip ettikleri saplantısına kapılıp kafayı yeme noktasına kadar gelmişti. Bu darbenin etkisinden kurtulup iki siyah çocuk evlat edinene kadar sanırım şöyle bir altı ay kendine gelememişti kadın.

Kızıl saçlı genç oyuncu ve annesi – Ana kız spiritüalisttiler; kız resim de yapıyordu ve Hollandalı "altın çağ" ressamı (17. yy) Jan Steen'in ruhunun kendisini yönlendirdiğinden emindi. Ressamın kendisine verdiği ilhama uygun resim yaptığından hiç kuşkusu yoktu. Jan Steen'ler görülecek şeylerdi.

Ara sıra Amersham'daki Repertory Tiyatrosu'na gittiğimiz olurdu. Dunne'nin zaman-felsefesi etkisi altında ortaya çıkmış Priestley oyunlarının sahnelendiği günlerdi.

Kitabevi – Bay Milburn, Eliot'un "Dört Quartet"ini, her biri 1 şilinge satın alıyor. Evde fiyatın yüksekliği karşısında duyduğu panik halindeki korku; kaça aldığı belli olmasın diye onları bana zorla veriyor.

Yaşlı Daisy – kızı Kathy. Babasıyla birlikte küçük arabalarında süt dağıtıyorlar. Anne hasta; bütün bir kış süren depresyonları var. Bu süre boyunca yatağa bağlı. Bazen yüksek sesle kükrediği duyuluyor. İlkbaharda daha iyi oluyor; ziyaret edebiliyorsunuz. Çiçeklerini ve büyük kiraz bahçesini gösteriyor o zaman. Değiş- meden kalmış şeyleri. Ailenin adını unuttum. Chesham Bois'da Chestnut Lane'deki en eski çiftlik bu.

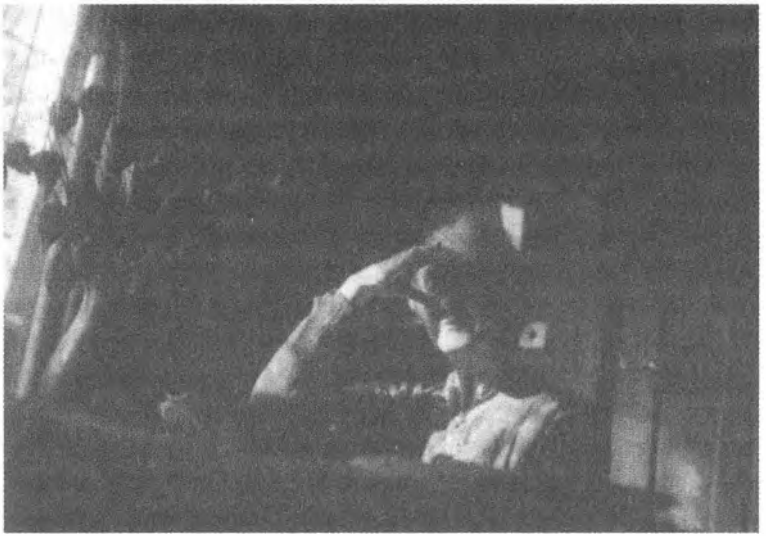
Bayan Lancaster, İrlandalı kadın – Veza'nın bir süreliğine evinde oturduğu kişi. Korkunç kocası. Âşığı, yaşlı "Grocer" (bakkal).

"Durris", Stubbs Wood, Chesham Bois

Bay Milburn hayatımızda büyük bir rol oyandı. Londra'dan kırsala taşındıktan sonra Chesham Bois'daki evinde oturduk onun. Hava saldırıları arttıkça artıyordu; savaşın gidişatı kötüydü. Almanlar birbiri ardına her yeri ele geçirip duruyorlardı.

Stubbs Wood'da kendimi "Durris" olarak tanıtırken, Bay Milburn karısıyla aşağıda, oturma odasındaydı. Odada bir salon piyanosu vardı. Kadın eskiden piyano dersleri vermişti. Bay Milburn kadar saf, iyi niyetli biriydi; masumluğu yüzüne büyük harflerle yazılmış gibiydi. Uzunca yüzünün üst tarafındaki beyaz saçlarının telleri inceydi; gözleri dua etmek üzere kocaman açılmıştı. Endişeli hali, hayatının, yalnız geçirdiği o büyük bölümünden kaynaklanıyordu. Kendisine yol gösteren bir kâhin, New Forest'ta, sarmaşıklarla sarılmış bir evde kitaplarıyla baş başa yaşayan yalnız bir adamın vizyonundan söz etmişti ona. Sonradan bayağı iyi tanıma fırsatı bulduğum Bayan Slough, yani o kâhin, her ikisinin de yalnızlıklarına, terk edilmişliklerine ilişkin imgeler sunarak aslında birlikte yaşamalarının çok daha iyi olduğuna onları inandırarak hayırlı bir iş yapmıştı.

Adı Gordon olan Bay Milburn, haftada bir kez özel şartlarda "Agnes!" diye seslendiği Mary'den daha zayıftı. Saçları kadınınkinden daha seyrek ve inceydi. Yüzünde derin yatay çizgiler vardı; belki de öğrenimi yüzünden; boyuna bir şeyler öğrenip dururdu. Küçük, keçi sakalı yüzündeki biricik ciddi, itici şeydi. Mülteci olduğumuzu, Almanca konuşulan bir ülkeden, hem de Viyana'dan geldiğimizi öğrenince bize karşı çok dostça ve içtenlikli davrandı. Belki de başımızdan berbat şeylerin geçtiğini düşünmüştü; oysa kesinlikle olmamıştı

Bayan Milburn, Amersham

böyle şeyler. Arananların, izlenenlerin söz konusu olduğu yerde, Hıristiyan yüreği öne çıkardı. Üst katta kalabileceğimiz odaları gösterdi bana; Veza'nın aynı zamanda uyuyabileceği normal büyüklükteki bir oturma odasıydı bu; bitişiğinde de benim uyuyabileceğim minik bir yatak odası bulunuyordu. Birbirinden güzel ve büyüleyici bahçelerden geçilmeyen bir yerdi burası: Penceremizin önünde ev sahibinin dikkatimizi çektiği iki büyük kavak ağacı yükseliyordu: "Işığa hiç engel olmuyorlar, burada gönlünüzce, engellenmeden yazabilirsiniz." Akıl almaz ucuzlukta bir kira önerdi bize; öğle yemeklerini birlikte yiyecektik; karısı vejetaryen yemekler pişiriyordu. Kadın bir şeyler söylemek istedi, ama o konuşmasını engelledi ve olabilecek en büyük nezaketle, "Ben de biraz bir şeyler karalıyorum!" dedi. Gelişimize ne kadar memnun olduğunu hissedebiliyordum. Resmi makamlar, Londra çevresindeki kırsal bölgelerin ev sahiplerine, Londra'dan gelenlere kalacak yer verme yükümlülüğü getirmişti. Eve alacak kimse bulamayanlara misafirler, resmi ma- kamlarca yollanıyorlardı. Bazen bundan hoşlanmayanlar da çıkıyordu. Kimi ferah evlerde yaşlı adamlar ve daha çok da kadınlar yaşıyordu. Londra'yı terk eden insanların sayısı durmadan artarken böyle evleri neredeyse boş tutmak mantıklı değildi. Bay Milburn, çocukları olmayan, -bu onun için çok önemliydi- ama bunun yerine birkaç kitabı beraberlerinde getirmek için kendisinden izin rica eden kiracılar bulduğu için kendini şanslı sayıyordu.

Biz de kendimizi en az onun kadar şanslı sayıyorduk. Odalar rahat, aydınlık ve temizdi; bahçeyse tepeden aşağılara kadar iniyordu. Henüz tanımadığım İngiliz kırsal hayatını ben de böyle düşünmüştüm. Mesleği papazlık olan Bay Milburn, anlaşılan bu işi artık yapmıyordu. Ne türden kitaplar yazdığını kafamda kestirmeye çalıştım; büyük olasılıkla dini metinler olmalıydı bunlar; öyleydi de, ama çoğu böyle olmakla birlikte, başka yazıları da vardı.

Hemen ertesi sabah eve taşındık. Bay Milburn bizi karşılarken mutluluktan uçuyordu. Öylesine kuru, zayıftı ki, bedeninde duyguya yer kalmamıştır diye düşünmekten kendini alamazdı insan. Oysa işte taşınmamız bağlamında bu duygu konusunda yanılmış, onu yanlış an-

lamıştım. Bizi kayıtsız şartsız kabul etmiş, başlangıç için bile inanılmayacak kadar az ilke belirlemişti. Aslında çiğnenemeyecek bir sürü ilkesi, kuralı olmalıydı. Ne var ki bunlardan söz etmedi; rahatımız bozulsun istemiyordu. Karısı, yüzüne yansıyan heyecanı bir türlü bastırmayı bilemeyen ve ayaküstü Londra'ya yapılan hava saldırılarını anlatmaya başlayan Veza'dan biraz ürkmüştü. Bayan Milburn böyle şeyleri ne konuşmaktan ne de duymaktan hoşlanıyordu: "Kötü, gerçek değildir," diyordu yumuşak bir sesle, "kötü, bizim kafamızdan yarattığımız bir yanılsamadır." "İyi de, ya şu bombalar?" diye sordu Veza, susmasını sağlamak için gösterdiğim beyhude çabalara rağmen.

"Bombaları varmış gibi uyduruyoruz kafamızdan," dedi Bayan Milburn. Veza nihayet işaretimi fark edip sustu. Gelgelelim bu işareti yanlış yorumlamış, kadının deli ya da bunamış olduğunu belirtmek istediğimi sanmıştı.

Öğle yemeklerini birlikte yiyeceğimiz düşünüldüğünde hiç de iyi bir başlangıç sayılmazdı bu. Neyse ki "biz bizeyken" Veza'nın fikrini değiştirmeyi başardım. İnsanların ne kötülüklere muktedir olduklarını tahayyül edemeyen, masum, tertemiz bir kadındı o. Veza çok geçmeden ona acımaya başlamıştı. Çünkü "kötü", şu savaş döneminde, aşikâr bir gerçek olduğundan, kadıncağız sonunda işi şeytana bağlamaktan kurtulamayacak, onu kötünün tehlikeli yaratıcısı olarak lanetlemek zorunda kalacaktı. Bu beklenen öylesine çabuk oldu ki, böyle durumlarda kolayca etkileyebileceğiniz biri olan Veza, -kadının saflığından emin olduğum için- benim bir insan sarrafı olduğumu kabul edip saygısını dile getirdi. Sonraki günlerde Şeytan'ın adını sık sık duyacaktık. Her yerdeydi o. Her pub'da karargâhını kurmuştu İblis. Bize sadece beş dakika uzaklıktaki ilk pub'ın önünde ara sıra dikilen Bayan Milburn, ellerindeki bira bardaklarıyla dışarıda duran biracıları, kötü örnek oldukları için kısaca uyarıyordu. Genellikle bir kavak yaprağı gibi titreyen Bayan Milburn, gidip onların karşısına dikilmekten hiç çekinmezdi. Zamanla, birbirimize güvenip küçük sırlarımızı açtığımızda Bay Milburn, evine taşınmak istediğimizde epey endişelenmiş olduğunu itiraf etti. Gerçi bizi alkolik yerine koymamıştı; ama Mary evde bir damla alkole bile tahammül edemiyordu ve eve ilk gel-

diğimiz gün Veza'nın o heyecanlı, ateşli çıkışının ardından kocasına, Veza'nın içki içmiş olduğunu, hatta Şeytan'ın kendisi olabileceği ihtimalinden söz etmişti.

Gelgelelim çevremizdeki o kırsala özgü sessizlik ve sükûnete rağmen, savaştaydık; dolayısıyla da kötüyü gerçeklik olarak kabul etmeyen ya da onu şeytanın hanesine yazan, bu açıklamalardan kâh birini kâh ötekini kullanacak kadar ondan korkan insanların savaşla nasıl baş ettiklerini anlamak, bu konuda bir şey söylemek neredeyse imkânsız gibi. Bay Milburn her gün iyi bir liberal gazete olan "Guardian Manchester"ı okuyor, gerideki büyük dünya politikasıyla ilgilenmiyordu; Hitler'den ve savaşından nefret ediyordu. İyi ile kötünün, bu savaş bağlamında birbirlerinden böylesine kesinlikle ayrılmış olmaları içini rahatlatıyordu sanki. Bir an olsun, ne o ne de biz, hangi tarafın haklı, dolayısıyla hangisinin haksız olduğu konusunda en ufak bir kararsızlık taşımıyorduk. Haksızlığın birçok biçimi vardı; doğrudan Şeytan'dan geldiği için de fazlasıyla canlı bir şeydi. Öte yandan, haksızlığın tam da bizim taşınmamız sırasında her yerde zafer kazanıp durduğu ve Almanların İngiltere'ye çıkma girişimlerinin ihtimal dışı olmadığı kabul ediliyordu.

Daha çok Bay Milburn kendini geleceğe yönelik kehanetlere kaptırmıştı. Peygamberlere büyük bir hürmeti vardı; Evangelist kitapların dışında durmadan İncil okurdu. Hiçbir zaman kendisine öyle bir kehanet yeteneği atfetmedi, ama böyle bir yeteneğe ihtiyacı vardı ve bunu başkalarında arıyordu. Bay ve Bayan Milburn'e, kendine inananların hepsini düzenli aralarla ziyaret eden bir kâhin hanım uğruyordu ara sıra. Kâhinler ülkenin dört bir yanına dağılmış haldeydiler, dolayısıyla kadın, hiç çekinmeden bir-iki saatlik otobüs yolculuklarını göze alıyordu. Miss Slough -adı buydu- Lilly Slough, iriyarı, tombulca biriydi; yumuşak ama etkileyici, beklentili bir bakışı vardı. Bana, kuzey Sibirya hakkındaki kitaplardan bildiğim Şamanları hatırlatırdı. Ne var ki, ben varken öyle kehanetimsi bir patlama hiç yaşamadı; bu alt katta, Milburn'lerin oturma odasında oluyordu hep. Yukarıya, bize uğradığında görebiliyordum onu sadece; üst kata çıkıp halimizi hatırımızı sormadan Milburn'lere geçmezdi hiç. Bize uğradığında da ezile

büzüle dünyanın ahvalini sorardı bana. Soruları başlangıçta tereddütlü, çekingen olurdu ama kendinden emin, tasarlanmış, akıllıca sorulardı bunlar; kulaklarını dört açar, her bir çelişkiyi dikkatle izler, gerektiği kadar aydınlanmadığı sürece sorularının ardı arkası kesilmezdi ve hiçbir zaman bize, Veza ile bana bir kehanet gösterisi yapmaya kalkışmadı. Tersine, bizim gibi dünyada olup bitenleri dikkatle izleyen kimselere, yaptığı kehanetler için muhtaç olduğundan emindim. Herkes gibi benim de dört bir yandaki dertleri, sıkıntıları hafifletecek kendime göre umutlarım vardı. Batmamak için her saman sapına sarılıyordum; öyle pek çok da yoktu ortalıkta bunlardan; sonra da işin nereye vardığını duydukça şaşırıp kalıyordum. Bayan Slough bizimle bir saat geçirdikten sonra çıkar, aşağıya, büyük bir heyecan içinde kendisini bekleyen Bay ve Bayan Milburn'ün yanına inerdi. İner inmez de, yukarıda bizimle kaldığının ancak yarısı kadar bir süre içinde kehanetini patlatır, ardından bir trans havası içinde çıkıp giderdi. Çakıllı yoldan uzaklaşmasını arkasından izlerdim; dimdik adımlarla, arkasına bir kez olsun dönüp bakmadan. Bakışlarımı sırtında hissettiğinden emindim. Fakat dönüp bana dostça hoşça kalın anlamında el sallayamayacağını iyi biliyordu, çünkü aşağıda, odalarında, Bay ve Bayan Milburn hâlâ pencerenin başında tir tir titriyor, beriki uzaklaşmadan bakışlarını ondan almıyorlardı muhakkak.

Milburn'lerle birlikte yediğimiz öğle yemeklerinde, Bayan Slough'un onlara açıkladığı kehanetlerini kelimesi kelimesine öğrenebiliyorduk. Benden duyduğu her şeyi besbelli ki alt katta hemen değerlendiriyordu. Hiçbir şeyi atlamadan yapıyordu bunu; bana yukarıdayken sormuş olduğu soruları aynı sırayla yemekte Milburn'lerin ağzından tekrar duyar ve hayretler içinde, Bayan Slough'a verdiğim cevapları da bir kez daha teker teker dinlerdim onlardan. Kehanetler, bir tür İncil dili düzeyine büründürülüp ulvileştirilirlerdi; en kuru ifadeler bile heyecanlı, ürpertici, etkileyici yansırlardı kulağa. İnsanın duyduklarından kuşkulanması imkânsız gibiydi; ben bile, "yoksa, acaba" diye sormaya başlardım kendi kendime; şöyle temiz bir saat evvel hararetle reddettiğim bir şey Kutsal Kitap'ın Jesaya bölümündenmiş gibi yansırdı kulağıma. Bizim ikili, duyduklarını kadının ağ-

zından çıkıştaki aynı heyecanla bize yansıtmayı beceremezlerdi; Ne var ki duyduklarının etkisine tamamen kapılmışlıkları, özellikle Bayan Milburn'ün kavak yaprağı gibi tir tir titreyişi, kadından duyduğu şekilde anlatmaya yetmeyen gücünün yerini tutuyordu. Bayan Slough tahayyül bile edemeyeceğimiz bir heyecan ve kendinden geçmişlik halinde konuşmuş olmalıydı; ani ortaya çıkışı ve yol açtığı duygu patlaması şöyle iki ay kadar yetiyordu bizimkilere. Kararsızlıklar, endişeler gitgide artmaya başlayınca da, tam zamanında yeniden ortaya çıkıveriyordu. Veza olup bitene ifrit oluyordu; hani buna sahtekârlık demekle pek de haksız sayılmazdı. Ama öte yandan eğitimden nasibini hiç almamış, kimi isimleri ilk kez duyan, duyar duymaz da onları kullanmayı gayet iyi beceren bu kadının hızlı intibakına ve beceriklililiğine, aynen benim gibi Veza'nın da hayranlık duyduğunu hissediyordum. Bunu birbirimize itiraf etmekten çekiniyorduk; birbirimizden utanmak için anlaşılır nedenlerimiz vardı. Değil mi ki Milburn'lerin bize aktardığı haliyle, kadının, her bir ayrıntısını gayet iyi bildiğimiz o ani, heyecanlı konuşmaları, sonuçta bizim üzerimizde de belli bir etki yapıyordu.

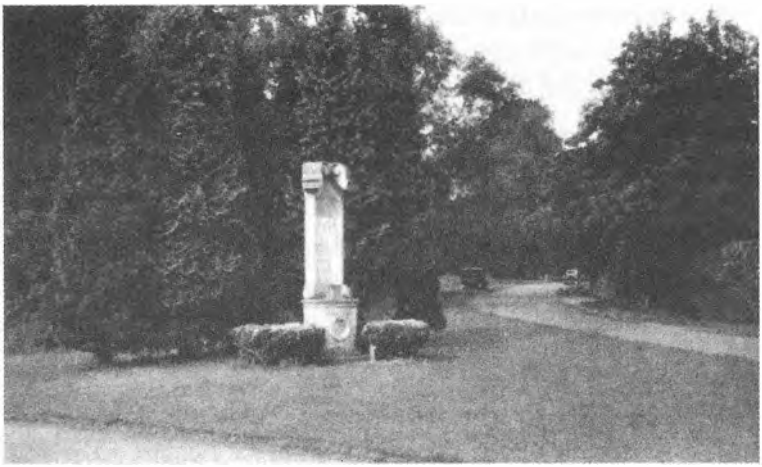
Ayrıca bütün bu şeylerin, bilgilerin ve bunlara dayanan kehanetlerin İngilizce gerçekleştiğini de unutmayalım. O günlerde İngiliz dilinin ve bütün dillerin harika ozanlarından biri olan William Blake'in kehanet gibi şiiriyle tanışmıştım. Bu kültürel, zihinsel haliyle acınacak durumda olan Bayan Slough ile yaşadıklarımız olmasaydı Blake'i anlayabilmiş olacağımı sanmıyorum.

Ayrıca Bay ve Bayan Milburn'ün, her ikisinin de kadına çok önemli birkaç şey borçlu olduklarını düşünüyorum. Yaşlanma çağlarının başına kadar her ikisi de yalnız yaşamışlardı; kadın, endişelerin ıstırabı içinde kıvranan bir müzik öğretmeni olarak, beriki, dini konularda karşılaştığı istismar ve gideremediği kuşkularından ötürü görevinden ayrılan bir papaz olarak. Bay Milburn, New Forest'ta sarmaşıklar içindeki ıssız, kentten uzak bir eve çekilmişti. Bayan Slough, her ikisini de daha o zamandan tanıyordu ve onlar birbirlerinden habersizken ziyaretlerine gidip duruyordu. Derken birlikte yaşamalarının her ikisi için de daha hayırlı olacağı geldi kadının aklına birden;

gelince de her birini ötekinin o yalnız, bir başına yaşayan insan vizyonuyla beslemeyi becerdi. Bu işe koyulurkenki kurnazlığı, oluşturduğu vizyonların hedefi kesinlikle tutturacak şekilde kurgulanması, ayrıntılarıyla ayrıca enikonu anlatıl- maya değer. Bunu yapmayı bir yana bırakmak zorundayım; ama kısaca, bu aileyi onun bir başına kurduğunu ve ne birinin ne de ötekinin bir başkasıyla yaşamaya tahammül etmelerinin imkânsız olmuş olacağını söyleyeceğim.

Bay Milburn'ün hiç duygu taşıdığı olmuş mudur, söylemek zordu. Tanıdığımda en ufak bir duygu belirtisi yoktu onda. Bunun farkındaydı; dolayısıyla da artık özlemini çektiği hiçbir şey kalmamıştı. İkimizin birlikte, onun ve benim, onun adına nasıl duygu aramaya kalktığımızı anlatmadan önce iç dünyasının ne kadar donup katılaşmış olduğunu bir örnekle göstermek istiyorum. Ne daha önce ne de daha sonra bu kadar cimri birini gördüm hayatımda. Kendine hiçbir şeyi layık görmezdi; başkalarına da. Savaş dönemindeki sivil para yardımları başlı başına bir işkenceydi onun için. Yardım kuruluşlarının arasında "Agricultural Red Cross Fund" (Kızıl Haç Tarım Vakfı) da yer alıyordu. Bay Milburn, bütün komşuları gibi haftada bir kez bu kuruluşa bir peni yardım yapmayı kabul etmişti. Yardım toplayan adam, elindeki kutuyla her pazartesi öğleden önce on ile on bir arasında çıkagelirdi. Bay ve Bayan Milburn, gün ışığından olabildiğince yararlanabilmek için hep erken kalkarlardı. Pazartesileri dediniz mi bir telaştır giderdi. O gün gene Bay Milburn'ün telaşlı adımlarla bir aşağı bir yukarı dolaştığını, evden bahçeye bahçeden eve girip çıktığını, sonunda, ona yaklaşık on dakika kala bahçedeki çakıllı yola yönelip ortadan kaybolduğunu ayak seslerinden anladım. Epey takıldı dışarıda; alışveriş nedeniyle gittiğini sanmıştım; dükkânlar epey uzaktaydılar. Saat onu geçer geçmez, para kutusuyla yardım toplayıcı adam damladı ve Bay Milburn'ün nerede olduğunu sordu. O gün onun yerine ben verdim bir peniyi. Saat on biri geçince geri döndü ve doğru çalışma odasına yönelip ortalıktan kayboldu. Yemekten önce, para toplayan adamın uğradığını söyledim ona. Çok rahatlamıştı; bana nasıl teşekkür edeceğini bilemedi. Her pazartesi tekrarlanıp durdu bu olay; sonunda o fukara bir peniyi vermemek için her pazartesi evden iki saat uzaklaştığını anladım.

Bay Milburn kendini bana borçlu hissedince hayat hikâyesinden bir sürü şey anlattı. İngiltere Kilisesi'nin papazı göreviyle Hindistan'da bulunmuş ve orada uzun yıllar bir misyoner okulunda ders vermişti. Bu kilisenin otuz dokuz adet dogmasından duyduğu kuşkular gitgide artmaya başlamış; sonunda kiliseden ayrılmıştı. Ardından uzun ömrünün neredeyse yarısı boyunca süren; o kilise senin bu kilise benim, o tarikat senin bu tarikat benim bir arayıştır başlamıştı. Kendini kıskıvrak yakaladıklarını hissettiği en hayret verici şeylerle karşılaşmış, yanlış oldukları ortaya çıkana ve büyük bir öfkeye kapılmasına yol açana kadar epey bir süre kendini tamamen bunlara kaptırmıştı. Sonra da birden kendine sahtekârlık gibi görünen bu şeyleri çok acımasızca lanetlemiş, kendini kurutuluşa, huzura götüreceğine inandığı başka, yeni bir inanç tarzına yönelmişti. Yavaş yavaş, öyküsünü parça parça bir araya getirmeyi başardım; hani sözün gelişi, bana İngiliz tarikatları konusunda öğretmenlik yaptı diyebilirim; hiçbirini atlamadan, hepsini tek tek sayıp döktü. Yaklaşık her iki yılda bir tarikat değiştirdiği söylenebilirdi; anlayacağınız durmadan bir başka "dini yuvaya" geçip oraya yerleşiyordu; üstelik daha evvel belirttiğim gibi kendisinde duygu namına bir şey bulunmamakla birlikte, bir tarikata girme ihtiyacı onu hiç terk etmemişti. Durumunu kolaylaştırmıyordu bu; söz konusu tarikatın her koluna giriyor, inanç biçimlerini paylaşıyordu. O çakıllı yola bakan ve dışarıya açılan en alt kattaki çalışma odasında durmadan yazıyordu. Ağzına kadar doldurulmuş defterler bu odada sağa sola dağılmış dururdu. Ara sıra beni de bu odaya çekmeyi başarırdı. Artık elinden kurtulmak imkânsız olurdu bu durumda; okumak üzere koltuğumun altına sıkıştırıp üst kata götürmek zorunda kaldığım bir düzine elyazması verirdi bana. İmgelerden, metaforlardan yoksun, kuru bir üslubu vardı; numara sırasıyla birbirini izleyen iddia cümleleriydi hepsi. Adlarının değiştiğini bile fark edip biraz olsun sevinemeyeceğiniz upuzun kitap listeleri okuyor gibi olurdunuz. O günlerde, neredeyse kırk yıllık ömrüm boyunca okuduğum en kuru şeylerdi bunlar. Bu yazılara karşı öylesine tiksinti duyuyordum ki, gözüm başka hiçbir şey görmez olmuş, oldum olası hayranlık duyduğum şeye var gücümle yönelmiştim: Bulabildiğim kadarıyla Sokrates öncesi düşünürler ile halkların mitleri konusuna.

Anne's Corner, Chesham Bois

Bu ilişkiler sırasında fırsatını buldukça Bay Milburn'den belli başlı tarikatların, cemaatlerin inanca dair hangi düşüncelerinin onun vicdanını rahatsız ettiğini dinlerdim. Duyguları ne kadar körelmiş, kurumuşsa vicdanı da o ölçüde bitip tükenmez, güvenilir bir kaynak olup çıkmıştı. Hindistan'da, Upanişadlar ile ilgilenmiş, onları daha yakından ve güvenebileceği şekilde tanımak, anlamak için Sanskritçe öğrenmiş, bu öğreti ilkelerinin bazılarını bizzat İngilizceye çevirip bastırmıştı; kimsenin haberinin olmadığı birkaç kitabından biriydi bu. Hinduların yanında, apaçık belliydi ki, bu dünyaya yönelik duyguyu arıyordu; en azından bunu geliştirebileceği umudunu taşıyarak. Gelgelelim Hinduların arasında da eninde sonunda tabiatına uygun, bastıramayacağı davranışları sergilemek zorunda kalacağı yere gelip dayanmıştı: Sınıflandırmalar, kılı kırk yaran ayrımcılıklar, ince, zekice ötekileştirmeler. Duyguya olan susuzluğunu Upinaşadlarda da dindiremeyince, bu kez lanetlemeksizin ya da kâfirlikle suçlamaksızın bu yöndeki arayışlarına da son vermişti. Beni durmadan şaşırtan da, girip çıktığı, denediği tarikatların çokluğuydu. Her birini etek gibi giyiniyor, sonra tekrar çıkartıp bir kenara koyuyordu, ama hiçbirini fırlatıp atmıyordu; eski giysiler gibi saklıyordu onları; tamahkârlığının bu davranışın kökeninde yatmış olabileceğini sanıyorum; bir ara temsil ettiği herhangi bir inançtan tamamen kopması, ayrılması mümkün değildi sanki. Belki de bir an gelip bütün bunları bir araya getirerek, bu sentezden doğru olanı üretebilme biçimindeki gizli-alçakgönüllü umut yaşıyordu içinde.

Evine gelen kâhinleri anlatıp dururdu bana; erkek kâhinlere güveni ise çok daha azdı. Hayatın daha geç bir evresinde tanıştığı Emily, arkasında maceralar dolu bir hayat bırakmıştı. Kadın, bir İranlı'ya katılmış onunla birlikte hareket ediyordu; cüsseli, ihtişamlı, korkunç kara sakallı, görünümü etkileyici, o ülke senin bu ülke benim dolaşıp duran ve geniş salonları maddi dünyadan el etek çekme konuşmalarıyla dolduran biriydi bu İranlı. Emily'nin de aralarında bulunduğu hali vakti yerinde bir grup kadın, İranlı'nın maiyetini oluşturuyorlardı; her biri keşişçe bir hayat süren adama eşit uzaklıkta durduğu için de maiyetin üyeleri arasında kıskançlığın nebzesi yoktu. Emily adamın peşinde

büyük ABD ve İngiliz kentlerinin hepsini dolaşmıştı. Bir gün berikini sahnenin arkasında, gösteri başlamadan hemen önce maiyetindeki kadınlardan biriyle kucak kucağa görünce öylesine korkmuştu ki oracıkta düşüp bayılmış, kendisini taşıyarak götürmek zorunda kalmışlardı. Emily kendine geldiğinde, o güne kadar işlediği günahlardan kurtulmaya, hatasını düzeltmeye karar vermişti; daha önce adamla birlikte dolaştığı her kentte, aynı salonu kiralıyor ve orada olmayan baştan çıkartıcıya karşı heyecan, duygu dolu bir konferans veriyordu. Onun iç yüzünü görememiş olmaktan yakınıyor ve konuşurken daha önce durduğu aynı yerde, eski dinleyicilerini artık orada olmayan adama karşı kışkırtıyordu. Zengin de olduğu için vicdanını rahatlatma görevini iki yıl boyunca rahatlıkla yerine getirebildi. Beraber dolaşmış oldukları hiçbir kenti, kasabayı atlamadı ve tek bir istisnayla daha önce kullandıkları salonların hepsini tekrar kiralayabildi.

İşte ancak bu yolla çaresizliğinden kurtulabilmiş ve İsa'nın çok yakında tekrar dünyaya döneceğine inanan tarikatlardan (Adventistlerden) birine kapağı atıp mucizevi bir kehanetin tanığı olmuştu orada. İsa Efendi'nin dünyaya dönüşüne birkaç yıl kalmıştı ve ayağını dünyaya nerede basacağını da biliyorlardı bu tarikatın mensupları. Londra'da Cornwall'da, Emily'nin duyduğu anda, dönüşe yakından tanıklık etmek için parayı basıp satın aldığı bir tepeydi bu. O andan itibaren Emily'nin öyküsü kopuyordu. Bu tepenin satın alınması sırasında Bay Milburn onunla tanışmıştı; beriki Bay Milburn'e hâlâ belli olan büyük bir duygu çalkantısı içinde, İranlı'yla olup biteni anlatmıştı. Cornwall'daki söz konusu tepeciğin satışı tamamlandığında gözyaşı sellerine kapılmıştı kadıncağız. Bay Milburn'den satın alma sözleşmesinin onayına tanıklık etmesini rica etmişti. Bay Milburn kadını bu işlemler sırasında seyrederken, biraz utanarak, kadının gözyaşlarını kıskandığını söylemişti bana.

Tarikatlarla yaşadıkları arasında en sevindirici, ruhuna huzur verici olay buydu onun. Başka olaylar da vardı, ama kalkıp hepsini anlatacak olsam akıl almaz kapsamda bir kitap çıkar ortaya. İnsanların inanmadığı, umutlanıp beklemedikleri tek bir şey yok (bunların arasında). Bu konuda herhangi bir açıklama yapmamak için kendimi zor tutuyorum. İnsanların bütün umutlarını kaybetmelerini arzu etmiyorum.

Tahmin edebileceğiniz gibi Bay Milburn'ün gözünü korkutacak hiçbir güçlük yoktu; para hariç. Belirttiğim gibi Sanskritçe öğrenmişti; üstüne de Almanca. Geçmişte, ortalığın sakin olduğu, düzenin hüküm sürdüğü, tanınmış ilahiyatçıların ve kilise tarihçilerinin kitaplarının onu tatmin etmeye yettiği bir dönemde olmuştu bunlar; okudukları arasında birçok Alman vardı ve onları Almancadan okumuştu.

Ne var ki yıllarca içinde taşıya getirdiği gizli bir arzusu da vardı. Çekinerek, acı bir ses tonuyla bana açıklama yaptığında hani az şaşırmamıştım. Almanca öğrendiği o dönemde, Hölderlin okumayı denemiş, ama okuduğundan hiçbir şey anlamamıştı. Hölderlin'den yüksek sesle bir şeyler okuyup kendisine açıklamak ister miydim acaba diye sordu.

Açıklamak istemek mi! Mutlu etmişti beni bu arzu. Karısından saklanması gerekiyordu bunun. Nedenini pek kavramasam da, bu arzusundan ötürü kendini suçlu hissettiğini anlamıştım. Bahçenin vadiye doğru hafifçe eğim gösteren öteki ucunda, altında tahta bir masanın ve bir bankın bulunduğu bir meşe ağacı vardı. Evdekilerin gözünden uzak kalırdınız burada. Otlar öylesine yüksek, evden buraya kadar uzanagelen yol o kadar uzaktı ki, bağırsalar duyulmazdı.

Burada Bay Milburn ile bütün bir yaz boyunca her gün oturup bir saat boyunca, -ne yazık ki böyle ifade etmek zorundayım- Hölderlin "yapıp" durduk. Ben okurken yüzü şekilden şekle girerdi. Beklentiler içindeki bir çocuk gibiydi. Yüzü kırışıklardan, derin çizgilerden geçilmeyen bu zayıf, kuru adam, ışıl ışıl parlardı. Daha önceleri, gözlerini nereye saklıyor diye sorup durmuştum hep kendi kendime. Bir şiirin akışını hiçbir zaman kesmezdi. Hiçbir şey anlamadığı ama büyük bir dikkatle dinlediği duygusunu taşırdım. Okuduğum bir şey bitince çıt çıkmazdı; ince, cırtlak sesiyle oluşan o anı berbat etmek istemez gibiydi. Bu durumda önce benim bir şeyler söylemem gerekirdi. Dünyada yapmaktan hoşlanabileceğim en az şeyi yapardım ben de: Şiiri ona açıklamaya çalışırdım. Kendimi hiç bağışlamayacağım bir şeydi bu, ne var ki burada, bu şartlar altında doğruydu yaptığım. Açıklamamı kutsal bir metnin yorumu gibi karşılardı. Bir metinden ötekine niçin gezip durduğunu biraz anlamaya başlamıştım. Yunanca hiçbir şey onu rahatsız etmiyordu. Yunan tanrılarının adlarını Kutsal metnin

adları gibi benimsemişti. Bu adların çokluğunun onun için kendine özgü bir manevi kurtuluş anlamına geldiğini sanıyorum. Bir an olsun utanmadım yaptığımdan. Şiirleri açıklarken başka zamanlarda yaptığımın aksine, bu kez şairden özür dilemedim.

Bu insanla haftalar boyu Hölderlin "yapıp" durdum. Bahçenin üzerinden uçaklar geçip dururdu; aralarında Alman uçaklarının da bulunduğu biçiminde saçma sapan düşüncelere sahiptik. İleride anlatacağım gibi, hiçbir şeyden korkmaz olmuştu artık, aramızda kavak yaprağı diye kendisinden söz ettiğimiz karısı da. Onun Hölderlin'den (şair olarak) duyduğu mutluluğu küçümsemek istemiyorum. Ama Hölderlin'in kendisini (kutsal bir şey gibi) tehlike- lerden koruduğu duygusunu taşıyordu. Ozanın sözlerinden öteye hiçbir şeye dikkat etmiyordu. Bir keresinde kafasını kaldırıp yukarıya baktı; yükseklerden gelen bir motor sesi duymuştu; bir Alman uçağı olduğunu varsayıp: "Belki pilot cebinde bir Hölderlin taşıyordur," deyiverdi. Bir an için bağlantıyı koparmıştım; hiçbir şey söylemedim. Kendilerinden en çok korktuklarını, Almanları, bağışlamaya çalışıyor, diye düşünmüştüm, tanıdığım en cimri kişi, ama işte, bu an için bir Hıristiyan'dı o. O günlerde Hölderlin konusunda yaptığımın ne türden bir kötüye kullanma olduğunu çok iyi biliyordum. Pişman değilim bundan; çünkü Hölderlin benim için neyse hep o kalacaktı; hiç eksilmeden.

Olup bitenlerin arasında alabildiğine yersiz, önemsiz görünebilecek bu savaş anısını inkâr edecek değilim. Utandığım yok yaşadığım bu olaydan. Aynı anda öteki insanların başına neler gelmiş olduğunu biliyorum elbette. Evlerinde geçirdiğimiz yıllar içinde bu iki insanla birlikte ne türden hayal kırıklığı uyandırıcı, utandırıcı, üzücü olaylar yaşadığımı da biliyorum. Rol yapmayı beceremeyen Veza'nın bu iki insanın arasında ne kadar acı çektiğini de. Ama öte yandan Bay Milburn'ün, Hölderlin şiiri sayesinde dönüşüme uğramış yüzü de gözlerimin önünden gitmiyor.

"Durris", Stubbs Wood'ta kaldığımız ilk zamanlarda, canavar düdükleri hâlâ çalıp dururdu. Çok hassas kulakları olan Bayan Milburn'ün bütün bedeni tir tir titremeye başlardı. "Gordon neredesin?" diye acınacak halde kocasına seslenirdi. Çok geçmeden birbirlerini bulurlar; adam kadının elini tutar, birlikte ayaklarını sürte sürte telaşla

mutfağa yönelirlerdi. Mutfakta sağlam ayaklar üzerinde duran, dört köşe, yerinden kımıldatılamayacak kadar büyük ve ağır bir tahta masa vardı. Bizimkiler, birbirlerini hiç bırakmadan bu masanın altına girer ve masanın koruyucu tavanı altında sokulurlardı. Dikkati üzerlerine çekmemek için çıt çıkarmazlardı; hep olduğu gibi, duaya başladıklarını düşünebiliyorduk, fakat bu durumda elbette içlerinden. Derken yavaş yavaş, Veza sayesinde sakinleşirlerdi. Böyle durumlarda Veza hiç korkmazdı. Korkacak vakti yoktu çünkü, koruması, yardım etmesi gereken başka korkanlar olurdu her zaman. Başka zamanlarda ayağını atmasına izin verilmeyen mutfakta dört döner, kap kaçak bulup yemeği hazırlardı. Beklemek uzun sürdükçe Milburn'ler acıkırlardı. Hiç söylemezlerdi acıktıkları. Çıkaracakları seslerin yukarıda uçan pilotlardan birinin dikkatini çekebileceği endişesinden hiç kurtulamazlardı; ama Veza yemeği masanın altından önlerine itince aç köpekler gibi şapur şupur yumulurlardı ona. Ağız şapırtıları, üst kata, bize kadar ulaşırdı. Köpek olarak, yukarıdaki pilotların dikkatini çekmekten artık korkmazlardı. Yeter ki insanlar ne yaptıklarını görmesinler. Derken ben de mutfağa inerdim; böyle bir anı kaçırmak istemezdim elbette. Veza'nın varlığını koruyucu bir etmen gibi algılıyorlardı; sesimi çıkarmadan araya girişim bu duygularını güçlendiriyordu. Bu iki kuru, zayıf insanın masanın altında tiril tiril titremelerine rağmen gene de iştahla tıkındıklarını görmek inanılır gibi değildi. İnsanları, kadınları, çoluk çocuğu gerçek bir tehlike içindeyken, hatta Londra kentinin yanışı sırasında, bir kez olsun korku içinde görmediğim bir ülkede, handiyse kavranamaz gibi görünüyordu bu bana. Olması gereken oluyordu oralarda; tam bir sükûnet, sessizlik içinde; çocuklar bağırmazlardı; kadınlar hiç histerikleşmezlerdi. Her şey öngörülmüştü; ne yapılması gerektiği bilinmekteydi; ve bir saldırı olur olmaz yardım da oracıkta bitiveriyordu hemen.

Masanın altında saatlerce neredeyse kımıldamadan bekleyen ama hiç çekinmeden bütün yeme içme davranışlarını gerçekleştiren yaşlı çifti inceledikçe, seyretmekten kaçınmadığım için biraz utanırken, biricik doğru davranışı gösteren ve bu ikisini yaptığı yemeklerle yavaş yavaş sakinleştiren Veza'yla gurur duyarken, üçü de artık hayatta yok-

ken, elli yıl sonra olup biteni düşündüğümde, Bayan Milburn'ün gerçekten güçlü olan bir şeyden korktuğunu açık seçik anlıyorum: Tanrı'nın gazabından. Sarsılmaz bir şekilde gözlerinin önünde duruyordu bu ve korkusunu, şaşkın halde bir inançtan ötekine atlayıp duran ve Tanrı'nın gazabını da öyle her zaman hesaba katmayan kocasına da aşılamıştı. Veza'ya gelince, başkalarının korkmalarını önledikçe kendi korkusunu da önlemiş oluyordu. Avrupa ülkelerinde olup bitenlerin gözünün önünden gitmeyen vizyonları yüzünden bile cehennem azapları çekiyordu. "Milburn'lerin yerinde olmak ister miydin?" diye sordum bir seferinde, gene üzerine düşeni yapışının ve biraz bitkin bir sandalyeye yığılışının ardından. "Niçin istemeyeyim?" diye sordu. "Tahminler yürütüp, sanıp durmaktansa başkaların neler hissettiklerini bir kez olsun gerçekten bilmek fena olmazdı. Ama gene de (bu durumda) yemek filan yiyemezdim. Yo, kimse beni buna ikna edemezdi."

Veza, Bay Milburn'e Hölderlin "öğretmeme" çok kızıyordu. Yaptığını böyle tanımlıyordu ve bir seferinde Hölderlin cildini kaldırıp bir kenara saklamaktan bile alıkoyamamıştı kendini.

Temizlik İşçisi

Kırsaldaki Chesham Bois'daki temizlik işçisi, güçlü kuvvetli, yaşlı, kırmızı yuvarlak kafalı, tepesinde kır saçlardan oluşmuş bir çelenk taşıyan adam, resmedilmesi henüz bitmiş bir havariye benziyordu. Sıkça gördüğümüz bir resimden çıkagelmiş gibiydi; fakat kimsenin de gözünün ısırdığı biri değildi sanki. Bir yaya yolunun Chestnut Lane'den Stubbs Wood'a kıvrıldığı köşede görürdünüz onu her zaman. Vakti bolmuş gibi ağırdan alarak kullanırdı süpürgesini; çalışmasına ara verdiğinde süpürgenin sapına dayanır önüne bakıp öylece dalar giderdi. Yoldan yaklaşan herkesi görür, yüzlerine bakar ama sadece bazılarına selam verirdi. Çok az kimseyle sohbet ederdi. Lafı açan o olurdu hep; temizlik işçisiydi, dolayısıyla söze önce karşısındakinin girmesi, kendisiyle konuşmaya tenezzül edilmiş anlamına gelebilirdi. Aslında tam da apaçık bir havari olan adam için söz konusu olamazdı böyle üstünlükler. Benzer tarzdaki insanlar kimileyin ressamlara modellik ederler. Chestnut Lane'in köşesinde her türlü ihtiyacın olabildiğince bir arada satıldığı bir dükkân vardı; ve şimdi savaş zamanında pek az bir şey bulunsa da insanlar paylarına düşeni almaya gelirlerdi oraya. Böyle küçük sayılacak bir yer için epey kalabalıktı burası; ama bu dükkân sayesinde başka herhangi bir yerdekinden fazla insan görebilirdiniz burada.

Temizlik işçimiz, gelenleri ayrı ayrı gözlemler ve hepsini çok iyi tanırdı. Sadece yaşı itibariyle bütün bu semtin en tecrübeli insanı değildi. Çok yavaş bir bakma tarzı vardı insana ve gözlerini uzun süre birinin üzerine çevrili tutmaktan hiç çekinmezdi. Meraklı olduğunu düşünmek kimsenin aklına gelmezdi. Ama işte kendi tarzında meraklı biriydi o. Dükkândan ilk kez çıkışımda ben de bakışlarını üzerimde hissetmiştim. İki caddeyi bağlayan kaldırımda yürürken, yol boyunca

bakışlarını sırtımda hissediyordum. Birinin peşinden bakarken acaba ne görüyordu? Birinin üzerinden gözlerini uzun süre ayırmaması, başındaki bembeyaz saçlardan oluşan o çelenk gibi doğal bir şeydi onun için. Ama yüzüne baktığı kişinin hareketlerini de olabildiğince uzun süre kavramaya çalışırdı. Onun yakınında kendimi hep iyi hissederdim. Başlarda, onun savaşın hiç söz konusu olmadığı başka bir dünyadan gelmiş olmasına bağlardım bunu. Gelgelelim çok yanılmıştım; onunla bir süre göz tanışıklığı yaşadıktan sonra konuşmak için -gerçekten başka türlü ifade edemiyorum: can atmaya başladığımda- ve sıkça önünden geçmiş olmakla birlikte konuşmaya cesaret edemezken, o beklediğim an, olabilecek en doğal ama en umulmadık şekilde geliverdi. O günkü haberleri duyup duymadığımı, bu konuda ne düşündüğümü sordu. Çok ağır, tek tek, en çok İncil'in dili, diye tanımlayabileceğim bir tarzda konuşuyordu. Gerçi konuşma gündelik, o andaki olaylar; bombardıman uçakları, tanklar ve savaş gemileri etrafında dönüyordu. Bu konuda donanımlıydı ve öyle sadece haberlerden edinebileceğinden çok daha fazlasını biliyordu. Herhangi bir nezaket belirtisi göstermeksizin, sorularıyla kişiliğimin portresini çizmeye çalışıyordu; çünkü benden bir şeyler öğrenmeyi umuyordu. Başkalarıyla başka şeyler hakkında konuştu- ğunu biliyordum. Kırsala tahliye edilmiş torunlar, küçük çocuklar, olaysız, sakin geceler, civardaki kesilmiş o kayın ormanı gibi. Hakkımda hiçbir şey bilmesine imkân yoktu, çünkü Bay ve Bayan Milburn dışında beni kimse tanımıyordu burada. O anda yüzüme şöyle dedi: "Biliyorum, okuyorsunuz; bir şeyi anlamıyorum." Ardından soruları gelmeye başladı. Çoğu cevap veremeyeceğim kadar zekiceydi. Ne var ki şaşırtmıyordu bu onu; benden bu nedenle hoşlandığını hissetmeye başlamıştım. Birkaç yıl kaldığım bu yerde yapabildiğim en açık seçik, anlaşılır konuşmaydı bu. Sürüp gitti bu durum. Ne zaman önünden geçsem içtenlikle selamlayıp duruyordu beni. Sanki daha önceki konuşmanın üzerine sonradan düşünmüşüz ve her ikimiz de onu tamamlamak istiyormuşuz gibi devam ediyordu sohbetlerimiz. Dilinden, İncil'den bir çok şey okumuş olduğu belli oluyordu: İncil şahane bir İngilizceyle yazılmıştı, ama o hiçbir zaman doğrudan alıntılar yapmazdı oradan; sadece, 17. Yüzyıl'da Quakerlar cemaatini kuran George Fox'un güncesini okuduğunu belli ederdi. İngiltere tari-

hinin en hareketli, tarikat ve cemaatlerinin çoğunun ortaya çıktığı dönemlerine ait başka tarih kitaplardan da haberdardı. Eğitimli biriyle yapılan konuşmalar değildi bunlar. Bunu yapacak -maalesef- Bay Milbum vardı. Belki seksen yaşlarındaydı bu adam ama ellilerindeki biri gibi dinçti; iş o ardı arkası kesilmeyen sorulara geldiğinde zihnen çok daha gençleşiyordu. Hiç öyle uzun konuşmaz; sözünü, bir şey söylemeden önce biraz daha düşünmek istediği bir şeyler varmış gibi aniden keserdi. Daha önce söylediklerine köle gibi bağlı kalmazdı hiç, ama her şeyi en ince ayrıntısına kadar dikkate almış olduğunu belli ederdi. Bu konuşmalarda gereksiz hiçbir şey geçmezdi. Hani yeterince vesilesi bulunmakla birlikte bir kez olsun havadan söz etmemiş oluşundan bile çıkartabilirdiniz bu sonucu. Bir kez onu bardaktan boşanan bir yağmurun altında dururken görmüştüm; birden benden çok daha yaşlı olan birini şemsiyemin altına almam gerektiğini utanarak fark ettim; sonunda bunu yapmak için gerekli cesareti toplayıp yanına yaklaşınca, şemsiyenin altına girdi; gene, o yağmura rağmen yağmurdan hiç söz etmedik.

O uzun yıllar içinde bu bölgede yaşayan birçok insan tanıdım. Bütün kalbimle sevdiğim tek insan oydu. Bir gün, bu kez hiç inkâr edilemez biçimde (Yahudilere yönelik) o dehşet verici olayların ayrıntıları öğrenildiğinde, daha evvel hiç yapmadığı halde bana doğru iki adım yaklaştı: "İnsanlarınıza yapılanlar için çok üzgünüm!" dedi. "Your people," demiş; ardından da eklemişti: "Benim de insanlarım onlar!"

(Yakınlardaki bir kulübede tek başına yaşıyordu. Hiç hasta olmazdı. İki gün peş peşe ortalıkta görünmeyince ne olduğunu anlamıştım. Ona üzüldüğüm kadar, en fazla dört-beş kişiye üzülmü- şümdür.)

Herbert Read

Birinci Dünya Savaşı sırasında Kuzey Fransa'daki siper savaşlarının, deneyimlerinin ruhunda derin izler bıraktığı şairlerdendi. Bunlardan ikisi genç yaşta öldüler savaşta; Wilfred Owen ve Isaac Rosenberg. İkisi yaşayıp yaşlandı: Siegfreid Sassoon ve Herbert Read. Bir tek onu yakından tanıdım sonradan. İkinci Dünya Savaşı'nın patlamasından kısa bir süre önce onunla ilk kez karşılaştığımız, üçümüzün birlikte yediğimiz öğle yemeğini burada an- latmak istemiyorum. O zamanki üçüncü kişi sonradan, savaş yıllarında her hafta bir kez gördüğüm bir arkadaşım olacaktı. Yapabilirsem, kendisine başlı başına bir bölüm ayırmamı hak ediyor.

Herbert Read'e ikinci kez savaş sırasında rastladım. Chesham Bois'da oturuyorduk artık ve aynı caddede bir eve taşınmış olan Victoria ve Albert Müzesi'nin bir kütüphanecisi, sanatçılara, bilginlere ve sanat bürokratlarına bizim de davetli olduğumuz bir parti vermişti. Milletin ayakta burun buruna gelip durduğu, İngiltere için alabildiğine karakteristik, benimse bir türlü alışamadığım ve elli yıl sonra bile hâlâ hayret ettiğim bir araya gelmelerden biriydi bu. Partinin havası bu kez genelde alışılagelenden biraz daha sıcak ve samimiydi; davetlilerin çoğu hava saldırılarından dolayı Londra'dan tahliye edilmişti ve aynen bizim gibi Chilterns'da yaşıyorlardı; bazıları da iş sonrası trenle Londra'dan gelmişlerdi, öteki partilerdekine göre daha sıcak bir atmosferin oluşmasına yol açan da belki katılımcıların, farklı kökenleriydi. Burada ev sahibinin ve karısının dışında tanıdığım kimse yoktu: Gerisi benim için yeni yüzleri temsil ediyordu. Aralarında hava bombardımanının alışıldık dışı durumlarından, bu tamamen yeni deneyimden beslenmiş, dürüst, genellikle de çok etkileyici yeni tarz resimler aracılığıyla bu deneyimlerle hesaplaşmaya çalışan ressamlar vardı. Ka-

labalık misafirler arasında çok geçmeden fark etmiştim; hani ister keskin, değişik yüz ifadeleriyle ister beklenmedik şekilde çekingen, kendi içine kapanmış kişilikleriyle olsun, dikkatini çekiyorlardı insanın. Bunların bazıları nedir, kimdir anlamaya çalışıyordum. Partideki halleri, o anıdan yayılan ünleri ile öylesine bir karşıtlık oluşturuyordu ki şaşkınlıktan ve hayranlıktan kendimi kurtaramıyordum. Yüzü bana yabancı gelmeyen, daha önce muhakkak bir yerde gördüğümden emin olduğum, ama nerede ve kim olduğunu bilmediğim birini fark ettiğimde ben de, aynen onların kendi şöhretleriyle baş etmeleri gibi, mümkün olduğunca göze batmadan, handiyse bu davranışı onlardan öğrenmiş öğrencileri gibi, bu durumun üstesinden gelmeyi denedim. Sessizliğin, suskunluğun ustasıydı o; hepimizden baskındı bu bakımdan, benim o cılız, tedirgin başlangıç girişimlerinden de daha sessiz. Hani kimse onun aramızda olduğunun farkında değildi. Düşüncelerim bu yönde mecburen toplanmamış olsa, gözden kaybolanları, hiç göze batmayanları ötekiler ile karşılaştırmaya çalışmasam, kesinlikle onun varlığını da fark etmiş olmazdım. İlk kez burada ayak uydurduğu bir davranış değildi onunkisi. Doğaldı. Davranışlarında göze çarpan bir şeyler, bir askeri hatırlatıyordu. Ancak askerliğiyle göğsü kabaran biri değil de hayal kırıklığına uğramış bir askerdi bu; deneyimlerinin ve hayal kırıklığının üstesinden hiçbir zaman gerçekten gelemediği için hep öyle kalacak bir asker. Suskun değildi; bir konuşmaya kaptırmıştı kendini; birden kesip kendisine soru soran biriyle bir başka diyaloğa girdi. Onu tanıya- bilme umuduyla yakınına sokulmayı denedim; ne var ki etraf bir türlü boşalmadığı için zor bir işti bu. Sonunda bakışlarını bana çevirebileceği kadar yakınına sokuldum; beni tanıdı ve ötekilerine gösterdiğinden daha fazla bir yakınlıkla adımı söyledi. Herbert Read'ti bu. Daha adımı söylediği anda tanımıştım onu; bir zamanlar üç kişi bir arada o öğle yemeğini yerken de aynı sevecenlikle bakıp durmuştu bana.

O civarda oturup oturmadığımı sordu. Benden daha az şaşırmış değildi duruma. Onu partiye beklediklerini kimse önceden bildirmemişti bana. Birbirimizi daha önceden tanıdığımızı kimse bilmiyordu. Bu gizemli İngiliz toplantılarının en önemli yanı, bir kere bir yerlerde görülüp bir daha uzun süre karşılaşılmayan bir insanın kim olduğunun

öğrenildiği bu anlardı herhalde. Daha sonra birbirimizi daha yakından tanıdığımızda da o hep çekingen halini atamayacaktı üzerinden. Sanırım, emir verememeyi önemsiyordu. Saygın bir yayınevinin yöneticisiydi, biliyordum bunu, işini çok ciddiye alır, modern sanatçılar üzerine çok okunan kitaplar yazardı. O dönemlerde şiirler ya da hayatının erken dönemlerini anlattığı, ona ün kazandıran *The Innocent Eye* (Masum Göz) gibi edebi düzyazı yazıyor muydu hâlâ bilmiyorum.

İşte buradaydı; bu akıllı, kendini bilen adam, ressamlar ile sanatları üzerine konuşuyordu; berikilerin her biri onun ilgisini çekmeye çalışıyor, onun deneyimlerinin etkisi altında kalıyorlardı; hayal kırıklığına uğramış askerin. Savaşı, askerliği yüreğinden lanetlediği bir zamanda karşılaşmıştık çünkü; gene savaş olduğu gerçeğinden bir türlü kurtaramıyordu kendini; o yaşadığı Birinci Dünya Savaşı'nın korkunç siper savaşları değildi bu, ama çok yeni türden bir savaştı; tanklarla ve havadan gelen bir savaş. Paris düşmüştü o sıralarda, İngiltere'nin en yalıtılmış, yalnız olduğu yıldı. Rus-Alman savaşı henüz başlamamıştı. Başlayacağına kesin gözüyle bakıyor ve bekliyordum bu savaşı, bunu ona da söyledim; belki de onu biraz olsun cesaretlendirmek için; çünkü İngiltere'nin bu bir başına direnmesi hakkında ne düşündüğümü ve başaracağına inanıp inanmadığımı sormuştu. Aslında ruhunun derinliklerindeki asıl endişesi, İngiltere'nin savaşı kaybedebilme ihtimali değildi; savaş olduğu için endişeliydi; endişesinin bu olduğunu sanıyorum; ama bunu hiç dile getirmedi. Gene de Rusya'ya yönelik saldırıdan bu kadar emin oluşuma biraz şaşırmıştı. Neredeyse iki yıl geride kalmıştı o ilk karşılaşmamızdan bu yana, neyle meşgul olduğumu biliyordu; dolayısıyla bu Rusya saldırısını "Kitle" konusundaki düşüncelerimden mi çıkardığımı merak ediyordu. Sorusuna olumsuz cevap vermek durumundaydım; ancak, iktidar ve güç sahiplerinin tarihleri ve öyküleri üzerine çok düşündüğümü ve Hitler'in en derin arzusunun Napoleon'u gölgede bırakmak olduğundan hiç şüphem bulunmadığını söyledim. İtiraz etmedi, ancak hafifçe başını salladı. Onu şimdi düşünürken aynen öyle, şüphe duyarak ama düşünceme de katılarak, karşımda başını sallarken görüyorum. Davranışının bu ikinci boyutu, ileriki yıllarda, savaş çoktan bittikten sonra, çalışmama büyük katkılar yapacaktı.

İngiliz Partilerinin Erdemli ve Erdemsiz Tutumları

İngiliz partilerinin tarzı ve biçimi üzerine koca bir kitap yazılabilir. Hiç alışmadım sosyal topluluklara. Saçma olduğu kadar duygusuz da geliyorlardı bana; tam da bu insanların soğukluğuna uygun biçimdi. İnsanların birbirlerine öyle fazla yaklaşmamaları gerekirdi elbette. Bir karşılıklı konuşma daha başlar başlamaz (öyle pek kolay gerçekleşmeyen bir şey olsa da bu) kişinin araya hemen mesafe koyup bir başkasına dönmesi şarttı. Biriyle öyle uzun uzadıya konuşmak ayıptı ve bencillik, "selfish" sayılırdı. İnsanlar buraya hızlı değmeler ve özellikle de hızlı uzaklaşmalar adına gelirdi. Kimileyin insan kiminle konuştuğunu bile bilmezdi. Anlayacağınız bu, birbirine değememe eğlencelerinin ideal halleriydi.

İngiliz partilerini, davetlerini ideal örnekler gibi görmek isteyenler olabilir; insanı hoşgörüye ve karşındakine saygılı bir tavır ve anlayışa yönelten bir kılavuz gibi. Ben onlardan değilim ve kendimi hiç bu türden davetlerde olduğu kadar mutsuz hissetmedim. Çok sayıda insanın olabildiğince dar bir mekânda bir arada olması bu toplantıların gereğiydi; neredeyse birbirlerini sıkıştıracak, itecek halde olmalıydılar, ama öte yandan da şöyle hafifçe sürtünmemek için birbirlerinden belli bir uzaklıkta durmaları gerekirdi. Maharet, birbirine bu kadar yakın olup gene de kendine dair önemli bir ifşaatta bulunmamaktı. Hiçbir şeyin öyle göze çarpmaması gerekirdi. Kişi, ötekiler arasındaki biriydi sadece, hepsi bu. Özel biriyse kişi, bunu itinayla gizlemesi gerekirdi. Bu sanatın doruk noktası ise adını bile açık etmemekti. Takdimler sırasında ad mümkün olduğunca belirsiz, anlaşılmaz bir şekilde söyle-

nirdi. Bu durumda, berikilerin gizlice hissettikleri o önemli adın ağırlığı o ölçüde artardı. Hiçbir yerden gelmiş olan, mesela İngiltere'deki hiçbir yerden, var da değildi; buna karşılık olabilecek en büyük nezaketle karşılanırdı; arkası ne kadar boşsa, o kadar müstesna biri sayılırdı o.

Ağırlıklı olarak üniversitelilerden oluşan toplantıları bu tasvirin dışında tutmamız gerekir. Bu kimseler, bir kere sırf meslekleri adına belli bir anlamda merak etme hakkına sahiptirler; anlayacağınız, ötekinin özel uzmanlık alanına yönelik, nasıl gösterileceği öğretilmiş belli bir ilgi ve merak gösterme hakkına sahipti onlar. Bir uzmandan ayrılıp ötekinin yanına yanaşmayı becerebilen ve herkesin, kendisinin de seve seve yapmak isteyeceği gibi içini dökmesine fırsat veren bir insan, yazar olmak ve itibar kazanmaya çalışmak zorundadır.

Gelgelelim gerçekten ilginç olabilecek bu Oxford ve Cambridge vakaları özel durumlardır; burada onları bir yana bırakmak daha iyi olacaktır.

İngiliz partilerinin önkoşulu, insanların farklı ve çeşitli düzlemlerdeki kastlara (sınıflara) ait olmaları ve ortalığı biraz çeşitlendirip canlandırmak için fırsat buldukça ara sıra başka kastlara da aralarında bulunma izni vermeleridir. Daha aşağılarda bir kasta bağlı birine bunu hiçbir zaman hissettirmezler. Böyle bir partiye katılmış olduğu gerçeğinden kendine göre sonuçlar çıkarmaya çalışmadığı sürece elbette. Onu bunu tanıyorum diye dolaşıp durmamalıdır ortalıkta. Yoksa o partide karşılaştığı kimseler, daha sonra kendilerini ondan koruyacak, uzak duracaklardır.

Boşboğaz durumuna düşmemek için soruları dikkatli sormak gerekir. Ne öyle usandırarak ne de uzun uzadıya soru sorulmalıdır. Bu ilkenin gerisinde, soru'nun aslında ne olduğuna ilişkin yerinde bir anlayış yatmaktaydı; soru 'nun bir iktidar, güç aracı olduğu anlayışı. İşleri ile ilgili sorulara fazlasıyla takılan kişiler yabancı olarak damgalanırlar ve büyük başarılara, hizmetlere imza atmış olsalar da toplulukça alaya alınırlar.

Hampstead: Ozanlar Toplantısı

1944'ü 45'e bağlayan savaşın son kışında Paris kurtulmuştu; direnme hareketine katılan Fransız ozan Pierre Emmanuel Londra'ya geldi. İngiliz şairler ona bir karşılama düzenlediler. William Empson'un "basement"nda (bodrum katı) bir araya gelip Emmanuel'in şerefine birer şiir okudular; hatta kimileri arzu üzerine ikişer tane.

Bu toplantıda Eliot dahil daha önce görmediğim birçok kimse, İngiliz hiyerarşisinin o nezaketli ama sarsılmaz yasalarına göre bir araya gelmişti. Aralarında Dylan Thomas ve daha kimler kimler vardı; o kadar kalabalıktılar ki hepsini hatırlamam imkânsız: ya da sadece, sonradan daha yakından tanıdıklarım dışında kalanları. 1944'te iki kitabı yayınlanan Friedl beni benimsemişti. İngilizler beni hiç tanımıyorlardı; yirmi ya da otuz şair içinde hiç kimseydim ben; bu ülkede beş yıldan fazla yaşamıştım ama henüz hiçbir yayınım yoktu. Ben orada, Friedl'in iki kitabını ithaf ettiği dostu ve öğretmeni olarak bulunuyordum. William Empson'un karısı, Güney Afrika'daki Burinilerden gelen, Friedl'ın yakın bir dostu ve bir Renoir tablosuna benzeyen çok zarif bir kadın olan Hetta, Almanca konuşuyordu ve bir seminerde benim "İyi Baba" öykümü dinlemişti. Beni övgülerle karşıladı; içecek çok özel bir şeyler olduğunda, iltifatlar eşliğinde: "Sadece sizin ve Bay Eliot için" diyordu. İyi geliyordu bu bana ve Friedl'ın dışında orda hakkımda bir şeyler bilen tek kişi olduğu halde, cesaretimin kırılmamasına yetiyordu.

Bu toplantıda, alçakgönüllü, ama gururunu da koruyan bir tavır gösteren Kathleen Raine ile de tanıştım. Büyük, sert, kalın karton kapaklı, çizgili bir defterden bir şeyler okudu. Daha sonra onunla konuştum da; defterinin sadeliği hoşuma gitmişti. Ezilip büzülmeden gösterdi defteri

bana. Bende, dediğim gibi, doğal, alçakgönüllü bir izlenim bırakmıştı. Hakkımda hiçbir şey bilmeyişini önemsemiyormuş gibi görünüyordu. Bu alçakgönüllülüğün ardında ne miktar kibrin saklı olduğu hakkında o zamanlar hiçbir fikrim yoktu. İngilizlerin kibri öylesine etlerine kemiklerine sinmiştir ki çoğu zaman fark bile etmezsiniz. Hakiki kibir ustalarıdır onlar.

Eliot en iyi örneğidir bunların. Bu çok ünlü adam, aralarından çoğunun, alabildiğine hor gördüğü kötü birer şair olduğu bütün ötekilerin arasında oturuyordu; ama en azından ötekiler ile arasına koyduğu mesafede bunu kimseye belli etmiyordu.

Çıplak bir bodrum katıydı burası ve herkes birçok insanla bir arada, karmakarışık oturuyordu; Eliot'un kollarını başkalarına çarpmadan uzatacağı kadar bile yer yoktu çevresinde. Ne var ki kendini sıkışmış hissediyor gibi görünmüyordu; en azından buna işaret eden bir görünüş sunmuyordu. Yüzü hareketsizdi; yüzünden çok az ifade belirtisi okunuyordu. Davranışlarının püriten yanına, kendi gençlik dönemi itibariyle, yabancı değildi; Stoacı yanını da İngiltere'deki döneminde katmıştı. Öyle ya da böyle, sonuçta ona ayrıcalıklı davranılıyordu. Çünkü Eliot bir şiir okuduktan sonra, esmer, altın dişleri parıldayan Pierre Emmanuel ondan şiiri tekrarlamasını rica etti. Bunu söylerken ne kadar dikkatli davrandığı belli oluyordu; ağzı yarı açık, her bir sözcük dişlerinin altın terazisinde tartılıyor, oradan memnuniyetle kulaklara yollanıyordu. Bu arada, gövdesinin Rubensvari üst kısmı göz kamaştırıcı beyaz bir ipek bluzun arkasına gizlenmiş, işgüzar Sonja Brownell de destekledi onu. "Bay Eliot bir şiir daha okusun!" Eliot, ağırdan alarak itaat etti; berikinin niyetini hiç fark etmemiş gibi kayıtsız bir hali vardı. Hâlâ kendisinden bir şiir istemelerine sanki şaşırmış gibiydi daha çok.

Fakat şu an, o günlerdeki etkisi hakkında söyleyebilecek bir şeyler olsa da Eliot'tan söz etmeyi hiç istemiyorum. İngiliz şairlerinin Emmanuel'in onuruna yaptıkları bu toplantıda tanıştığım Kathleen Raine'ye döneceğim. Doğal bir özgüveni vardı; abartı sözler kullanmadan her soruyu nesnel ve sakin cevaplandırıyordu; içine sadece şiirler değil başka şeyler de yazılmış defterini incelememe memnuniyetle fırsat vermişti; beni tanımayan ve tanımak için en ufak bir istek duymayan bu insanların arasında, kendimi onun yanında iyi hissediyordum. Beni kendisini zi-

yarete davet etti. Sanırım Friedl'ı daha önceden tanıyordu. Cyril Connolly'nin edebiyat dergisi "Horizon" (Ufuk)'da önemli bir konumda bulunan Sonja Brownell'in yakın arkadaşlarından biriydi.

O şarkı söylercesine, çiçek açan sesiyle Eliot'ın kuru kısırlığının tam karşıtı olan Dylan Thomas, şiirini okudu. Savaş sırasında ünlü olmuş, masum, melek yüzlü gencecik bir adamdı; herkes, Eliot ile ortak hiçbir yanı bulunmayan bu adamı konuşuyordu. Tabii Emmanuel ondan da şiirini tekrarlamasını rica etmişti. Wales mirasından olduğu kadar Shakespeare'den de beslenen dili, o yoğunlaştırılmış retoriğiyle kolay anlaşılır cinsten değildi. Gelgelelim Emmanuel'in altın dişleri beyhude parlayıp durduklarını belli etmiyorlardı. Gene de ağzı, öncesine göre biraz daha geniş açılmıştı ve arkada, etrafı iltihaplı kara bir boğaz görünüyordu. Birbirlerinden öyle uzak oturmayan Eliot ile Dylan Thomas arasındaki karşıtlık daha büyük olamazdı; ne var ki buradaki durumda, bir sürü başka insanın arasına sıkışmış halleriyle bu karşıtlık da keskinliğini yitiriyor ve neredeyse tarihsel bir etki yapıyordu. Tarihsel boyutun içinde her türlü şeye yer vardır; öylesine çok şey vardır burada; ve var olanın üstüne durmadan daha fazlası gelir; bunların çok farklı olması da işin tabiatı gereğidir; yoksa farkına varmayız onların. Şaşırtıcı olan, durumdan hiç haberi olmayanların bilmedikleri; anlayacağınız alışıldık türden olmayan, daha çok Aubrey'in halefi bir tarihçinin de orada bulunmasıydı. (Yani benim.)

Scott adında bir eleştirmen, sert, ikna edilmesi imkânsız bir suratla Friedl ve benim yanımda oturuyordu ve Dylan Thomas o uzun şiirini ikinci kez okuyup bitirdikten sonra, "Swinburne gibi," diye fikrini belirtti. Bugün, ne demek istemiş olduğunu biliyorum; o an bana düşmanca bir niyetle söylenmiş gibi gelmişti; ve Eliot'ın egemenliğinden kopmayı vaat eden her şeyi hararetli bir memnuniyetle karşıladığım için, bu düşüncesine onu kızdıran çok soğuk bir tepki göstermiştim.

O akşamki başka birçok olaydan söz etmiyorum. Beni etkileyen sonuçlara yol açmadıkları için bugün bana pek o kadar da önemli görünmüyorlar. Şu an tek derdim, hayatında büyük bir rol oynadığım Kathleen Raine ile ne zaman ve nasıl karşılaştığımı anlatmak. Bu arada, o da hayatımı belirleyen olayların yüzeydeki sıralanışı bakımından önem taşımıştı.

Kathleen Raine

Onun Chelsea'deki toplantılarına sıkça gittim. O yıllar içinde hep davetliydim ona. Bana karşı şiddetle isyan ettiğinde de sık sık Friedl ile gidiyordum ona; ne var ki bu dönemde bile arkadaşım olarak göze çarpıyordu. Sırf onu benden kıskandıkları için farkıma varan erkekler vardı. Onlarca yıl sonra herhangi bir yerde tekrar rastladığım erkekler bana onu sordular. Bunlardan biri heykeltıraş Paolozzi'ydi.

Kathleen Raine ile ilk tanışmamız, pek o kadar sık sayılmayacak birkaç davetle sınırlıydı. Sonradan Friedl ile davetlere gittiğim birkaç yıl boyunca da aslında birbirimize yakınlaşmış değildik. Daha sonra Clement Glock aracılığıyla Gavin ve Aymer Maxwell kardeşleri tanıdığımda bu durum değişti. Maxwell'ler ikiz değillerdi, aslında birbirine düşman kardeşlerdi. Aralarındaki rekabet hayatlarını belirledi. Anneleri Northumberland Dükü'nün kızlarından biriydi; tamamen saf olmasa da Percy'lerdendiler ve Shakespeare'de atlarının adları geçiyordu; Kathleen için iki kere önemliydi bu.

Yıllarca tanıdığım ama hiçbir zaman gerçekten hoşlanmadığım insanlar arasında, şair Kathleen Raine de vardır. Gözyaşları içinde ne zaman öyküsünü anlatsa hep dinlerdim onu. Gerekli sabrı nereden bulurdum, bilmiyorum. Yakınıp durduğu şeyler hep bıkkınlık verici cinstendi. Anlattıklarından hiçbirinin doğru olmadığını bilirdim; her şeyi kafasından uydururdu, ama bu yanılsamanın dayanıklılığı, direnci o kadar büyüktü ki; bazen istemesem de, galiba gene de bir şair o, dediğim olurdu. Öyleydi de, ne zaman; işte bunu bilmezdi. Uçuk bir hayalin peşine takıldığında; tek bir sevgilinin mesela; işte o zaman bir şairdi

o; ama Tanrı bilir ya bir sürü sevgilisi vardı. Çocukluğunu Northumberland'da geçirmişti. Babası öğretmendi; ilahiler söyleyerek yeraltına inen ve uzun, ağır çalışmaların ardından tekrar ilahilerle yeri göğü inleterek ocağı terk eden Metodist madencilerden geliyordu. Annesi İskoçyalıydı; üst tabakadandı; belki de Kathleen'in umduğu gibi, "highland"lardandılar; iyice abartılmış, inanılması güç hikâyeler anlatırdı. İskoçlar ile İngilizler arasında yüzlerce yıl savaş hiç eksik olmamıştı. İngiliz tarafının cesur şövalyelerinden biri, Shakespeare'de adı övgüyle geçen Percy Hotspur'du. Aile şatoları Alnwick'te bulunan Northumberland, düklerinin atasıydı. Bir gezi sırasında Kathleen'e küçük bir köprünün üzerinde yan yana duran parlak, altın saçlı iki çocuk tanıştırmıştı anneleri. Kadın bu çocuklarla yüksek tondan, neredeyse uyaklı dizelerle konuşuyordu. Lady Mary'di bu kadın; kendisi bir dük kızıydı; çocukları da dük çocukları olmasalar da torunlarıydılar.

Altın saçlı bu iki çocukla karşılaştığı bu anı ve görüntüleri Kathleen ömür boyu korumuştu. Belki neredeyse otuz yıl sonra onu tanıdığımda, bir hayalden söz eder gibi anlatmıştı bana bu anı. Cambridge'de öğrenim görmüştü; o zamanlar güzelmiş; bazı öğrenciler ona hayranmış; Edwin Muir ve Herbert Read gibi şairlerin önemsediği şiirler yayınlamış. Baba tarafındaki acı verici bir hastalık gibi kendisini utandıran Metodist geçmişi terk edip Katolik'liğe geçmiş; bir süre Budizim'de oyalanmış, tarikatlarıyla derin- liğine ilgilenmiş, tekrar Katolik'liğe dönmüş, nihayet Jung'ta karar kılmıştı. Jung'un düşüncelerinin ona çok iyi geldiği açıkça belli oluyordu; sanırım, bütün dinlerin bir anda üstüne çıkmış gibi hissediyordu kendini; hiçbirinden bir ötekisi için vazgeçme mecburiyeti kalmamıştı artık; (....) bir biriyle bir ötekiyle ilgilenerek sonunda İngiliz şairleri içinde ona göre en değerlisi olan William Blake'e yönelmek için Jung'u yardıma çağırmıştı. Hani bir sert bir benzetme olsa da, bu yaptığı, İncil'i, yeni makinelerin, sözgelimi bir bilgisayarın yardımıyla açıklamayı denemek gibi bir şeydi. Uzun yıllar yakınlığımız sürdü; uzun, sıkça tekrarlanan sohbetlere dalardık birlikte; özellikle de dinler hakkında. Jung'un kabalıklarına karşı istediğim itirazı getireyim, para etmezdi; hemen, hafif alaycı yüz ifadesini takınırdı; çünkü zaten Jung sayesinde bütün (.....) (evrensel sorunların) üstesinden geldiğini düşünürdü; sadece gerek olduğunda, dinlere vb.

başvurabilirdi isterse. Beni hiç küçümsemedi; onun gözünde Eski Ahit'ten kalma biriydim yalnızca; onun gözünde, diyorum, hani bir yanlış anlaşılma olmasın diye; ve kimi eski peygamberlerin o insaf tanımayan tutkuları, İskoçyalı kökeni nedeniyle diyelim, onu çok etkiliyordu. Mücadele ediliyor, dövüşülüyor, öteki yeniliyor; intikam alınıyor; affetme diye bir şey bilinmiyor; efendinin emriyle insanların kökleri kazınıyordu. Bağışlayıcı dinler arasındaki bütün o görevini yerine getirme çabalarından sonra, bunların ona ne kadar iyi geldiğini gittikçe daha iyi anlayacaktım.

Sanırım onun tarafından bakıldığında gerçekten var olan dostluğu, inancın arkaik gücü saydığı bendeki şeyden besleniyordu özellikle; üstelik bende böyle bir şeyin yerinde yeller eserken; beni pek de yanlış anlamış sayılmazdı hani. Bir an olsun beni yazardan saymamıştı; bana ait okunabilecek o pek az bir şeyler ona zevksiz, tatsız geliyordu; ama bunu açıkça söylemekten kaçınıyordu. Oysa hep biliyordum bunu, ayrıca biraz da haz duyarak onun şiirlerinin de benim için ne kadar az önemi olduğunu geçirirdim aklımdan. Anlayacağınız, bir şekilde sahte bir dostluktu bu. Ne büyük bir ciddiyetle, nasıl bir özenle, hele zaman harcamayla o uzun yıllar boyunca hayatının sorunlarını aşmasına yardım ettiğimi düşündükçe, bu dostluk o kadar tuhaf geliyor bana.

Çünkü ikide bir dönmeden edemediğimiz din konulu konuşmalar; bütün dinleri bir arada değerlendiren biri olarak gördüğü Jung'a yönelik sarsılmaz övgüsü ve takdiri; onun da dişiyle, tırnağıyla kazıyıp elde etmek istediği çok daha derinlerdeki bir şeyi örtüyordu: Şu iki altın sarısı saçlı çocuğu, en azından birini elde etme isteğini. İkiz sanılabilecek, ama aslında aralarında bir buçuk yaş bulunan bu iki kardeş arasındaki on sekiz aylık yaş farkı, hayatlarının kompozisyonuna alabildiğine düzenleyici bir etki yapacaktı; mülkün, güney İskoç kontluğu Galloway'de geniş arazileri bulunan bir şatonun mirasçısıydı büyük Aymer. Unvanın mirasçısı da oydu. Gerçi sadece bir baronetti, ama çok eski bir aileden geliyordu; sanırım Normanlardandı. Annesi, az evvel değindiğim Lady Mary, Northumberland Dükü'nün kızı, hani ince eleyip sık dokumazsak, bir Percy'di. İşte bu, sadece bu önemliydi Kathleen için, ne var ki her iki kardeşin, bütün o yüzeydeki göz alıcı şatafata rağmen, Kahtleen'e anneleri Lady Mary'i hatırlatabildiklerini sanını-

yorum. Küçüğü Gavin, böyle çevrelerde alışılageldiği gibi, hızla altından girip üstünden çıktığı belli bir miktar paraya razı olmuştu. Jeoloji öğrenimi görmüştü; annesinin erkek kardeşlerinden biri olan ve kuşlardan çok iyi anlayan amcası Percy'i örnek almıştı. Soğukkanlılığı ile nişancılığı birbirini tamamlıyordu. Elinde avucunda mirastan sınırlı bir miktar kaldığında, Skye'nin güneyindeki küçük bir adayı satın almaya karar vermiş ve oraya köpekbalığı işleme yeri gibi bir şey kurmuştu. Ünlü bir köpekbalığı avcısı olup çıkmıştı; bu tür üzerinde korkunç katliamlara girişti. Gene de bu ticari girişim gelişmedi; adayı satmak zorunda kaldı; sanırım o günlerde tanıştığı Kathleen, köpekbalığı avcısı olarak deneyimlerini içeren bir kitap yazmasını ona tavsiye eden kimseydi. Böylece ilk kitabı ortaya çıktı: *Harpoon at a Venture!* (Canavarın Etindeki Mızrak) ve kitap büyük bir başarı getirdi. Kitaplar dünyasına girişini, buna bağlı bütün öteki dışsal şeylerin hepsini Kathleen'e borçluydu. Bıkmak yorulmak bilmezdi; Kathleen onu yararlı olabilecek herkesle tanıştırdı. Chelsea'deki evinde onun adına partiler verdi. Bir denizcinin, hani biraz yıpranmış olsa da bir Viking'in o gözü pek karakter özelliklerine sahipti Gavin. Tehlikeli girişimleri onun üzerinde izlerini bırakmıştı; o altın sarısı saçlardan daha o günlerde eser kalmamıştı. Hayvanlara derin bir sevgisi vardı; Londra'da da çevresinde her zaman birkaç hayvan bulunurdu. Sonraki inceleme gezilerinden eve dönerken de bazı hayvanları yanında getirmişti. Güney Irak bataklıklarında o zamanlar henüz bilinmeyen bir çıngıraklıyılan türü keşfetmişti; yılan onun adıyla tanındı; türün bir yavrusunu alıp Londra'ya getirmişti; yanında büyüyen hayvanın adı Msybel'di.

İki kardeş çok geçmeden, kendilerinden ve birbirleriyle mücadelelerinden söz etmek üzere bana gelmeyi alışkanlık haline getireceklerdi. Saatlerce konuşup dururlardı bu konuda; dur durak bilmezlerdi hiç; samimi bir hayranlıkla dinlerdim onları.

Aymer ve Annesi

Ne zaman Kathleen ilişkisi araya girse katlanılmaz bir can sıkıntısına dönüşen Gavin'in öyküsünü burada kesiyorum ve Gavin'in, zamanla çok iyi arkadaş olduğumuz büyük kardeşi Aymer'a geçiyorum. Birinci Dünya Savaşı'nın başlarında genç bir yüzbaşıyken hayatını kaybeden babalarının erken ölümünden sonra iki kardeş, anneleri Lady Mary'nin yanında, kendilerinden küçük iki kız kardeşle birlikte aile şatosu Monreith'ten pek uzak olmayan, öyle büyük sayılmayacak bir evde büyüdüler. İki kardeşin büyükbabaları, Galloway kontluğunun en çok saygı duyulan erkeği Sir Herbert Maxwell de o zamanlar Monreith'te yaşıyordu hâlâ. Uzun yıllar boyunca üzerine düşen bütün resmi hizmetleri hiç burun büyüklüğü yapmadan, herkesi memnun edecek şekilde yerine getirmişti. Olağanüstü bir ağaç ve çiçek yetiştiricisiydi; Monreith'teki Rhododendron denen açelya türü ağaçlardan oluşan korularının ünü İskoçya'nın sınırlarının ötesine taşmıştı. Kelt dilleri öğrenimi görmüştü ve İskoçya'nın eski tarihine ilişkin dersler veriyordu. Çok yönlü ilgi alanları hakkında -sadece bazılarını okudum- Viktoryan dönemde yaygın olduğu gibi, açık seçik, kolay okunabilir, ama kesinlikle yüzeysel olmayan birçok kitap yazmıştı. Torunlarının alay etme, espri yapma zevkini paylaşıyor muydu, bir şey söyleyecek durumda değilim; onunla hiç tanışmadım. Vârisi ya da halefi Aymer'a inanacak olursam, doksan yaşını geçecek kadar yaşlanmıştı. Aymer ile tanıştığımızda, büyükbabasının yerine geçmişti artık. Ölümünü Aymer'ın sabırsızlıkla beklediği büyükbaba, tanışmamızdan az önce hayata gözlerini yummuştu. Şerefli atalarının hiçbir merakını temsil etmezdi Aymer; kekeleyip dururdu -ki herzaman sa-

bırsızlığından kaynaklandığını düşünürdüm- tanıdığım en aceleci ve dur durak bilmeyen insanlardan biriydi.

İki kardeş, Aymer ve Gavin, anneleri Lady Mary tarafından Katolik Apostolik Kilisesi'ne ciddi ve bağnaz bir inançla yetiştirilmişlerdi. Bu kilisenin kurucusu, 19. yüzyılın başlarındaki en büyük vaizlerden, Carlyle'ın yakın arkadaşlarından biri, Edward Irving, Carlyle'in otobiyografisinde ayrıntılarıyla ve unutulmaz biçimde anlatılmıştır. Irwing, İskoçya'da hâkim olan Presbiteryan Kilise'den gelmekteydi ve bu tarikatın bir kolu olan Katolik Apostolik Kilise'yi kurmuştu. Halkın hemen bütün katmanları arasında taban bulmuştu; ne var ki bu gibi hareketler için pek de alışıldık olmayan bir şekilde, soylu sınıf arasında da müritleri vardı. Northumberland dükleri bu tarikatın müritleri arasındaydılar. Bunun sonucunda, büyük, ihtişamlı kiliseler inşa edilmişti; sadece Londra'da beş ya da altı kilise varmış bu tarikata ait. Gelgelelim bu inanç grubuna daha sonra başka dük ailelerini çekmek mümkün olmadığından, bu, bir Percy kızının evlenme imkânlarının alabildiğine daralmış olması anlamına geliyordu. Lady Mary, Sir Herbert Maxwell'in bir oğluyla evlendi. Maxwell'ler de bu kiliseye girmişlerdi.

Lady Mary Hıristiyanlığını ciddiye almaktaydı (öyle ki, biricik kızı Christine, Aymer'ın kız kardeşi, sonradan komünist olacaktı). Gelgelelim bu kadın, inancı gereği, alçakgönüllü olmaya ne kadar çalışırsa çalışsın, soyunun damgasını yemişti bir kere. Gururlu, ölçüleri uyumlu bir yüzü vardı; açık seçik, çok anlaşılır, ileriki yaşlarında bile buyurmaya alışık olduğunu belli eden ama kibirlilikten uzak bir dille konuşurdu. Veza'yı kendine eşit biri gibi karşılamıştı; onun söylediği her şeye sahte olmayan bir ilgi ve merak gösterirdi; onun -o zamanlar çok az kimse yapardı bunu- bir şair olduğuna *inanmıştı* ve genç bir kızken Floransa'da okuduğu için Veza'yla Dante ve Petrarca üzerine sohbet ederdi.

Mochrum'daki Ziyaret

Aymer insanı nasıl eğlendirebileceğini bilirdi ve espriyi eksik etmeden, kendisi gibi toprak sahibi olan, kendisinden biraz uzakta yaşayan ve ara sıra -töre bunu gerektiriyordu- ziyaret ettikleri komşularını anlatırdı. Bunlardan birini bana özellikle göstermek istemişti; sadece İskoçya'da bulabileceğiniz, kendi bildiği gibi yaşayan bir tanıdığını: Butes ailesinden Lord David Stewart'ı. Kalın duvarlı bir ortaçağ şatosunda, Mochrum'da eşi Ursula'yla birlikte yalnız yaşıyorlardı. Soyu tükenmeye başlamış bir kuşun peşinde haftalar boyu ortalıktan kaybolan ve İskoçya'nın en ücra köşelerini ve sahillerini bilen tutkulu bir kuş bilimciydi.

Fakat ara sıra kendisini istirahata mecbur eden bir akciğer sorunu vardı ve bizi de o sıra yatakta karşılamıştı. Zayıf, karanlık, hatları çok keskin bir yüzle ve kuşkulu, güvenmeyen bakışlarıyla bir adam yatıyordu yatakta. Selamlaşırken gözleri beni küçümseyerek süzdü; boyunun kısa olduğunu daha sonra, ayağa kalkıp bize mülkiyeti kendine ait uzaklardaki bir adanın tanıtımını yaptığında fark ettim. Şimdi ayaktayken çok az konuşuyordu; hatta yatakta olduğundan da daha az. Aymer halini hatırını sordu. "Berbat, berbat!" dedi beriki. Ne var ki, sonradan öğrendiğim kadarıyla, her zamankinden daha fazla kötü değildi; ama halinin kötü olduğunu söylemek zorundaymış gibi davranıyordu. Bir türlü vazgeçemediği kötümserliğiyle tanınmıştı; insanlardan hep en berbat şeylerin gelebileceğini düşünüyor ve bekliyordu; bu yüzden de karısıyla yalnız yaşıyordu. Kadının insanlarla birlikte olma arzusuna da aldırış ettiği yoktu. Kadın Paris'ten en yeni moda tuvaletleri getirtmişti ve giymekteydi – iyi de kimin için? Üzerindekilere en ufak bir ilgi göstermeyen kocası için giymediği kesindi. Ne var ki başka

herhangi bir kimse için de yapmıyordu bunu; çünkü parmakla sayılacak kadar az sayıdaki, biraz uzak komşular, adam kendilerini terslikle karşıladığı için gelmeye de pek bayılmıyorlardı elbette. Ara sıra eve girmelerine ses çıkarmadığı birkaç kişiden biri de Aymer'dı. Aymer'ın, güzelliğiyle önlenemez şekilde tükenip gitmekte olan Lady Ursula ile konuşurkenki ses tonunda hafifçe üzgün bir yan vardı. Şaşırmıştım buna. Benimle konuştuğunda biraz ukalalaşıyordu ve bol bol yavan, gülünç insan portreleri çizip sonunda kekelemeye başlıyordu. Lady Ursula ile yavaş konuşuyordu; hiçbir zaman fazla şey söylemiyor; berikinin duygularını anlayan, ona katılan muğlak bir yakınmayla bitiriyordu konuşmalarını. Lord David karısına, bizleri şatoda gezdirmesini söyledi. Bunun için gelmiştik; Aymer şatoyu avucunun içi gibi biliyordu. Önceden telefon etmiş ve haber vermiş, yazar bir arkadaşının bu ziyareti ne kadar önemsediğini özellikle belirtmişti. Başka bir şey daha söylemiş olduğunu ziyaret sırasında öğrenecektim. Lady Ursula bizi neşeyle dolaştırdı şatoda. Sonu gelmez dar koridorlarda, geçitlerde yürüdük durduk; kalın duvarlarıyla bu şato -15. yüzyıldan kalmaydı-karmakarışık düzenlenmişti. İnsan içinde sonsuza kadar dönüp dolaşabilir; ama aynı dehlizlerden, koridorlardan daha önce de geçmiş olduğunu fark etmeyebilirdi. Lady Ursula, insanlar arasında sükse yapacak, Paris'ten getirtilmiş bir tuvalet giymişti; burada ise karanlık, boş koridorlarda dolaşıp duruyorduk; ama bir keresinde, bir köşeye geldiğimizde, kadının sarkmış ipek kollarının Aymer'a çok hafif değdiğini fark ettim. Aymer bunu fark etmedi. Kadın için çok şey ifade etmiş olmalıydı bu; çünkü kocasının yattığı odaya geri döndüğümüzde, Ursula'nın yüzünde öteki üç kişinin de dikkatini çeken bir ışıltı vardı. Bunun kocası üzerindeki etkisi ise şaşırtıcıydı. Değer takdirinden iyi anlayıp anlamadığımı sordu; lafı nereye vardırmak istediğini anlayamadım birden. Ben verecek bir cevap bulana kadar, karısına, "Şu sarı taşı getir!" dedi. Kadın gitti; bir süre sonra üzerinde çok iri bir sarı elmas taş bulunan bir yüzükle çıkageldi. Taşı bana doğru tuttu ve, "Sizce değeri ne olabilir?" diye sordu. Apışıp kalmıştım; ne diyeceğimi bilemedim; Allah'tan ne olup bittiği bir anda kafama dank etti. Aymer ona telefonda, bir Yahudi yazarın kendisini ziyarete geleceğini söylemiş olmalıydı. İngiltere'de o zamana kadar tanıdığım tek bir kişide

olsun antisemitist bir tavır ve tepki görmemiştim. Aymer'ın kendisinde de Yahudilere karşı en ufak bir önyargıya rastlamamıştım. Hani vardıysa da, ki buna inanmam hiç mümkün değil, Einstein ile Freud bu duruma son verici etkiyi yapmışlardı. Anglo- sakson dünyada bu insanların ünü hakkında kimsenin doğru dürüst bir fikri yoktu. Ama kültür kahramanları sayılıyorlardı burada; insanlığın iyiliğine çalışan kimseler. Fazlasıyla duyarlı olan Aymer ise, Lord David'in, -bu isimleri bile tanımayacak kadar- cahil olduğunu bilmesi gerekirdi. Hatta bu adam, belki bir zamanlar bir yerde bir kuyumcudan söz edildiğini duymuştu; o da işte bildiği, duyduğu tek Yahudi'ydi. Tatsız bir durumla karşılaşmamam için Aymer ona, ziyarete gelen yazarın kökeninin ne olduğunu söylemiş olmalıydı; ama bunu yapmakla amaçladığının tam tersini elde etmişti. Lord David, karısının yarattığı memnuniyet havasından yararlanarak, taşı iyi bir fiyata alıp almadığını öğrenmek istemiş; bana taşın değerini sormuştu. Kendimi öylesine hakarete uğramış hissediyordum ki, "elli bin" deyiverdim. Aynen sorusu gibi, kısa ve saçmaydı cevabım. "Tam da bu kadar ödedim!" dedi. "Kandırılmamışım demek ki!"

Daha sonra bitmek bilmeyen özür dilemeler arasında, Aymer bu fiyata nereden karar verdiğimi sordu; aslında sadece intikam almak istemiş olduğuma inanmak istemedi. Kulağa imkânsız gelen ve bu efendiyi utandıracak bir şey olsun istemiştim. Aramızda bu olup biteni tartışıp durduk; sonunda örtüşmeyi telepatiye bağladık.

Dostumun sahip olmamı mümkün görmediği bir yeteneğimin olması mümkün müydü?

Bu anormal büyüklükteki sarı taşın sahibi, daha doğrusu onu armağan eden adam, karısının bu yüzüğü hiçbir zaman takmayacağından yakınmıştı. "Fazlasıyla mütevazı," demişti. "Ya da fazlasıyla zevk sahibi," dedi Aymer ve buna karşılık olarak, beni kıskandıran, heyecanlandırıcı, büyüleyici bir gülümseme gelmişti kadından.

Evin beyi nihayet ayağa kalktı ve yarım saatlik bir mesafedeki manastır adasını ziyaret etmeyi teklif etti. Aymer oraya ayak basmamıştı hiç; kabul ettik. Bu adanın bulunduğu o koya kadar sevimli, uzun bir gezi olacak gibi görünmüştü. Kıyıda bir sandal vardı; kürek çekerek denize açıldık ve adada bir Kelt manastırının harabeleri ile karşılaştık.

Lord David'e kalıntıların kime ait olduğunu sordum. "Benim!" dedi, öylesine basmıştı ki sözlerinin üstüne, sanırdınız ki sadece bu adanın değil dünyanın da efendisiydi. Bundan pek uzak olmayan başka bir adada İskoçya'ya yerleşmiş sayısız karabatak yaşıyordu. Bu ada da koyu ve o koya kadarki alanla birlikte ona aitti. Berbat kokudan ötürü orayı ziyaret etmememizi tavsiye etti. Herhalde eskiden beri bildiği bu balıkçıl kuşlar nedeniyle kuşbilimci olmuştu.

Mochrum'daki manastır adasında, 1950

Lord David Stewart

Lord David, karabatakların karşıdaki adacıkta çıkardıkları gürültüden hiç rahatsız olmuşa benzemiyordu. Bu manastır adasında, insan en azından kendi söylediğini duyup anlayabiliyordu gene de. Bu harabenin yeterince araştırılıp incelenmediği izlenimine kapılmıştım. Ne var ki doğru bir izlenim olmazdı bu. İskoçya'da her dönemin antik değerlerine yönelik ilgi çok gelişmişti. Lord David'in, mülkiyetini dünyanın geri kalan bölümüne kapama tarzıydı insana bu yanıltıcı izlenimi veren.

Sessizliğe ihtiyacı vardı onun – aslında her şeyden fazla. Ona göre, Mochrum için gerektiği kadar fedakâr personel bulmak zordu. Bir süreliğine Polonyalı bir çift çalışmıştı yanında, adam kâhya olarak kadın da ev bakıcısı. Polonya ordusunun birçok üyesi savaştan sonra İskoçya'da kalmışlardı. Onları severdi insanlar ve memleketlerine dönmeleri düşünülemeyecek bir şey olduğu için de yerleşip kalmışlardı burada. İşe aldığı eski Albay, Lord David'in istemeyerek itiraf ettiği gibi, kusursuz becerileri olan biriydi ama yüksek sesli bir gülüşü vardı. Karısı da bu gülmelere candan katılıyordu. İkiliye çift olarak diyecek hiçbir şey yoktu; ne var ki her şeye, üstelik çok sık gülmekteydiler. Şatonun efendisinin o karanlık duvarların arasındaki hayatı çekilmez bir hal almıştı. Çifti işten uzaklaştırdı; bir süreliğine kimseyi bulamadılar.

Soyu tükenmeye başlamış kuşların peşinde sıkça evden uzaklaşıyordu Lord David; özellikle de kıyılar, sahiller çekiyordu onu. Deniz fenerlerini gezmeye bayılır, körfezlerde tek kişinin kaldığı fenerleri arayıp bulurdu. Bulunca da oturup konuşurdu fenerin bekçileriyle; çünkü onu herkes tanır, öğrenmek istediklerini saygıyla açıklar ve kendilerine ne sorulmuşsa onun cevabını verir, başka bir şey konuşmaz-

lardı. Bir gün, epey kuzeyde bir fenerde, öyle abartmalarla, yakınmalarla karşısındakinin canını sıkmayan, o yalnızlığın içinde halinden memnun genç bir adamla karşılaşınca şaşırmıştı. Bu yalnızlığa nasıl katlandığını sormuştu ona. "Gayet rahat!" diye cevap vermişti genç adam. Peki ne zamandır oradaydı acaba? İki yıl. Güneydeki bir şatoda kâhya olarak çalışmak ister miydi? Lord David ile konuşmasından etkilenmiş olan genç adam seve seve, evet, demişti.

Çıkıp geldi şatoya; Lord David'in ve karısının hoşuna gitmeye başlamıştı. Hiç gülmüyordu ya da güldüğünde de belli etmiyordu. Huysuz, mırın kırın biri de değildi, nedenini niçinini sormadan titizlikle görevini yerine getiriyor ve her talimata uyuyordu. Efendisinin az ve belli arzularını, o daha söylemeden kavrıyordu. Çoğu zaman bir tek sözcük yetiyor; cümleyi tamamlamaya bile gerek kalmıyordu. Öylesine ideal bir kişilikti ki, bir defasında -kısaca- Aymer'a da ondan söz etmişlerdi. Berikinin kendi personeliyle başı dertteydi; komşularının şansına hayret etmekten ve imrenmekten kendini alamamıştı.

Lady Ursula, Paris'ten getirttiği tuvaletleri bir kereden fazla giymezdi; en azından başkalarının da bulunduğu ortamlarda. Yalnızken ne yaptığını ise bilen yoktu. Zaten bunu merak edecek, kafasına takacak kimse de yoktu çevresinde. Fakat kaç tuvaleti olduğunu bilirdi ve bunlardan birini bulamadığında telaşa kapılmıştı. İşte bu bulamama durumu uzun bir aranın ardından bir daha tekrarlandı, sonra bir daha, derken bir defa daha. Kocasına hiç söz etmedi bundan, ama düşünüp durdu. Bir gün -kocasının, gördüğünde en azından, güzel anlamında kafasını sallayacak kadar ileri gitmiş olduğu- çok şık, göz alıcı bir giysi de kaybolunca kadın hiçbir uyarı yapmaksızın hemen genç adamın epey uzak odasına yöneldi. Daha önce hiç geçmediği yolu buldu (hatırı sayılır bir mesafedeydi oda) kapının önünde durdu, uyarmadan kapıyı ardına kadar itti ve genç adamı, üzerinde kaybolmuş tuvaletiyle aynanın karşısında, kendinden geçmiş halde ileri geri bale figürleri yaparken buldu.

Sırrının ortaya çıktığını hissetmişti genç adam, ama yakalanmışlık duygusu taşımıyordu; hanımefendisini gönlünü hoş edecek birkaç cümleyle karşıladı ve baleyi her şeyden çok sevdiğini belirtti; İskoçya'nın en güneyindeki bu işi kabul etmesinin biricik nedeni, Lon-

dra'ya öncesine göre yarı yarıya daha yakın olmasıydı. Hedefi buydu, yani Londra'daki bale; artık yola koyulabilirdi. Tuvaletlerinin hepsini tek tek denemiş, her defasında getirip yerine koymuştu; sadece üzerine özellikle iyi oturan aralarından iki ya da üçünden ayrılmaya gönlü razı olmamış, onları geri götürmeyi ertelemişti. Genç adamın sözlerinden, giysilere yönelik öylesine bir hayranlık ortaya dökülüyordu ki, kadın övgüleri kendine yönelikmiş gibi algılamadan edemiyordu. Beriki bir Shakespeare oyunundaki kadar usta bir konuşmacıydı. Nereden öğrenmişti bu ifadeleri, deyişleri acaba? Kendisi ölse dudaklarından böyle sözler dökülemezdi; ama işte teslim olmuştu onlara, sanki adam giysilerinden değil de kendisinden söz ediyormuş gibi. Soyulmuş gibi gelmiyordu ona (böyle bir olayın İskoçya'da ya da dünyanın başka neresinde olursa olsun yaşandığını düşünün); kadın olup biteni zevkinin takdiri olarak algıladı ve belki de, itiraf etmese de, bundan daha fazla bir şey olarak. Genç adam olabilecek en sevimli tarzda tuvaletlerine veda etti; alıkoydukları topu topu üç taneydi. O sırada giymemiş olduğu ikisini hemen geri verdi, ardından nazik ve ihtişamlı sözlerle, üçüncüyü de verebilmesi için kendisini yalnız bırakmasını rica etti kadından.

Ursula o uzun yolu tek başına geri döndü ve bir saat boyunca kendi özel odalarına giremedi. Sonunda dayanamayıp girdiğinde, her üç tuvalet de düzenli bir şekilde yerlerine konmuş duruyorlardı. Birilerinin onları giymiş olduğunu kimse fark edemezdi.

Genç fener bekçisi hemen efendisine gidip kendisini işten uzaklaştırmasını rica etti. Derhal Londra'ya gitmek zorunda olduğunu, belli bir süre önceden ayrılacağını bildirme mecburiyetini yerine getiremediğinden ötürü bağışlanmasını diledi. Lord David, "Ani bir haber almış değilsiniz herhalde, babanız mı öldü?" diye sordu. Gelen mektupların hepsini biliyordu; genç adama tek bir mektubun bile gelmediğini. Bu konu hakkında konuşamayacağını söyledi beriki, ama hemen ayrılması gerekiyordu. Biraz kızan Lord David, genç adamın hiçbir şart ileri sürmediğini, gecikmiş ücretini bile istemediğini de değerlendirebilecek durumdaydı. Öte yandan gencin gerçekte hiç de öyle suskun olmadığını birden fark ettiği için bu ayrılma kararı onu rahatlatmıştı; birdenbire lafını, sözünü sakınmayan usta bir konuşmacı kesilmişti karşısındaki

ve her cümlesiyle öylesine çekilmez hale geliyordu ki efendisi ondan kurtulacağı için rahatlamıştı. Lady ile vedalaşmaksızın hemen o saat ayrıldı genç adam. Lord David karısına "gitti"den başka bir şey demediğinde, kadın memnuniyetle başını salladı. Eşinin genci istemediğini bilmiyordu. Karısının kendisini bu yüzden hiç rahatsız etmeyişinden memnundu.

Tuvaletlerinin kaybolması konusunda kocasına hiçbir şey söylemediği için kadının içi rahat etmişti. O konudan hiç söz etmedi. Aymer'a sonraki ziyaretinde bir gezinti yapmayı teklif etti ve olup bitenin hepsini anlattı. Susarak olayı kocasından tamamen saklayamayacağını söyledi ona; ama açıklayabilmek için de uzun uzun konuşması gerekliydi. Kocasının ise böyle uzun konuşmaları dinleyeceğini sanmıyordu. Adamın buna öfkeleneceği kesindi. Hırsızlıktan dolayı resmi bir şikâyet de anlamsızdı; her şey geriye verilmişti çünkü; ayrıca dedikodulara yol açmak istemiyordu. Aymer ona destek olacağına söz verdi. Akıllıca davrandığını söyledi. Bir fırsatını bulduğunda onun kocasına söyleyecekti bunları; en uygunu da avda bir araya geldikleri zamanlardı.

Bu kadarıyla kaldı olay. Karı koca arasında bu konuda tek bir söz geçmedi. Hizmetkâr olarak daha sonra Mochrum'a kimin geldiğini hiç öğrenemedim.

Bayan Phillimore
Bertrand Russell

Bayan Phillimore hakkında söyleyecek o kadar çok şey var ki, neresinden başlayacağımı bilemiyorum. Çok yaşlı bir hanımefendiydi; Ritz'in en üst katlarındaki bir süitte kalıyordu. Upuzun, zayıf bir kadındı, misafirlerini şarka özgü fantastik, rengârenk bir brokarla karşılardı. Çok zengin ve pahalı giyindiği duygusunu taşırdınız, ama zenginliğiyle insanları etkilemek için yapmazdı bunu. Çünkü hep zengindi, en azından evlendiği günden itibaren, gelin gittiği aile, İrlanda'da mal varlığı olan eski bir hukukçu aileydi; oradaki büyük bir çiftlikte bir süre yaşamıştı. Kocası çok erken ölmüştü; ondan hiç söz etmezdi; üzerinde herhangi bir iz, etki bırakmamıştı kadının; elli yıldan daha fazla bir süre yalnız yaşamıştı. Londra'nın kuzeyinde, İrlanda'dan kalkıp geldiği çiftlikte sıkça görüştüğü, kendisiyle konuşmaya bayıldığı George Bernard Shaw'un komşusu olmuştu. Hızlı, esprili, muzır ve en az Shaw kadar yorulmak bilmez biriydi. Shaw da onun dostluğundan memnun görünüyordu; oradan uzaklaştığında, kadının hepsini sakladığı mektuplar yazıyordu ona. Bazen Shaw'dan aldığı mektuplardan oluşan koca bir tomarı gösterip hava attığı olurdu, ancak bir tekini bile kimseye okutmazdı. Tanıdığı, ilişkili olduğu sayısız insanın zekâsını Bernard Shaw'ınki ile kıyaslardı; çoğunun ona can sıkıcı gelmiş olmasına şaşmamak gerekir.

Savaşta, Britanya hükümeti ona, kendisini iyi değerlendirebileceği bir iş bulduğunda artık epey yaşlıydı; Londra'da bir tür misafir ağırlayıcılığı görevine atanmıştı ve İngiltere'nin müttefikleri olarak sığınmacı ve sürgün durumda yaşayan bütün yabancı hükümet temsilci-

lerini karşılayıp ağırlamakla yükümlüydü. Çok geçmeden kimlerle bu işi yapması gerektiğini öğrenmiş ve her beyefendi ya da devlet bakanına uygun ses tonunu bulmuştu. İngiltere'nin gösterdiği iyi niyetten yararlanıp o zamanlar Londra'da yaşayan bu hükümet temsilcilerini, bugün kimse ne bilir ne de anlayabilir. Hepsini tanırdı o, aralarındaki İngilizlerin işini hiç de kolaylaştırmayan ve kibirlerini ulus rengine bürünmüş özgün İngiliz kibrinin karşısına çıkartıp durmasını bilen inatçı, baş belası olanları da. Anlatılarında en sık adı geçen, bunlar arasında en zor kişi olan de Gaulle'dü. Şaka yollu da olsa, de Gaulle ile bir konuşma yapmış olduğunu hiçbir zaman iddia etmedi Bayan Phillimore. Adam öylesine sağı solu belli olmayan, etkilenmez biriydi ki, Anglosakson her şeye düşman kesilmiş olduğu halde, hiçbir zaman itiraf edilmemiş bir eğilim duymuştu ona karşı. Gerçek ölçütü ise her zaman George Bernard Shaw'dı; esprili deyişler ve şaşırtıcı buluşlar bakımından onunla boy ölçüşebilecek hangi yabancı bakan vardı ki!

Bayan Phillimore bir kitap yazmıştı, ama hiçbir zaman kendi adını koymamıştı kitaba; ve bu kitap satış rekorlarından birini kırdı. Bu kitabın geliriyle, biraz alay yollu söylediği gibi, Ritz'deki süitinin ve akşam yemeği davetlerinin giderlerini karşılayabilirdi. "O, Meçhul bir Havari" adlı kitapta elbette meçhul havari kendisi, "O" da İsa'ydı. Hiç okumadım bu kitabı; yüzyılın başında yazmış olmalıydı. Öylesine başarılı olması, İngiliz okur dünyasında kaçınılmazdı. Kitabın bu başarısının başına vurduğunu sanmıyorum; ama bu başarının nasıl elde edileceğini her zaman iyi bilmekteydi ve kitapları az satan yazarları küçümser dururdu. Kitabın konusu ile kendisinin satışa ilişkin düşüncesi arasındaki çelişki hiçbir zaman dikkatini çekmemişti. Buna dayanarak da her yazarla senli benli konuşma hakkını edinmişti kendine, üstelik Shaw ile dostluğu sayesinde de onların hepsinden üstün görüyordu kendini.

Dar uzun bir yüzde, koyu siyah, batarcasına bakan gözleri, neredeyse patojen görünümlü, yüksek, öne çıkık bir alnı vardı. Her şeyi karaydı, belki de gözlerindeki batma duygusunu veren de aksi ve kötü oluşuydu. Zindeliğini, canlılığını ölçü alıp yaşının yüz olduğunu sanabilirdiniz; pek daha küçük de değildi aslında. Politik bakımdan her-

hangi kimseyi bıktırıp usandırmaksızın (İngiliz entelektüel sosyalist hareketi) Fabianlar'a kendini yakın hissetmiş olmalıydı. Sistematiklik onun işi değildi; (Beatrice ve Sidney) Webb'lerin siyasi mücadelelerine de ilgi göstermemiş gibiydi. Shaw ise, söylediğim gibi, bu dünyaya ait olan her şeyde belirleyiciydi onun için. Gelgelelim -ne zamandır artık buna inanıyorum- inatla tarafını tuttuğu öte dünyanın etkisi altındaydı daha çok. İnançları olmayan biriyle bir meselesi olduğunda, en azından kendisinin de faaliyetlerine gönüllü katkıda bulunduğu "Society for Psychic Research"ün (Psişik Araştırmalar Cemiyeti) reklamını yapıp durur, onun bu ruhsal araştırmalar birliğine katılmasını sağlamaya çalışırdı. Hayaletlere, ruhlara kesinlikle inanıyordu ve insana, kendi yaşadığı yüzlerce örneği sunuyordu.

Biri gene de şüphelerini sürdürecek olursa, işi tehditlere kadar götürürdü. Birkaç kez gözlerini hançer gibi bana dikip, "I shall haunt you!" demişti. (Hayalet olarak peşine düşeceğim!) Ölümünden sonra eline geçecek bütün kötülük yapma fırsatlarını düşünüp bundan sevinç duyuyordu; belki bu neredeyse şeytani bir inatla ruhun ölümden sonra yaşadığında ısrar etmesinin nedeniydi.

Hotel Ritz'e taşınalı çok olmuştu ve başlangıçta durumu kötü görünüyordu. O zaman kaldığı o en üst kattaki süitte kendini sefil, daralıyormuş ve izleniyormuş hissediyor ama buna neyin yol açtığını bir türlü anlayamıyordu; ta ki, burada içine kapandığı yatak odasında ortalığı epey ayağa kaldırmış bir intiharın yaşanmış olduğunu öğrenene kadar. Tanınmış, saygın bir aileden gelen bir adam, sanırım bir amiralin oğlu, bu odanın penceresinden atlayıp aşağıdaki Piccadilly Meydanı'nın kaldırımları üzerine patlamış kafasıyla serilmişti. Taşınmasından öyle çok önce de yaşanmamıştı bu olay ve savaş sırasında bu otelde verdiği resepsiyonlardan etkileyici havasını biliyor olmasaydı, Ritz'e yerleşmekten muhakkak ki çekinirdi. Kendisine hangi süitin verileceğinden habersizdi. O bahtsız kişinin odasında yatmak durumunda kalan ilk otel misafiriydi Phillimore; ayrıca -henüz olaydan habersizken- haftalar boyunca, burada dolaşıp duran ruhun ne kadar mutsuz olduğunu hissetmesi, ruhlar konusundaki kanaatlerinin ne kadar yerinde olduğunun kanıtıydı onun için. Sonunda olayı, sı-

kıntılı haline üzülen bir oda bakıcısı anlatmıştı. Derhal Brompton Oratory papazına kötü ruhu kovdurmuştu kovdurmasına, ama süiti de değiştirmeyi ihmal etmemiş ve yeni misafirlerinin her birine, daha ilk ziyaretlerinde otelde olup biteni anlatmadan da edememişti. Buradan o sevdiği ruhlar konusuna geçiş yapması kolay oluyordu hep; kendisini tanıyalı neredeyse tam bir yıl olduğu halde bana hâlâ hayaletlerle, hortlaklarla yaşadığı deneyimlerden söz edip dururdu. Bunların arasında en belirgini, en inkâr edilemezi, Hotel Ritz'deki intihardı.

Yıllar önce İskoçya'nın güneyindeki Galloway Kontluğunda arkadaşım Aymer'ın çiftlik arazisinde bir ev kiralamıştı; yılın en sıcak altı ayını burada geçiriyor ve Aymer'la sağda solda karşılaşıp duruyordu. Aymer, ondan elli yaş daha gençti ve kadına pek dikkat ettiği yoktu. Aymer, belirttiğim gibi, birbirinden çok farklı şeyler hakkında geniş bilgi sahibi olan; Keltlerin dilleri ve tarihlerinden tutun da ağaççılıktan, bahçecilikten çok iyi anlayan – döne-minin en iyi rhododendron uzmanı, toprakları diktiği bu ağaçların ormanlarından geçilmeyen, Britanya adalarında çok okunan türden birçok kitap yazmış büyükbabasının mirasına konmuştu. Dedesinin yazdığı bu kitapları popüler bilim kategorisine sokmak doğru olmazdı, çünkü adamın kendi engin deneyimlerine dayanmaktaydılar. Dedesinin subay oğlu, asıl vârisi, Birinci Dünya Savaşı'nda hayatını en erken kaybetmiş askerlerden biriydi. Engin bilgi sahibi, kültürlü, kontluğun en saygın kişisi ölmeye karar verene kadar, torun Aymer uzun süre beklemek zorunda kalmıştı. Sonunda genç baronet mirası devraldı; hiçbir yönüyle dedesine benzemeyen, esprili, şakacı, hayatı seven, bol bol gezilere çıkan; hiçbir kuru bilgiye merak salmayan; büyük bir çiftlikte düzenli, katı kurallı işlerle yetinip memnun olmayacak biriydi. Bayan Phillimore ondan, kaldığı şatoya fazla yakın olmayan, en uzaktaki evlerden birini kiralamıştı. Aymer serinkanlı düşünen biriydi, hızlı ve kararlı görü- nürdü, o zamanlar ava çıkmaya bayılan iyi bir nişancıydı da. Olduğundan daha insafsız bir etki yapardı insanın üzerinde; onunla ilk karşılaştığınızda aklınıza bir Viking'i getirmeden edemezdiniz. Hiçbirinin üstesinden gelememiş olduğu halde, en tehlikeli serüvenlerle ilişki kurdurup dururlardı ona. Ayrıca kalabalık arasında, yüz ifa-

desine denk düşmeyen berbat bir kekeleme musallat olurdu genellikle. Ne var ki Bayan Phillimore kafayı iyice takmıştı ona. Kadın hayatında sayısız insan tanımıştı; aralarında sıradan, gündelik hayatta rastlanacak hiç kimse yoktu; ama o, bir tek ona, Aymer'a takmıştı kafasını deli gibi. Aymer çok az umursuyordu bunu. Kadınlar ilgilendirmiyordu onu. Kaçırılmayacak, uygun bir eş adayı olarak, ki öyleydi, kadınlar karşısında her an tetikteydi ve ancak sağlam ellerdeyseler, yani kendisi için bir tehlike oluşturmuyorlarsa görüşür, ilgilenirdi onlarla. Yaşlı Bayan Phillimore'dan ise bu bağlamda endişelenmesine gerek yoktu. Kısa süre sonra tanışıp arkadaş olacağımız Londra'ya geldiğinde, ara sıra Bayan Phillimore'nun akşam yemeği davetlerine katılırdı. Phillimore onu ancak alabildiğine ilginç, dünyaca tanınmış ya da olağanüstü insanlar aracılığıyla kendine çekebileceğini biliyordu. Aymer bana kendisi hakkındaki her şeyi anlatmıştı; bana güveniyor, beni dostu olarak görüyordu; onu görünürde ateşli, yabani ama gerçekte hiçbir zaman küçümsenmeyecek bir karakter olarak seviyordum. Bana sıkça Bayan Phillimore'un davetlerinden söz ederdi; kendisini, ara sıra, öteki beklenen misafirler sayesinde bu toplantılara çekmeye çalıştığını, ama o çevrede kendi cehaletinden utanacağı için gitmediğini söylemişti. Gözünün önünde hep o engin bilgisiyle büyükbabası vardı; bu yönden onu baskı altında tutmuş ve hep ürkütmüştü. Israrla, yaşlı iblis dediği Phillimore ile tanışmamı da istiyordu. Acayip, uçuk tiplere olan düşkünlüğümü bildiği için etkileneceğimden emin olduğunu söyledi. Sonraki muhtemel davetlerini kabul edip etmeyeceğim, benim bileceğim işti; zaten böyle bir durum ortaya çıkarsa kendisinin de artık severek geleceğini, çünkü ziyaretçilerinden bazılarını çok merak ettiğini, ancak gelirse, orada kendisini cehaletten koruyacak bir dosta çok ihtiyaç duyacağını söyledi.

Israrına fazla dayanamayıp pes ettim ve de pişman olmadım. Orada yaşadığım daha ilk akşam yemeğinde Phillimore sözü hayaletlere, hortlaklara getirdi; Bernard Shaw'dan Bertrand Russell'a geçip duruyordu. Russell'ı geçmiş yıllardan çok iyi tanıyordu; ilk eşi Alice'in en samimi arkadaşıydı. Bertie, diye söz edip duruyordu ondan; kimi kastettiği anlamam epey bir zaman aldı. Ben Russell'ın çalışma

ve düşüncelerine büyük hayranlık duyarken Phillimore'da saygının nebzesi yoktu ona karşı. Sırf başka bir kadına âşık olduğu için karısını terk etmiş bir erkeğe akut Viktoryan bir küçümseme gösteriyordu. Kendisi hiç âşık olmadığı gibi ona da âşık olan çıkmadığı için, erotik çekiciliğin gücüne hiç inanmıyor-du. Erkeğin bu davranışını bir zaaf olarak görüyordu; bu zaafa yenilmiş bir erkeği nasıl ciddiye alabilirdi ki. Bertrand Russell'ın Alice'ten ayrılmasını arkadaşının gözünden yaşayıp bu evlilikte erkeğin de bir şeyler kaçırmış olabileceğini bir an olsun düşünmeye bile çalışmıyordu. Onun gözünde -adını vermese de- bir günahkârdı Russell ve kendisiyle karşılaştırıldığında epey küçük olduğu için de küçük bir günâhkardı. Bernard Shaw ise onun gözünde başka bir erkekti; kendisi gibi, seksle ilgisi olmayan, seksten daha önemli şeyleri konuşan ve boyuna da bunlardan söz edip duran biriydi. Gelgelelim çok da uyanıktı: Daha ilk ziyaretimizde ağzından aniden Bertie adı çıkar çıkmaz Aymer'la birlikte kulaklarımızı nasıl dikip onu dinlediğimizi fark etti. Ne var ki kimden, neden söz edildiğinden anlamak isteyen Aymer, önce onun Russell'ı kastettiğinden emin olduktan sonra: "Ama Ritz'de sizi ziyarete gelmiyor, çok daha önemli işleri var!" dedi. "Davet etsem hemen gelir. Alice'ten dolayı hâlâ vicdan azabı çekiyor. Ona otelde bir ayakkabı boyacısı muamelesi yaparım. Böyle bir şey başınıza gelsin ister miydiniz?" diye en masum ifadesini takınıp sordu. Gerçekten de dehşete kapılmıştım; hani inanmasam da onun gibi bir adamı başkalarının yanında böylesine aşağılamak, bu amaçla davet etmeye kalkmak yüreğimi sızlatmıştı. İlk kez bu davetlerden birine katıldığım için düşüncemi çok kibarca, kimseyi suçlamadan, birkaç sözle ifade ettim. Aymer, bana katılmasa da, düşüncemi bıraktığım yerden alıp devam etti ve ekledi: "Belki başka misafirlerin bulunmaması daha iyi olur, özellikle de yaşlıların; böylece utanmak zorunda kalmaz!" "Çok iyi," dedi Bayan Phillimore, "dörtlü bir akşam düzenleriz; siz ikiniz, Bertie ve ben. Ne zaman uygun?" Hiçbir yapacak işi olmadığı halde, ortalıkta sıkça görünmemeye çalışan Aymer, iki hafta sonraki bir akşamı teklif etti. "Anlaştık," dedi Bayan Phillimore; ancak ikimiz birden, daha önce Russell'ın gelip gelmeyeceğini öğrenmek için beklemenin uygun olacağını söylediği-

mizde, alay edercesine güldü ve: "Teklif edersem, hemen yarın kalkıp gelir," dedi. "Peki, yeni eşini de davet etmek gerekmez mi?" "Hayır, o biliyor. Alice'ten beri eşlerinden hiçbirini bana kabul ettiremedi. Ayrıca şu sıralar kimseyle birlikte değil. Üçüncüden kısa bir süre önce ayrıldı ve bir dördüncüsü henüz ortalıkta görünmüyor."

Kadın ne dediğini biliyordu. Şu hayalet hikâyelerinin dışında yalancılığını hiç yakalamadım; belirlediği (aslında Aymer'ın belirlediği) akşam, oradaydı Russell; vardığımızda bizden önce gelmiş olduğunu gördük; yaşına rağmen mum gibi dik durmaya çalışan, ermişliği, düşünce ve ruh kesilmişliği yer yer yüzüne işlemiş, minik bir adam; İngilizceyi 18. yüzyılın kültür düzeyi yüksek centilmenlerinin diliyle, Horace Walpole'ün mektuplarını yazdığı dille konuşuyordu. Hafife alan bir ses tonuyla konuşmaya alışmış olan Bayan Phillimore ise bu akşam bir an olsun bir kenara bırakmadı bu alışkanlığını, "ahlakdışı" hayatından ötürü onu ne kadar "acımasızca" küçümsediğini ona ve bize göstermek istiyordu. Zekâ dolu, alabildiğine canlı konuşmalara kendini kaptırmaya bayılan Aymer (bu onun en çok arzu ettiği şeydi ve önemli anlarda birden başlayan kekelemesini bir yana bırakacak olursak, yapardı da bunu) o gece Russell'a karşı sosyal statüye ilişkin önyargısını göstermekten bir an olsun geri durmadı. Russell İngiliz yüksek aristokrasisindendi, ünlü bir başbakanın torunuydu ve dük unvanını taşımaktan vazgeçmişti. Aymer ise, hani kökü çok eskilere gitse de, sadece, barondan bir alt düzeydeki baronetti; ama annesi bir dük kızıydı, Northumberland'lı bir Percy'di, ve birçok konuda rahat, önyargısız olan Aymer, hiyerarşiye apayrı bir değer verirdi; çiftliklerini ara sıra ziyaret ettiği komşularını her ne kadar alaya alsa da, herkesin ait olduğu sosyal basamağı dikkate almasını ve başkalarının önünde kimsenin statüleri inkâr etmemesini önemsediğini açıklamıştı bana. Aymer'ın annesi daha o küçük yaştayken, kafasını bu dönek düke karşı nefretle doldurmuştu. Bedford Dükü olmak yerine filozof Bertrand Russell olmayı yeğlemişti o ve Birinci Dünya Savaşı'nda savaş karşıtı olarak 6 ay hapis yatmaktan çekinmemişti.

O akşam düşüncelerinden hiç söz etmedi. Fikirleri çoktu ve onları iyi yazılmış, okunması kolay kitaplara aktarmış ve savunmuştu. Bayan Phillimore'un yemek sofrasında özgür aşk konusun- daki düşüncele-

Aymer Maxwell

rini açmasının da elbette bir anlamı yoktu. Kadın bu konuda *her türlü* Viktoryan önyargıyı temsil ediyordu ve Russell'ın "ahlaka aykırı" düşüncelerinin ortalıkta dolaşmasına kesinlikle izin vermemeye kararlıydı. Russell neşeli görünmeye çalışıyor, edebiyatla ilintili şeyler söylüyordu. Her bir sözcük ağzından derli toplu çıkıyor; geride anlaşılmayacak hiçbir şey kalmayacak şekilde konuşuyordu; kültürlü, eğitimli İngilizlerin genellikle yaptıkları gibi, sözcükleri yutup duran o ağır konuşmalardan eser yoktu onda. Saatlerce retorik dersi almış olduğu söyleniyordu; doğruyduysa bu, bayağı işe yaramıştı. O sıralarda, ileride *Satan in the Suburbs* (Varoşlardaki Şeytan) adıyla yayınlanacak bir öyküler kitabı üzerinde çalışmaktaydı. Davette bir yazar da (ben) bulunduğu için, kitabını o geceki topluluğun içinde sınıyor gibiydi. Kendinden emin kullandığı İngilizce onun ağzında 18. yüzyıl edebiyatı yazarlarından beklenebileceği gibi kusursuzdu. Ne var ki konuşmasını bir keçi gülüşüyle bitirdi; öylesine yabani ve tehlikeli bir gülmeydi ki bu, herkes korktu bir anda. Ama kesmedi gülmeyi, uzattıkça uzatıyordu; bu gülmeden kopmakta ne kadar zorlandığını hissedebiliyordunuz. Hatta onu iyi tanıyan Bayan Phillimore bile ürkmüş, şaşırmıştı. Doğasının bütün yabani yanı bu gülmede toplanmıştı; çok küçük, fakat müthiş şiddetli ve yorulmak bilmez bir şehvet insanı, bir satir vardı karşımızda. Bayan Phillimore'un o delici kötücül bakışları, Aymer'ın çaresiz kekelemesi ile birlikte bu gülme tuhaf bir üçlü oluşturuyordu. Bu kadar fazla hayvanilikle karşı karşıya gelmiş olduğum için kendimi felç olmuş ve dışta kalmış hissediyordum. Birkaç öyküyle birlikte İspanyol Dükü Herzog Dantin'i ve çaldığı lokomotifi anlatmak kalmıştı bana; anlattığım şey onu öylesine heyecanlandırdı ki birkaç kez "You delight me!" (Beni mest ediyorsun) dedi. Böyle bir sözü, böylesine doğrudan bir İngiliz'den o zamana kadar hiç duymamıştım.

İspanya İç Savaşı sırasında Paris'te sığınmacıyken tanışmıştım Dük Dantin'le; Cumhuriyetçilerden kaçmış, yanında bir lokomotiften başka bir şey getirmemişti ve bana lokomotifine -"una locomotora"- ilgi duyabilecek kimseyi tanıyıp tanımadığımı sor- muştu. Bir kaplan suratı vardı, sadece kaplanınkinden daha küçüktü ve lokomotifi satma talebinin hemen ardından gidip Madrid'deki, hain öz kardeşini öldü-

receğini söyledi. Kardeşi, ünlü bir coğrafyacıydı, soyluluk unvanını bir kenara bırakmış, sadece Dantin Sereseda adını kullanarak Madrid Üniversitesi'nde profesörlük yapmıştı. Cumhuriyetçilerin tarafında yer almış ve Madrid'de kalmıştı. Yeni tanıdığım dostum, kaçmak zorunda kalışına tek bir nedenle lanet ediyordu: kardeşini öldürememişti. Ölmekte olan annesinin son arzusuymuş bu ahlaksız cumhuriyetçiyi, yani oğlunu, yani kardeşini öldürmesi. Yanında hiçbir şey yokmuş ama işte lokomotifin parasıyla burada idare edebilecekmiş; lokomotifi satar satmaz Venezuella'ya gitmenin yollarını arayacakmış. Orada hükümette bir dostu varmış, ondan bakanlıkta bir görev alacak ve yeterince para tırtıkladıktan sonra, kurtulmuş İspanya'ya geri dönecekmiş. Belki kardeşini hâlâ öldürebileceğini söylemişti.

Daha sonra başına neler geldi bilmiyordum. Tavsiyem aracılığıyla tanıdıklarımın yanında bir kez daha ortaya çıkıp ardından kaybolmuştu. Onların yardımıyla lokomotifini satabilmişti. Versailles'dan pek uzak olmayan bir yerde, ziyarete açık duruyordu lokomotif.

Belki de sadece kaçarken adamın beraberinde götürdüğü o lokomotif değil de iki aristokrat kardeşin arasındaki düşmanlıktı Bertrand Russell'ı öylesine ilgilendirip heyecanlandıran. Nihayet biraz rahatlamıştı Russell, bu küçük davetteki topluluğun içindeki birinin düşmanı olmadığını anlamış olmasına rağmen -mesafeli tavrını koruyordu- konuşmasındaki o usta ve kesin, açık ifade tarzında en ufak bir değişme olmaksızın, çok fantastik tarzda birçok anlatacağı şey olduğunu belirtti. Hazırlanmakta olan öykü kitabı "Satan in the Suburbs"ü davetteki biricik yazar karşısında meşru kılmaya çalıştığı belli oluyordu. mantıksal-matematiksel başyapıtını tamamen bir yana bırakacak olursak alabildiğine çeşitli konular hakkında yazdığı açık seçik, anlaşılır kitaplarıyla tanınmış bir adam, -mesela Çin'e yaptığı bir geziden sonra kaleme aldığı o zamanki Çin hakkındaki en iyi kitaplardan biri onundu- öylesine engin bilgisi olan ama öte yandan her değişimi becerebilen bir adam, edebiyatçı olarak gerçekleştirmeye çalıştığı bu son değişimi de öylesine ciddiye alıyordu ki işi gücü edebiyat olanların karşısında da kendini kabul ettirmeye kalkıyordu.

Uzun süre takıldık oraya ve oteli birlikte terk ettik. Aymer, Russell'ı küçümsediğini gösteren son bir belirti vermeye kalktı ve ona,

kendisini evine kadar arabayla götürüp götüremeyeceğini bile sormadı; yaşını başını iyice almış o adam, Russell ise bunu hiç umursamadı ve Green Park metro istasyonuna doğru bir anda gözden kayboldu.

Aymer nezaketini iyice abartıp beni canından çok sevdiği Bentley'ine davet edip Hampstead'a bırakmak üzere yola çıktığımızda, kendisine yönelttiğim birkaç eleştiriyi dinlemek zorunda kaldı.

Bir kez daha karşılaştım Bertrand Russell'la; bu kez daha kalabalık bir topluluğun içinde. Kendini yenilemeye çalışan ve adını *Twentieth Century* diye değiştiren *Nineteenth Century* dergisi, Mayfair'de sırf bu amaçla kiraladığı büyük bir evde bir resepsiyon vermişti. Çin'deki ihtilalden sonra geçen ilk yılları yakından yaşamış ardından da görevini bırakmış olan Hintli Çin elçisi Pannikar ile buluşma talebi de bu davete yansıtılmıştı. Eğitimli, bilgili bir tarihçi olan Bay Pannikar, Çin'deki deneyimleri hakkında o sıralarda bir kitap yazmak üzereydi. Onunla buluşmak ve kendisine sorular sormak fırsatı doğmuştu. Cana yakın, rahatlıkla ilişki kurulabilen, alabildiğine nazik, bütün sorulara cevap vermeye hazır bir adamdı.

Çin hakkındaki kitabını on beş yıl önce yayınlamış olan Bertrand Russell da oradaydı ve o Pannikar ile konuşurken ben yakınlarındaydım. Ömrümde gördüğüm en yorucu, bitirip tüketici sorgu- lamaydı bu. Konuşma daldan dala atlıyordu; Pannikar da hıza ayak uydurma ve canlılık bakımından sohbette partnerinden geri kalmıyordu. Bir an olsun ara vermeden ve başka kimsenin dikkatinizi dağıtmasına fırsat tanımadan dinlediğinizde, yeni Çin hakkında, olabilecek en kalın kitaptan öğrenebileceğinizden çok daha fazlasını öğrenebilirdiniz. Sorular birbirini kesip duruyor, üst üste geliyor ama şaşırtıcı bir şekilde haklarında hiçbir şey söylenmeyen konulara da ışık tutuluyordu. Ayraç dışında kalan şey, önceden konuşulan ile daha sonra konuşulanın arasında kendine öyle bir ifade alanı buluyordu ki sanki o da konuşulmuş da kulak vermişsiniz sanıyordunuz kendinizi. Russell'ın sıçramalı düşünme tarzında, Hintli'yi farklı yanıyla gösteren bir şeyler olmalıydı. Bay Panniker hiç de küçümsenmeye gelemeyecek biriydi; kitabını sonradan okudum; ne var ki Russell'ın eski elçiye yönelttiği zikzaklı sorular bambaşka bir şeydi. Zeki, engin bilgili, sağlam mantığa dayalı,

deneyimli elçiyi, parlak bir düşünüre dönüştür-müştü bu sorular. Sözgelimi, o bildik, mantıksal bağlamların dışına çekmişlerdi. Düzenli düşünce düzleminde yitime uğrayan şey, kendiliğindenlik haline geri dönüyordu. Panniker'in, anlattığı şeyler üzerinde ilk kez doğru dürüst düşündüğü izlenimi ediniyordunuz. Gerçekte elbette ilk kez düşünüyor olması imkânsızdı, ancak Russell'ın zikzaklı soruları ve sıçramaları sayesinde öyle görünmekten de kurutulamıyordu. Bir gazete okuyucusunun zaten bildiği, sıradan, olağan ve gündelik görünebilecek herhangi bir konu girmiyordu konuşmaya. Günde sadece tek bir, iyi gazete okuyan "masum" bir dinleyici; -İngiltere'de böyleleri hep vardı- neden söz edildiğini bile kesinlikle anlayamazdı. Başka birkaç kişi de olup biteni kavramış, ikisinin çevresinde toplanmış merakla onları dinliyorlardı. Londra'nın entelektüel ve politik dünyasının "kaymak tabakası" bu davette karşınızdaydı. Dinleyenlerin her birinin soluğunu tuttuğunu ve benim tepkimin ötekilerden daha fazla dıştan göze çarptığını, çünkü -İngiliz âdetlerinin aksine- tepkimi gizlemeye hiç uğraşmadığımı sanıyorum.

Gelgelelim akşamın bu yoğun çekirdeğinin içine oraya girer girmez hemen düşmemiştim. Daha önce evin çeşitli odalarını dolaşıp durmuştum, belki, kimlerin orada olduğunu anlamak için. Ama belki biraz da Bertrand Russell'ı arıyordum; çünkü içinden çok şey öğrendiğim kitabını yıllar önce okumuştum. Birden bir keçinin gülüşünü duydum; öylesine şiddetliydi ki ürktüm. Bu ondan başkası olamazdı. Bu süregiden keçi gülüşünün izini sürüp işte Panniker ile az önce anlattığım konuşmaya başlamak üzereyken buldum onu. Az önce kimin, neyin yüzünden öyle keh keh güldüğünü bilmiyordum; çünkü yirmi dakika boyunca bütün konsantrasyonunu işgal eden o konuşmaya başlamak üzere kesmişti gülmesini. Konuşma sona doğru yaklaştıkça biraz gevşedi; bunu, o ikisini çemberin içinde kuşatan insanları incelemeye başlayışımdan anlamıştım. Ama fazla uzun sürmedi bu, çünkü hemen Bertrand Russell'ın arkasında, ona çok yakın ve yan duran, o keçi gülüşü başlamadan hemen önce şöyle keyifle etrafa ilk göz gezdirişimde gözüme çarpmış olan çok güzel, genç bir kadın gördüm. Bu toplantıda da hani az güzel kadın yoktu. (İngiliz üst sınıfının kadınlarının güzelliği, yüz küsur yıl önce Alexander Herzen'in misafiri olarak

Londra'ya kısa süren bir gezi yaptığında Dosto- yevski'nin de dikkatini çekmişti.) Her kuşak temsil ediliyordu; ara sıra bu kadınları kollarına takıp ortalıkta birlikte görünmek için çeşitli anlaşılır nedenleri olan kudretli ya da şanlı şöhretli erkeklere aittiler; ama bu, o an Bertrand Russell'ın hemen yanında, neredeyse ona değecek kadar yakın duran, yirmisini çok az geçmiş görünen kadın, oradakilerin en güzeliydi. Onu tasvir etmek isterdim çok, ama görmemle gözden kaybolması bir oldu. Russell elçiye son sorusunu ancak sormuştu ki kadının yakınında olduğunu fark edip hızla ona döndü. Yüz ifadesine bakılacak olursa kadını ilk kez görüyordu. Anında o keçi gülüşünü patlatıverdi ve öylesine yüksek sesle gülüyordu ki, Pannikar'a yönelttiği son soruya adamın verdiği cevap bastırılıp gitti. Bu gülmenin arasında ve kimse bir şey işitemedi. Sanki, seksenlik adam ile yirmilik kadın sözleşmişler gibi, Russell fazla uzatmadan topluluğu terk etti kızla birlikte. Giderken hâlâ gülüyordu, kadın ise her adımıyla daha da güzel görünüyordu.

Arthur Waley

O Çince ve Japonca, ayrıca kaç tane olduğunu kimsenin bilmediği sayıda başka doğu dillerine hâkim bir adamdı. Bu dillerden, ağırlıklı olarak da Çinceden en az iki düzine kitap çevirmişti. Kendisi de bir şairdi, çeviriyi, kendisinden önce yapılanlardan çok farklı bir üslupla yapmıştı. (.....) (Han Hanedanlığı Konfüçyüsçülüğü benimsediğinde, Çin insanının yaşam kılavuzu, bir tür "ka-non" haline gelmiş; aşk, evlilik, çalışma ve savaş konularında 350 şiir ve şarkıdan oluşan ve Konfüçyüs'ün derlediği) "Şarkılar Kitabı" Şing-Çing, onun çevirisinde kendi dilinde yazılmış gerçek bir halk şarkıları külliyatı gibi okunuyordu. Bu şarkılar Çin'in er-ken dönemlerinden kalma şarkılar olduğundan bunların bugün hâlâ okunmaya ve söylenmeye devam edilen en eski halk şarkıları olduklarını düşünebiliriz. Bildiğim kadarıyla Asya dillerinden hiçbirinde bu çeviri ile karşılaştırılabilecek herhangi bir çeviri bulunmamaktadır. Metinlerdeki şiirsel öz, insana Almanca literatürden "Des Knaben Wunderhorn"u* hatırlatır. Bu kitaptaki 305 şarkının her birinin aynı değerde öne çıkması, hâkim tonun birliği, uyumluluğu, ifadelerin az-öz ve sade oluşu, gene de çok iyi fark edilen duyguların ölçülülüğü düşünüldüğünde, onunla boy ölçüşe-bilecek bir kitap var mı bilmiyorum. Waley ayrıca klasik dönem şairlerinden de çeviri yapmıştı, bunlardan biri Tang döneminin en büyük şairi Po Çu-i'nin bir kitabıydı. Kitap, bu şairin yüzlerce şiirini içerir ve kültürlerimizin modern şairlerinden birini ve onun hayatını anlatıyormuş gibi büyüler insanı. Bu örneklerle Waley'in yirmi beş kitabından sadece

* Clemens Brentano ve Achim von Armin'in 1805-1808 arasında derledikleri Alman halk şarkıları. (ç.n.)

ilk ikisini saymış oldum. Bunların yanına bir de üçüncüsünü eklemek istiyorum, çünkü bu kitap Çinli filozofları anlatmakta ve bizim yakın zaman felsefemizde gelişen düşüncelere çok daha önceden vakıf olduklarını göstermektedir. *Three Ways of Thought in Ancient China* (Antik Çin'de Üç Düşünme Biçimi) adlı bu eserin ilk kısmı Chuang-Çu'yu, Taocuları, bana göre Çin kültürünün ortaya çıkardığı en harika şeyi içeriyor; ikinci kısım, Cizvitlerin Mencius dedikleri Konfüçyüs'ün en ilginç ve düşünceye etkisi en yoğun öğrencisi Meng-Çu üzerine yazılmış. Üçüncü kısmı okuduğumda yumruk yemişe döndüm; çünkü daha evvel Çin felsefesinde gerçekçi bir ekol bulunduğunu bilmiyordum; Waley bu realistleri ayrıca Çin'in ilk merkezileşmiş imparatorluğunun ortaya çıkışında da etkili olmuş kesin bir iktidar okulu olarak tanımlıyordu. İyi bir modern düzyazı tarzında yazılmış bu kitapların ne kadar kolay okunabildiğini kafanızda kolay kolay canlandıramazsınız. Waley'in bu derlemesi 1939'da, savaşın patlak vermesinden altı ay önce yayınlandı. Bu tarihten birkaç ay önce İngiltere'ye gelmiştim. Okuduğum ilk kitaplardan biriydi bu. İngiltere'deki ilk günümden itibaren amacım Kitle ve İktidar çalışmama artık başlamaktı. Başka bir şeyin araya girmesi söz konusu olmamalıydı, edebiyata dair hiçbir şeyin ilgi alanıma girmesine izin vermemeliydim. Beni çalışmamdan saptıracak her şeyden uzak durmayı bilmeliydim. Bu vazgeçmelere karşılık ödül olarak karşıma hemen bu kitap çıkmıştı. Bu kitabı kuşkusuz hayatımda anlamı en büyük on kitap arasında sayarım.

Tesadüfe bakın ki Arthur Waley de yazdıklarımdan bir şeyler okumuş tek İngiliz'di. Doğu dilleri dışında hâkim olduğu "normal" diller arasında Almanca da vardı. Waley o zamanlarda rastlanan, tutkulu bir kayakçıydı ve her yıl kış sonlarına doğru Kitzbühel'e giderdi. 1936 yılında orada paskalyaya kadar kalmıştı. O zaman *Frankfurter Zeitung*'un paskalya sayısında 1935 yılında yayınlanan Körleşme romanım üzerine ilk ciddi yazı çıkmıştı. Yazıda, roman'ın ana figürünün bir Sinolog olması Waley'in hemen dikkatini çekmişti. Kitabı getirtmiş ve bu Sinologun kadınlar hakkında kendisinde çok da farklı düşünmediğini görmüştü. Normalde Avrupa edebiyatının çoğunu

reddeden Waley bu kitaptan, (....) ve Çinceyi hatırlatan düzyazı tarzı yüzünden hoşlanmıştı. Bana daha sonra bu konuda söyledikleri böyleydi.

Benim için Shakespeare ve Dickens'ın ülkesi olma niteliğiyle öne çıkan koca bir ülkede yalnızca tek bir okura sahip olmanın ne anlama geldiğini bir hayal edin. Bu tek adamın Arthur Waley gibi, benim o güne dek gördüğüm evrensel kültüre en hâkim kişilerden biri olması, bu ilgi durumunu açıklamayı elbette kolaylaştırmıyordu. İlişkimizin önkoşullarına değinmezsem, bu ilişkiyi çarpıtmış olurum.

Daha savaş zamanlarında tanışmıştık. Kendisini bazen Gordon Meydanı'nda, Bloomsbury'de, en üst katında kütüphanesinin bulunduğu evde ziyaret ederdim. Odanın ortasında uzun, üstü tıklım tıklım dolu ama gene de her şeyi iyice görebildiğiniz bir masa vardı, orası Waley'in çalışma odasıydı.

Aramızda başlayan ilişki biraz tek yönlüydü; çünkü soruları soran bendim hep. Kitapları yutuyordum; şansıma çok fazla kitabı vardı. Her biri mükemmel bir dille yazılmıştı, bir şair için olacağı kadar, bir bilgin için de aynı derecede göz kamaştırıcı eserlerdi ve hiçbirinde daha önce söylediği bir şeyi tekrarlamazdı, okudukça daha fazlasını öğreniyordunuz, beni en çok çeken de işte bu kültürdü. Bu çok yönlü adamın benim bir kitabımı bilmesi ve ciddiye alması şans gibi görünüyordu. Çok güzel bir başı vardı; hani bir yırtıcı kuşunki gibi olmasa da yine de oldukça geniş bir alana hâkim bir kafaydı bu. Yanında söylenen hiçbir şeyi kaçırmazdı, oysa uzakları dinliyor sanırdınız. Bu çelişki onun karşısında hissedileni kesin biçimde ifade etmektedir. Çünkü başı, uzaktaki, hiçbirini kaçırmaması gereken, ama sadece onun, bir tek onun ulaşabileceği hareketlere göre ayarlanmış gibi yarım yana dönüktü hep. Ne var ki, buna bakıp, ona can sıkıntısı verdiğiniz, bu yüzden de sizi dinlemediği şüphesine kapılmanız tamamen boştu. Hatta böylece dinlerken sorulan sorulara, ani ve bıçak gibi keskin cevaplarını sanki düşünmesine zaman kalmayabilirmiş gibi hızla verirdi, üstelik bazen, sanki daha soruyu soramadan cevabımı almış gibi hissederdim. Düşüncelerimi okuyor ve cevabı yapıştırarak soruları oluşturmama fırsat bırakmıyor diye birkaç kez düşünürken yaka-

ladığım olmuştur kendimi. Ama işte aynı kafa bir yandan da dinliyordu. Şöyle bir hayal kurmak çok hoşuma gitti: Konuşmamızın konusuyla uzaktan yakından alakası bulunmayan Çince sözler dinliyor olmalı!

Bu tarzda bir çifte var olma durumunu daha önce hiç görmemiştim. İnsanın kafasını karıştırmadan sürprizler yapıyor, insanı şaşırtıyordu; belki de başlangıçta, davranışındaki dostça yaklaşımını fazla abartmıştım. Belki de kendisine ısrarla soru yöneltildiğinde cevap vermekten hoşlanıyor, açıklamalar yapıyordu. Çok ender ileriye bir şeyler sürdüğüm oluyordu (...) onunlayken zaten bildiğim bir şey konusunda o ne diyecek diye de ziyaretin değerli saatlerini heba etmek, bana budalaca bir zaman harcama gibi görünüyordu. Çünkü Şark'a ait şeylere duyduğu bütün o meraka rağmen her şey İngilizlere özgü bir dakiklik ve kesinlikle yürüyordu. Zaman bölünüp pay edilmişti, kimsenin zamanını heba etmemek gerekiyordu, hele onunkini asla. Önce bir saatliğine bir araya geldik; neredeyse, birisinden ders alırken olduğu gibi. Ardından, bir buçuk saat oldu; yalnızken ve akşam yemeği yerken hiç uzama olmadı. Zaman konusunda doğulu olan tabiatımın aksine, ona ayak uydurup zamandan tasarruf ediyordum: Söylemesi gülünç olacak ama, konuşmanın beni en çok etkileyip bağladığı yerde bile saatime bakıp öngörülen süre dolmuşsa kalkıyordum; o da bana yolu gösteriyordu -İngiltere'de yüz ifadesiyle gitmek istediğini belli eden kimseye engel olmazlar; onun kişisel özgürlüğüne bir müdahale sayılır böyle bir davranış- ve evinin merdivenlerinden inerken bizzat bu İngilizlere özgü hatalı, zamanı dilim dilim bölen âdete uyduğum için kendimi budala gibi hissederdim.

İşte böyle, sırf başkaları için bir anlam taşıdığından, çok sayıda şeyi ne kadar küçümsediğini fark etmeksizin uzun süre arkadaşlık ettim onunla.

Arthur Waley'in kibri, *yargılarından* kaynaklanan bir kibirdi. Neredeyse her şeyi reddederdi. Onun bu davranışına alışık olmayan biri, kibri karşısında ölümüne korkuya kapılırdı. Veza ona bir kez Engel Lund'lardaki partide rastlamıştı. Onun hakkında çok şey işitmişti,

özellikle de benden; ve onunla, İngiliz ve Alman yazarlar hakkında konuşabileceği için seviniyordu. Beriki halini tavrını hiç değiştirmezdi, yüz ifadesi hep aynıydı, bir Japon tiyatro oyuncusunun maskesi gibi; yargıları hep aynı katılıkta ve sertlikteydi. Konuştuğu kimsenin kavrama ve anlama yetisini hesaba hiç katmaz, buna uymazdı. Konuyu sevdiği bir yazara, belki bir hayatın özüne yönelik verdiği bir ölüm hükmüyle ne yapacağını bilmez hale getirip umutsuzluklara sürüklemesi umurunda bile değildi. Veza'nın ise böyle bir sürü yazarı vardı, her biri ona eşit uzaklıkta dururdu ve onlara duyduğu hayranlık yıllar içinde giderek artmıştı; belki de onların yerini tutabilecek yeterli sayıda yeni bir şeyler ortaya çıkmadığı için. Veza, romanlardan söz ederken hep figürleri kasteder, onlar üzerinden konuşurdu. Yıllar içinde önemleri gittikçe artan yakın arkadaşları gibi hayat verirlerdi figürler ona. Waley'in yargıları figürlerle ilişkili olmayıp kötü, baştan savma, mekanik tarzlara yönelikti. Waley, figürlerin (karakterlerin) kendisini teslim almasına hiçbir zaman izin verecek biri değildi. Bunu yapamayacak kadar önemsiyordu kendini.

Yanlış anlamalar zinciri *Gurur Dünyası* ile başlamıştı. Waley, Thackeray hakkındaki her konuşmayı daha başlarken kesiyordu. Bu isim tartışılır olmaktan uzaktı, Thackeray adından söz etmeye değmezdi ona göre. Daha başta Becky Sharp'ı seven Veza için ağır bir darbe. Bu durum, Veza'yı hemen çileden çıkartmıştı, ama o hiçbir şeyin farkında değilmiş gibi davranıyordu, oysa amacı yargılarının bir tür korku yaratıcı hâkimiyetini kurmaktı. Veza şuna buna başvurmayı denedi, ama sonunda en büyük aracına yöneldi: *Faust*'ta. Yönelir yönelmez de haksızlığa uğrayıverdi. "Very bad writing" deyiverdi Waley; Veza yanlış işittiğinden emindi. "Yoksa şu tokmak-veznini mi* kastediyorsunuz?" diye sordu. "Ustaca kullanılmıştır *Faust*'ta." "Bütün her şeyi kast ediyorum!" olmuştu Waley'in hızlı ve keskin cevabı. "Hiçbir işe yaramaz, hiçbir işe!" Veza'nın yavaş yavaş çileden çıkmaya başladığını anlamıştım. Yanında duruyordum ve ona acıdım;

* 15-17. yüzyılda kullanılan bir uyaklı vezin türü. Almanca "knittelvers" uyaklı vezin tanımı, küçümseyici bir kayma ile "knüttelvers", tokmak, gülle vezin diye hafife alınmıştır. (ç.n.)

acıyabilmemin nedeni partilere çok ender katılmasıydı. Bu kez ikna olmuştu çünkü Körleşme'nin İngilizcesi "Auto-da-Fé"nin yayınlanması söz konusuydu. Waley Körleşme'yi savaştan önce tanıyan, İngiltere'deki tek kişiydi; Almancasını okumuştu. Çok etkilenmişti kitaptan; çağdaş edebiyat söz konusu olduğunda çok ender yaşanan bir şeydi bu ve rastladığı mültecilere kitabın yazarını sormuştu.

Bunlara, Kafka ve Körleşme dışında hiçbir modern Alman romanı okumaya tahammülü olmadığını söylemişti. Bu yargısıyla, modern Alman yazarları hakkında bambaşka düşünen Veza'nın kalbini anında kazanmıştı. Gerçi Veza, Kafka'dan hoşlanmazdı ve Thomas Mann okumayı severdi. Körleşme muhakkak ki Veza'nın en sevdiği kitap değildi; ama benim, kaderine bir tür takıntıyla bağlandığı kitabımdı. Gelgelelim Körleşme'deki Kien'in kadınlara olan kininin, dolaylı yollardan da olsa, bir şekilde sinsice kendisini de hedef aldığı kuşkusundan hiç kurtulamamıştı. Bunun üzerine, Engel'in partisine gitmeye ikna olmuş ve Waley ile hem kendini tanıtma imkânı bulabileceği hem de sadece ne kadar okumuş biri olduğunu değil de edebiyattan da bir şeyler anladığını gösterebileceği güzel bir sohbet yapmayı ummuştu.

Ortaya attığı her ismin küçümsenerek geriye çevrilebileceğini, neredeyse korku ve telaş içinde donup kalmış halde, en yüce şeyine, *Faust*'a sarılmak zorunda kalabileceğini önceden hayalinden bile geçirmemişti. Heinrich Heine'yi denedi bunun üzerine Veza; kendisine saygıyla katıldı beriki, ama olanca yüreğiyle değil; eh işte, Heine'nin bazı şeyleri okunabilir gibiydiler. "Dickens was no good at all," yani kesinlikle iyi değildi ve Veza *Sefiller*'in adını ağzına alma çılgınlığı yapınca artık bir cevap bile alamadı. Onun gözünde nasıl bir hiç haline gelip, çözülüp dağıldığını hisseder etmez, Ruslara geçiverdi Veza bir sıçrayışla. Hâlâ en güvenilir olanlardı onlar. Heyecanlı ve sabırsız bir şekilde en sevdiği romanın adını söyledi: *Anna Karenina*! Eliyle boş ver, işareti yaptı Waley, ama iki söz söylemeye de tenezzül edebildi: "Pretty boring." Çok sıkıcı. Eh bu durumda bir çare kalmamıştı artık. Veza'nın onun bu yaptığını hiçbir zaman bağışlamayacağını biliyordum. Beni bağışlamamayı da unutmadı. Kendisini öfkelendirdiğimde, benim de *Anna Karenina*'yı hoş, güzel fakat can

sıkıcı bulabileceğimi söyler dururdu. *Anna Karenina* hakkındaki düşüncelerini sarsmak imkânsızdı. Bir kadının kaderiydi orada söz konusu olan ve Waley'in bu kibrine ve elbette benimkine de karşı, haklı olan oydu kendine göre.

Belki sadece Veza ile Waley arasında geçen konuşmayı, en başta da o çok sayıda ismi vermem yeterdi; yoruma gerek bile kalmazdı böylece. Gelgelelim isimlerin sadece birkaçı aklımda kaldı; ben de konuşmada geçtiğinden emin olmadıklarımı uydurmak istemiyorum. Böyle olunca da Veza ve Waley hakkında birkaç açıklama yapmayı uygun gördüm ve bundan sonrasında böyle dalgalı, kararsız anlatım tarzlarından uzak durmaya karar verdim.

Bu toplantıya (Gustav/Alma Mahler'in kızları) Anna Mahler de muazzam büyüklükteki bir şapkayla katılmıştı. Kısa süre kaldı orada. Herkes şapkayı görüp altında ne olduğunu kavradıktan sonra o, bir kez daha kendi ekseninde döndü ve gözden kayboldu. Merakla ve de saygıyla beklenen ve gözlenen Waley'e bakmadı bile. Şapkası sayesinde onun dikkatini çektiğinden emin olmak ona yetmişti. Oysa yanılıyordu; Waley'in kadınlara ayıracak zamanı yoktu; Veza ile ilgilenmesinin nedeni Veza'nın benim yanımda durması ve onu karım olarak gözüne sokmamdı.

Diana Spearman

Dönüp İngiltere'yi düşündüğümde, aklıma boyuna yıllar boyu yumuşak, tatlı konuşmalar yaptığımız insanlar geliyor. Sayıları da az değildir bunların; oradaki hayatımın önemli bir bölümü böyle sohbetlerden ibaretti. Birçok kimse için karşı koyamayacakları bir tiryakilik haline gelmiştim. Gelgelelim ben de daha az tiryaki değildim hani, çünkü bu saatler süren sohbetleri yapmaya her an can attığımın farkındaydım. Uzun uzun dinlerdim; dürüsttüm bu konuda; ama işte sadece muhafazakâr bir dürüstlükten ötürü değil elbette; insanların kendi haklarında neler söylemek istediklerini dinlemeye bayılıyordum. Böyle olunca da ömür boyu en çok küçümsediğim şu insan çeşidi gibi davranıp durdum: Bir analitikçi gibi; çünkü analitikçiler bilgiye doymaz görünseler de yaptıkları sabırlı davranmaktan öte bir şey değildir. Dinliyormuş görünüşü verirler kendilerine. Bu rolü iyi oynarlar; çünkü kendilerine dinledikleri şey hakkında neler söyleyebileceklerini sorduğunuzda, daha bir tek kelime bile dinlemeden önce ne söyleyeceklerini çok iyi bildikleri izlenimi bırakırlar üzerinizde. Sabırları, gerçekte dinlemek zorunda oldukları sözleri *hazmetmeksizin yutma becerisinden* ibarettir. Hazmetmeyecekleri şey yoktur, ancak duyduklarını ciddiye alıp üzerinde düşünmeye çalışmak zaman kaybı olacaktır onların gözünde. Vakitleri değerlidir; pahalıya satarlar onu.

Bense bir analitikçiden çok bir *dinleyiciydim* ve o kadar çok şey duydum ve dinledim ki, hepsini hâlâ hatırımda tutabiliyor olsam ciltler dolusu yazacak şeyim olurdu. Bana kalmış bir kesir parçası bile birkaç kitaba yeter. Ancak bu kaynakları kullanılır hale getirmeyi düşünmüyorum. Kendilerini yıllardır görmediğim halde o zamanlar figürlerime dönüşmüş, öylece de kalmış olan kimi karakterleri hayatta tutmak is-

tiyorum sadece. Kendimi İngiliz figürlerinin bolluğundan kurtarmak istiyorum. Sadece, özellikle karak- teristik olanları seçeceğim. Birlikte, bu yüzyılın göbeğindeki İngiltere hakkında bir tablo oluşturmalarını istiyorum.

İyice üstten, Diana Spearman'la başlamak niyetindeyim; Muhafazakâr Parti'yi destekleyen bir İngiliz parlamento üyesinin, siyasal kariyerinde karısı kimliğiyle büyük bir pay sahibi olan eski eşiyle. Adamın ailesi hakkında hiçbir şey bilmiyorum; kadından boşanmıştı ve hiç tanımadım onu. Diana'nın annesi bir Howard'tı. Bir Elizabeth çağı minyatür portresindeki gibi görünüyordu – çekingen, dikkati yoğunlaşmış bir yüz; pek o kadar zekâ belirtisi yoktu üzerinde; daha çok güç ve iktidarın damgasını yemiş gibi; hani ister bu portrelerin kimi örneklerinde olduğu gibi bir zamanlar o iktidar ve güce sahip olmuş; ister Diana gibi, hâlâ sahip olmak istiyor olsa da. Diana parlamentonun yakınındaki kısa ve neredeyse sadece parlamenterlerin bulunduğu caddede, Lord North Street'te oturuyordu. Sınırlı sayıda insan için, iyi ve rahatça konuşabileceğiniz ve gelenlerin çoğunu iyi tanıyabileceğiniz altı ya da sekiz kişilik akşam yemeği partileri verirdi. Davetine severek gelenler, henüz iktidar değillerse de, kamusal hayat için daha önemli hale geldiklerinde, iktidara sadakatlerini sürdüren, çoğunlukla muhafazakâr taraftaki mevki sahibi, tanınmış politikacılardı bunlar.

Aralarında yazarlar ve bilim insanları da bulunurdu. Diana'nın kendisi de siyasal ya da edebi içerikli kitaplar yazıyor, modern edebiyat denen şeyle ilgilenmiyordu. Buna karşılık, başka hiçbir şey araya girmese de sırf onu okuyarak komple bir insan haline gelmenin mümkün olduğu 18. ve 19. yüzyıl edebiyatını iyi biliyordu.

Diana'nın akşam yemeklerinde belli bir seviye az çok korunuyordu. Sadece hakkında bir şeyler bilinen insanlar ve şeyler konuşulurdu. Söylenenin çoğu, belki de hepsi, önyargılardan türüyor olsa da tartışmaya ve karşı çıkmaya teşvik eden bir biçimde ortaya atılıyordu.

Önemli olan, kimsenin kendini abartmamasıydı. Kimse baskın olduğunu hissettirmiyordu. En önemli misafir bile belki de hiç tanımadığı, bilinmeyen bir misafirin her sorusuna nezaketle, elinden geldiği kadar cevap vermeye çalışırdı. Yabancılar da, sınırlı da olsa, davet edilirlerdi. Ünlü, tanınmış ya da zaten günün birinde öyle olacağından

emin olunan yabancılardı bunlar. Bütün öteki davetliler özellikle saygı ve dikkat gösterirlerdi bunlara. Masada oturan kimse, İngilizlerin bütün öteki uygar uluslar arasında, yabancıları en derinden reddeden ulus olduğuna dair en ufak bir şey sezemezdi burada.

Siyasal hayatın göbeğindeki çoğu davetli, iç olaylar konusunda çok iyi bilgi sahibiydiler. Ama rahat ve doğal davranıyorlardı; açık, samimi bir ton hâkimdi konuşmalara. Belki niyeti olanlar çok şey öğrenebilirlerdi buradan, gene de Diana'ya sıkça davetli olduğum ve artık bilindiğim halde, bir kez açıklık konusunda bana yönelik bir güvensizlik hissetim. Diana'nın en eski arkadaşlarından olan, Dick Law diye çağrılan Richard Law, tanıdığım sırada Coleraine Lordu sıfatını taşıyordu ve Churchill'in "genç ekibinden" biriydi. Sert politik gerginliklerin yaşandığı bir dönemdi; iç sorunlar çok sık tartışılıp duruyordu. Orada bulunuşum Richard Law'u göze çarpar biçimde rahatsız etmişti; az evvel başladığı bir cümleyi sonunu getirmeden kesti, sanki Diana'ya, "Bu da kim?" diye sormasına ramak kalmıştı. Yapmadı bunu, fakat kim olduğunu bilmediği, pür kulak kesilmiş biri orada bulunduğu sürece pek öyle rahat konuşmak istemediğini hissettirdi. Benim bu yoğun, can kulağıyla dinleyişimi fark etmiş olmalıydı; onun tarzı da buydu çünkü; muhakkak ki tutkulu bir politikacıydı; öyle bolca rastlanan, en azından birçokları gibi düz, uyumlu, konuşkan biri değildi. Nasıl bir heyecan ve gerilimle onu dinlediğimi saklamıyordum ve hemen her şey hakkında neredeyse tamamen farklı düşündüğüm halde, hoşlanmıştım ondan; ve söyledikleri, gerçekte düşündükleriymiş gibi geliyordu kulağa (bu ortamlarda, açıklananların kişinin gerçek düşünceleri olduğuna pek sık ihtimal vermezsiniz). Hani gülünç gelmeseydi: Bir casustum ben, derdim, her zaman; insanların her türlüsünün, çeşidinin izini süren ve böyle bir cinsi fark ettiğim yerde, özel bir merak ve hırsla kulak vermiş olabilirim. Ne var ki, varoluşunun nedeninden de fazla bir şey olan politikaya dıştan böylesine yoğun merak duyulmasını ancak bir casusunkiyle açıklayabilirdi. Diana'nın davetlerinde kamusal hayatın birçok insanını tanıdım; masa konuşmalarında bir akşamdan fazlasını geçirdiğim oldu; çoğunlukla aynı kişilerle. Fakat sadece bu tek bir kez, kendim bu güvenme konu-

sunda özellikle hassas biriyken bana güvenilmediğini hissetmiştim. Law, düşüncelerime en ufak bir merak duymuyordu; söylediklerimin hepsini konuşma bahanesi yerine koymasına şaşmamak gerekiyordu.

Orada tanıdığım Muhafazakâr Parti'nin bütün siyasetçilerini sayıp dökebilirim; bir sürü figür vardı aralarında; ancak aralarındaki en ilginç ya da en azından en çok göze batanı Enoch Powell'dı.

Enoch Powell

Diana bana ondan bahsetmişti. Muhafazakâr Parti'nin bir üyesiydi; ondan apayrı bir gururla söz ederdi; çünkü Powell, Muhafazakâr Parti'nin alt sosyal kesimlerden gelmekle övünebilecek iki milletvekilinden biriydi. İşçi Partisi'nin hükümette olduğu dönemdi bu; Muhafazakârlar için önemliydi bu sosyal köken. İngiliz meselelerinde hep olduğu gibi saf, deneyimsiz biri olarak işçi ailesinden gelen iki insan canlandırmıştım kafamda ve Enoch Powell'ı Diana'larda tanıdığımda hayretler içinde kaldım. Bir işçi ailesinin oğlu değildi kesinlikle; sanırım, daha çok bir öğretmen çocuğuna benziyordu; ancak en başta dikkati çeken yanı, Kıta Avrupa'sı tarzına uygun kişiliğiyle kendini belli etmesiydi. Anında Dante ve Nietzsche'den girerek benimle konuşmaya başladı. Dante'den İtalyanca alıntılar yapıyordu; hem de uzun uzun bölümlerden. Dante'de onu en çok çeken yan, partizan tabiatının açık seçikliğiydi; Dante için (alttaki) yurttaşlar için mücadele, uygarlaşıp yozlaşmamıştı ve hâlâ bir anlam taşımaktaydı ona göre. Şimdiki İngiliz parlementosuna hâkim ses tonu Powell'ın hoşuna gitmiyordu. Dante döneminde sürülüp kovuluyordu insan zorla, diyordu. Düşman parti iktidarı ele geçirdiğinde, karşı taraf ömür boyu bir daha geri dönemezdi. Muhaliflere duyulan kin ve nefret dinmek bilmezdi. Dante'nin Komedya'sı bu örneklerle dolup taşıyordu ona göre. Kendisi de bağışlamadığı gibi hiçbir şeyi unutmazmış. Dante'nin edebiyatının en büyük yanı ise, hiçbir şeyi unutmamasıymış.

Büyülenmiş gibi dinliyordum onu. Bu evde alışmadığım bir ses ve konuşma tonuydu bu. Enoch Powell parlamentonun en ateşli

konuşmacılarından sayılıyordu ve burada misafir olarak da oradakinden aşağı kalır hali yoktu. Dante'den Nietzsche'ye sıçramıştı; Dante'ye göre çok daha iyi görülebilen bir ideal örnekti Nietzsche. Öğrenimi gereği Eski Yunanca, Latince bilen bir antik çağ filoloğuydu. Bu dilleri o kadar iyi biliyordu ki yirmi beş yaşındayken Avustralya'da Sydney Üniversitesi'ne profesörlüğe atanmıştı. Kendisi gibi genç yaşta Basel Üniversitesi'ne atanan Nietzsche'ye duyduğu ilgi, belki daha o yıllarda başlamış olmalıydı. Nietzsche ile ilgilenişinin ne zaman ve hangi nedenlerle gerçekleştiğini soramadım ona, ama bu ilginin hâlâ şiddetini sürdürdüğünü ve geçmediğini düşünmekten kendini alamıyordu insan. Nietzsche'yi Almanca'dan okuyordu ve bana el yazmalarından uzun uzun bölümleri biraz teatral bir dille ezbere alıntıladı; çünkü Almancasının en az İtalyancası kadar iyi olduğunu ben ölçebilirdim. Öteki misafirlerden ötürü onunla Almanca bir konuşmaya girmeyecek kadar nezaket gösterdim; ona kalsa seve seve Almanca konuşurdu benimle; anlamlı bir şekilde etrafına bakındı ve iç çekti. O gece orada olan misafirlerden hiçbiri Almanca bilmiyordu. Ama elbette onu Nietzsche'ye çeken şey dilden daha fazla bir şeydi; Nietzsche'nin "Wille zur Macht" olarak bilinen güç iradesiydi. Tarafı olduğum her şeye karşı böylesine ters, apaçık bir karşıt ile hiç karşılaşmamıştım. Ama kendi görüşlerimi ortaya koymuyordum gene de. Bu eve, eski, geleneksel İngiltere'yi tanımak için gelmiştim yoksa kendimi göstermek için değil; ve bu evde uzun zamanlardan, belki de iki yüz yıldan beri, güç ve iktidarı, bir ara dünya hâkimi olarak elinde tutan insanların niteliklerini, özelliklerini öğrendim. Enoch Powell tipik sayılmazdı. Bir Alman gibi gayretli ve çalışkandı ve en zor görevlerin altına girerdi. Birkaç modern dili aksanlarıyla konuşuyordu, burada ender erdemlerden biriydi bu ve Britanya İmparatorluğu'na olan o şiddetli tutkusuna rağmen yabancı beyaz kültürleri hor görmüyordu ve buradaki aydın, entelektüel kimseler en fazla Roma analojileriyle yetinip dururken o temellerini Dante'den ve Nietzsche'den alıyordu.

Churchill'in Hindistan'dan vazgeçtiği günlerin hemen sonrasıydı ve Diana'dan, Enoch'un -ona öyle derdi- bu meseleden ötürü Churchill'e karşı oy veren az sayıdaki milletvekilinden biri oldu-

ğunu öğrendim. Uzun süre Hindistan'da yaşamış olduğunu ve orayı iyi tanıdığını duydum. Onu Diana'nın yemeğinde ikinci ya da üçüncü kez gördüğümde, toplantıyı birlikte terk etmiştik. Yolda lafi Hindistan'a getirmiştik. "Hindistan" sözcüğü yakın bir tanıdığının ölümünden duyduğu acı bir üzüntünün ifadesi gibi çıkıyordu ağzından. Ben onun üzüntüsüne katılmaktan çok merakımdan: "Hindistan'ın kaybı sizi çok üzmüş galiba?" dedim. Caddenin ortasında durdu ve yumruklarını birkaç kez olanca gücüyle göğsüne indirdi: "It hurts, in here!" (Buramı, içimi acıtıyor!) Gerçekten üzülmüştüm o an. Bir İngiliz için rol kokan bu haykırışı, gene de sahiciydi. Yola devam edip etmemekte tereddüt etti; bu konuda daha fazla bir şeyler söylemek istediği belliydi; ne var ki son anda, aslında beni çok az tanıdığını ve benim, onun derin duygularını kendisiyle paylaşacak doğru kişi olmadığımı düşünmüş olmalıydı; çünkü içindeki en derin yaraya dokunuyordu bunlar. Onun hırsı ile bir ittifak yapmış olan ve onu sonraki yıllar boyunca ırkçı bir politikanın savunucusu haline getiren o en derin şeydi bu.

Savaşta, General Montgomery'nin çöl ordusunda tugay komutanıydı ve müthiş serinkanlılığıyla öne çıkmıştı. O sıralarda üst tabaka İngilizlerin karakteristik özelliklerine ait olan, onun ise sade kökeni bakımından pek bilmediği bazı şeyler de öğrenmişti. Bu önemli âdetlerden biri hakkında bir keresinde benimle konuşmuştu: Tilki avı hakkında. Hırslı, iddialı bir adamın profesyonel merakıyla okuduğu *Kitle ve İktidar*'ın İngilizce versiyonunda kitle, güruh, kalabalık, sürü anlamına gelen sözcüğe rastlamış, özellikle de sürek avı onu çok etkilemişti.* Bana, bu âdeti savaş sırasında uygularken ileride İngiltere'deki hayatı bakımından bundan ne çok şey öğrendiğini anlatmıştı. Sanırım Hindistan'daki dönemden beri

*Canetti, *Kitle ve İktidar*'da Meute, Jagdmeute, Klagemeute kavramlarına derin anlamlar yüklemiştir. İngilizce "mob" kavramıyla karşılanan sürü, güruh, kalabalığın bir köpek sürüsü gibi ava saldırışını metafor gibi kullanan Canetti, sürü, avının kanını, ölümünü ister der. Av sürüsü, hızlı, dikkati başka yere çekilmez, şaşmaz bir şekilde avın peşinde olmalıdır. Hayvanların hep birlikte havlamaları, tek tek sesleri bir araya getirirken, sürüyü canlı, heyecanlı, diri tutmaya yarar, dolayısıyla bu gürültünün anlamını küçümsememek gerekir. İçeriği, hedefi saldırıdır bu sürü halindeki güruhun.

şu yakınmacı, dövünmeci güruha, kitleye de yabancı değildi. Ancak bu konuda ayrıntılı konuşmadık. Muhafazakâr İngiliz politikacısı olarak tilki avı, onun kullandığı aletler arasında yer aldığı için daha önemliydi.

İngiltere'ye göç eden siyahlara, rengi beyaz olmayanlara karşı yaptığı konuşmanın büyük bir takdir ve dikkat topladığı ve onu günün en popüler politikacısı haline getirdiği günler pek o kadar uzak değildi. Bu göçe olanca güçle dur denemediği sürece oluşabilecek korkunç olayları betimleyip duruyordu. "Ortalık kan gölü olacaktı," benzetmesi anında kalpleri fethetmişti işte; İşçi Partisi'nin iftiharı ve gururu işçilerin en kuvvetlileri, binlerce liman ve mezbaha işçisi parlamentonun önüne gelip Enoch Powell lehine tezahürat yaptılar. Düşüncelerine katıldığını belirten ve bunları onaylayan binlerce mektup geldi evine; mektupları değil çuvalları sayabildiler. Burada, Baker Street'te saçlarımı kestirmeye gittiğimde, yıllardır tanıdığım berberim bildik davranış tarzına ters şekilde, yüksek sesle karşıladı beni: Enoch Powell, güvendiği biricik politikacıymış, duygu ve düşüncelerine tercüman oluyormuş. İngiltere'deki kamusal ilişkilerde karşılaştığım bu dönüşüme ne diyeceğimi bilemiyordum. Bu tek bir örnek üzerinden, uzun yıllar Dante ve Nietzsche'den alıntılarla beslenmiş olan bir demagogun evrimini öğrenmiş oluyordum.

"Klagemeute" ise, yakınmacılar güruhu, kalabalığı, topluluğu gibi bir birlikteliktir. Yakarıcı, ölmekte olanın üzerine atar kendini, ağlayarak, yakınarak, dövünerek onun aralarından çekip gidişine yakınır. Öbeğin erkekleri de kendilerine yaralar açıp eziyet ederler. Ne var ki ölümcül kişi can verir vermez, berikinin tavrı değişir. Bu kez, ölünün ruhunun öte dünyadan geri gelmesini önlemek için ona karşı çıkar. Ortak bir heyecan, gerilim yaratılır böylece, herkesin birlikte yakınacağı, ağlayıp dövündüğü bir topluluk, bir sürü oluşur. (ç.n.)

Veronica Wedgwood

Veronica'yla savaş sırasında Friedl aracılığıyla tanıştım. Veronica Jonathan Cape'in yanında düzeltmen-editör olarak çalışıyordu. Friedl'ın *Let thy Moon Arise* (Bırakın Ay Doğsun) romanının basılması için ağırlığını koymuş ve Downshire Hill'de onu ziyarete gelmişti. Friedl ona "öğretmenini" (beni) anlatmıştı ve ondan söz ediş tarzı, Friedl'ın bir öğretmene kendini kayıtsız şartsız teslim edişi, Veronica üzerinde büyük bir etki yapmıştı. Friedl'ın çok özgün bulduğu, kendi romanına örnek aldığı metni okumak istemez miydi acaba? Veronica, British Museum'dan "die Blendung"u (*Körleşme*) alıp iyi Almanca bildiği için okumaya başlar. O gün bu gün romanın kahramanı Kien'den ve onun kaderinin çarpıcı etkisinden kurtulamamıştır. Belki de Friedl'ın çarpılmışlığıydı ona geçen. Her neyse; Veronica *Körleşme*'nin İngilizce yayınlanması gerektiğine karar vermiş ve yayıncı Jonathan Cape'in altından girip üstünden çıkmıştı. Onu ve yayınevindeki öteki kişileri ikna eder etmez, yayınevinin sözleşmesini önüme koyan, çok onurlandırıcı bir mektup yazmıştı bana. Friedl'ın da bulunduğu bir buluşma gerçekleştirdik Downshire Hill'de.

Friedl canlı ve neşeli bir insandı. Komik hiçbir şeyi kaçırmayacak kadar gelişmiş bir espri anlayışı vardı. Birlikteyken hep gülünecek bir şeyler olurdu. Ama bu kez, her zaman en yüceltici, koyacak yer bulamayan sözlerle kendisinden söz edip durduğu kendi öğretmeni ile Veronica'yı bir araya getirdiğinde, neredeyse resmi bir tören havası hâkimdi ortalığa. Veronica esmerdi, biraz kalın ve tıknazcaydı, kafamızdaki alışılmış İngiliz'e hiç benzemiyordu. Görünüşü, Kelt atalarına bağlardı. Çok hızlı kavrıyor, her şeyi aklında tutuyor, hemen tepki ve-

riyordu; bir sürü duygusuz, soğuk insanın bulunduğu İngiltere'dekinin muhakkak ki tam tersi bir durum temsil ediyordu; hiç sıkılmayacağınız bir insandı. Gelgelelim başkaları üzerinde bıraktığı etkinin ne olduğundan emin değildi hiç ve kendisini ciddiye alıp almadıklarını bilemiyordu. Duyguların sağladığı güvenceye hayrandı; aynen Friedl gibi idealize ettiği bir erkeğe tabi olmayı istediğini belirtmişti; ne var ki görünüşü güzel değildi, yüzü biraz basık ve genişti; bakışları yalvarıcı, hareketleri incelikten uzaktı; ama sesi sıcak ve tonlar bakımından zengindi. Görmeksizin sadece sesini işitseniz rahatlıkla âşık olurdunuz ona; ve duyduğum kadarıyla, sesine ve kökenine kendini kaptırmış birden fazla erkek vardı. Ne var ki bunlar, birlikte olmayı arzu edeceği erkeklerden değildi; büyük tarihsel figürlere hayrandı o: William the Silent, Strafford, Monmouth gibi; bunların peşinden, okuyup öğrendiği muharebe meydanlarına giderdi; onların anılarını ve mektuplarını okur ve bugün tarihçilerin yaptığından çok daha fazla, onların hayatını tekrar yaşardı. Tutkuyu ve kararlılığı sezen bir içgüdüsü vardı, sanırım Friedl ve beni ilk kez birlikte gördüğünde onu en çok etkileyen de bu olmuştu.

Friedl ile katı, kesin bir tarzda konuşmaya alıştırmıştım kendimi. Çalışsın istiyordum; çok yetenekli buluyordum onu. Feci tembeldi ve onu çalışmaya itmek için akla karayı seçerdiniz. Hani bir sanattı yaptığınız. Ender överdim onu; sadece beni hakikaten etkileyen bir şeyler başardığında; bütün insanların arasında ondan esirgediğim desteğimi hissederdi. Övgülerimin azlığından, ebedi memnuniyetsizliğimden, uyarılarımdan ötürü o zamanlar bana müteşekkir olduğundan eminim bugün, bunlara gerçekten de ihtiyacı vardı o günlerde.

Partilerde Boşuna Aranan Teselliler

Hiçbir yerde partilerdeki kadar terk edilmiş, çaresiz hissetmedim kendimi. Partilerin en berbatı Veronica Wedgwood'unkilerdi. İnsan orda, dünyada hiçbir şeyin yolunda gitmediği duygusuna kapılırdı. Hani sadece kuşkuyla karşılansa kişi gene iyi; daha da öfkelendiriciydi durum. Tek kelimeyle, orada değildi kimse. Bir konuşmanın ardından gelen konuşma, gene öncekinin aynısıydı. İnsanın kişiliğini savunması, kendini dayatması, göstermeye çalışması anlamsızdı; kimse, burada bir kendiliğin, kişiliğin olduğu gibi bir varsayımla hareket etmezdi. Daha önceden kimdir nedir bilinmeyen, tanıdık birisi olmayan, sonra da aynen öyle kalırdı. Konuşmalar, sohbetler değiştirmezdi bu durumu. Birkaç karşılıklı laf etmeyi konuşma diye tanımlamak bile haddini aşmak olur; bir konuşmanın içeriği değildi önemli olan, sadece söylenmemiş olanın doğrulanmasıydı. Önemli olan eldeki her şeyin korunmasıydı; yani kimseye öyle fazla yaklaşmamaktı. Sınırlar en önemli şeydi ve ihlal edilmemek üzere vardılar. Veronica'nın partileri hakkında bir fikir veremem. Kendine olan güvensizliği, misafirlerin de güvensizliğine yol açardı. Görünürde bir iyi niyetliliktir giderdi; bir kimsenin, berikinin bedeninden bir parça et kopartılmasını önleyen görünürde bir güvence işte. Çoğu zaman kiminle konuştuğunu bile bilmezdi insan. Her soru nezaketsizlik olarak algılanırdı. Ama daha önceden dost olarak bildiklerinize ise rahatça sorular sorabilirdiniz. Veronica'daki bir parti ile örneğin Kathleen Raine'deki bir parti arasında çok büyük bir fark vardı. İkincisinde ne de olsa hâlâ biraz öğrencilikten kalma bir şeylere rastlamak mümkündü; yükselmeye yönelik bir umut, hatta merak izi. Parti verenlerin her ikisi de bana karşı çok iyi niyetliydiler, bu bakımdan durumları iyice karşılaştırmak

mümkündü. Çok iyi bir aileden gelen Veronica -Wegdwood'lar ile Darwin'ler ortak bir soydan gelmekteydiler- bekledikleri çocuk değildi. Annesi bir erkek çocuk arzu ediyordu, onun yerine bu kız çocuğu doğmuştu. Aslında hiç beklemiyordu bu çocuğu, doğumuna hiç sevinmedi onun, bunu da kıza hissettirdi. Bunu kızın yüzüne söylediğinde, Veronica dokuz yaşında bile değildi henüz. Bayağı aklı başında, çabuk kavrayan ve alışılmadık bir empati yeteneğine sahip Veronica, bu yüzden hiçbir zaman kendini gerçekten güvende hissetmedi. Ünlü bir tarihçi olduğunda da hâlâ sesinde rica eden, yalvaran bir yan vardı. Bir defasında, davetlerinden birinde önümde yere düştü; az evvel beni karşılamıştı. Öylesine göze çarpan bir tarzda düşmüştü ki, hani sanki bile isteye diyebilirdiniz; ama kesinlikle gerçek bir düşmeydi bu. Çok hırslıydı, gelgelelim ruhunun derinliklerinde taleplerine, isteklerine güveniyor, inanıyor muydu, bugüne kadar bu konuda bir şey söyleyebilecek durumda değilim.

Kathleen Raine için ise, toplumda yükselmek her şey demekti. Her ne kadar boyuna en yüksek edebiyattan ya da en azından Jung'tan söz edip dursa da derdi aklı hep yükselmekteydi. Psikanalizin İngiliz toplumunda etkili her iki akımının (Freud-Jung) rolü hâlâ incelemeye değer bir konudur. Psikanalize kucak açıldığını söylersek eksik bir şey söylemiş oluruz; hayır; ya adeta yutuyorlardı onu ya da ona boyun eğiyor, taparcasına ayaklarına kapanıyorlardı. Öylesine mutlak, kölece bir boyun eğmeydi ki bu, ancak efendilere itaat kanına işlemiş bir ırkta rastlayabilirdiniz böyle bir duruma. Bu durum karşısında bir şey söylemeye kalktığımda kendimi salak gibi hissediyordum. Bizzat kendim onların gözünde biraz psikanalist sayıldığımdan söylediklerimi hoş görüyorlardı. Hakkımda yayılmış biricik haber, insanları sabırla kulak verdiğim ve yakınabilen, şikâyet edebilen herkesi saatlerce usanmadan dinlediğim şeklindeydi. Zamanı bu kadar hovardaca harcayan ama gene de başı dertte olan birini her zaman dinlemeye hazır olan biri onların gözünde psikanalistti, hele Viyana'dan gelmişse.

Franz Steiner

Hemen hemen alınsız bir yüzde gözlerin hiç durmadan hareket etmesi ama herhangi bir anlam ifade etmeksizin.

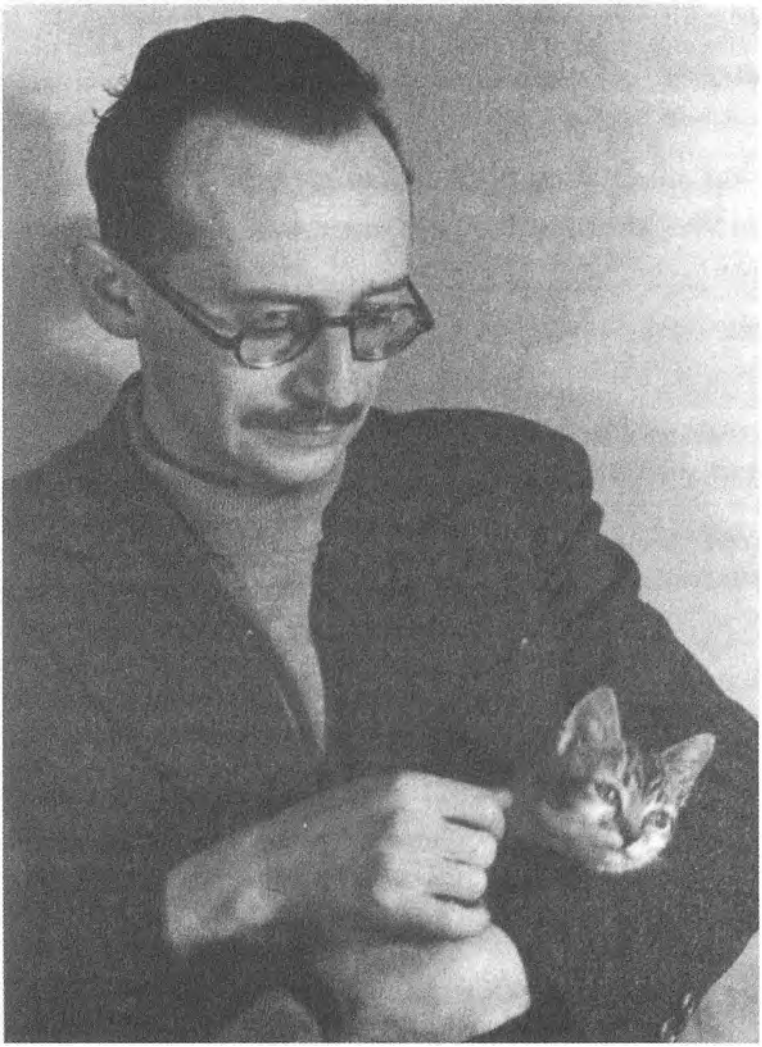
Azıcık bir beden; öylesine küçük ve zayıftı ki, gözden kayboldu kaybolacak haldeydi.

Sonra şu kulağa hafifçe yakınır gibi gelen sesi; aramızda sıkça olduğu gibi, örneğin bambaşka, tamamen bilgiyle ilgili konuşmalar yaparken bile tamamen terk etmediği bu yakınma tonu.

Bu ses tonuna alışana kadar epey bir zaman geçmişti; ondan sonra artık dikkatimi çekmedi; sadece, onu kendisini henüz tanımayan kimseler ile bir araya getirdiğimde tekrar farkına varıyordum bu ses tonunu. Çünkü her konuşması her zaman açık seçik ve özdü; çoğu kimseden fazla söyleyecekleri vardı. Bir başkasının söylediğini hiç kaçırmaz ve cevabını düşünürdü. Düşüncede düzensizlik ona çok ters bir şeydi; zihninde, düşüncelerinde karşısındakini sınayan bir şeyler vardı her zaman; yargılarına güvenebilirdiniz; ama biraz yavaşlatılmış ve aklına nasıl geliyorsa öyle değil de tartılmış, aklın süzgecinden geçmiş etkisi yapan konuşma ritmine alışmak gerekirdi.

En çok sevdiğim durum, onun ya da benim, her birimizin kendi tarzımızla konuşturduğumuz üçüncü kimseleri birlikte dinlememizdi. Bu durumun her zaman ortaya çıktığı bir yer vardı; beni oraya tanıştıran o olduğu için, bu konuda bir şeyler söylemek istiyorum: Student Movement House hakkında.

Franz Steiner – öyle çok şey var ki hakkında söylenecek, nereden başlasam acaba?

Franz Baermann Steiner

Hayatı vücut biçimince belirlenmişti: Yoktu vücut diye bir şeyi; küçücük ve koptu kopacak kadar zayıftı, öyle ki neredeyse cismi gözünüzden kaçabilirdi. Özellikle yüzü çirkindi; basık, yatık bir alın; durmadan irade dışı hareket eden çaresiz gözler. Konuşması, ortalıkta yakınacak, üzülecek bir şey yokken de ağlamaklı. Ondan daha az göze batabilecek bir varoluş düşünülemezdi.

Derken konuşmaya başlardınız onunla, o ağır, görünürde tutkusuz tarzıyla hep söyleyecek bir şeyleri olurdu. Her zaman açık seçik ve somuttu söyledikleri ve her türlü retorikten uzaktı. Sözleri neyi içeriyorlarsa oydular; var olan bir içeriğin tekrarı, alıntısı, seslendirilmesi değillerdi hiçbir zaman. Sesindeki o hafif yakınan tona alışıp bunu dikkate almadan bir kenara bıraktığınızda (hiçbir zaman bu tonu duymamak mümkün değildi, bu yüzden "dikkate almadığınızda" diyorum) hemen ardından, söz konusu konuşmadaki başka bir sabit varlığın (içeriğin) bir soru olduğunu anlardınız; öylesine masum, ölçülü olurdu ki soru, kesin bir cevaba bağlanmayı istemiyormuş sanırdınız. Oysa aslında beklenen cevapların olağanüstü olduğunu anlamak için bu adamın zekâsını biraz bilmek şarttı. Aklı başında, mantıklı birinin ummayacağı ender, tuhaf cevaplardı verilebilecek olanlar.

Cezalandırılmaksızın hakkında soru sorabileceğiniz şeyler yasalardır. Sözleri klişeleştirilmiştir yasaların (formülasyonları içinde sabitleştirilmişlerdir); sonuçta, o yasaları sabitleştiren sözcük ve sözleri (formülasyonları) sormaktan başka yapacak bir şey bulunmamaktadır çoğu kimse için. Gerçekten Franz Steiner'ın yolu da buydu. Gitgide inancının "yasaya" uygun olduğuna kanaat getirmeye başlamıştı.

Hiçbir zaman beni kendi inancını benimsemem için ikna etmeye kalkmadı. Tabiatımı yönlendiren özgür olma zorlamasına el uzatmayı hiçbir zaman göze alamadı. Tarihsel düzlemde belirlenip sabitleştirilmiş bir inanca gittikçe artan ölçüde bağlanıp kendini sınırlamasına rağmen, konuşmalarımızda, özgürmüş, benim kendimi hissettiğim kadar özgürmüş gibi onu ciddiye almama müteşekkir oluyordu.

Dostluğumuzun çok ileriki yıllarında, hiç itiraf etmeye yanaşmamış olsa da belli bir tarzda (inancına rağmen) hep özgürdü ve özgür kalmıştı. Mitlerin arasında özgür ve rahat davranırdı. Mitler hakkında kendisiyle konuşabildiğim, tanıdığım tek kişiydi. Çok sayıda mit hakkında

bilgi sahibiydi ve ben onu, o beni bu konuda şaşırtıp duruyorduk; ama o hiçbir zaman üzerlerine gitmiyordu mitlerin; dokunmuyordu onlara; onları yorumlamıyor, bilimsel ilkelere göre sınıflandırma girişiminde bulunmuyor; rahat bırakıyordu. Hiçbir zaman onun salt aracı haline gelmedi mitler. Onun gözünde de mitler insanlığın elde edebildiği en yüce, en değerli şeylerdi. Günlerce konuşabiliyorduk mitler hakkında, her birimizin ötekine hatırlattığı yeni mitler ortaya çıkıyordu ve her zaman belli bir insan öbeğinin hayatında en önemli yeri tutmuşlar, hep saygı görmüş, belirleyici olmuşlardı. İkimizden hiçbiri, ne o ne ben, bu konuşmalarda kafadan bir şeyler uydurmaya kesinlikle kalkışmadık hiç.

Gelenekler üzerinden kesin biçimiyle aktarılagelmiş, insanların hayatlarını onlara göre düzenledikleri mitlerdi ilgilendiklerimiz, onun ya da benim oyun olsun diye kafadan uydurduğumuz şeyler değil. Aramızdaki karşılıklı güven, her birimizin kendi imkânlarımıza göre zamanın bir kısmını ayırdığı mitlere duyduğumuz saygıya dayanıyordu. Bunun zaten öyle ender görülür bir durum olmadığını düşünebilirsiniz; ama o zaman, neredeyse mitleri bilen, tanıyan herkesin onları herhangi amaçlar doğrultusunda, teorilerini güçlendirmek ya da sınıflandırmak için kullandığını unutuyorsunuz demektir.

Mitlerin masum yücelticileri ve inceleyicileri enderdir. Hatta, edebiyatçılar, şairler arasında bile ancak bir süreliğine böyle masum, samimi olanlarla karşılaştım; genelde uğraştıkları yapıtın desteklenmesinde mitleri kullanıp duruyorlardı.

Yaşamaya değer her şeye olan bağlılık duygusu. Bu konudaki, sessiz ışıldayan bilgisi. Ele geçmez, ulaşılmaz şeylerdi bu değerli amaçlar onun için. *Hayal eder* dururdu onları. Bir ailenin, bir kadının ve çocukların hayalini kurardı. Erken yaşta kaybettiği kız kardeşine âşıktı. Bana sadakatinin ve güveninin en inandırıcı kanıtı, onun fotoğrafını göstermesiydi. İleride inanılmaz bir sabırla peşinden dolaştığı bütün kadınlar bu kız kardeşe benziyordu. Çirkinliğine rağmen elde edebileceği öteki bütün kadınlara karşı küçümseme duygusu taşırdı. Kendisiyle ilgilenilip ona yardım edilmeye kalkıldığında öfkelenirdi; o, yardım için oldukça yalvaran bir yanı olduğunu hiçbir zaman anlamadı. Aile tahayyülünde o ailenin erkeğiydi, onu çocuk olarak görüp korumasına almak isteyen bir kadına öfke duyardı. Öyle aile gibi sıradan

bir birlikteliği hiçbir zaman gerçekleştirmemiş olmasını anlamak için onun (işaret ettiğim) dış görünüşü hakkında biraz bilgi sahibi olmak yeter.

Bir kadın onunla nişanlanmaya kalktığında o öldü. Onu Oxford'da tanıyan ve düşüncelerinin, ruhsal dünyasının etkisi altında kalan İngiliz yazar Iris Murdoch'tu bu kadın. İlk romanının el yazmalarını Steiner'a teslim etmişti. Steiner yıllardır ağır bir kalp hastalığının tehdidi altında yaşıyordu ve hastalık onu artık tamamen teslim almak üzereyken o, bu el yazmalarını okuyordu. Bana yazdığı en son mektup bu roman hakkındaydı: Israrla, hani başka zaman hiç yapmadığı bir şeydi bu, el yazmalarını okumamı rica ediyordu. *Under the Net*'ti (*Ağ*) bu. Iris Murdoch'u asıl keşfeden olarak kabul edilmelidir o.

Murdoch onun kız kardeşine çok benziyordu. Ölüm döşeğinde ondan, karısı olmasını rica etti. Murdoch bunu kabul etti ve kendini onunla nişanlı saydı. Kalbinin durumu hemen hiç umut vermiyordu ona. Ama bu nişandan duyduğu sevincin, onun ölümünün vesilesi olmuş olması da mümkündür. Oldum olası mutsuz olan Steiner, mutlu ayrılmıştı dünyadan.

Steiner, dürüstlüğü, hakikati çok severdi ve hiçbir zaman kimseye yaltaklanmazdı. Vahşi bir yaltakçı olan Veza ona korkunç gelmiş olmalıydı. Güzele olan kutsal saygısı öylesine büyüktü ki bir kadına söylediği hiçbir şey bir yaltaklanma gibi gelmezdi ona; yaptığını hep doğru, sahici bulurdu.

Dün, kırk yıl sonra yeniden okuduğum "Babamın Doğum Gününde Bahçede Dua" beni çok etkiledi. Jorge Manrique'nin etkisi altında yazılmıştı; bir etkilenme hiçbir zaman bu kadar meşru olamamıştır.

Steiner İspanya'yı benimle birlikte ziyaret etmeyi gerçekten de çok istedi; zaten anlayabildiğim kadarıyla benim yerime oradaydı.

İspanya'dan yolladığı mektuplar bana oldum olası yazdığı en güzel şeylerdir.

Halklar hakkındaki konuşmalarımızda -birçoğu ilkel diye adlandırılanlardandı- ben mitlere ağırlık verirdim, o ise aynı zamanda geçmişin edebiyatına da ilgi gösterirdi. Mektuplarında sıkça o sırada uğraştığı klanların şiirlerini yazar; mitlere ise sanırım yer vermezdi, ya da ender yer veriyor olması daha muhtemeldi. İnandırma konusunda bir güç at-

fetmişti bana; bu yeteneğimden ötürü de kıskanıyordu beni; ve bu gücümden yararlanmak istemişti de. Kadınlar konusunda hep ciddi olduğundan -evlenmek ve bir aile kurmak istiyordu, en çok, neredeyse hiç durmadan istediği şeydi bu- onun değerini, o yüksek zekâsını, bilgisini takdir eden ve ne kadar güvenilir olduğunu gerçekten bilen ve söz konusu birine, kendi sahip olmadığı heyecan ve ateşle bunları aktarabilecek bir sözcüyü (beni) kullanmakta da herhangi bir düşüncesizlik görmüyordu.

Sözcüklerden daha fazlasını bilmediğini kabul ederdi, dolayısıyla da iki de bir onların arkalarına gizlenmiş anlamlara uzanmayı denemezdi; psikanaliz onu bağlamıyordu. Sözcüklerden gelen bir imayı, bir cümleyi ona teslim olmadan, serinkanlı, eleştirel bir gözle tartabiliyordu. Sınamak, tartmak tam onun işiydi. Edebiyat yapmak, şiir yazmak onun gözünde sözleri sınamaktı. Hoşuna giden sözcükleri bir yere yazmadan okuduğu hiç olmazdı. Bunu, antropolog olarak dıştan yaklaştıkları dahil birçok dille yapması, şiirlerini yazdığı Almanca sözlerin geçerliliklerini azaltmıyordu. Değer taşıyan bir şeyi, özellikle de bir sözcüğü çarpıtmak, bozmak ya da savurmak imkânsızdı onun için. Ağır ve çekingen konuşurdu, söylediklerini her zaman kulağı duyardı. Onu dinlerken hiçbir zaman bir başlangıca, kaynağa yakın hissetmezdiniz kendinizi; ama bir sonuca ulaşmak üzere olduğunuzu duyumsardınız. Çalışmak onun gözünde nerdeyse kutsal, şenlikli bir sözcüktü. Çalışmak üzere donanırdı; günlerce kendini işine hazırladığı olurdu. İyi çalışılabilecek yerler, mekânlar hayal eder durur, heyecanı elden hiç bırakmadan ve çalışkanlıktan, çalışmanın erdeminden kendine bir pay çıkarmaksızın böyle tasarımsal yerleri çalışma-peyzajları diye tanımlardı.

Sadece her üçüncü ya da dördüncü mektubunu cevaplamamı kötü karşılardı. Düzenli bir yazışma bana zor gelirdi; mektuplar benim için, zorlamamam gereken patlamalardı.

Elbette biliyordu bunu; iyi bir gözlemci olarak gözünden kaçmış olması imkânsızdı, ne var ki sadece mektuplarda yaşaması bir yana her zaman bir şeyler istemesi nedeniyle onun her anki havasına, keyfine göre davranmaktan kaçınıyordum. Şikâyetler, yakınmalar yetmeyince ilişkimizi kesme tehdidinde bulunurdu, ama bir işe yaramadığını gördüğü için de sırf tehdit etmekle yetinirdi.

Oxford'dan Londra'ya geldiğinde, savaş sırasında yıllarca Gower Street'teki Student Movement House'da buluştuk. Her ülkeden, Afrika'dan, Hindistan'dan, ayrıca beyaz sömürgelerden çeşitli, her kökenden öğrencinin bir araya geldiği bir yerdi burası. Avrupa'nın bütün ülkelerinden göçmenler, sığınmacılar, Araplar, Çinliler ve Malezyalılar gelirdi buraya. Önyargısız bir kulüptü burası, kabul edilmenin biricik şartı üniversite ile bağı bulunmaktı. Dolayısıyla çoğu genç insanlardı bunların, ama öğrenimini çoktan arkasında bırakmış kimseler de buraya severek gelirlerdi. Herkesle bir konuşma başlatabilirdiniz; kendinizi tanıtır, oturur, sohbet eder, sonra da canınız isterse ya da bir başkasıyla konuşmaya niyetlendiğinizde kalkardınız. Görüp gördüğüm en serbest, rahat, önyargısız atmosferdi bu. Elbette insanlar konuşmaların ardından hep ne idiyseler o olarak kalırlardı, ama kulüpte geçirdikleri saatler sırasında, öyle pek zorlanmadan önyargılarını bir yana bırakırlardı; insanın bunu yaparken kendini ne kadar iyi hissettiği, unutulmaz bir şeydi.

Benden birkaç yıl evvel İngiltere'ye gelmiş olan Steiner, beni bu kulübe sokmuştu. Bir antropolog olarak bir cennetti burası onun gözünde. Bu yeri konuşmalarımız için seçmiş olması onun bana verip verebileceği en güzel armağandı. Steiner'in yükümlülükleri izin verdiğinde kimileyin üç-dört saatimizi burada, yanımıza yanaşan ya da onun benim ile tanıştırmak istediği çeşitli insanlarla ara vererek sürdürdüğümüz ciddi, yoğun tartışmalarla geçirirdik. Tam da Aşanti atasözleri hakkında konuşurken, konuşmanın göbeğinde bana Aşanti Prensi sayılan Kessi'yi tanıştırışının ne anlama gelebileceğini şöyle bir kafanızda canlandırmanız şart. Bu atasözleri hakkında ondan çok bir şey öğrenebildiğimizi kastetmiyorum; ama bu sözlerin hangi dudaklardan döküldüğünü gözümüzde canlandırabiliyorduk; ayrıca o biraz kibirli, kasıntılı gülen Kessi değil de Altın Sahil'den bir başka öğrenci bizi memnun etmek için bu sözleri anadilinde söylediğinde. Anlaşılan, İngiliz kâşiflerinin harika gezi yazılarına gerçekten de güvenilebilirdi.

Hem o hem ben, birbirimize ne zamandır aradığımız ama henüz tanımadığımız bir kitapla sürpriz yapmaya bayılırdık. Kaybetmek istemediğimiz bir yarışmaya dönmüştü bu. British Museum çevresi kitapçı

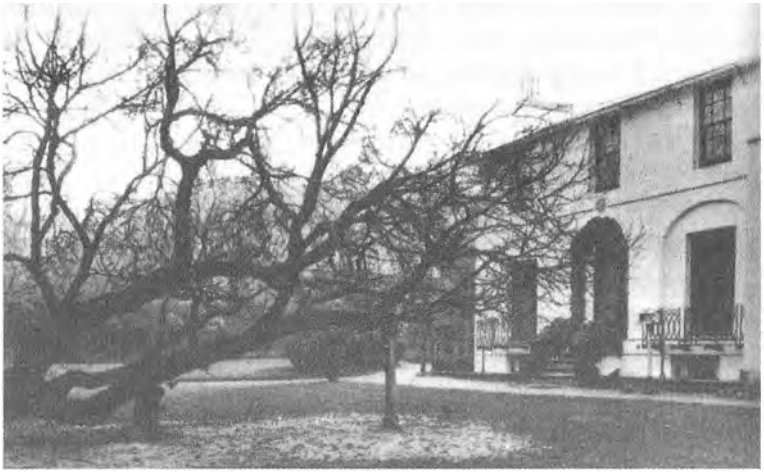
kaynıyordu; oralarda antika kitaplar ararken konuşmalarımızda olduğundan daha az vakit geçirmezdik. Bu araştırma günleri arasında dünya edebiyatının harikalarından, onsuz yaşamak istemeyeceğim, Bleek ve Lloyd'un, *Specimens of Bushman Folklore*'u ona gösterebildiğim bir gün de vardı; kulüpte buluşmamızdan az evvel bulmuştum kitabı, inanmak istemedi buna, kitabı onu uzattım, sözcüğün gerçek anlamıyla, titreyen elleriyle kitabın yapraklarını karıştırmaya başladı ve beni, hani insanın hayatının önemli bir olayında olduğu gibi, tebrik etti. Ama, aramızdan birinin, ikinci bir baskısını bulduğumuz, elimizde de ayrıca bir tane bulunan bir kitabı da birbirimize armağan ettiğimiz eli açık anlar da olmadı değil.

Konuşmalarımız, yanımızda taşıdığımız dünyanın dört bir köşesinden kitapların ve çevremizde toplanan dünyanın dört bir yanından insanların bir araya geldiği heyecanlı öbeklenmelerdi. Hukukçular, geleceğin politikacıları, dilbilimciler, antropologlar, tarihçiler, filozoflar, ender de olsa tıpçılar vardı aralarında. Kimse ötekinin uzmanlık alanını zorlamıyor, ama öteki, kendisine alanı hakkında ayrıntılı sorular sorduğunda da bundan çok memnun oluyordu. Bu kadar hoşgörülü bir başka beraberlik hiç görmedim. Herkes fark ediliyordu orada, en yalnız, en içine kapalı insan bile ilgi uyandırabiliyordu. Başka zaman ötekilerin karşısında ürken, korkan kimsenin, burada o empati dolu merakın arasında yavaş yavaş dili çözülüyordu. Kuşkusuz göze batmak isteyenler de vardı, ne var ki aynen onun gibi davranan başka çok kimse bulunduğundan, çok geçmeden geriye çekiliyor ya da tamamen gözden kayboluyorlardı.

Steiner için, onun burada hiçbir zaman keyfinin kaçmamış olduğu söylenebilir. Bir ailesinin olmamasından o kadar çok acı çeken ve durmadan bundan yakınan biriyken burada kendine hâkim, zeki, akıllı, dikkatli, öteki insanlar karşısında adeta büyülenmiş ya da kendisinden bir şeyler istenilen biri olarak ötekilerden daha mutsuz hissetmediği gibi kendine acıyıp durmuyordu da.

Downshire Hill

Rosslyn Hill'den Hampstead Heath'e doğru inen sıra sıra evlerin sıralandığı ferah bir cadde; gene de tek sayılı numaraların 37'ye kadar uzandığı taraftaki evler iyi korunmuş; başında, başka zamanlardan kalma birkaç bina. Bu evlerin genelde iki, ender olarak ikiden fazla katları var; sade, basit oranlarda düzenlenmişler, gereksiz dekorun bulunmayışı öylesine rahatlatıyordu ki insanı, oralarda oturan kimseyi ziyaret edecek olmasanız da aralarından sallanarak, ağır adımlarla yürürdünüz. "Down", aşağısı sözcüğünün, "hill" tepe sözcüğünün hemen yanı başında yer alışı, -dawnhiil- ses bakımından, fark etmediğiniz, ne var ki anılarınızda o ölçüde güçlü bir yankı yapan çekici bir etki oluşturuyordu; kaldı ki sadece evlerinin çekiciliğiyle göze batmakla kalmayıp, ilginç sakinleri olan bir caddeydi burası. Hampstead'ı yıllardır bilenler için, burada on yıllardan beri oturanlar vardı. Ayrıca taşınanlar ve yerlerine gelenler de vardı. Evlerin önündeki bahçecikler göze çarpmayacak kadar küçüktüler; fakat bu her bir evin arkasında bakımında özen ve sevgi harcanmış uzunlamasına bahçeler olduğu bilinirdi. Epey aşağıda, burada Fanny Brawne'ın evinde bir süre kalmış ve İngiliz dilinin en muhteşem şiirlerinden biri olan *Ode to a Nightingale*'i (Bir Bülbüle Gazel) yazmış olan Şair John Keats'in adıyla anılan, İngilizce konuşan insanlar arasındaki ünü dünya çapında yaygın, küçük bir cadde dallanıp ayrılırdı. Ev sonradan Keats Müzesi olarak düzenlenmişti, ancak iç dekorasyonuna hiç dokunulmamıştı. Savaşta da dünyanın dört bir yanından ziyaretçiler geliyordu buraya, gelenlerin hepsinin de en kötüsünden kimseler olduğu söylenemezdi. Keats tüberkülozdu ve bu evden ayrıldıktan birkaç ay sonra, Roma'da yirmi beş yaşında öldü.

Keats'in evi, Wentworth, Hampstead

Downshire Hill'de artık ondan pek sık söz edilmediği doğrudur. Ama o hep buradaydı, hatta bütün romantik edebiyatı ukalaca, hani neredeyse küstahça reddeden Eliot diktatörlüğü döneminde bile; Blake için kullandığı sözlerden ötürü Eliot'ı hiçbir zaman bağışlamamak gerekir. O değerli, sayılı yıllarında; hasta, gencecik ölümlü bir tanrı gibi sevilen Keats buradaydı.

Gitgide evlerin çoğunu ve sakinlerini tanımıştım; ister bir ressamı, bir heykeltıraşı, bir koleksiyoncuyu, bir yazarı ziyaret yoluyla ister bu evlerden birine yerleşmiş yakın bir dostunuz aracılığıyla olsun. Savaş sırasında benim için en önemli ev 35 nolu, altta, sondan bir evvelki evdi. Öğrencim ve genç arkadaşım Friedl burada otururdu, savaş sırasında ara sıra orada olan, o da bir süreliğine, özellikle de Chilterns'ün tehlike içindeki dönemlerinde kuzeni Margaret'indi ev.

35 numara, modernitenin karargâhıydı. Margaret, o zamanlar henüz yeni etkisi yapan soyut sanatın koleksiyoncusuydu; galerisinde Gabo'dan, Ben Nicholson'dan ve Barbara Hepworth'tan başkası görülmezdi. Margaret bunların üçüyle de arkadaştı, onların hamisi sayılıyordu; üstelik gerçekten de öyleydi; yaşamaya hak kazanması gereken birinin olması gerektiği gibi, kendine güvenen, sarsılmaz biriydi; gerektiği kadar uzun yaşayabilirse topladıklarının değerinin artacağından da emindi, ama koleksiyon yapması böyle bir nedene kesinlikle bağlanamayacak biriydi. En parlak, en kibar erkeklerden biri onun babasıydı; döneminin en tanınmış Mısır bilimcilerinden biri; Berlin'deki Erman'ın öğrencisiydi; herhangi bir kürsüye talip olmaksızın kendini bilimine verebilecek kadar iyi niyetli, on dokuzuncu yüzyıl İngiltere'sinde hâlâ o kadar ender sayılmayacak insanlardan biri. En tanınmış örnek Darwin'dir. Margaret'in babası Alan Gardiner hiçbir yerde profesör değildi, ama o eski dil, her yerde onun *Egyptian Grammar* kitabına göre öğretiliyordu. On yıllar boyunca herhangi bir dildeki en iyi dilbilgisi olarak kabul ediliyordu; kitap bugün bu niteliğini hâlâ koruyor mu, bilmiyorum. Böylesine mutluluk veren, sevdiği bir alışkanlığı sürdürebilme imkânı bulan adamın babası, Afrika'daki kahve (ya da çay mıydı?) plantasyonlarında büyük bir varlık edinmişti, öyle ki Margaret'in sanat hamisi olarak gerçekleşti-

rebildiği o duygulandırıcı faaliyetleri, dedesinin bu maddi gücüne dayanmaktaydı. Annesi Heddi Viyanalıydı, Friedl onun yeğeniydi. Daha Viyana'da bir Fin kanı karışmıştı aileye, Margaret ile annesinin Finli yüzleri vardı. Dante'yi kendi dillerine çeviren eski bir akrabaları, iyice yaşlı bir adam, Finlandiya adalarından birinde yaşamıştı; edebiyat bilgeliğinin atası gibi bir örnek; bir kez Viyana'da onu yüz yüze görebilmiştim.

35 numara, sadece resim ve heykel koleksiyonları bakımından ilginç olmakla kalmazdı. Asıl -en azından benim için- çok daha fazla heyecanlandırıcı yanı, belli sürelerde orada oturmuş olanların ya da ziyarete gelenlerin çeşitliliğiydi. Margaret kısa ya da uzun süreler orada kalan birçok insana evini açardı. Orada karşılaşılan insanlar hakkında bir kitap yazmak işten bile değildir. Kendisi evdeyken dört-altı kişinin katıldığı akşam yemeği davetleri de olurdu; çoğu toplum karşısında konuşmaya alışkın, uzmanlık alanlarını hak etmiş bilge kişilerdi bunlar; bir bilim insanı, (.....), kendisinden çok şey öğrenebildiğiniz, sanatlardan birinin uzmanı. Solun farklı tonlarını temsil etseler de, burada davalarını tanıtıp yandaş arayan, savaşta bile hükümet ile ters düşmüş, gene de düşüncelerini açıklama özgürlüğüne sahip sol görüşlüler de çok sık uğrarlardı buraya. Savaş döneminde İngiltere'de en çok şaşırtan şey buydu beni. Churchill'in ustaca konuşmasının ardından Aneurin Bevan'ın kürsüye fırlayıp ifrit edici hitabet ustalığıyla savaş karşıtı ateşli bir konuşma yaptığında duyduklarıma inanamamıştım. Parlamentoda herkes dokunulmazdı. Orada tek bir kişi çıkıp altı yüze karşıtı aklına geleni, içinden geleni söyleyebilirdi; lafını bitirmesine izin verilirdi hep.

O zamanlar, her renkten liderlerin söz sahibi olduğu bu parlamenter sisteme duyduğum hayranlık ölçülemeyecek kadar artmıştı. Belki bu nedenle, İngiltere, inatla zaferin peşinde koşan Hitler'e karşı tek başına dikildiğinde, öteki sığınmacılar arasında en aklı başında ve sağlam durumlar dahil, anlaşılır nedenlerle hayatlarından endişe ederlerken -çünkü Hitler'in İngiltere'ye yapacağı başarılı bir çıkarma ve ülkenin işgali onlar için kaçınılmaz ölüm anlamına gelecekti- ben savaşın sonunun iyi geleceğine dair sarsılmaz bir inanç taşımaktaydım ve İngiltere'de böyle bir kaderin tehdidi altında hiç hissetmedim ken-

dimi. En iyi ruhsal -ama en berbat maddi koşullarda- alabildiğine hakkını vererek, ayrıntılı ve yavaş fakat kitlelerin çeşitliliğine ve iktidarın aldatmacalarına ilişkin görüşler oluşturma hedefinden hiç vazgeçmeyerek kendimi çalışmalarıma verebiliyordum.

J. D. Bernal

Düzenli olarak orada en sık karşılaştığımız ziyaretçi J.D. Bernal'di; bilimsel kapasitesi, evrensel konulardaki bilgisi ve politik kanaatleri karşısında herkesin şaşırıp kaldığı fizikçi. Ortak kabule göre Nobel Ödülü'ne layık olup herhangi bir rastlantı sonucu bu ödülü alamamış bilim insanlarından biri gözüyle bakılıyordu ona. Her şeyle ilgilenirdi; öyle sadece kendi uzmanlık alanıyla ya da başka doğabilim konularıyla değil; Royal Society'nin, dünyanın en eski ve hâlâ en saygın bilimsel kuruluşlarından birinin üyesiydi. Royal Society'de, İngiltere'de küçük kalmış Komünist Parti'nin sadece iki üyesi vardı; o bunlardan biriydi ve her şeyin yanı sıra Marx'la da enikonu ilgilenmişti. Kanaat ve düşüncelerinde sarsılmaz olan Bernal, Sovyetler Birliği'nin bilim insanları gibi, özgürlükten kesinlikle yoksun değildi ve resmi bir düşüncesini açıklamak zorunda kaldığında ya da açıklamaya hazır olduğunda, her alana yönelik açıklığını ve öğrenme merakını korurdu. Tartışmaya hemen "evet" derdi. Bu evde rastladığı kim olursa olsun sorularına cevap vermeye hazırdı. İngiliz bilim insanlarının belirgin özelliği olan pedagojik bir anlayışlılıkla, en çetrefil konuları sadece açıklamakla kalmaz, sabırla sorulara cevap verir ve salak kimselerin kendisini sabırsızlığa, tahammülsüzlüğe sürüklemelerine ve öfkelendirmelerine meydan bırakmazdı. Beni en çok şaşırtan yanı, kibrin en ufak bir belirtisini taşımamasıydı; çok hoşgörülü İngiliz entelektüellerinde bile öylesine ender görülür bir şeydir ki bu, başlangıçta inanmak istemedim ve her fırsatta sınayıp durdum onu. Bir defasında kitlenin sembolleri, hatta ulusun kitle sembolleri üzerine konuşmuştuk onunla. Deneyime ya da matematiğe dayalı eleştirel görüşlerine bu kadar ters bir şey olamazdı. Sakin sakin dinledi beni, ama sıkıldığına

ilişkin belirti göstermeden. Onun gözünde yok sayılacak bir "hiç-kimse" değildim; Viyana'dan gelmiş, bu nedenle belki psikolojik spekülasyonlar yapmasına göz yumulabilecek; ancak Freud ile ortak hiçbir yanı bulunmayan, hatta sık sık Freud'a karşı çıkan önemsiz, sıradan, herhangi biriydim. Kitaplarını ve teorilerini Bernal'in çok iyi tanıdığı Freud (neredeyse Marx'ın yapıtları kadar) bu sayede İngiltere'de büyük bir itibar kazanmıştı. Nesine karşı çıkıyordum ki Freud teorilerinin! Tek bir psikolojik kitap, roman filan mı kalmıştı hâlâ çevrilmemiş (savaştaydık ve *Körleşme*'nin İngilizce çevirisi ancak 1946'da çıkacaktı); ama işte beni dinliyor, kurnaz, aslında düşüncelerimi imha edici olmayan sorular soruyor, daha iyi kavrayabilmek için başkalarının şu ya da bu görüşlerine dikkatimi çekiyor; ileri sürdüğüm düşüncelerin içinden tek birini olsun kabul etmeksizin onurumu korumama izin veriyordu. Gene de bir buçuk saat kadar süren bu konuşmanın ardından, utanacak bir konuma düşmemiştim, ancak kendime sorduğum bir sürü soruyla baş başa kalmıştım. Muhakkak ki, öncü bir düelloydu benimkisi; çünkü düşüncelerim henüz gelişme aşamasındaydı; fakat her şey açık kalmıştı; düşüncelerimi cesaretlendirmişti. Başkalarına benden neredeyse saygıyla söz etmişti: "N. N.'den daha çılgın," demiş, bir başka "spekülatif düşünen" biri ile karşılaştırmıştı beni; anlayacağınız bambaşka önkoşullardan hareket eden (benimki gibi) bir düşünme tarzı, onun gözünde pekâlâ kabul edilir bir şeydi. Yolundan şaştırılmayan her zihinsel esini merak ediyordu; ve birinin üzerine insafsızca çullanıldığında, bilimin eski tarihinden, Kepler ya da Newton gibi büyük dehaların bugün saçma bulunan en çetrefil, anlaşılmaz teorilerini hatırlatırdı. Böylelikle, hep katı Ortodoks bir tutum takınan, ama ortaya en ufak bir şey koymamış beylerin steril küstahlığına bilerek dokunduruldu.

Daha önce de söylediğim gibi, bu adam, İngiltere Komünist Partisi'nin saygın bir üyesiydi; hiç korkmadan partinin politikasını savunur ve değişimlerini izlerdi. Doğasının sadece bir yanının boyun eğdiğini, büyük bir parçasının özgür kaldığını söylemek zorundaydım.

"Hoşgörü" İngiliz entelektüellerinin bir erdemiydi, bunu anlatmak için gerçekten de sadece "erdem" sözcüğü kullanılabilir; bilinçli öğ-

retilen, yerleştirilen bir şeydi hoşgörü; Antik Yunan ya da Roma filozoflarında olduğu gibi. Kesin, anlaşılır, açık seçik ifade edilmeliydi hoşgörü isteyen şeyler. Öyle "boğuk, belirsiz, mırıltı halinde" her şey bu tarz kimseler için katlanılamaz bir şeydi. Öte yandan, paradoksal bir düşünce yeterince keskin, sert ifade edildiğinde müthiş seviliyordu. Yazılarına yazdığı girişlerle kamusal sorunların bu tartışılma biçimine G.B. Shaw büyük katkıda bulunmuştu. En sevdikleri parçalar, Shaw'un bu "preface"leri olan bilim insanlarına rastlamıştım o zamanlar. Gelgelelim bu hoşgörünün içinde ayıklanamayacak bir kibir mevcuttu; bana göre İngiliz üst sınıfının en belirgin damgası. Kibrin nebzesi bulunmayan Bernal -ayrıca tanıdıklarımın arasındaki biricik kimse- bunu İrlandalı kökenine bağlamaktaydı. Adı İspanyolcaydı; bunun da bir açıklaması vardı onda. Ağır fırtınalarda İspanyol donanması perişan olduğunda gemiler İrlanda sahillerine vurmuşlardı. Birkaç yüz İspanyol hayatını kurtarabilmişti, gemileri karaya sürüklenmiş, bazıları kıyıya yüzmüşlerdi; bunlar İrlanda'da kalmışlar, ancak İspanyol adlarını korumuşlardı. Bu ailelerden birinden, sanırım Cork Kontluğu'ndan Desmond Bernal'di.

Geoffrey Pyke

Bernal'in, o dönemlerde İngiltere'deki en ünlü dâhi saydığı bir adam da Downshire Hill'deki 35 nolu eve gelirdi onun aracılığıyla. Adı Geoffrey Pyke'tı ve her türlü akademik görevden uzak yaşamaktaydı. Varlıklı bir aileden geliyordu, varını yoğunu kaybetmiş, tekrar yeni bir servet edinmişti matematiksel hesaplarını iyi yaptığı spekülasyonlarla; çocukların psikanalitik ilkelere göre eğitilip yetiştirildiği bir okulun kurucusu ve finansörü olmuş; parasını tekrar kaybetmiş; müthiş, yaratıcı spekülasyonlarla bir başka servet edinmiş, onu da kaybetmiş, o günden sonra bir daha da eline geçmemişti böyle paralar. Kafasında yeni buluşlara yönelik yüzlerce fikir vardı; Bernal onun arkadaşıydı ve beriki onu her görüşünde yeni buluşlar önerip dururdu. Lord Mountbatten'ın Fransa'da bir çıkarma için ordu başkomutanlığına getirildiği günlerdi.

Bernal ona Geoffrey Pyke'ı tavsiye etti; hani fırsatını bulduğunda bir işe yarayacağını söyleyerek. Sonu gelmeyen buluşları arasında - her gün aklına yeni bir fikir geliyordu ya- muhakkak ki, bu büyük çıkarma planında yararlı olabilecekler olabilirdi. Mountbatten, Pyke'ı danışman kurmayları arasına aldı. Kendine özgü, başka bir ülkede düşünülmesi bile imkânsız, bürokratik temayüllere tamamen aykırı bir ilişkiydi bu.

Geoffrey Pyke, Downshire Hill 35'in odalarından birinde kalıyordu. Sparta tarzı döşenmişti oda. Bir çadır gibi; bir masa, çok az sandalye, odanın dört duvarına dayalı, üst üste yığılı bilimsel dergiler. Orada oturmuş, okuyor, düşünüyor, buluşlar yapıyordu; hastalıklıydı, ağrıları tutsun tutmasın, uzanmak zorundaydı. Yüzü çoğu zaman gölgeliydi. Uzun boylu ve esmerdi. Kısa kesilmiş bir sakal güzelliğine,

asilliğine zarar vermiyordu; bir Bizans ikonundan çıkmış gibiydi. Ne var ki her türlü din düşüncesine uzak ve yabancı olan bu kafa hep fiziksel ve matematiksel problemlerle tıka basa doluydu; bu yoldaki düşüncelere bir an olsun ara veremiyor gibiydi. Hastalık da bu bakımdan engel oluşturmuyordu; işine gidemeyip yatıp kalmak zorunda olduğunda, söylenenlere bakılacak olursa, her gün konuşup kendisinden fikir almadan kendini iyi hissetmeyen Mountbatten onun ziyaretine geliyordu. Sonuçta Mountbatten'ın bir ayağı hep bu evdeydi, keyifsiz, korumasız. Odasında elbette kimsenin hakkında en ufak bir fikir sahibi olmadığı fantastik ya da çok önemli şeylerin konuşulduğu varsayılıyordu.

Ancak savaştan bir süre sonra fikir ve buluşlarının zenginliğinden haberdar olabildik; bunlardan bazılarının üzerinde düşünülmüş, bazıları bir kenara bırakılmıştı; fakat kabul edilip uygu- lananlar da vardı aralarında. Pyke'ın Churchill'e etki yaptığı söylenen fikirlerinden biri, uçakların inip kalkması için yapay buzdağları kullanmaktı. Ancak sonuçta bu da gerçekleşemedi. Bu olayı tarihsel olarak inceleyemedim hiç.*

Öyle kesin olmayan bir şekilde bu konuda söylenenleri tekrarlamakla yetiniyorum.

İnsanlar bu eve her gelişlerinde bir yıldır burada oturan Geoffrey Pyke'ı kısaca ziyaret ederlerdi. Tane tane, entelektüel bir İngilizce konuşurdu; hicivci, didaktik tarzdaki yazınsal buluşlarıyla insanlara bedava hizmet ederdi adeta. Shaw'un "*preface*"leri onun içinden alıntı yapmaya bayıldığı İncili'ydi. Bu alıntıları kullanma tarzına baktıkça, tüketilemez olduğu izlenimine kapılırdınız. Odasında Shaw'un eserleri dururdu; küçük bir kitaplık halinde ve bu önsözleri ezbere bilmekle birlikte, ara sıra aralarından bir cildi çekip alır ve yüksek sesle birkaç cümle okurdu. Hafızasını düşünecek olduğunuzda lüzumsuzdu bu elbette, ne var ki, hoşuna gidenler hep paradoks şeyler olduğu için, hani

* National Geographic söz konusu projenin gerçekleştirilmesine yönelik uzun bir belgesel yapmıştır.Bu belgeselde, Pyke'ın önerisi üzerine inşa edilen buz pistinin yapımından biraz sonra okyanusa açılırken eridiği ve projeden vazgeçildiği anlatılıyordu. (ç.n.)

kaynağı güvenilir olduğunda daha kolay kabul edilebileceklerini düşünüyor olabilirdi bu önsöz alıntılarının. Sesinde insanın gönlünü okşayan bir yan vardı, "mellifluous" denir İngilizcede, "tatlı dilli" demektir; Shaw'dan alıntı yaptığında insanın ilk dikkatini çeken bu tatlı dildi. Sanki kibar bir tarzda, o günlerde ününün doruk noktasında ve kesinlikle ihtiyacı yokken Shaw'un reklamını yapar gibiydi. Ancak bir süre sonra, onun bu davranışının o sohbetimsi konuşmalarında, buluşlarıyla yapmayı denediği şeye karşılık geldiğini kavradım. Shaw'un paradokslarıyla kendi buluşlarının orijinalliğini haklı çıkarmaya çalışıyordu.

Bilinen, tanınan, aranan hiçbir şey onu bir şey yapmaya zorlamazdı.

Çok yalnızdı. Kişisel ya da aile ziyaretleri hiç yoktu. Evliliğinin mutsuz olduğu söylenirdi. Hiçbir zaman bir sevgili gelmedi eve. Hiç profesör olmamıştı ve öğrencisi yoktu. Bemal gibi, onun kişiliği hakkında hiçbir zaman konuşmayan, ancak zekâsına hayran sayılı arkadaşı vardı. Takdir edilen bilgi deryası Bernal'in onu kendisinden üstün bir yere koyduğu izlenimini edinmiştim. Varlıklı olduğu dönemlerde nasıl soyulup soğana çevrildiği biliniyordu. Eli öylesine açıktı ki, aklının yattığı her girişime elindeki avucundakini vermişti.

Bütün savaş boyunca bu evde kalan Friedl karşısında rahattı Pyke. Neşeli, rahat biriydi Friedl; vermeyi seven, cömert huylu, ama insanlar karşısında da büyülenen biriydi. Aşağıda mutfakta kendisine yiyecek bir şeyler hazırlarken ona da bir şeyler yemek isteyip istemediğini sorup onu konuşmaya çekmeye bayılıyordu. Çoğu zaman "hayır" derdi Pyke; böyle zamanlarda kafasında hep bir şeyler olur, kesinlikle rahatsız edilmek istemezdi anlaşılan. Ancak yemek yemek istemediği ama Friedl ile sohbete daldığı da olurdu. Bu konuşma Shaw'un o esprili, hiciv dolu yapıtlarına ilişkin düşüncelerden ya da onun benzer karakterdeki kendi fikirlerinden, aklına gelen buluşlardan oluşurdu. Friedl dinlerdi; beriki sözünün kesilmesine fırsat vermezdi. Sesi Friedl'ı büyülüyor, aklını başından alıyordu; paradokslarını düşünürdü onun o konuşurken. Arkasında öyle aman aman bir bilgi olmasa da her defasında zekâ ve yaratıcılık hissederdi Friedl. Sonra, belki şöyle

bir on dakika geçmişken, aniden konuşmasını keserdi hep ve Friedl da eşikten geriye çekilirdi. Kadını odaya kadar girmeye hiç davet etmemişti. Hastayken, yatağına çok az yemek getirtirdi. Ancak, Friedl'ın söylediğine göre, hep bir sınır çekerdi araya. Ailesi ile yaşadığı o berbat deneyimden sonra, kadınlara duyduğu güvensizlik aşılmaz haldeydi. Ama o ölçüde de Friedl'ın gülmesinden hoşlanırdı; bir defasında, çok büyük bir güvenmenin belirtisi, demişti. "Bir çocuk gibisiniz. İnsanı rahatsız etseniz de insan size hiçbir zaman kızamaz!"

Resmi danışmanlık görevi sona erdiğinde -savaş kazanılmıştı- gene, oda kirasını ödeyemeyecek kadar yoksul düşmüştü. Hiçbir zaman birinden bir şey istememiş olduğu için büyük gurur duyuyordu kendinden. Önemini bilen biri, şartlardan söz etmeksizin ona bir oda verdiğinde, kabul ederdi. Ne var ki kitaplığını oluşturan bilim dergilerinin o muazzam yığınını yanına almadan herhangi bir yere taşınmazdı. Hiç cilt yoktu bunların arasında, hepsi tek tek dergiler, defterlerdi.

Savaşın bitiminden birkaç yıl sonra izini kaybettim onun. Derken -tamamen unutulmuş bir halde- hastalığından ötürü intihar ettiğini dehşet içinde öğrendim.

Freddie Uhlman

Minicik bir adam; ebeveynlerini Almanya'da bırakmıştı. Öldüler. Eskiden Stuttgart'ta avukattı, "solcuları" savunurdu, çok erken yaşlarda politik bir ün yapmıştı. Tehlikede olduğu için hemen Paris'e gitti, naif ressam olmaya karar verdi ve "tesadüfen", kendi deyişiyle, nedenini nasılını anlamadan Diana'ya vuruluverdi; İspanya İç Savaşı boyunca parlamentoda Franco'nun tarafını tutan Sir Henry Page-Croft'un kızı Diana, Dünya Savaşı'nın sonuna doğru Paris'te sığınmacılara yardım etmek için çırpınıp duruyordu. Uhlman sığınmacı, ressam olarak gencecik Diana'ya talip olmuş, babasının çileden çıkmasına rağmen, kız evlenme teklifini kabul etmişti. Müstakbel damat babanın bürosuna davet edilmiş ve ayaküstü sorguya çekilmişti. Gözünü korkutması istenilen, ama onu rahatsız etmeyen bir soy kütüğü listesi konmuştu önüne. "Do you still want to marry my daughter?" (Hâlâ kızımla evlenmek istiyor musun?) diye sordu adam. Fred Uhlman, küçücük ama ayakta dimdik, olanca büyüklüğüyle: "Yes, Sir!" deyince kendini kapının önünde buluvermişti. Freddie bu sahneyi sıkça tekrarlardı. Diana ailesinin inatçılığına sahipti; her türlü gelirinin kesilmesi ve ileride mirastan mahrum edilme tehlikesine rağmen kararından dönmedi. Ressamının yanında olmak ve kendini kabul ettirmesini desteklemek istiyordu. Downshire Hill'deki, önceki yüzyılda Dante Gabriel Rossetti'nin kardeşi William'ın yaşadığı, güzel, eski Rosetti-evine taşındılar. En üst katta Almanya'dan kaçmış sığınmacılar oturuyordu, en tanınmışları bütün savaş boyunca orada yaşayan John Heartfield'tı.

Freddie çok gayretli bir ressamdı. Kendi resimlerinin yanı sıra gittikçe daha iyi Afrika tahta yontularını görebildiğiniz, zevkle döşenmiş atölyesine insanları davet edebiliyordu. Bahçesindeki yaz partilerinde buluşmayı severdi insanlar; burada Hampstead'ın entelektüel eliti ile kimi sığınmacılar buluşurdu. Uzun konuşmalar yapılır; herkes partnerini bulmaya çalışırdı. İnsanın var olduğu her alanda müthiş bir sezgiye ve duyarlılığa sahip olan Freddie, tanıştırmalar konusunda elinden geleni yapardı sıkça. İnatla uğraşıp, kendisine aileye zorla girmiş miras avcısı gözüyle bakan kayınpederine karşı kanaatlerin oluşmasını sağlamıştı. Dolayısıyla resimleriyle ilgilenen kimseler de bulabilmişti. Paris'le bağlar savaş sırasında aksayıp duruyordu; daha önce insanlar sadece Paris'e yöneliyorlardı; artık öyle taze, naif resimler -Vivin, Bombois- yollanmıyordu. Freddie, Londra'da, onların yerini alabilmek için canını dişine takmıştı.

Daha savaştan önce Londra'da, Alman sığınmacılar için bir kültür cemiyeti kurulmuştu. Yazarlar, ressamlar, bilginler bu cemiyetin üyeleriydiler. Konuşmalar yapılıyor, sergiler düzenleniyor, modern Alman kültürü ile ilgilenen İngiliz edebiyatçılar (Stephen Spender gibi) okumalar yapmaya davet ediliyorlardı. Bu kültür cemiyetinin canı, ruhu, sekreteri ya da belki başkanı (unutmuşum artık) olan Fred Uhlman yılmadan, yorulmadan çalışıyordu burada. Kamusal olaylara hep katılan Oskar Kokoschka Londra'daydı; bir tür onursal başkan sayılabilirdi, belki de gerçekten de öyleydi, Freddie Uhlman, onun adını kocaman bir afiş gibi kullanılıyordu.

Kokoschka için sıkıntılı bir dönemdi bu. Onu Londra'da kimse tanımıyordu. Alman ekspresyonizminin esamesi okunmuyordu; gözler sadece Fransa'ya çevrilmişti ve Kokoschka'nın o büyük önceki döneminin hiçbir önemi yoktu. Onun resim anlayışı o Viyana'daki başlangıç dönemlerinden sonra, önce Dresden'de, ardından da gezilerde alabildiğine değişmişti. Portreleri kimilerince empresyonizme bir dönüş olarak algılanıyordu. 1937'de Viyana'da ellinci doğum günü adına düzenlenen sergide, Liebermann tarzını hatırlatan birçok portresi vardı. Kim ne derse desin, büyük bir ressamdı, o dönemde Londra'da yaşayan -sadece sığınmacılar arasında değil- en önemli ressamdı. Karısı, ihtişamlı, dimdik Olda ile birlikte beş parasız Londra'da bulmuştu

kendini ve portre siparişleri almayı umuyordu. İlgilenenlerin sayısı şaşılıcak kadar azdı. Resmi İngiltere hâlâ büyük günlerini, Constable'ın ve Turner'in manzara resimlerini çoktan arkasında bırakmış Royal Academy'nin geleneksel resmine enikonu bağlıydı. Moderni, Fran- sa'dan getirip İngiltere'de "yetiştirmek" mümkün olduğu ölçüde, gerçi kültürel düzeyi çok yüksek ancak edebiyatın resimden çok daha fazla etkili olduğu ve resmin, Fransa'dan kopartılmış olmaktan çok acı duyduğu dar bir çerçevede gerçekleşiyordu bu yeşertme. Kokoschka gibi ressamlar için hemen hiçbir kamusal ilgi söz konusu değildi ve ona verilen portre siparişlerinin sayısını bir elin beş parmağıyla sayabilirdiniz. Büyük itibarı olan adı, sadece sığınmacılar için bir anlam taşıyordu; oysa Freddie Uhlman becerikliliğiyle ve o en eski İngilizlere özgü tarzıyla, epey bir resim satabiliyordu. Kokoschka, adının sadece kullanıldığını anlayana ve kendi tarzının üstüne basa basa farkını belirtene kadar epey bir zaman geçti.

Sözü ona getirmişken orada kalmak elbette çok daha doğru olurdu. Ancak şu insanın nabzına göre şerbet veren, eğlendirici, hedefinden şaşmayan Freddie'yi ortaya çıktıktan bu kadar kısa bir süre sonra bir kenara bırakmaya içim elvermiyor. Anlatmakla bitmeyecek bir konudur o. Soyluluk hırsı -ömür boyu kafasında, soylu olan her şeyin peşine düşmüştü-, ama bunu pratikte de işe yarar hale getirmek gerekiyordu; sonunda az çok başardı da bunu. Stuttgart yıllarından kalma daha sonra (Avusturya'da yaşanan 1934) Temmuz darbesinde hayatını kaybeden bir okul arkadaşına ilişkin bir öyküsü Arthur Koestler'in bir önsözüyle ABD'de yayınlanmış ve Freddie'nin ölümünden sonra (1987) filme alınmıştı. Ömrünün elli yılını alan resimlerini soran yok artık, ama yüreğinin derinliklerinden, soyluluğa duyduğu hayranlıktan gelen o küçük öykü ("Yeniden Bulunan Arkadaş") her yerde bilinmektedir. Böylece bütün o İngiltere'deki göçmenlik yılları, çocuğu olmayan kuzeninin ardından lordluğun kendisine geçtiği bacanağı Michael'ın Croft Şatosu, sayısız fotoğrafını yanında taşıyıp durduğu ve tesadüfen yanında olanlara, hatta tanımadığı kimselere bile gururla gösterdiği, ancak ayağını çok ender atmaya izin verilen malikâne; çünkü İngilizcesinin belirgin Schwaben aksanı savaş sonrasında verilen resepsiyonlarda bacanağını gittikçe daha çok rahatsız

etmekteydi. Dolayısıyla o cabbar, hiç azalmayan canlılığı ve faal hali, hepsi boşunaydı ve uğruna feryat edip durduğu, yanıp tutuştuğu şöhreti, soylu olarak hayranlık duyduğu, Nazi döneminde ise arkadaşlığını kopardığı bir sınıf arkadaşıyla gençlik yıllarına kadar geriye giden dostluğu sayesinde elde etmişti.

Bu sınıf arkadaşı, Avusturya'daki NS-darbecilerine katılmış ve bunu hayatıyla ödemişti.

Freddie Uhlman'dan dinlediğim sayısız öykünün ardından -kiminle buluşsa hemen bir öykü anlatmaya başlardı- her biri kendini esprili, ilginç bir anlatıcı olarak gösterme amacındaki çaresiz, umutsuz, çoğu zorlama girişimler; sonunda insanın damağında lezzetsiz bir tat bırakıyorlardı; çünkü ne olmuşsa olmuştu ama her şeyde onun nefret ve kini hissediliyordu sonuçta; dinleyenlere karşı kin ve nefret, ama herhangi bir bakımdan, en önemsiz bir konuda bile olsa, bir şekilde kendisinden daha iyi yaşamış, iyisini başarmış olanlara karşı kin, nefret ve kıskançlık.

Ce poids! Ce poids!*

Savaşın bitişinden sonra açılan Hampstead'deki *Coffee Cup*'a gitmiştim. Freddie oradaydı ve beni masasına davet etti. Beni, yüzü, araştırma gezilerine bolca çıkmış biri gibi sertleşmiş, yıpranmış bir adamla tanıştırdı. Afrika sanatı konusunda özel bir uzman sayılan bir sanat eserleri taciriydi. Afrika'nın bu konuda verimli batı bölgelerini karış karış gezip birçok iyi parça getirmişti Paris'e. Freddie koleksiyonu için birkaç parça almıştı ondan; adamın çalışkanlığına ve becerisine hayrandı ve onun üzerinden beni etkilemeye çalışıyordu. Sırf benim için ona sorular soruyordu diyebilirim ve onun renkli, canlı anlatmasını sağlıyordu. Geniş, ağır omuzları olan güçlü bir adamdı, engin deneyimli, kulağı kesik ve bütün o serüvenlerinden ve yaşadıklarından sonra gene de sadece içi kof, şişinip duran biriydi. Övünmeden uzak bir ses tonuyla Fransızca konuşuyordu. Öyküler öyküleri, tehlikeler tehlikeleri kovalıyordu; sıra ticarete geldiğinde hayatın iyi yanları üzerinde fazla konuşmak istemiyormuş gibi temkinli, ketum davranıyor; satın aldığı kaynakların ise artık pek öyle verimli olmadıklarını, çok fazla "satın alındığı" için elinde az bir şeyler kaldığını ima ediyordu. Derken söz Paris ressamlarına geldi. Elbette Picasso'ya; onu tanıyor ve takdir ediyordu ama derdi onun resimlerinin özellikleri, ona duyduğu hayranlık filan değildi. Picasso'dan söz ederken öyle Herkül gibi bir şey vardı kafasında ve ikide bir ellerini yumruk yaparak sanki önündeki bir ağırlığı omuzlarının üzerinde tutmaya çalışıyormuş gibi kollarını iyice kasarak kaldırıyor: "Ce poids! Ce poids!" diye, zor kal-

* Ah bu yük, ah bu yük! (fr. çn.)

dırdığı bir yükten, ağırlıktan dem vuruyor, hayıflanıp duruyordu. Suratı bu yükü taşımanın zorluğu altında şekilden şekle giriyordu; o kadar sık söyledi ki bunu, kendi kendime, Picasso'nun öyle beraberinde sürüklediği ağır şeyin ne olabileceğini kendime sorup durdum. Derken çözüm geldi: "Milyonlar" Milyonlar! Milyonlar!" Aynen "Ce poids!" gibi sıkça tekrarlayıp durdu bunu da; ben de az evvelkinden daha fazla bilgi sahibi değildim hâlâ olup biten hakkında. Derken baklayı ağzından iyice çıkardı. Picasso, satmaya yanaşmadığı çok sayıda resmi kendinde tutmuştu. Değerleri arttıkça artmıştı resimlerin; dolayısıyla omuzlarında muazzam bir servet taşıyordu ve bunu taşıyacak gücü de ortaya koyuyordu; çünkü değerlerinin artıkça artacağını biliyordu; dolayısıyla ağırlığın da. Adını gizli tuttuğum bu tüccarı, ağır bir yükü kaldırıyormuş gibi omuzlarına doğru kollarını kasarak kaldırışıyla, suratındaki ter damlacıklarıyla hatırlayabiliyorum ancak.

Bir başka defasında, Freddie savaş sırasındaki olaylara getirdi sözü. Birçok Alman ve Avusturyalı sığınmacı gibi hemen savaşın patlak vermesiyle birlikte enterne edilip altı ya da yedi ay boyunca Isle of Man'de bir kampta yaşamıştı. Orada tanıştığı önemli kimselerden sıkça söz ederdi. Orada kimlerin bir araya geldiğini öğrendikçe şaşırıyordu insan. Bir isim vardı ki ondan hiç söz etmemişti ve savaştan yıllar sonra Kurt Schwitters ünlenince ve resimlerinin fiyatı artmaya başlayınca onun adını da ağzından çıkarıverdi. Schwitters'ın gösterdiği gelişme karşısında ne diyeceğini bilmez haldeydi ve ifrit oluyordu bu gelişmeye; ona bakacak olursak, bu Schwitters denen adam huysuz, iflah olmaz biriymiş; hep sessizce dışta durur, oradakilerin arasına hiç karışmazmış, boyuna bir köşeye çekilir orada bir şeyler karalarmış; konuşmaktan hoşlanmaz, göze batmaktan çekinirmiş; böyle farklı bir davranışla bir kenara çekilmese onun farkına bile varmazlarmış. Hani ötekilere rahatsızlık verdiği filan yokmuş; ama nezaketin cisimleşmesiymiş; var mı yok mu belli olmayan bir adam işte ve şimdi bu üst üste gelen ödüller. Schwitters adı geçtiğinde kendini suçladığı fark ediliyordu: Niçin sonradan hiçbir resim satın almamıştı ondan! Belki birkaç armağan bile vermek istemiş olabilirdi Schwitters ona, ama belki de o buna dikkat bile etmemişti; ancak pek emin değilim böyle bir şeyin yaşanıp yaşanmadığına.

Henry Moore ve Roland Penrose
Yıldırım Harekâtı Altında Parti
Britanya Muharebesi
Hampstead Heath

Downshire Hill'den biraz yukarıda, karşı taraftaki bir evde savaştan önce bir süre Henry Moore yaşamıştı. Öndeki bahçede bu aydın insanları oturduğu, sanata açık caddedeki insanları bile ayağa kaldıran, onun yaptığı bir ("Anne Oğul") heykeli duruyordu. Oradan taşınmıştı ve evde -daha savaşın başından itibaren- zenginliğiyle ve hamiliğiyle tanınmış Roland Penrose oturuyordu. Paris'te çok bulunmuş, sürrealistlerin arasında yaşamıştı; onlar gibi kendi tarzıyla resimler yaptığı da söylenirdi; ama bu yönüyle önemli biri sayılmazdı. Sürrealistlerin resimlerini ilk satın alanlardandı ve bunları evinde görmek mümkündü. İleride hakkında bir de kitap yazdığı Picasso'yu iyi tanıyordu. Picasso'nun eski kız arkadaşlarından biriyle yaşıyordu; Amerikalı bir fotoğrafçı ve model, olağanüstü sarışın, özellikle şehvet düşkünü izlenimi bırakan, davetkâr bir yüz; Lee Miller; belki hiç de öyle biri değildi, ama öyle görünebilmek için her şeyi yapıyordu.

Bu evde, Alman uçaklarının yıldırım harekâtı altında bir parti yaşadım. Britanya Muharebesi'nden sonraydı. 1940 yılının o Eylül günlerinde, o zamanlar kaldığımız Hampstead Heath' ten bakıldığında, Alman ve İngiliz pilotları arasındaki çatışmaları gökte izlerdiniz. Güpegündüz, apaydınlık günün ortasında göğe bakar, bir spor gösterisindeki gibi pilotların izlerini sürebilirdiniz. Öylesine heyecan vericiydi ki bu, sadece çatışmanın o anını düşünürdünüz. Belki İngilizlerin o kadar iyi dövüşmesiyle iftihar ediyorduk; çünkü öncesinde

ne kadar olsa Dünkirchen (Dunkirk) yenilgisi vardı. Burada ise, havada, Almanların İngilizlerden daha sık vurulduğu izlenimi ediniyorduk. Bu çatışmanın sonuçları hakkında çok az fikrimiz vardı; ne kadar önemli sonuçlara yol açacağını o zamandan bilmek imkânsızdı. Bu yıldırım harekâtının olumsuz sonuçlarının ardından Hitler'in İngiltere'ye çıkarma yapma planından vazgeçeceği bilinseydi, bambaşka duygu ve heyecanla izlenirdi havadaki kapışmalar. Hampstead'in göbeğindeki Vale of Health'da oturan bir kadın arkadaşımıza ziyarete gitmiştik; en üst katın pencerelerinden çatışma inanılmaz bir netlikle izlenebiliyordu. Güzelim bir sonbahar günüydü; gökyüzü pırıl pırıl ve insanın içine ferahlık veren bir mavilikteydi; ve bu fonun üzerinde pilotların zikzak çizgileri beyaz bulutçuklar halinde uzayıp gidiyordu. Gördüğümü tasvir etmeyi denemeyeceğim; ama o an bana hâkim olan duyguyu yeniden yaşamaya çalışacağım. Çok gerilmiş, heyecanlanmıştım; dedim ya bir spor müsabakasındaki gibiydi; ne var ki sanki ölüm kalım meselesi değilmiş gibi, her şeyin çok masum, zararsız olduğu duygusuna kapılmıştım. Bu duygumun içinde uçaklar ile insanlar tekleşmişlerdi. O kadar farklı bir görünümü olmasa, insan, mitolojik at-insanın gökteki modern versiyonlarını izlediğini sanabilirdi. Çizgiler en önemli şeyler gibi görünüyordu (....) görüş alanından kaybolup tekrar geri geliyorlardı; çıplak gözle aslında mümkün olmasa da, insan onları fark edebildiğini sanıyordu ve bir uçağın vurulduğunu anladığınızda, onun kaderini düşünmüyordunuz, çünkü yukarıda bembeyaz ışıldayan çizgiler ve çılgın hızlar devam ediyordu. Bu saatler boyunca heyecan ile duygusuzluğun birleşmesi hatıralarımdaki en anlaşılmaz yandır.

Hampstead Church Row
Mezarlık

Church Row, Georgian döneminden, 18. yüzyıldan kalma evlerin bulunduğu bir caddeydi. Birkaç istisna dışında bu kısa caddedeki evler sağlam kalmıştı. 1745'te yenilenen Hampstead'ın papazlar kilisesine giderdi bu yol. Kilisenin çevresindeki mezarlık daha da eskilere dayanmaktaydı, 17. yüzyıldan kalma birkaç mezar taşı vardı içinde. Hiçbiri öyle büyük olmayan bu eski mezarlıklar, İngiliz manzarasının en çekici yanları arasındadırlar. Sanayileşmenin her şeyi yıkıp yok etmediği, örneğin (güneydoğu İngiltere'deki) Chilterns tepeleri gibi yerlerde bulabilir- siniz onları: Hampstead, Londra'nın kuzeyine düşen bir tepenin üzerinde, sevilen bir ayazmaya sahip bir mesire yeriydi. 18. yüzyılda oradan getirilen Hampstead suyunu içmek modaydı. Hampstead'ta buluşan ünlü İngiliz yazarların ve ressamların sayısı az değildi. Ressamlar Hampstead Heath'in manzarası için gelirlerdi; İngiliz ressamlarının en büyüklerinden biri, John Constable, Hampstead mezarlığında yatmaktadır. Dünyanın dört bir yanından gelen insanlar mezar taşını ararlar onun, kimileri bu kilise bahçesine sırf onun için adımlarını atarlar. Ben de ondan saygımı esirgemedim, ne var ki Hampstead'de yaşadığım yıllar boyunca bu mezarlığa sırf onu ziyaret için gitmedim. Önce eski çağlardan gelme "yew tree" adını taşıyan porsuk ağaçlarının önünden geçer (bu ağaçların son derece sert tahtasından ünlü İngiliz okçularının yayları yapılmaktaydı) hâlâ ayakta duran, sarmaşıklarla sarılı mezar taşları arasında kaybolurdunuz. Sert granittendi bu taşlar ve zamana gayet iyi direnmişlerdi: Üzerlerindeki kitabeler, yazılar hâlâ okunabiliyordu. Yeni mezarlıklardan bildiğimiz

o tekdüze, katı sıra düzeni içindeki taşlar gibi dizilmemişlerdi. Konumları itibariyle bile kişisel bir yanları vardı taşların. Bazıları, oldum olası biraz yatıktılar; bazılarını bu pozisyona getiren neden, herhalde altlarındaki toprağın kaymış olmasıydı. Bu tepedeki humuslu toprağın hafif renk farklılıkları tekdüzeliği bozuyordu. Her bir taş, döneminin bir özelliğine sahip çıkmıştı; tarihiyle, konumuyla, hafif eğri toprak yollara göre yerleriyle. Öyle keskin virajlar yoktu orada, geometrik görünen hiçbir şey; ama belki de bunlara özgü araştırılamamış, keşfedilememiş bir mezar-geometrisi söz konusuydu, bugünkü bir insanın araştırmasına imkân vermeyen bir geometri. Ancak bir şey vardı ki savunmasız her bakışa teslim olmuştu: Taşların üzerindeki rakamlar. Bazıları, pek çoğu değilse de, silinmişti; ama taşlar değişmemişti; mezarlığın bir bakıma omurgasıydı onlar; mezarlıkların ne anlama geldiğini onlardan öğrendim; hani bir ara fazlasıyla kesin ve genelleyerek söz etmiş olsam da onlardan, şimdi, geç de olsa, kendi hayat kapım kapanmadan önce bu konuda bir düzeltme yapmak isterim. Elbette, bu taşların dikildiği günden bu yana geçen yılların sayısına bakıp mezarın sahibinden, aradan geçmiş yıllar kadar üstün olduğunuz duygusuna kapılabiliyordunuz; çünkü taş karşılaştırma yapmaya imkân verip kendisine bakanın altındakinden onca yıl daha yaşlı olduğu izlenimi verebiliyordu insana; ama öyle katı, ölmüş olana karşı insafsız bir duygu değildi bu edindiğiniz; hani bir duyguyduysa bu, barışçıl, dostça; mezarın sakini ile paylaştığınız bir duyguydu. Çünkü mezarın başında durmuş aradan geçmiş zamanı düşünmeniz, ona da iyi geliyor olmalıydı. Adını okuyor, hatta belki yüksek sesle söylüyor, hakkında kızmanıza neden olacak hiçbir şey bilmiyordunuz ve hani size müteşekkir olduğu duygusu hissetmeseniz de, onu incelediğiniz süre boyunca geçen zamana, onu da basit, doğal bir yoldan katıyordunuz. Kavranamaz gelebilir bu insana, ne var ki bu taşlardan bazılarının başına geçip onları, seni tanıyorlarmış gibi incelerkenki sıcak duyguyu açıklar belki. Muhakkak inanılmaz geliyor kulağa, ama kimileyin, mezar taşının üzerindeki yazının sahibini merak ettiğimi hissederdim. Niye geliyordu ki insan tekrar buraya; niçin sıkça uğruyor, sıkça ama her seferinde durmuyordu taşların karşısında? İsimler ve sayılar zih-

nine kazılıyordu insanın; kaç ölü adının kafanızda kalmasını sağlayabilir, bunu nereden bilebiliriz ki? Bu isimlerin çoğu hâlâ kafamda, böyle isimleri ve sayıları burada sayıp dökmek saçma olurdu, gelgelelim birçoğunu unuttuğum ve hâlâ da unutmakta olduğum halde bunlar kafamda aynen taşları gibi duruyor.

Hampstead benim için orada tanıdığım insanlardan, dönemlerinde sanatçı kimliğiyle ünlenmiş ve bugün her yerde olanlardan ve de adlarını bu taşlardan tanıdıklarımdan oluşmaktadır.

Oraya, mezarlığa gidişlerim, kimsenin sizin yerinize ödeyemeyeceği bir borcu ödemek demekti. Kendimi borcun baskısı altında ezilmekten kurtulmuş, gündelik hayatta olduğundan daha dürüst hissederdim. Ancak sonraları, çok ender de olsa, yanıma hoşlandığım ve vazgeçmem imkânsız olan bir şeye ilişkin bir duyguyu paylaşmak istediğim başkalarını da aldım. Yalnız gittiğimde içim-de keder, üzüntü olmazdı; o değişmez gerçekliğiyle şu soruydu kafamdaki: Hiçbir çözümü olmayan şeyi nasıl kabul ettiler ve biz kendimiz onu nasıl kabul ediyoruz? Bizi bu soru karşısında ayakta tutan, koruyan şey üzeri yazılı taşlar mıydı? Ve taşları, onları, insanları hayatta, burada olmadıkları için seviyorsak, bu da açıklanamaz bir duygu mu yoksa? Bu kadarcık söyleyip bırakacağım, çünkü cevabı bulamadığım için "soru"nun gücünü korumak istiyorum.

Penrose'un Evinde Parti
İtfaiyeciler

Roland Penrose'dan söz ettim ve kız arkadaşı Lee Miller'dan. Tamamen Paris'e göre ayarlamışlardı kendilerini ve sanatta moda olanı temsil ediyorlardı. Belki de püriten kökeniyle bağlantılı bir yoksunluk, azlık vardı onda. Eski bir Quaker tarikatı ailesinden geldiği söylenirdi. Savaşta da kendilerine saygı duyduğum bu insanların çoğu (tarikatın ilkelerine) inatçı bir teslimiyet, bağlılık gösterirlerdi; ne var ki Penrose'da bu teslimiyetin nesnesi değişmişti ve Picasso'nun, o teslim olduğu şöhretinin içinde, bu şöhretin ışık saçan gücünden nasibini almamış insanlar kaybolup giderlerdi. Resimlerini satın alarak hizmet ediyordu ona Penrose. Daha o zamanlar bile öyle ender bir sanat değildi Picasso'nunki, ama Penrose, resimlerini satın aldığı sürrealistlere de hizmet ediyordu ve Londra'nın Paris ile bağlantısının tamamen kesildiği dönemlerde, sürrealistlerin İngiltere merkezi gibi bir şey oldu Penrose. Savaş ile ilişkisinin gerçekte ne türden olduğunu bilemiyorum, yaşam tarzının yansıttığı kadarıyla pek de dert edinmişe benzemiyordu.

Londra üzerindeki o yıldırım harekâtı başladığında, Dünkirchen'den birkaç ay sonra, İngiliz tarihinin en tehlikeli dönemecinde, onun evinde, hani bundan beş yüz yıl sonra bile hayatta olacak olsam gözlerimin önünden gitmeyecek bir parti yaşadım. Evi Downshire Hill'dekilerin hepsinden daha yüksekti. Üç katlı, ötekilerin çoğu ise iki. Ama ötekiler gibi dar, uzundu. Her katta ancak bir ya da iki oda vardı. İçip dans eden insanlarla tıklım tıklımdı odalar. Burada âdet olduğu üzere ellerinde bardaklarla dolanıp duruyordu herkes; ne var ki

alışıldık dışı yüz ifadeleriyle. Aralarında üniformalı kimi genç subaylar vardı; neşeli, canlı, neredeyse yaşam sevinci dolu. Müziğin gürültüsü altında kaybolup gitmeseler rahat duyulabilecek kadar yüksek sesle konuşulan cümlelerin bile birbirine karıştığı bir durum. Dans edenlerin, özellikle de kadınların kendilerini biraz dağıtmış bir halleri vardı; hem kendilerinin hem de partnerlerinin hareketlerinin zevkini çıkartıyorlardı. Atmosfer yoğun, boğucu ve sıcaktı ve bomba patlamalarının sesleri kimsenin umurunda değildi; korkusuz üstelik çok canlı, hayat dolu bir topluluk. En üst kattan başlamış, gözlerime inanamamış ve alta, ikinciye inmiş burada gördüklerime daha da şaşırmıştım. Her oda öncekinden daha hararetli görünüyordu. Alttaki odalarda biraz daha birbirlerinden ayrı duruyordu insanlar, çiftler oturmuş, birbirlerine sarılmış, memnun, mesut öpüşüyorlardı; müzik üsten alta kadar uzanıp havayı iyice ısıtıyordu; ama bütünde hiçbir şey öyle tahrik edici, şehvetli bir etki oluşturmuyordu; *basement*'ta, zemin kat denen yerde ise en hayret verici şey yaşanıyordu. Dış kapı ağzına kadar açılıyor, itfaiyeci başlıkları taşıyan adamlar içi kum dolu kovaları kapıyor, tere batmış halde olabilecek en büyük hızla onları dışarıya taşıyorlardı. Önlerindeki odada olup biten hiçbir şeye dikkatlerini vermeksizin, yakın bir yerde yanan evleri koruma telaşı içinde, kör gibi kum dolu kovalara saldırıyorlardı. Epey bir kova olmalıydı bu zemin katta. Çiftler, -bu altta sayıları o kadar çok değildi- birbirlerine sarılmış, istiflerini hiç bozmadan davranışlarını sürdürüyorlardı; hiçbir ayağa fırlamadı; tek bir kişi bile sarıldığı öteki insandan ayrılmadı, sanki bu soluk soluğa, iniltiler dolu, tere batmış koşuşturmalar onları ilgilendiren bir şey değilmiş gibi; birbirinin yolundan çekilen iki farklı hayvan türü; görünen buydu, ama aldatıcıydı işte, çünkü o geceki itfaiye aynı caddenin gönüllülerinden oluşmuştu; aralarında, böyle fiziksel çabalar içinde hiç görmediğim tek tük şairler bile vardı.

O sıralardaki hava saldırılarının daha sonrakilere hiç benzemediğini söylemek gerek (hemen bütünüyle imha edilen Alman kentlerine yapılan saldırılara örneğin); korkutuculuğu, böyle bir şeyi henüz tanımıyor olmaktan ileri gelen bir şeydi bu.

Evi, herhalde bir saat kadar sonra terk ettim; ne korkuyordum ne de öfkelenmiştim; soluk soluğa girip çıkan itfaiyecilerin karşısında is-

tiflerini bozmayan çiftleri düşündükçe şaşkınlıktan kurtulamıyordum; fakat gönüllülerin en ufak bir hayret göstermemeleri -hızla dalıp tekrar çıkıyorlar, birbirlerine çarpmamaya çalışıyorlardı- birbirlerini engellememeleri, birbirinden koparmamaya dikkat ettikleri sarmaş dolaş çiftleri engellememek kadar önemliydi onlar için. Her iki durumda da kararlılık söz konusuydu; İngilizlerin hiçbir şeyin ve kimsenin kendilerini yanıltıp farklı davranmalarına yol açmasına imkân tanımayan bu kendilerine hâkim olma haline hayret edip kalmıştım, içeride duyduğum utançtan mahcup olmuş ve her zaman hayran olup korktuğum, İngilizlerin o püritenliğinin aslında nelerden ibaret olduğunu anlamaya başlamıştım.

Bu evin karşısında, çaprazda, Margaret Gardiner'in geometrik-soyut koleksiyonunun bulunduğu 35 nolu ev vardı. Roland Penrose'un evindeki sürrealist eserler Margaret'in tam karşıtıydılar. Ancak ne biri ne de öteki akım alaya alınır, biri ötekine tercih edilirdi. Hepsinin tepesinde ve hemen yanı başında savaş; İngiltere bir çıkarmanın hemen öncesinde, bekleme halinde; dokuz yüz yıldan bu yana ilk kez. Çıkarma harekâtından önce, işgal endişesiyle herhangi bir şeyden vazgeçildiğinin en ufak bir belirtisi yoktu ortada. Sığınmacılar, göçmenler ise işgalden en çok endişe edenlerdi.

İngilizlerin kendileri öylesine sakindiler ki, kimileyin ne düşüneceğimi bilmez halde şaşırıp kalıyordum.

"The Freemasons Arms Pub"
Friedl

Downshire Hill'in alt ucunda, 35 numaranın -girip çıktığım evin- karşısında bir pub vardı; epey geniş bir mekâna yayılmıştı; arkadaki daha geniş mekânda *lunch* alabilirdiniz; öndekinde bar yer alıyordu; iç tarafta oyun otomatları ve öteki vakit geçirme imkânları, güzel havalarda sıkışmak zorunda kalmadığınız ve açık bir teras, arkasında da bir bahçe bulunuyordu. Bazı saatlerde pub'ın önünde de insanlar ellerinde bardaklarla dururlardı; ama rahatsız edici bir etki yapmazdı bu; asıl önemli olaylar içerde geçerdi; burada şu ünlü -fakat genelde olduğundan çok daha az- laf olsun diye yapılan sohbetler yaşanırdı; çünkü ne de olsa bu bölgenin sakinleri sanatçılardan ve entelektüellerden oluşuyordu. Bu pub'ta tanınmış insanları görürdünüz; çok az yeni dadanmış olan vardı buraya, hani böyleleri olsa da, gene de sevenleri, tanıyanları bulunduğundan öyle tamamen yapayalnız, ayaküstü kalmazlardı burada. Hemen karşıdaki evde oturan Friedl ve koleksiyoncu kuzeni Margaret Gardiner girip çıkarlardı bu pub'a; çoğunlukla şöyle bir uğramacasına; ama bu hemen karşılarındaki -girenini çıkanını çok iyi bildikleri- pub'a gitme heveslerini bir ara kaybetmiş olduklarında 35 nolu evin penceresinden kimin oraya ayak attığını, kimin çıkıp gittiğini, kimin içeride bir süre takıldığını görürlerdi; başka girişi yoktu oranın; 35'in insanları böyle bir tür kontrol imkânına sahiptiler.

Kimileyin, onlara geldiğimde, Friedl ya da Margaret beni karşıya götürürler ve ezelden beri burada tanınan, birkaç on yıl önce ortalıktan kaybolup bir yıl önce tekrar meydana çıkmış falanca filanca kişiyi gösterirlerdi. Çoğu, ünlü biriyle birlikte adı geçen kimselerdi bunlar; ister

o ünlü kişiyi keşfetmiş, ister sevmiş ya da kızdırmış olsunlar. Yanakları kırmızı ve zeki, masum yüzlü; ufak tefek, yaşlıca, biraz şişman, üçe kadar sayamazmış gibi bomboş bakan; çok içen, sanki insanı kandırmak istiyormuş gibi göz kırpıp duran; ve hep, savaştan önce, savaş sırasında ve savaştan sonra burada olan kimselerden biri de Bay Roberts'ti; uzun zaman önce yayıncılık yapmış ve Joyce'u ilk kitabı *Dubliners* yüzünden canından bezdirmişti. Basmak üzere kabul ettiği ve de etmediği, çeşitli yerlerine itirazlar yaptığı, bazı yerleri çizip sonra tekrar koymak istediği, ama gene bunu da yapmadığı *Dublinliler* bugün ünlü bir öyküler derlemesidir. Joyce bu konuda konuşmuştur ve olayın ayrıntıları bilinmektedir; ama ben tam hakim değilim olaya. Adamın bağışlanamayan yanı, James Joyce'ta yol açtığı derin hayal kırıklığıydı; İğrenmenin büyüklüğüydü – belki de bu olay Joyce'u, Dublin'den ayrıldıktan sonra Britanya Adaları'ndan uzak tutan olayların başlatıcısı olmuştu. O zamanlar henüz kimse bu adamdan nefret etmiş değildi; daha çok tuhaf, merak uyandırıcı bir hikâyeydi bu adamın hâlâ orada olması. Bugün, James Joyce noktası virgülüne kadar incelenmiş, araştırılmış, gizlisi örtüğü kalmamışken, bu adama ne gözle bakıldığını şöyle bir tahmin edin. Herhangi sıradan biri gibi durmuş, sağıyla soluyla ilginçlikten uzak sohbetler yapıyordu; biri bana, bu James Joyce'un en nefret ettiği adamdır demese, kulak kabarttıklarım, ömür boyu kulağımı tıkayacağım türden şeylerdi.

İyi de o kadar insan varken aralarından sadece onun adını konuşmak ne büyük haksızlık; James Joyce'un özel cehenneminde ıstırap, kan, ter içinde kıvranmadıkları için artık aklımıza bile gelmeyen sayısız örnek varken.

Friedl'ın Cömertliği
Bluz
Henri Smith

Bana yol gösteren, insanları tanıtan Friedl,* herkes hakkında söyleyecek bir şeyler bulurdu; bazılarını, benim için tuttuğu güncesinden tanıyordum. Daha tanır tanımaz güvenirlerdi ona, kimse o yeşil gözleriyle söylenen her şeye el koyup ardından tek bir kelimesini kaçırmadan (benden) öğrendiği gibi, kaydettiğini fark etmezdi. Bir defter dolar dolmaz bana aktarırdı; emin olmadığım çalışkanlığının belirtisi olarak. Bu alışkanlığını, Almanca başlattığı, ama günceler sayesinde İngilizce devam ettirdiği romanları yazmaya cesaret ettiğinde de sürdürdü.

Çok sayıda insan tanıdı, hepsi onu severdi, Friedl Downshire Hill'den inerken ya da yokuşu çıkarken "Ici vient la jeunesse!" (İşte gençlik geliyor!) derdi hayranlık içinde, Belçikalı bir ressam ve kulağı kesik sanat eserleri taciri. Ondan çok daha yaşlı olan kuzeni Margaret, Friedl'ın cazibesinin kendisi için avantajlarını hemen fark etmişti. Kendi çekiciliği artık solmaya başlamıştı, çekici kalmaya değer veriyor, bunu da yanındaki Friedl ile birlikte görünerek sağlıyordu kadın. Dolayısıyla da her seferinde olabildiğince çok kişi davet ediliyordu; ünlü sanatçıların bir araya geldikleri tanınmış bir eve dönüşmüştü burası; ayrıca soyutlardan şaşmayan koleksiyonun kendine özgü, baskı altına alan bir görünümü vardı.

* Friedl, 36 yaşında Hoçkin hastalığından öldü. (ç.n.)

Elinde avucunda hiçbir şey bulunmayan Friedl ise, zengin kuzeninin aksine, sınır mınır tanımayan bir eli açıklık, cömertlik örneğiydi. Epey özgün, esprili. Duygudan, incelikten hiç nasibini almamış şair Henri Smith, Friedl'ı tanımak için kahvaltıya geldiğinde, Friedl'ın ilk kez giydiği ipek bluza hayran olmuş ve kupkuru bir tarzda bunu ona söylemişti. Friedl özür diledi, odayı terk etti ve birkaç dakika içinde beyaz bluzu elinde dönüp onu kadına doğru uzattı: "Sizindir!" ve bu öylesine doğal gelmişti ki kulağa, hani -çirkinliğin prototipi, yaşlı bir İngiliz kız kurusunun, Henri Smith'in- hoşuna gitmişse, onu kendisinin giymesinin yakışık almayacağını belirtmiş gibiydi. Gelgelelim bu bekâr şaire kuraklığı iyi geliyordu; anlamsız dizeler tarzıyla başlamış, sonra, tam da o sıralarda haklı olarak ünlenmişti. Hiçbir zaman giymeyi göze alamayacağı bluzu, Friedl'ın o sınırsız eli açıklığının baskısı altında alıkoydu; sırf ona her bakışta bu eli açıklığı hatırlamak için; ve her yerde Friedl'dan söz edip durdu. Bluza baktıkça, içinde, çirkinliğinden ötürü gerçekleştiremediği cömert davranma duygusu kabarıyordu muhakkak. O zaman da bu duygunun içinde yüzdüğü hissine kapılıyordu ve Friedl'a, bu cömertlik bakımdan öylesine zengin ruhlu olan şu akarsuya hayran oluyordu demek ki.

Friedl'ın cömertliğinin yanı sıra adam sendeciliği arasında, içinde yaşadığı o şaşırtıcı, akıl almaz düzensizlik de vardı. Kuzeninin yanında kaldığı sürece öyle pek fazla göze çarpmıyordu bu yanı; Ben Nicholson'un doğrudan Mondrian etkisinden gelen, evin hemen her duvarındaki renkli kareleri bir düzen kurmacası yaratıyorlardı. Ama savaşın hemen sonundan itibaren tek başına oturmaya başladığında, düzensizliğinin kaosu içine batıverdi – anla- tılmaz bir çöküş.

Oskar Kokoschka

O. K.; Çek eşi öyle çağırırdı onu; güzel bir at yüzü olan, ama Michelangelo'nun bazı yüz görünümlerini hatırlatan uzun boylu genç bir kişi. Oskar Kokoschka savaş yılları sırasında İngiliz kamuoyunun dikkatini hiç çekmeksizin Londra'da yaşadı. Alçak sesle konuşan, sessiz bir adam; öyle ki kimileyin ne dediğini bile anlayamazdınız. Kaderin onu sürüklediği yolculuklara rağmen, oldum olası Viyana'nın damgasını taşıyan dili; anlaşılabildiği zaman, insanın içine akarak işleyen bir ses tonu. Londra'ya geldiğinde, Prag'ta ebeveynlerinin yanında -kendisi de aynı yaşlardayken- altı yaşında tanıyıp önünde diz çöktüğü küçük kıza çocukça: "Sen benim nişanlımsın, evleneceğiz" dediği Olda'dan başka kimse yoktu yanında. Kız çocuk bunu unutmadı, büyüyüp üniversiteye girdi ve Kokoschka, "yoz ressam" diye Nazilerce aşağılanıp, Dresden'den Prag'a geldiğinde -burada başkan Masaryk'in bir portresini yapmıştı- onu tekrar gördü; kız ona katıldı ve sığınmacılığının sonraki döneminde birlikte Londra'ya geldi. (1941'de bir bodrum katında evlendiler.) Burada, o ince uzun dev gibi kız, Kokoschka'ya en ufak bir serzenişte bulunmaksızın destek olmak isteğiyle çabalayıp durdu; Kokoschka misafirlerle konuşurken saygıyla o da dinlerdi, öyle süklüm püklüm değil; onun, durmadan parantezler açan, sıçramalar yapan, kaotik manierizm tarzı konusunda çoğunlukla alabildiğine özgün düşünceler ve gözlemler içeren arabesk anlatma tarzına alışmıştı. Kokoschka'nın yanlış anladığı bir şeyden dolayı kafasında nasıl zekice buluşlar, fikirler oluşturduğuna bir keresinde doğrudan tanık olduğum için, bütün sıradanlığına ve kabalığına rağmen olaya burada değinmek istiyorum. Bir davetli -ben de oradaydım ve

çoğu zaman olduğu gibi susmuştum; onunla karşılıklı konuşma yapmak imkânsızdı; her şeyi söyleyen oydu ve çabucak cevaplayabilmek için söylediklerini anlamaya çalışır, akla karayı seçerdiniz- ona, niçin sigara içtiğini açıkladı; tiryakisi olduğu sigaranın tadı ve dudak teması değil de paranın dumana dönüşmesinin hazzıydı sebep misafire göre. Kendisi de sigara içmekte olan Kokoschka şaşırdı birden, duraksadı; sigarasını her zamankinden biraz daha uzun süre dudakları arasında tuttu, parmakları arasına aldı, dudaklarını biraz birbirine sürttü ve "Hissediyorum soğuğu!" deyiverdi. Almanca "Geld: para"yı "kalt: soğuk" diye anlamıştı; berikinin iddiasını dudaklarıyla hemen oracıkta test etmiş ve hiç beklemediği bir şeyi fark etmişçesine, ona hak vermişti. Gerçi yanlış anladığını açıkladılar ona, ama bu hiç hoşuna gitmedi; az evvel sigara dumanını çekerken dudaklarında soğukluk hissetmişti, mesele buydu. Pek bu kadar uç durumlarda olmasa da onunla bütün konuşmalar böyle geçerdi. Farklı, özgün duyularıyla algıladığı bir şey duyuyormuş gibi dinlerdi hep; kendine özgü duyumsama hali diyesim geliyor. Ona birinin söylediği şeyi ya önemsiz bir hiçmiş, söyleneni duymamış, kimse de duymayacakmış gibi geçiştirir ya da zaten oldum olası sahip olduğu, bildiği ya da ilk kez şimdi öğrendiği bir şey etkisi yapardı söylenen onun üzerinde. Dış dünyayı bu şekilde hiç durmadan özümseyip kendisiyle bağdaştırması her zaman pek de öyle masum bir davranış sayılmazdı. Belli amaçlara alet de edilebiliyordu bu özümseme zaman zaman – insanları kendi kişisel hedeflerinde, entrika ve hatta hesaplarında kullanmak gibi; fakat ne olursa olsun öylesine ilginç, eşsiz bir olaydı bu, lüzumsuz görünen şeylerden oluşan gerçek bir örgü, hesaplılıktan, çıkarcılıktan söz etmeye utanacağınız zorunlu, gerekli bir şeydi.

Zikzaklı konuşmalarının içine hep anılar da örülürdü; bir şairinki gibi; belki biraz daha görünebilir halde; eğilim, istek ve kin, kırılmışlık, bağımsızlıktan duyulan gurur; öylesine karşı konmaz bir etkilenebilirlik hali ki, sonuçta buradan ortaya dizginlenemez bir etkilenmezlik, bağımsızlık çıkmıştı. Nefreti sanattaki bütün soyut şeylere yönelikti. Kübizmi reddediyordu; hele Picasso'yu; Paris'teki bir sergide onun resimlerinden biri hakkında küçümseyici sözler etmişti.

Viyana'daki gençlik yıllarından birkaç çağdaşını insanlığın belleğinden silmeye çalışmıştı. Egon Schiele kendiliğinden bir hiçti, Kokoschka'nın atölyesine gelmiş, sonradan yaptıklarını ondan çalmıştı. Loos'a şükranlarını borçluydu; onun adı Kokoschka'nın ağzında sahici bir altın parçasıymışçasına güvenilir bir tını kazanıyordu; ama hakkında abartılı ya da fazlasıyla mahrem öyküler anlatmaksızın. Müteşekkirliği en başta onu herhangi bir şey uğruna harcamamasından belli oluyordu. Ayrıca, hiçbir entrika oyununa kurban etmezdi onu. Bunun dışında her şeyi her şey ile birbirine dolardı. Kaşla göz arasında, daha az evvel haklarında bir şeyler duyduğu insanlardan bir ağ örerdi. Ne var ki bu yeni ortaya çıkan yapı da örülmeye devam edilir, bazıları, herkesin karşısında tekrarlayıp durduğu en sevdiği öyküler haline gelirdi.

Savaşın başında onu -Prag'daki ilk rastlaşmamızdan (1937-38) iki üç yıl sonra- yeniden gördüğümde, daha şöyle bir yarım saat konuşmamıştık ki (ona göre) korkunç bir suçunu itiraf etti. Savaşın çıkmasından bizzat o sorumluydu; aslında ressam olmak isteyen Hitler'in politikacı olmasından. Her ikisi de, Oskar Kokoschka ve Hitler, Viyana Akademisi'nde aynı bursa başvurmuşlar, Kokoschka kabul edilmiş, Hitler geri çevrilmişti. Kokoschka'nın yerine Hitler kabul edilmiş olsaydı, adam hiçbir zaman politikaya girmeyecek, Nasyonal Sosyalist Parti diye bir şey olmayacak, savaş da çıkmayacaktı ona kalırsa. Kısacası savaşın suçu Kokoschka'nın omuzlarındaydı. Neredeyse lanetler yağdırarak söylüyordu bunu, genelde yaptığından çok daha fazla üstüne basarak; birkaç kez de tekrarladı sözlerini; sonunda başka konulara da yönelen konuşma sırasında tekrar aynı konuya döndü; ben, onun kendini (önemlilik bakımından) Hitler'in yerine koyduğu gibi yadırgatıcı bir izlenimden kurtulamadım o an. Elbette Hitler'in herhangi bir düşüncesinin onda birini bile paylaşmadığına hiç kuşku yoktu; hiç gevşemeyen bir kararlılıkla Hitler'in dünyanın başına bela ettiği şeye karşıydı; her türlü ırkçılıktan nefret ediyor, savaştan iğreniyordu; resminin Nazilerce "yozlaşmış" diye damgalanması onu derinden yaralamıştı. Gelgelelim dönemin tarihinin örgüsünün içine, ister sadece suç yüzünden, çok tartışılır bir suç yüzünden de olsa, bu tarih için az çok bir anlam taşımaksızın girmesi imkânsızdı.

Olup biten üzerinde etkili olmak isterdi ve o günlerde tanıdığı az sayıdaki her insanı, siyasal olanlar da dahil, belli amaçlarda kullanmaya çalışıyordu.

Veza ile tanıştığında sıcak bir örneği ile karşılaştım bu durumun. Veza'nın henüz her ressamı etkilediği günlerdeydik, o zamanlar içinde bulunduğumuz o alabildiğine bunaltıcı durumda bile güzeldi. Kokoschka hemen ona döndü ve şaşırtıcı bir açıklama yaparak, insanın bu savaşa yapabileceği her etkiyi algılamak zorunda olduğunu, bunun gerekli, kişinin bununla yükümlü olduğunu söyledi. Ne yapacağımı bilmez haldeydim bu konuşma üzerine. Ne demek istediğini anlamamıştım; hele Veza hiç; ta ki dudaklarından Hore-Belisha adı dökülene kadar.

Kısa ömürlü bir savaş bakanıydı bu adam -o günlerde henüz yeniydi- ve Veza'nın çok uzak bir akrabasıydı. Amcası Veza'nın kuzeni ile, daha "genç" bir Veza ile evliydi; ailede ona "küçük Veza" derlerdi. İki Veza birbirlerini deli gibi severlerdi ve küçüklükten beri birbirlerine mektup yazıp dururlardı. "Büyük" Veza, Hore-Belisha'yı hiç tanımamıştı, fakat hakkında çok şey duymuş, bana da anlatmıştı. Ben de bir kez, Kokoschka'yla aylar evvel konuşurken buna değinmiştim; bir daha da tekrarlamamış ve Veza'nın onunla hiç yüz yüze gelmediğini de muhakkak ki daha önce açıklamıştım ona. Bunu aklında tutmuş, Veza'yı ilk kez gördüğünde hemen bu konuyu açmış ve ona etki etmesi, ona akıl vermesi için Veza'yı ikna etmeye yönelmişti; Veza'nın adamla önce tanışmak zorunda olduğunu bilmekle birlikte, yapılacak şeyin şimdi çok önemli olduğunu söylemişti. Veza nihayet ne demek istediğini kavrayınca -çünkü Kokoschka başka hiçbir şeyden söz etmiyor ve günün konusunu varyasyonlarla durmadan baştan alıyordu- "Ben ona nasıl akıl verebilirim ki?" diye sordu. "Bundan hiç anlamam ki!" derken savaş malzemesi ve teçhizatı kastediyor, o şaşkınlık içinde herhangi bir şey söylemeye çalışıyordu. Şaşkınlığı, hayal kırıklığı büyüktü, Kokokschka'dan çok şey beklemişti. Daha ilk gençlik yıllarında, Kokoschka'nın ilk resimleri Viyana'da hayranlık, şaşkınlık ve endişe yarattığında onun adını duymuştu. Şimdi kalkmış, dur durak bilmeksizin, adını kötü İngilizcesiyle zor telaffuz ettiği, Veza'nın ise

önemsiz bulduğu bir bakandan söz edip duruyordu. Ressamlardan iltifatlar duymaya alışmıştı Veza, o güne kadar karşılaştığı bu en ünlü ressamdan öyle bir davranış beklememişti; ressamlar ve edebiyatçılar hakkında orijinal düşünceler duymayı umuyordu ondan. O bildiğim heyecanlı tarzıyla bir lafı değiştirme manevrası yapmaya kalkıp Peter Altenberg'i sorduğunda, Kokokschka gözlerini kırptı; bir şeyi reddetme tarzıydı bu onun, ama bir düşünceye katıldığında da gözlerini kırpardı; bir kez daha ahtapot gözünü ona dikip onu kaale almadan kollarıyla adeta sarıp yuttu; ve son kez:"Unutmayın, Hore-Belisha," dedi, "önemli bu."

Belki Veza'nın resmini de severek yapardı, ama o günlerde çok sayıda ayrı ayrı portre talepleri alıyordu. Hani bunlar, Veza'nın resmini yapmamasının az da olsa nedeniydi belki; ama Veza'nın üst çevrelerde etkili olabileceği umuduydu resim yapmayı düşündürmeyen etmen daha çok. O zamanlar, henüz otuz dört yaşında, büyük sanatçıları a *priori* kutsal kimseler yerine koyma eğilimindeydim, peki Kokoschka için niçin farklı düşünseydim ki?

Zamanla Veza da onu daha iyi tanıdı. Kırsal kesime taşındığımızda Kokoschka'nın çalışmalarından bir başka öbek Anna Mahler tarafından bize emanet edildi. Bunlar (Anna'nın annesi, Gustav Mahler'in karısı Alma Mahler'in) Schwan-Pergament üzerine yapılmış ve kadının kızına armağan ettiği o ünlü resimlerin klasörleriydi. Alma Mahler (sayısız aşk ve evliliklerin ardından) ABD'ye göç etmeden önce, Londra'daki (ilk eşi Gustav Mahler'den olan) kızına bırakmıştı bunları. Aralarındaki o büyük tutkunun yaşandığı dönemlerde (1912-13) yoksulluk içinde kıvranan gariban sığınmacı Kokoschka'dan gelecek için pek fazla umutlandığı yoktu kadının. (Kokoschka'dan hamileyken çocuğunu aldırmış, sanatçı hayatının bunalımına kapılıp ondan ayrılmıştı.) Ama belli olmazdı, zaman değişir belki de günün birinde değerlenirdi bu resimler. Büyük sanatçılara gerçek saygısı olan kızı Anna Mahler'de kaldı sonuçta resimler; o da bunları saklayıp korudu. (Almanya) Yıldırım Harekâtı'nı başlattı; evler cayır cayır yanıyordu. Kız Londra'da kalmaya kararlıydı. Samimi, güvenilir arkadaşı Veza ile ben kırsal kesime taşınmaya kalktığımızda, klasörleri yanımıza almamızı ve gözümüz gibi korumamızı rica etti bizden.

Amersham'da daha doğrusu Chesham Bois'da oturalı daha birkaç hafta olmuştu ki, Kokoschka, neredeyse yirmi yıldan fazla bir süredir görmediği resimlerin bizde olduğunu öğrenmişti. Onları tekrar görmek için bizi ziyarete geldi, resimler elinde, oturup onları tek tek bize anlattığı o saatler, onunla geçirdiğim en duygulu, en altüst edici saatlerdi.

Bir köşeye oturmuştu, Veza ile ben sağına soluna yerleşmiştik. Klasörleri tek tek eline alıyordu; ve o yıllar önceki grafik ve renkli resimlerini sözlerle zamanın içinden çekip alırken, o zamana kadar herhangi bir insanda karşılaşmadığım bir tarzda hareket ediyordu. Her şey tekrar yaşanmaya başlamıştı ya da (gerçek gibi yaşıyordu olanları); bana Veza ile birlikte birkaç kez inceleyip hayran olduğumuz o klasörlerdeki hallerinden çok daha gerçek geldiler. Ne dediysek, Alma'ya armağan etmiş olduğu resimleri almaya yanaşmadı. Kimse bunların sahibi olan ve yanında götürmek yerine kızında bırakan Alma Mahler hakkında da tek bir söz etmedi: Atölyede, çocuk yaşta diz çöküp Kokoschka'nın, annesine duyduğu o kıskançlık krizlerini, öfke patlamalarını baştan sona yaşayan da Anna Mahler'di. Resimlerin Alma'nın kızında kalmasında doğal olmayan bir yan yoktu. Annesi ile Kokoschka arasındaki ilişki dönemine genellikle en yakından tanıklık etmiş üçüncü kişiydi Anna Mahler ve ileride annesi gibi, ruhuyla, duygularıyla katılmaksızın kendi hayatında tekrarladığı "sahnelere" karşı derin bir tiksintiyi taşıyıp durdu içinde. Kokoschka onun hakkında, o sıralarda ne durumda olduğuna ilişkin hiçbir şey söylemedi; kızın yaptığı iş onu ilgilendirmiyordu. Hiç aramamıştı kızı; belki de onda oldukları öğrenmiş olsa bile o resimleri görmeyi hiç istememişti. Bizdeyken görebilirdi artık resimleri, ayrıca hayret etmekle kalmayıp ciddiye aldığımız o heyecan dalgasına kendini kaptırabilir, altüst olabilirdi şimdi. O zamanlar Şamanları anlatan çok şey okumuştum, özellikle de Sibirya dünyasındakiler hakkında. Kokoschka'nın resimlerinden gözlerimizin önünde canlanan vizyonları yaşadığımızda bir Şamanın gerçekte ne olduğunu hissettim. İşin içine giren bütün o zekâ, akıl, kurnazlık özellikleri, huzur bırakmayan "politik" içgüdü onda buluşuyordu ve beni sarsan ve rahatsız eden kontrastlar, birden onun kişiliğinde doğal göründüler bana.

Eh, haklarında bunca laf ettikten sonra resimleri de anlatmam gerekirdi. İmtina ediyorum bunda, çünkü zaten herkesin ağzındalar. Almanya'da Städel'deki Kokoschka'ya ve onun insan büyüklüğündeki kuklası onuruna düzenlenmiş bütün gazeteler resim- lerden söz ediyorlar; belki de kopyalanmışlardır; herkes ulaşabiliyor onlara sergiden bu yana; onları kendi gözüyle görmek isteyecek kadar meraklı ve yerinde duramayan biri, Frankfurt'a kadar uzanıp Städel'de inceleyebilir onları.

Iris Murdoch

Dün Iris Murdoch'un kalın felsefi kitabı; adı dev harflerle kapağın üstünde. Maalesef birkaç saat ilgilenip uğraştım bu kitapla. Onu duyduğum tiksinti öylesine arttı ki, burada bir şeyler söylemeden edemeyeceğim.

Kitabı çok kötü ve baştan savma yazılmış. Rahatsız edecek tarzda akademik bir tonu var. Hani söyleyecek bir şeyleri olmuş olsa, bu o kadar da batmazdı insana; ama yaptığı tek şey, Wittgen-stein kültüne, özellikle de Oxford'a özgü o köle gibi bağlı tarzda onun yüzlerce paragrafını ve önermesini alıntılamak olmuş. Şimdi bunlara son on yılların kültü ekleniyor: Derrida; çok daha önce hakkında küçük de bir kitabının, ilk kitabının, bulunduğu Sartre'dı kült; elbette Freud da aralarından hiç eksik olmazdı; yüzyılın kültüydü o. Sonra, Murdoch'un döneminde Hegel'in yerini almış olan Heidegger. Marksizm'den hayatının önceki dönemine rastlayan bir şeymiş gibi, saygısını tamamen esirgemese de anlatılmaz bir kayıtsızlıkla söz ederdi. Sanırım, bu kişinin düşünceleri ve ruhu kadar karşısında kayıtsız kalabildiğim başka bir şey yok. Tutkulu bir öğrencidir o: En başta da sistemleri öğrenmeye bayılan bir öğrenci. Sistemlerin o çetrefil zorlukları içinde kendini yeniden buluyor, gerçekleştiriyor gibidir. Ardından hemen bu sistemleri izah eden öğretmen olup çıkıverir. Bunu yaparken, onun için önemli olan sistemi bozup çarpıtmaktan kaçınmaktır. Anlayacağınız her şeyi açık seçik, ayrıntılı aktarmak durumundadır; sistem hakkında konuşurken gerçek yanlış bir şeye dönüşmez, çarpıtılmaz; o düşüncelerinde en azından bir edebiyatçıdır; ancak söz konusu düşünce sistemleri bakımından önemli olan, onları öğrenirken, zihne kaydederken de hiç çarpıtmaması, hata yapmaması, bir ders konusu

halinde her zaman -o doğru halleriyle- kafasında saklayıp korumasıdır. Yetmişini aşmıştır ve birçok sistemi gayet güzel el altında tutmaktadır. Bütün bu sistemler ahlâk ile karşı karşıya getirilirler; büyük bir tutkuyla -hani böyle karışımdan ibaret sahte bir bilim için bu belirteç kullanılabilirse elbette- geleneksel ahlâkı savunur.

Ne var ki bambaşka bir şeyi daha savunmak durumundadır: Şu yirmi dört romanını. Bunlar onlarca yıl içinde ya da daha doğrusu yarım yüzyıl boyunca bütün o Oxford dedikodularında kaydettiklerinden oluşmuştur. Figürlerinin hepsinin tohumu Oxford'da atılmış ve orada doğmuşlardır. Hatırı sayılır bir eğitim, bilgi, birikim demektir bu; ve figürlerinin (karakterlerinin) hepsini temsil eden gerçek yüzler vardır onun dünyasında. Birçok kadını bir yana bırakacak olursak sayısız erkeğe âşık olmuştur; ama işte özel, her biri ayrı, Iris'in ilişkiler içinde dağılmaksızın dostluklar kurduğu kendi alanında uzman erkeklerdir bunlar. Kimler, neler yoktu ki aralarında; bir ilahiyatçı, bir ulusal ekonomist, bir Eski-Tarih uzmanı, bir edebiyat eleştirmeni, ayrıca bir filozof ve bir edebiyatçı.

Bu "bir edebiyatçı" ile ilişkisini çok iyi biliyorum; o edebiyatçı benim. Edebiyat eleştirmeni (ve tarihçi) kocası, yaklaşık kırk küsur yıldır birlikte olduğu John Bayley'dir. Onunla edebiyat konusunda bitip tükenmez sohbetler yaparlar; Bayley edebiyattan, karısının anladığından daha iyi anlar; onun düşünceleri daha bir kendine özgüdür; o daha az kaotik biridir. Ama işte bütün bu erkekleri içine almıştır o; onun metamorfozlarıdır bunların hepsi. Bütün o erkeklerle sürdürdüğü bitmez tükenmez konuşmalardan, onun roman figürleri ortaya çıkmıştır. Kadınlar ise onun kendisidirler; kız arkadaşları, kız öğrencileri. Fakat hepsi aşka hep hazır oluşu sayesinde içinde şaşırtıcı bir kolaylık ve hafiflikle hareket ettiği ve saklayıp koruduğu o Oxford havasından çıkmadırlar. Hayranlık duyabilir insan bütün bunlara; ama öyle hayranlık duyulacak, koruyacak hiçbir şey bulunmaz içlerinde. Ölümüne ciddi tek bir düşüncesini bulamazsınız onun; her şey uykusuna devam eder. Aklını kaçırmışlığın, *delirium tremens*'in o kolayca gerçekleşebilen dönüşmelerinin ne kadar kolay olduğunun size hatırlatıldığını hissedersiniz; ama her şey bir güzel derlenmiş, toparlanmış, tehlikesiz bir düzen içine sokulmuştur.

Gerçek korkular karşısında ürküp geriye çekilir o. Sadece edebiyattan tanır onları. Duyup işittiği her şeyi saklar, korur; ve o şey daha önce felsefe olarak kavranıp saklanma- mışsa, kendisinin adı bilinmeyen ganimeti olup çıkar. Onun av ganimeti olan beni de bir güzel kullandığını söyleyebilirim; ancak birçok başka av ganimetiyle harmanlanmış, onların arasına karıştırılmış bir halde; utanmadan edemiyor insan; çünkü ben de sorumluyum bu durumdan. Çoğu eğlendirici olan romanlarının içine kolay girilebilir, anlaşılır olması, hiçbir zaman yüksek sesle bir öykü anlatmamasına dayanmaktadır. İş anlatmaya gelince epey ketumdur Iris ya da ayrıntılara kaçan, coşkulu bir felsefe öğretmenidir. Söylenen her şeyi dinler; ta ki berikiler sonunda anlatmaktan usanıp "tamam, hepsi bu" diyene kadar; can kulağıyla dinlemeye hazırdır hep, sırf anlatabildikleri kadar anlatsınlar diye; öyküleri, itirafları, ani fikirleri, çaresizlikleri, umutsuzlukları kuzu gibi dinler. Alışverişe çıkmış bir ev kadını gibi gelir bana bu hali. Hiçbir şeyi atlamaz; kişi onun içinde olabilecek en kolay, hafif, en sorumsuz haliyle yaşamasını sürdürür; çünkü her şeyden sadece felsefe sorumludur ve özellikle de etik. Dinleri de çekip yanına aldığı olur, tamamlayıcı, ek bir şey olarak; yoksa hani kendi çaresizliğinden, inanma ihtiyacından yapmaz bunu hiçbir zaman; ona bunu temin edenler vardır. Simone Weil de, Wittgenstein ya da Platon'a duyduğu aynı saygıyla alıntılanır.

Platon, alıntılarının antik merkezidir. Nedeni apaçık bellidir; Platon diyaloglarla sergiler düşüncelerini; hayat üfürüğüdür Platon onun, "esin kaynaklarından" biri olmuştur. Son yıllarında Platon diyaloglarından parçaları bir araya getirmiştir.

Iris Murdoch'u Oxford'un sebzeli yahnisi diye tanımlayabilirsiniz. İngiliz hayatında küçümsediğim, değersiz bulduğum ne varsa, yerleşmiş kalmıştır onda. Durmadan konuştuğunu, bir öğretmen olarak iki seçenek arasından hep en güvenilir olanı seçtiğini ve bıkıp usanmadan kulak verdiğini kafanızda canlandırabilirsiniz: Pub'ta; yatakta; erkek ya da kadın âşıkları ile tartışmalarda.

Hiçbir şeyi *bütünüyle* zihnine kaydetmez, hiçbir şeyi *bütünüyle* reddetmez; sonuçta her şey bitirilmemiş, tehlikesiz, tölare edilebilir bir şey olarak kalır.

Resimler ile ilişkisi: Çok seyahat eder; müzelere gider; öfkelenir; çünkü oralarda boyuna resimlerden söz eder ya da daha doğrusu: Resimden konuşacağı kimseler bulur.

Kökeni itibariyle tam bir küçük burjuvayı temsil eder. Gözü kitaptan başka bir şey görmeyen, kendisinden çok yaşlı Civil adlı bir bürokrat ile evlenmiş, çekici, İrlanda kökenli, kız kardeşiymiş gibi kendisine benzeyen, Iris'ten daha güzel, daha içtenlikli, daha neşeli, daha keyif verici bir annesi vardı. Kocası her öğle paydosunda gidip yemek yemek yerine Charing Cross Road'daki antika dükkânlarını dolaşıp durur, öğle tatilini oralarda geçirirdi. İriyarı, esmer, tam İngiliz, ağır başlı, düşünceli, müthiş çekici bir adamdı. Bu aileden tek bir çocuk dünyaya gelmişti; bu durumda onun çok daha önemli, olağanüstü başarılı olması beklenirdi (ortaya daha çok sıradan, popüler bir başarının çıkmış olması, kimsenin tahmin edebileceği bir şey değildi elbette.)

Benim asıl, öteki özelliklerimden çok daha güçlü, inatçı, hiçbir zaman etkisini kaybetmeyen karakteristik özelliğim, kişi olarak kendime ısrarla güvenmem; inanmamdır; başkalarının pahasına yapmam bunu; ama işte öyle ya da böyle; hiç sarsılmadan, zor zamanlarda bile varlığını hep korudu, bana yardımcı oldu bu özelliğim. (Şimdi) Iris'in elimdeki felsefe kitabına baktıkça gayet iyi görüyorum bunu. Ciddiye alıp okumayacağım onu hiçbir zaman. Zaten kesinlikle ciddiye de alamam artık Iris'i. Bu, Iris'i bu kadar iyi tanımış olmam ile bağlantılı. Nasıl oluşup geliştiğini biliyorum onun; Iris gözlerimin önünde hızla parçaları bir araya getirerek kendini sentezledi; her şeyiyle zaten insanlığın müthiş çekici bir yoz biçimidir; Oxford'dan beslenmiş, onun topluca her şeyini temsil eden "tek bir asalak" Iris: Hiç kurtaramadı kendini Oxford sisteminden. Oradaki olağan, yaygın, tipik konuşmalarla geçip gitti hayatı; kâh birine kulak verirken kâh yazarken bu konuşmaları. Bir kerelik, onun hep yaptığını yapmaya karar veriyorum: Onu, Iris'i anlatmak istiyorum.

Iris Murdoch: Onu ilk kez Franz Steiner'lerde gördüğümde insanı dinleme tarzı dikkatimi çekmişti. Azıcık olsun bir şeyler işitebilmek

için hiçbir şeyi kaçırmaması gereken bir işitme özürlü gibi dinliyordu. Memling'in* ilk dönem tablolarındaki gibi Flamanlara özgü bir yüzü vardı. Bu yüz, gözyaşları akmadan, kolayca ağlamaklı bir yüze dönüşüp duruyordu. Tam ağlamak üzereyken kendini tutuyor, ancak ağlama ifadesi bir süre daha yapışıp kalıyordu yüzüne. Aslında onun hissettiğinden çok daha köklü, uzun sürmüş bir sadakat atfetmiştim ona; çünkü kabahatini kısmen de kendinde bulduğu Steiner'in ölümünün ardından dertleşmek için sıkça bana gelmişti. Steiner ile ilişkisi nedeniyle kendini suçlu bulup gerçekten de yakınıyordu, ama teselli edeyim derken ona yaklaşmaya çalışıp çalışmadığıma da çok dikkat ediyordu.

Oxford'a dönmesi gerekiyordu; geç olmuştu; sis vardı; geceyi bende geçirmesini teklif ettim. O an bulunduğumuz odada uyuyabilirdi; ben başka bir odada yatabileceğimi söyledim. Üzüntüsüne duyduğum saygıdan söylemiştim bunu; saatlerdir Steiner hakkında konuşup durmuştu; şimdi kalkıp da bu teklifimle ona yaklaşmak istediğimi bir an bile düşünmemesi gerekiyordu. Bütün bu süre zarfında, ağlamamakla birlikte, ağladı ağlayacak haldeki yüz ifadesi beni etkilemişti. Acıları nedeniyle onu öylesine ciddiye aldım ki, bana yönelik herhangi bir şüphe ve endişeden onu kurtarmak istedim. Neye işaret ettiği bellisiz bir ifadeyle baktı bana; şüphe hali diye düşündüm; ancak beklenmedik hayal kırıklığıydı yaşanan. Teklifimi kabul etmedi ve Oxford'a geri döndü; yakındaki Finchley Road İstasyonu'na kadar eşlik ettim ona; istasyonun merdivenlerini aşağıya kadar indim ve kısa bir süre önce armağan ettiğim kitapla bir bankın üzerinde bıraktım onu. *The Lyrebird* (Lir Kuşu) Avusturalya'da ıssız bir kesimdeki ormanda bir kuş ile dostluk kuran kadının öyküsünü anlatıyordu; kuş kadına şarkı söyleyip onun için danslar ediyordu. Kısa bir süre önce keşfetmiş olduğum bu büyüleyici kitabı ona vermiştim, ne anlama geldiğini anlamıştı: edebiyatçılar, şairler arasına alma vaftizi gibi bir şeydi yaptığım. O zamanlar henüz tek bir kitabı yayınlanmamıştı (1953'ün başlarıydı; şu an sadece yirmi dört tane romanı var.) Orada, sisin içinde bıraktım onu; trenini bekleyecekti; o zamanlar onunla bir-

* 15. yüzyılda yaşamış, Almanya doğumlu Hollandalı ressam. (ç.n.)

Iris Murdoch

likte siste bekleyecek kadar yakın değildik birbirimize. Merdivenleri tırmanıp uzaklaştım oradan, sis çok yoğundu; dönüp baktım, ama hiçbir şey göremedim; sis onu yutmuştu; acıdan bozulmuş yüzünü düşündüm ve endişelendim onun için; döndüm, merdivenlerden indim ve birden karşısına dikiliverdim; hâlâ bankta oturuyor, verdiğim kitabın sayfalarını mutluluk içinde çevirip duruyordu. O yaslı yüzü gitmiş yerine mutlu bir yüz gelmişti; bu kitaba duyduğu hafif bir hayranlığın eseriydi bu. Hangi edebiyatçı, gene bir edebiyatçı olan kuşa hayran olmazdı ki!

İşte o an ilk kez, üzüntünün ona egemen biricik duygu olmadığını, o acı verici suçluluktan onu kurtarmayı başarmış olduğumu anladım. Bu noktaya gelmişti, onu bu noktaya getirmiştim. Sanki Steiner'e, Iris'in kendisinden dolayı yaşadığı acıyı hafifletme borcum var gibi hissetmiştim.

Tren geldi. O ayağa kalktı; tekrar sisin içinde, trenle birlikte hızla kayboldu; çifte kayboluş işte. Kafam karmakarışık yakındaki daireme döndüm ve rahatlamış, sevinmiştim; kitabı incelerkenki mutlu yüzü nedeniyle diye düşündüm.

O kış tekrar ziyarete geldi; hep Steiner'dan söz ediyordu; ve öpüştük; ne zaman olduğunu tam bilmiyorum; ama çok çabuk olmuştu bu; gördüğüm acıdan en paramparça olmuş yüzdü onunki o an. İngiltere'de üzüntüyü sağa sola belli etmenin pek yaygın bir durum olmadığını söylemek gerekir; az çok iyi yetiştirilmiş insanlarda yüz hatları donuk ve ifadesizdir ve bu yüzün arkasında, insanların içinde nelerin olup bittiğini anlayamazsınız.

Ama işte öpüştüğümüz anda olabilecek en tuhaf şey oldu. Üzerinde uyuduğum koltuk yakındı. Iris, daha ben ona elimi bile uzatmadan hızla soyundu; şimşek hızıyla diyeceğim geliyor; aşk denen şeyle uzaktan yakından ilişkisi olmayan şeyler giymişti; yünlü, zevksiz şeyler; ama hepsi hızla dertop edilip yere yığılmış, o da koltuğun üzerindeki yorganın altına girmişti bile. Giysilerini ya da kendisini incelemeye zaman kalmamıştı. Kımıldamadan, pozisyonunu değiştirmeye imkân vermez halde uzanmıştı oraya; onun içine girmeye baş-

ladığımı fark bile etmemiştim; onun bir şeylerin farkına vardığını da hissetmedim; hani biraz direnecek olsa belki ben bir şeylerin farkına varır, bir şeyler anlardım.. Gelgelelim ne böyle bir şeyden söz etmek mümkündü ne de bir hoşlanmışlık halinden. Dikkatimi çeken tek şey gözlerinin renginin koyulaştığı ve Flamanlara özgü kızıla çalan saçlarının daha da kızıllaştığıydı.

Fakat o iş biter bitmez hâlâ dümdüz, sırtüstü uzanmış haldeydi- birden canlandı ve konuşmaya başladı. Tuhaf, ilginç bir düşün içine düşmüş gibiydi: Benimle bir mağaranın içindeymiş, ben bir korsanmışım; az evvel onu zorla alıp bu mağaraya getirmişim omzumda; mağarada yere fırlatıp tecavüz etmişim ona. Pek de alışılmışın dışında sayılmayacak bu öykünün ne kadar haz verip onu mutlu ettiğini fark ettim; çok daha kızarmıştı rengi ve ateşlendiğini, heyecandan boğulduğunu hissediyordu. Beni onu kaba kuvvetle sevişmeye zorlayan haydut gibi görmek istiyordu. Ben, Şarkın korsanlarını kafasında canlandırmasına vesile olunca, asıl o zaman şehvete kapıl- maya başladı.

O zamanlar hâlâ Türk toprakları olan Balkanlardaki çocukluk günlerimle ilintili öykünün, onu bir korsanın saldırısı düşüncesine yönlendirmiş olduğunu düşünmeden edemedim.

Ne kadar eğlendiğimi ona belli etmedim. Aşka giden her yol, onun bu hayal etmeleri nedeniyle kapanmıştı benim için. Bana, ona âşık olmam kadar uzak olamazdı hiçbir şey. Belki, az da olsa, tamamen başka türlü olmuş olsaydı, aşk üzerinden ona giden yolu bulabilirdim.

Ama işte bu haliyle, eğilimlerime ters düşerek benimsediğim ve empati duymadan, katılmaksızın dıştan gözlemlediğim, tek yanlı bir öykü olarak kaldı ilişki. Hiç cevap vermediğim tutkulu mektuplar alıyordum ondan. (Ara sıra bana geliyor, öyle fazla seremonilere filan yer vermeksizin sevgi bekliyor; ama her defasında sonunda gene kımıldamadan, duygusuz uzandığı yerde kalakalıyor; ardından da hayali öyküler uydurmaya, buluşlar yapmaya başlıyordu.) Bir keresinde hemen ayaküstü benim için yazdığı upuzun bir şiirdi buluşu; bir aşk şiiri olarak beni düşünerek yazılmış olduğu halde -hâlâ büyük bir hayretle ve muhakkak ki en ufak bir gurur duymaksızın söylüyorum bunu- benim ile uzaktan yakından en ufak bir alakası bulunmamaktaydı. Fakat o kaçı-

nılmaz hayallerinin, düşlerinin kesinlikle kendine özgü yanları da yoktu; sadece -çok sonraları kafama dank ettiği gibi- kendisini korsan olarak görmek istediğini belli ediyordu böylece, hepsi buydu. Gizli, haydutumsu bir doğası vardı ve derdi, sevgililerinden her birinin yüreklerinden daha çok zihinlerini, düşüncelerini çalıp soymaktı.

Zaman ile kurduğu ilişkisi de şaşırtıcıydı. Bir öğretmenin ders planı yapması gibi her şeyi enikonu sıraya sokup düzenlerdi. Telefon ettiğinde, hemen, 3:15'te geleceğini ve 4:15'te dönmek zorunda olduğunu belirtirdi. Biraz daha uzun olabiliyordu kalma süresi, ama o şeye ne kadar süre harcamayı düşündüğünü önceden belirlerdi ve söz konusu onun aşk yapmak dediği şey olduğu halde, önceden buna ayırmayı düşündüğü zaman süresinden daha fazlasını harcama imkânını kendine kesinlikle tanımazdı. Bu yüzden, kendisini alaya aldığımı ona hissettirmeye çalıştığım ve o söylediklerimin her bir hecesini dikkatle dinleyip anladığı halde, bu "hareket saatleri belli aşk-planını" hor gören aşağılayıcı tavrımı hiç fark etmemiş görünürdü. Bu böyle -gittikçe açılan aralarla- iki yıl kadar sürdü. Beni Oxford'a davet edip istasyonun önünde beklemişti. Kocaman, düztaban ayaklarına grotesk bir görünüm veren sandaletler vardı ayağında. Ayaklarının ne kadar çirkin olduğunu görmezlikten gelemedim. Yürüyüşü bir ayınınkine benziyordu; ama, sağa sola sallanarak fakat emin adımlarla hedefine doğru yürüyen itici, sevimsiz bir ayınınkine. Bedeni ince ve hoş bir orantıya sahipti; yüzü kimi anlarda -sevişme anlarında- bir Memling Madonna'sınınki kadar güzelleşirdi.

Yanında direksiyonundan tuttuğu bir bisikletle benimle beraber istasyondan şehre kadar yürüdü o gün; döküntü bir dükkândan bir iki şey aldı -cheese kek, ekmek; öğle yemeğine zeytin bile yoktu aralarında- sonra bunları misafir olarak kaldığı küçük dairede getirip insanın önüne koymaz mı? Bundan daha az misafirperver, güzellikten yoksun, püriten, zevksiz bir yemek neredeyse düşünü- lemezdi. Genç bir bilim insanının tutumluluk alışkanlıklarına benzeyebilen davranışı, hakikatte küçük burjuvamsı, pinti bir davranıştı; insanı yemeğe çağırmış bir kadının davetinden eser yoktu onda.

Ardından koltuğun yakında olduğunu belli edip gereksiz bulduğu şeylerle vakit kaybetmeksizin koltuğa uzandı. Misafirperverlikten uzak hali soğutmuştu duygularımı; ama aşkı bakımından böyle bir soğukluk hiç hissetmedim; çünkü zaten aşk maşk değildi bu; onun bakımından anlaşılmaz bir önem ve anlam taşıyan, bence sıradan, kayıtsız kalınacak bir olaydı. Belki de Oxford'da hâlâ bir korsandım.

Herkesin kendisini tanıdığı ve öylesine çok, karmaşık husumetlerin ve dostlukların yaygın olduğu Oxford'a gelmek çoğu zaman zor oluyordu onun bakımından; dolayısıyla Oxford yerine Londra'yı tercih ediyordu. Oxford'u severdim. Artık hayatta olmayan Friedl ile yaşamıştım Oxford'u ve o zamandan kalma sıcak duygumu koruyordum buraya yönelik. Iris, Friedl'ın kitaplarını tanıyor ve ondan çok hoşlanıyordu. Onun hakkında apaçık, Iris ne düşünür diye aldırış etmeksizin çok şey anlattığım için -çoğunlukla susar ve insanı açgözlü bir iştahla dinlerdi- Friedl'a duyduğum büyük üzüntüden etkilenmişti. İkimizin üzüntüsünden -onun Franz Steiner'e benim Friedl'a duyduğum üzüntüden- bu ilişki doğmuştu.

Ömrümde sadece bu tek dönemde, kendisiyle sevişmenin beni hiç öyle heyecanlandırmadığı, elimi kolumu dolaştırmadığı bir kadınla birlikte oldum. Iris, mektuplarına hiç cevap vermeyişime uzun süre katlandı. Ama zaten geldiğinde tutkulu bir heyecanla Veza'dan, Friedl'dan, başkalarından, akla gelecek her şeyden söz ederdim. Dinleyici olarak severdim Iris'i. Ne kadar iyi dinlediğini fark eder ve bana bunun için geldiğini de düşünürdüm. Onun beni dinleme arzusu kadar hiçbir şey, beni belli kimseler ile (ve kendisiyle) ilişki kurmaya mecbur edememiştir. Bu arzu Iris'te karşı konmaz bir tutkuydu. Bu yönüyle hoşlanırdım ondan. Beni şiddetle etkileyen şeylerden de söz ederdim ona; Friedl kadar heyecanlanmadan, umutsuz değilse de gene neredeyse onun kadar can kulağıyla dinler, her şeyi zihnine kaydederdi, çünkü çok kimseyi dinlerdi bu tarzda (ve onları konuşturma karşılığında kendini onlara verirdi). Öylesine doymazdı ki bu bakımdan, sonunda içinden zor çıkılır, karmaşık olaylara bulaşıp durmaktan kurtulamazdı. Çok geçmeden herhangi bir isim Iris için önemli mi değil mi ayırt edebilecek hale geldim; çünkü önce kendisi için önem

taşıdıklarını -hayret- belirttiği kimselerden söz etmişti, ama gene tam da aynı sıralarda bütünüyle sahip olduğunu düşündüğü ve elbette haklı ve anlaşılır bir kıskançlıkla onun gönül maceralarına tepki gösteren isimleri sayıp dökmüştü. Gerçekte hepsi -önem farkı olmayan- gönül maceralarından, kaçamaktan ibaretti. Hiçbir zaman sadece tek bir kişi ile sınırlı olmamıştı ilişkisi; belki geçmişte bir ara; kaldı ki buna da pek ihtimal vermiyorum. Onun bilme, öğrenme açlığı (tek kişilik bir ilişkiyle karşılanamayacak kadar) büyüktü; Oxford'daki arkadaşları genellikle belli konularda uzmandılar; aralarında, insanın bir gönül ilişkisi süresince öğrenebileceği her şeyi kendilerinden öğrendiği kimseler vardı. Kimseden bir başkası uğruna vazgeçmez, (ilişkilerini yan yana sürdürür) böyle olunca da başı büyük sıkıntılara girerdi. Bir şeyden vazgeçmek imkânsızdı onun için. Evli oldukları erkekler üzerinde hakları olduğunu düşünen kadınlar ile başı derde girer, kadınlar Iris'e, merhamet tanımayan sahip olma duygusuyla ya da doğal bir kötülük dürtüsüyle tepki gösterirlerdi. Hiçbir zaman unutmadığı, ama sözünü de hiç etmediği berbat aşağılanmalara yol açardı bu. Ne var ki âşıklarından birinin karısının yüzünden kovulup sürüldüğünü hissettiği sayısız semti vardı Londra'nın. Böyle olunca da hemen yeni, önemsediği bir âşık, Iris'in içinde rahat ve özgür hareket edebileceği yeni bir yer bulup oraya canlılık getirmek zorundaydı.

Bu pek de iç açıcı olmayan özellikleri sayıp döktükten ya da onlara değindikten sonra Iris'in düşüncelerini çaldığı kimselere kendi tarzında alabildiğine müteşekkir davrandığını, kendisine iyilik yapmış kimseyi uzun yıllar sonra bile unutmadığını söylemezsek hakkını yemiş oluruz. İlk kez onda çok sayıda kimseye, aslında sayısız kişiye, bir aşk evliliği kadar bağlayıcı ve devamlı olabilecek sadakat ve düşkünlüğü tanıdım. Bütün bu insanlara paylaştırdığı duygularına bakacak olursak Iris bir edebiyatçıdır. Anladığını düşündüğü kimseyi unutmaz ve hâlâ kırk yıl sonra bile, örneğin Franz Steiner gibi biri hakkında, sanki hayatının tek ve biricik büyük aşkıymış gibi yalan söylemeyi de ihmal etmeden konuşabilirdi.

* * *

Burada, daha birkaç gün evvel Iris Murdoch hakkında (yukarıda) yazdıklarımı sürdürüyorum; hani beni hâlâ ilgilendirdikleri için değil elbette; ama belki -şimdilik- bitirmeliyim bu konuyu.

Iris'i, deyim yerindeyse, "meşru olmayan" yazarlardan sayıyorum. Hiçbir zaman, yazmak zorunda kaldığı için sıkıntı, acı çekmedi. Öğrencimsi yanını hep korudu; hatta yirmi dört romandan sonra bile; hani öğrenci gibi değilse de bir öğretmen gibi ki, bana bir edebiyatçı için daha da rahatsızlık verici bir şey gibi geliyor bu.

Öğretmeni olma rolünü kabul ettiğim Friedl ile beraber olduğumuz zamanları düşünüyorum. Friedl'a karşı sert ve katıydım; o ilişkimizin "en yoğunlaştığı" döneminde gerçek mektuplar yazmadım ona. Kendimi onun ile "eşitleyecek" her şeyden kaçınıyordum. O öğrenci olmak istiyordu. Yazdıkları -şimdi yıllar sonra yazdıkları hakkında nasıl düşünürdüm bilmiyorum; kaç on yıldır bir daha okumadım onları- kendini sürüklenmeye bırakmış olduğu ve hiçbir kötü sondan korkmadığı ölçüde sahiciydi.

Iris'e dönecek olursam, o her zaman kendisi için işe yarayabilecek her şeyi dikkate almıştı. Hayatının -bütün o kuralsızlıklarına, kaosuna inat- hiçbir zaman kendini tamamen koyuvermez, dağılmazdı. Üniversite kurumu içinde korunmuştur o. İngiliz üniversite kurumları, özellikle Oxford, onun etine kanına işlemiştir. Bu kurumun içindeki erişebileceği her insanı, kurum dışında da, onu kurumdan koparma tehlikesi bulunmayanları sonuna kadar kullanmıştır. Şimdi düşünüyorum da, çok hesaplıydı o. Daha o zamanlar, neredeyse kırk yıl önce beni sinirlendiren bir örnek yaşanmıştı bunu gösteren. Ona hiçbir şeyden sakınmadan anlatıp duruyordum her şeyi. Hem benim tanıdığım hem de aralarında bir zamanlar tanımış olduklarımın da bulunduğu insanlar hakkında çok şey öğreniyordu benden. Doğru; her şeyi can kulağıyla dinliyor, dikkate alıyordu. Sadece o sırada ilişkili olduğum insanlar ile bağlantılı olanları değil, hakkımdaki her şeyi, her öyküyü bilmek istiyordu. O zamanlar, güncel dostluklarım hakkında konuşmalarımı ne tarzda dinlediğinin farkında değildim.

Aymer'ı sıkça gördüğüm günlerdi. Kendi erkek kardeşimin dışında benden genç kimseyle Aymer kadar ilgilendiğim hiç olmadı; Lon-

dra'da ilk kez ancak onunla birlikte tanıdığım sosyal statünün en üstündeki çevrelerdendi. Annesi, yeri geldikçe belirttiğim gibi, Northumberland'lı bir dükün kızı, bir "Percy"di. Bu akrabalık bağına birçok insanın verdiği önemle dalga geçiyordum.

(Kathleen Raine ile mesela). İnatla aynen kardeşi Aymer gibi homoseksüel olan Gavin için çırpınıp duruyordu Kathleen. Ne var ki Kathleen "sosyal" hırsını, snopluğunu belli etmekten hiç alınmaz, çekinmezdi. Percy oldukları için hayrandı Maxwell'lere. Kendi kökeninden insanlara tarifi güç, neredeyse nefrete varan bir küçümsemeyle yaklaşırdı. Özellikle babasının soyundan olanlara.

Iris'in ise uzun süre komünist olduğunu öğrenmiştim; savaştan sonra, Kıta Avrupası'nda henüz her yere gidilebilirken, neredeyse komplo sayılabilecek şeyler yapmış. (Neler olduğunu bilmiyorum bunların.) Kendisine nihayet Aymer'ı anlatırken, bu yüksek ailelerden sosyal grupların onun için ciddi bir önem taşıyabileceklerini bir an olsun düşünmemiştim, (anlattıklarım üzerine nedenini bilmediğim bir merak duyuyor gibiydi bu insanlara); bana hiç dikkatimi çekmeksizin onları tanımaktan memnun olacağını bir şekilde belli etmiş olmalıydı. Iris ilk romanı *Ağ* ile ünlenmişti, Aymer da zaten edebiyatçıları hep merak ederdi. O sıralarda bir gün, Paris'ten ziyaretine gelmiş olan Jean Max'la birlikte akşam yemeği yiyecektik; Aymer, ısrarım üzerine Iris'i de davet etmişti. Hiçbir zaman onsuz bir yere gitmediği Bentley'iyle geldi Aymer, beni Hampstead'dan Jean-Max ile birlikte aldı. Chiswick'te bir yerde Iris'le buluşup onu da Hampton Court'a götürecektik. Sözleşilen yerde bekliyordu Iris; onu Aymer ve Jean Max ile tanıştırdım. Bindi. O anda, üzerinde saydam, beyaz bir ipek bluz olduğunu fark ettim; benim için yepyeni bir durumdu bu; onu hiç böyle görmemiştim (üstelik sevgimi kazanmak için gerçekten uğraşmıştı). Ne var ki bana hep o özensiz akademik giysilerle geliyordu; yün ya da pamuklu, zevksiz; insanın aklını hiçbir zaman gerçekten başından almayacak, hatta belki yanlış seçilmiş renkteki çamaşırlarla. (Giysileri konusunda estetik bir duyarlılığın en ufak bir belirtisi yoktu onda.) Onu artık neredeyse iki yıldır tanıyordum, ama hiç, hani bir kez olsun, saydam bir ipek bluzla kendini çekici kılmaya çalışmamıştı. Öylesine

şaşırmıştım ki, ne olup bittiğine yavaş yavaş ayıldım. Hampton Court'ta inip lokantada, dört kişilik küçük bir masada yerimizi aldığımızda, artık gerçeği kendimden saklayamaz haldeydim: Aymer'ın dikkatini olabildiğince kendine çekebilmek için elinden geldiğince cazibeli olmaya çalışmıştı; göğüsleri çok net belli oluyordu, dekoltesi karnına kadar açıktı; ayrıca kendini bu yüce baya sunuyormuş gibi aşağıdan almış, teslim olmuş bir hali vardı; oysa Aymer'ın onunla hiç ilgilendiği yoktu ve bu durumu gülünç buluyordu. Yemek sırasında o bildik akademik tarzıyla konuşmalar yaptı; kitaplardan söz edildi; felsefeye değinildi; Aymer o burnubüyük-yüzeysel önemseyen tavrıyla onun Sartre üzerine küçük kitabına göz atmıştı. Iris ise, hâlâ fazlasıyla akademik ifadeler kullanmakla birlikte Aymer'a bu konularda açık vermemek için konuşurken dikkatli ve temkinliydi hep; oysa Iris'in kendisi hakkında ne düşüneceği Aymer'ın hiç umurunda değildi. İpek bluzun altındaki çıplaklığını da -hani fark etmişse bile- hiç dikkate almamıştı; Iris, Aymer üzerinde ne kadar acınacak bir etki bıraktığını ve ilgisini hiç çekmediğini fark bile etmemişti; kaldı ki Aymer onu İngiliz üst sınıfının o kibirli tarzıyla İrlandalı kategorisine dahil edivermişti; soyu itibariyle ağırlıklı olarak öyleydi de Iris, ama İrlanda'nın dikkat çekici sosyal kesiminden de gelmiyordu; babası bildiğim kadarıyla Belfast'tandı ve halis bir İrlandalıydı; annesi ise İrlandalılığın birçok özelliğini temsil ediyordu. Tanıdığım en duyarlı, ince, başkalarına karşı hassasiyetleri en üst düzeydeki insan Jean-Max ise Iris'in konuşmalarına katıldı; varoluşçuluktan çok konuşuluyordu masada; o zamanlar, edebiyat konuşulduğunda varoluşçuluktan bahsedilmeden geçilmezdi. Jean-Max her kadına karşı şövalyece bir kibarlık gösterenlerdendi; gelgelelim bu toplulukta Aymer efendi de ben de "akıldım". Iris'e ise minicik bir leke kadar bile yer yoktu burada. Geriye dönüşte Aymer -Chiswick'e gelmiştik- Iris'e nerede oturduğunu bile sormadı zahmet edip. Fazla uzakta değildi gideceği yer; Chiswick'teydi; beni saymayın der gibiydi; caddede, "Beni şurada bırakın!" dedi. Aymer fazla nezaket gösterisine girmeden durdurdu arabayı, Iris saydam beyaz ipek bluzuyla Bentley'den tökezleyerek indi, olabildiğince çabuk gözden kayboldu.

Aymer onun hakkında tek söz etmedi, yola devam edip beni Hampstead'a bıraktı; Iris'in boyun eğmiş tavrı onu iyice küçümsemesine yol açmıştı; sonraki yıllarda, Iris ünlü bir yazar olduğunda bu küçümsemeyi sürdürdü hep Aymer, oysa edebiyat alanındaki ünleri önemserdi. Çok genç olan Jean-Max, pek de önemli olmayan birkaç ince söz etmişti. Fransızca söylememişti bu sözleri, İngilizcesi ise, zaten, biraz biçimsel, formalite tarzındaydı. Bense Iris'in halinden ve davranışlarından derinden etkilenmiştim. Aymer'a karşı aşağı sınıftan biriymiş gibi davranmıştı, sınıf bariyerlerinin yalnızca bilincinde olarak değil, onaylayarak ve hatta deyim yerindeyse özel bir yurttaş olmasına rağmen kendisine uygulanmasını da kabul ederek. Aptal bir tezgâhtar kız gibi Aymer'ın hoşuna gitmeye çalışmıştı. Boyun eğme arzusunu apaçık belli etmiş; Aymer'ın gözünde ne kadar önemsiz olduğunu hiç aklına getirmemişti; oysa Aymer, kibar davrandığı her misafirine, Iris'den daha fazla bir önem vermekteydi.

Sanırım, şeffaf bluzuna rağmen Aymer onu görmemişti bile; Iris'in o koskoca, düztaban ayakları ve biraz kalın, büyük bacaklarıyla o görünümü ona uzun boylu, ince, zarif, güzel İngiliz kadınları dünyasının kapılarını daha baştan kapıyordu. Hani itiraf etmek pek hoşuma gitmese de, davranışında fazlasıyla kaba, kültürel incelikten yoksun, aptalca, sıradan, kadınsı bir hesap da yakalamıştım. Bu yaptığının, onu öylesine iyi tanıdığını düşünen birinin üzerinde, bende, nasıl bir etki yapacağını bir an olsun bile aklına getirmemişti.

Vaughan Williams

İngilizlerle ilgili şeyleri yazmayı sürdürmek pek kolay değil benim için. Düşündükçe, sıkça öfkeye kapılıyorum. Londra'da yıllarca katlandığım, az sayıdaki bazı kimselere duyduğum antipati, düşüncelerimde Londra'ya yaklaştıkça geri itiyor beni. Daha güçlü olan öteki hatırlamalarıma yeniden hayat verebilmek için, anılarımın bir bölümünü karartmak zorundayım. Orada, o oldukları gibi görünmüş birçok insana teşekkür borçluyum. Şaşkınlıkları, kafa karışıklıklarını anlatıp duran ve bundan hiç vazgeçmeyen herkesi dinlediğimi anlayıp kanımı emenler de vardı.

İngiltere dahil hiçbir zaman hiçbir yerde öğrenemediğim şey, zamanı bölüştürüp iyi kullanmaktı. Bazıları sırf bunun için yaşarlardı. Eşlerinden, yükümlü olduklarından, hatta evcil hayvanlarından daha da önemliydi bu onlar için. Kesinlikle önemsiz bulmadığı sevişme için bile (tren hareket saatleri benzeri) katı bir zaman çizelgesi yapan Iris'e şaşırırdım en çok. Belki başkalarının bu davranış- larından daha çok hayrete düşürüyordu onunkisi beni, çünkü büyük bir hararetle (hani bir şekilde yanlış, dolayısıyla sınırlı da olsa) kişiyi, kendisini ne kadar çok sevdiğine inandırırdı. "You are beautiful!" derdi coştuğunda ve bunu daha çok, güzellikten pek nasibini almamış kimselere söylerdi (örneğin bana). Aynı şeyi Franz Steiner'e ya da -ne zamandır kocası olan- erkeğe de söyledi mi acaba, diye sorardım kendime. Aslında "Açım, hadi gel!"den öteye bir anlamı yoktu bu söylediğinin. Fakat tatsızlıklardan, hoş olmayan durumlardan hep uzak durmaya çalıştığı için kurbanlarının her birine "güzelsin" demeden edemezdi.

Zamanı programlama konusunda Iris'den çok daha fazla dikkatli davranan biri daha vardı. *New Statement* için birçok yazı

yazan, bir ara hükümette de görev almış, saygın bir İşçi Partili bilim insanının, -Douglas Jay'dir adı- bir kadını çağırdığında, önce saatini çıkartıp masanın üstüne koyma, ardından "I've 5 minutes time!" (Beş dakika vaktim var!) deme huyu vardı. (Ardından pantolonunu çıkarır, kadından da aynı süre içinde aynı şeyi yapmasını bekler ve işi üç, bilemediniz beş dakikada bitirirdi. Ardından çıkıp gitmek zorundaydı kadın; yaşadığından memnun olmuşsa ve zaman süresini ihlal etmemişse bir ay sonra tekrar gelebilirdi; daha önce değil.) Kendisi gibi uzun boylu, kupkuru olan bir kadınla evliydi (eskiden) ve dünya güzeli iki kızı vardı.

İyi yetiştirilmiş İngiliz üst sınıf kızlarının ve genç kadınlarının güzelliği karşısında sıkça kendimden geçerdim. İyice kanatlandığınız nefes kesici anlarda, gerçek melek tezahürleri bunlar, diye geçirirdiniz kafanızdan. Ama çoğunlukla buz gibiydiler. Aşk onlar için otomatik bir görevdi; bir âdetin yerine getirilmesiydi sözün gelişi. Bu dönemde artık bu genel ahlâka aykırı sayılmıyordu; tam tersine. Belki de keşfetme yolları buydu. Eğilimi bu yönde olanlar hayli ateşliydiler. Çok iyi tanıdığım ama hiçbir zaman sevmediğim biri, savaşta ölen subay kocasıyla duygu- suz, soğuk bir evliliğin ardından, aynı evde iki yaşlıca erkekle birlikte yaşamaya başlamıştı; bunlardan biri çok saygın bir bürokrat, bir kazanovaydı; ondan çok daha yaşlı olan ikicisi, Ralph Vaughan Williams ise, besteci, ulusun gururu; alçakgönüllü, iyiliksever, bağımsız, soyluluk hakkında en ufak bir fikri bulunmayan; uysal, gündelik olaylara isyan etmeyen biriydi; böyle insanlar hakkında insanın sayfalarca yazmak geliyor içinden.

Büyük müzisyenlerin herkesten daha iyi insanlar olmamalarına çoğu zaman şaşırmışımdır. Gençken, böylelerinin sırf faaliyetleriyle ötekilere göre daha iyi insanlar olmaları gerektiğini düşünürdüm. İşte bu tek kişi, on-on iki yıl kadar tanıdığım Ralph Vaughan, yaşlılık yıllarına kadar canlılığını, neşesini korudu; değersiz, ucuz düşüncelere hiç sahip olmadı, öyle aşağılık davranışlara ise hiç baş vurmadı. Benim gibi, kartal gözlü insanların üzerinde olan birinin, bu düşünceleri gülünç görünebilir; ama onun hakkındaki görüşlerimde ısrarımı koruyorum. Kırk yıldan fazla süren ününe rağmen, insanın bir başka insanın alçakgönüllük, sevgi dolu bir yürek de-

diğinde aklına gelebilecek her şey bu müzisyende gerçeklik olup çıkmıştı.

İngiliz yaşam tarzı içinde, yaşamayanın inanamayacağı bir masumiyet hali vardır ya da vardı. Müzik ile ya da müziğe yönelik talepler ile olabilecek en karşıt konumdadır bu masumiyet. Öyle bir etki yapar ki üzerinizde, kafa karışıklığı içinde sormadan edemezsiniz kendinize, gerçek mi bu, o yaygın ikiyüzlülüklerden biri değil mi? diye. Boş koyarsınız, dolu koyarsınız olmaz; evirir çevirirsiniz, kulak kabartır, pusuya yatar beklersiniz (hani iyi niyetle elbette, doğru çıksın bu gördüğüm diye; hâlâ kuşku duymaktasınızdır çünkü.) Bir süre sonra, bu insanın aynen göründüğü gibi, gerçekten de masumiyet ile salt müzik bilincini bir arada temsil ettiğine kesinlikle kanaat getirirsiniz; işte bu insan on yıl daha yaşadıktan sonra Westminster Abbey'de gömülecektir.

Çocukken bir süreliğine İngiltere'de geçirdiğim yıllara çok şey borçluyum. Gerçi babam İngiltere'de ölmüştü ama nedeni korku değildi; babasıydı ve annemin Alman diline olan takıntısı. Babamın İngiltere'de alabildikleri onu mutlu etmişti. Bir yıldan biraz daha fazla bir süre içinde orada yaşadıklarından çıkardıkları, benim ahlaki hayatımın temeli olmuştu. 1913'te sekiz yaşındayken, annemin huzursuzlukları nedeniyle İngiltere'den kopartıldım. Ancak yirmi beş yıl sonra oraya geri döndüm. Bu arada savaşlar birbirini izlemişti – anneme duyduğum o kıskanç sevgi, onun uğruna verdiğim ve beni hiç bağışlamadığı mücadele, aramızdaki savaş; Veza'ya tutkum; Sonne ile dostluğum, genç bir erkekken yazdığım üç çetrefil ama komik yapıt; Viyana'dan sürülüş...

Fakat babamın İngiltere'deyken benim için attığı o temel, hiç bozulmadan öylece kaldı; ahlaki bir temeldi bu ve bugün bile hâlâ, onu böyle tanımlamaktan utanmıyorum. Ömrüm boyu bu ahlaka dayalı tabloya uyan insanlar arayıp durdum, İngiltere'de birkaç kez yaklaştım da böyle bir tanışma sonucu yeniden doğma umuduna. Bir kez bu öylesine kusursuz gerçekleşti ki, "Viktoryan muhafazakârlık" deyip suratını buruşturanlara bir tane indirmek geldi hep içimden.

Bazen söylüyorum o sözcüğü. "İngiltere" diyorum bazen. Sonra da kendime yalan söylüyormuşum gibi geliyor bana. Yedi

yaşımda babamla birlikte orada yaşarken bu İngiltere'ye duyduğum güven ve inanç sarsılmaz bir şeydi. Babam bana kitaplar getirirdi; okuyup haklarında onunla konuşmak zorundaydım. Elimdeki ilk kitaplardı onlar, okuduğum ilk kitaplar. Getirdiği her kitap hakkında bana söyleyeceği bir şey bulunurdu ve benim de ona bir şeyler söylememi beklerdi. Birkaç ay içinde okumayı öğrendim, hem de o yeni dilde ve mutluluk adına hissettiğim bir şeyler varsa hani, o da babamın getirdiği bu kitaplardı. Bazılarını yıllar sonra tekrar aldım; yetmişlerime basmıştım: Shakespeare'den Hikâyeler. Kitaplardan biri, William Tell beni İsviçre'ye hazırlamıştı, Napoleon hakkındaki bir kitap da ona karşı olmama yol açmıştı; Grimm'lerin masalları ile *Binbir Gece Masalları* izledi bunları. Tarihten ve mitlerden aldığım zevk beni o gün bu gün terk etmedi. *Gulliver'in Seyahatleri* kitabında sadece cücelerin ve devlerin anlatıldığı birinci bölümler vardı. *Robinson Crusoe* bana yalnızlığı ve uzak dünyaların halklarını getirmişti, Dante ise nihai hesabın sorulduğu o mahkemeyi öğretmişti.

(Aralarında Don Kişot var mıydı, emin değilim pek, ama Odysseia yoktu.)

Aymer

Keder, üzüntü basınca, genellikle akşamları, bir anıyı çekip alıyorum aralardan. Zaten artık hatıralar arasındaki yerini aldığı için daha az kederlendiriyor, hüzünlendiriyor insanı.

İngiltere'deki bir çok şey sıkıcıydı; ama hatırlananların içinde yer alalı beri artık sıkıcı gelmiyorlar bana. Yüzeye çıkarken kıvılcımlar saçıyorlar. Gece, olmak bilmiyor.

Gelgelelim bunlar aslında hatıraların içinde bile ışıldamayan şeyler, insanlar bunlar. İsimlerini saysam mı? Saymamam daha iyi olacak, yüzeye çıkmak isteyen başkalarının önünü keserler.

Aymer'ı ve de Gavin'i düşünmekten o kadar hoşlanıyor olmam çok ilginç. Belki hayatla ve özellikle de aşkla, cinsellikle ilgili her şeyde aramızda dağlar olmasından.

Belki de kıskanç kardeşler olarak -hakiki ikiz değillerdi- mitik bir yanları bulunmasından. Çocuklarında her ikisine eşit haklarla sahip oldukları hayvanlar armağan edilmişti; ya, Hıristiyanlığı gereği paylaşıma inanan anneleri öyle istediğinden ya da o zamanlar canlılara ortak sahip olmayı henüz sevdiklerinden. Zamanla bitmek bilmeyen bir mücadeleye dönmüştü bu birlikte sahip olma hali aralarında ve giderek hayatlarının merkezine gelip oturmuştu, en azından Aymer'ın hayatının. Ama Gavin'in de bunda epey bir payı vardı; küçük kardeş olarak kendisini mağdur hissediyordu, çünkü unvan, çiftlik ve paranın büyük bir kısmı, ne varsa Aymer'a geçmişti. Birlikte geçen endişesiz bir hayatın ardından çocuklardan biri ötekine göre daha aza sahipti. Önce oğlancılığı denedi ve şansı epey yaver gitti. Aymer da onun gibi yapmayı denedi, ne var ki kardeşine göre çok daha zorlandı bu konuda. Kendisinden genç olan kardeşinin üzerine atlayan oğlanlar için onun

mücadele etmesi gerekiyordu. Kardeşine ait oldukları andan itibaren onları seyretmekle yetindi Aymer. Gerçi onları Gavin'in elinden almak isterdi, fakat bunun için onları nasıl cezbedecekti ki? Şatonun çevresindeki bütün alanı Bentley marka arabasıyla tedirgin etmekteydi. Araba sürerken öylesine çıldırırdı ki, kendini bir araba yarışçısı sanırdı. Bir keresinde beni bir araba deneme gösterisine götürdü; bir kereliğine gittim ben de, aslında bu serinkanlı sürücülerden ne anladığını görmek için sadece. Her arabayı satın alabilirdi istese, en pahalısını bile; kardeşinin böyle pahalı bir şey alamayacağını düşündükçe de kendini avantajlı hissederdi. Gavin'in de bir yarış arabası vardı, Bentley marka değildi; yıprandığında daha iyisiyle de değiştiremezdi. Aymer'ın Bentley ile çıkagelişini seyretmek bayağı üzücü oluyordu Gavin için. Aymer insanların arasına çıkacaksa böyle çıkardı sadece. Arabasıyla. Evimin önünde korna çaldığında -ben ikinci katta otururdum- kornasını tanır ve pencereye giderdim. Bir kez olsun yanılmadım; öylesine kesin, belirgindi onun korna çalışı.

Beni sıkça gezmeye davet ederdi, bazen kabul ettiğim olurdu. Belki güneyde bir yerde güzel bir konaklama anlamına gelecekti bu. Gelgelelim yolculuk rahat geçmezdi. Günde iki kez hedef değişir ve yolculuk sadece bu hedeflere bir an evvel ulaşma mecburiyetinden ibaret hale gelirdi. Günün belli saatlerine rastlayan yemek araları dışında, hedef üzerindeki hiçbir şey dikkate alınmazdı. Çılgın gibi, ölüm tehlikesi içeren bir hızla birkaç yüz kilometre yol giderdi araba; güzelim kentlerin, kiliselerin önünden durmaksızın geçilirdi; çünkü onlar hedef değildi. Hedefin adı baştan bir kere konmuştu ya, öyle de kalmalıydı. Yanında otururdum, o da beni gözü pekliğiyle etkilediğini düşünürdü; bir keresinde önemli bir konuşmanın bir yerinde, tehlikeyi hiç fark etmemiş olduğumu itiraf edince -yoksa, herhangi fiziksel bir olayda serinkanlılıktan zevk alacak son insandım, böyle bir şey yoktu benim dünyamda- Aymer şaşırıp kalmış, aynı konuşmada bana ne kadar hayret ettiğini itiraf etmişti. Yerimde oturuyor olsa ben de sürücü olsaymışım beni durmaya zorlar ve inermiş. İnsan ancak kendine bu kadar çılgınlık yapma izni verebilirmiş. Bir başkasını böyle davranırken sadece seyretmek ve onun yüzünden sürekli bu tehlikenin içinde eli kolu bağlı kalmak katlanılacak bir şey değilmiş; o olsa buna bir son verir-

miş, hem de öylesine değer verdiği dostluğu pahasına da olsa. Bu gezilerden hatırlayabildiğim, huzurumun iyice altüst olduğuydu. Bir de önünden geçip gittiğimiz belli bir yerin adını dikkate alamayışımızdı. Sadece harita üstünde varsa göz önünde tutulurdu adlar. Bir kentin, yüzyıllardan beri bir sürü şeyden oluştuğunu, örneğin Burgundy'nin Romenlerden kalma güzelliklerle dolup taştığını, ancak hayal edebilirdiniz, hepsi bu; ardından birinci nokta: "Hadi bir şeyler yiyelim!" Bölgenin sadece en iyi restoranları önünde dururduk; ve yemekte, ciddi, gerçeklere değinen bir ses tonuyla bana ters gelen her şeyi ortaya koyardım. Severek dinlerdi bunları; oysa sahici bir saygı duymasına rağmen bana bile, neyi isteyip istemediğimi belirleme, söyleme hakkını tanımazdı – kaldı ki ben onun ebedi rakibi, kardeşi de değildim, üstelik söylediklerini dinleyen bir dost kulağı, ruhsal sıkıntılarında bir tür ilk yardım gibi bir şeydim. Yaşıyor olsaydı babasına bu kadar saygı gösterir miydi, bilmiyorum. Saygısı da, hiç belli etmeksizin her şeye şaşırmasına yol açan o tuhaf ve ilginç olduğu kesin huyuydu. Onun sosyal katından insanlar için sıkıldığını belli etmek adetti. O da ender de olsa bu eğilimi gösteriyordu. Duygularımda ve zihnimde her şeyin bir yeri olmasını kavrayamıyordu ve bendeki çok özel bir tabiatın ve huyun buna imkân verdiğini varsayıyordu.

Hakikatte Aymer aynen benim gibi duyarlı ve her şeye açık biriydi. Yoksa o kötü özellikleriyle ona başka türlü nasıl tahammül edebilirdim ki? Seve seve diye eklemem gerekiyor. Bana sıkça kızdığı olurdu, özellikle de benim saygı duyduğum kimselerle canlarını yakarcasına alay ederdi. Ama sosyal statüsünün ve aile geçmişinin beni ne kadar az etkilediğini biliyordu. Yurttaşlarının insanın tüylerini dimdik eden züppeliğine o da alışmıştı. (Onlar hakkında) bir şeyler belirtmek, eleştirmek için çok az neden, vesile bulabiliyordu; ancak ben bir şeyi sert ama susarak eleştirip yargıladığımda içimden neler geçtiğini fark ederdi. Benden duymayı beklediği şeyi o kendisine bir iç uyarı olarak yöneltirdi zaten ve yüzlerce hata ve yetersizlikten ibaret biri olduğu halde, benimle konuşurken bunlardan arınmış hissi taşırdı.

Ancak ona verdiğim, ve yıllar boyunca onun açısından hayati önem taşımış o çok az şey için, onun olduğundan daha fazla müteşekkir olunamaz hiçbir zaman. Verdiğim şey derken, zamanı işin içine katmıyo-

rum; çünkü neredeyse bütün İngilizlere musallat olmuş zaman hastalığı yüzünden Aymer'ın bende duyulmamış bir cömertlik olarak algıladığı şey, gerçekte hiç de cömertlik değildi. İngiltere'deki o otuz küsur yıl içinde herkese zamanımı armağan ettim. Bu ülkede bile zamanın bir kölesi olmadım; fakat zamanımı öyle boşuna da har vurup harman savurmuş değilim; bana kendinden söz edip duran kiminle geçirmiş olursam olayım zamanı, o kişi ufkumu açmış, beni mutlu etmiştir; çünkü huyum buydu, sırf kendimle baş başa kalmamak ve sanırım, kendimle değil de başkalarıyla olmak asıl mutluluktur; başkalarına güvenebilmek; hani aslında hiç fark etmeksizin.

Ancak Aymer'la yaptığım üç gezide kendimi tamamen ona emanet ettiğimi söylemem gerekir: Marokko'da Provence'te ve Yunanistan'da. Bu gezilerin benim için ötekilerden çok daha fazla bir anlam taşıması, onun sayesinde mümkün oldu. Bu-gün her iki insandan birine hiçbir şey ifade etmeyen şey, benim için her şeyden fazla bir anlam taşımaktaydı. Onun benimle, beni bu arada gözlemlemek ve incelemek için - ister o kendinden söz ediyor olsun, ister ben başkalarını dinliyor olayım- hep bir şeyler yapmak istemesinin de ilişkisi olmalı bununla.

İngiltere, Bir Ada

Bundan elli küsur yıl önce, o savaşta, ada olması İngiltere'nin kurtulmasını sağladı. Ada olma özelliği sürüyor, ama büyük bir avantaj da olan bu durumun kıymeti bilinmedi.

Biricik ve kutsal reçetesi bencillik olan bir yönetimin mirası bugün artık. Yeni, o zamana kadar bilinmeyen bir şeymiş gibi gurur duyuluyordu bu bencillikten; şık takım elbiselilerden oluşan ve kendine *busy executives* adı veren bir tür kadınlı erkekli tarikat ülkede yaygınlaştı, eskiden dünyanın başka ülkelerinden yağmalanıp getirilen şeyleri bundan böyle kendi ülkelerinde çalıp çırpıp ele geçirmeye çalıştılar. İngiltere kendi kendini sömürmeye karar verdi ve sonunda, bu iş için *yuppi*lerden bir ordu kurdu. Cennet diye, ama bu dünyadaki cennet diye, herkese bir ev vaat edildi. İnsanlar harekete geçti ve İngilizlere hiç uymayan bir hız ve aceleyle ortaya yeni bir durum çıktı. Devlet bundan böyle hiçbir şeyi karşılamayacağını övünçle açıkladı; çünkü herkes kendi başının çaresine bakmalıydı artık; kim sokakları başkaları için temizlesin ki. İngiltere'de hayatın asıl özü ve yapıştırıcısı olan sahte- kârlık, yalancılık bile işe yaramazlaştı. Kısa sürede herkesin parolası şu oldu: ben kendim için varım, ötekinin canı cehenneme. Bunun üzerine -hayretle itiraf ediyorum- bencilliğin, çıkarcılığın özveri ve fedakârlık kadar vaaz edilebileceği görüldü. Başkaları için yapılan her şeyi bıkıp usanmadan reddeden bir kadın (Thatcher) ülkenin baş vaizi oldu; başkaları için yapılan her şey pahalıydı, insanın kendisi için yaptığı ise, değil. Su, hava, aydınlatma sermayenin ellerine teslim edildi; işler ya daha iyi yürüdü ya da daha kötüye gitti; genellikle ikincisi oldu. Dünya denizlerinin tekrar İngiliz olduğu duygusunu vere-

bilmek için dünyanın öbür ucunda küçük bir savaş körüklendi (Falkland). Churchill'in kişiliği ve İngiltere'nin şunun şurasında birkaç yıl önce içinde bulunduğu tehlike yeniden kurcalandı; her şey çok daha etkiliydi öncesine göre, çünkü sıradan bir milyarderle evlenmiş bir kadından geliyordu kaba, katı talimatlar. Adam çok azla yetinmişti, kadın ise yetinmedi. Adam geriye çekildi ve gölgede kalıp onu hiç rahatsız etmedi. Kimi kentler onun sayesinde harabeye döndü, sefilleşti. Çocukların kendilerini bir an evvel girişimlerine ve insafsızlıklarına hazırlamayı düşünmeleri için okullar daha kötü hale geldi. (Parlamentonun diğer yarısını oluşturan politikacıların da söz hakkı ve söyleyecekleri şeyler olduğu için) bu tarafın yarım ağızla önerdikleri şeyler hızla pratiğe geçirildi. Her insanda, kendini zorla alıkoyabildiği ikiyüzlülüğe, kötülüğe yatkınlık olduğu için birden öteki bütün halklar (insanlar) kadar kötü, çıkarcı, ikiyüzlü olma hakkına kavuşmakla kalmayıp bu bakımdan en büyük ödülü de hak edecek hale geldiler.

Bana, bu dönemi yaşamak ve en iyi arkadaşlarımın nasıl yozlaştığını görmek nasip oldu. Başka bir yerde doğmuş her dünya vatandaşının onların yerinde olmaya can atacakları "çocuk odalarından" geliyordu hepsi. Kendisinden beklenen oyunun tam tersini sahneleyen bir dadı: (Thatcher) en doğrusunu yapıyordu bence. Birdenbire, aile kökenleri itibariyle zaten temsil etmeleri gereken ama uzak kalmaya çalıştıkları şeyin, yani iğrençlik, kötülük adına ne varsa her şeyin temsilcisi olup rahatladılar. Gizli bir iç rahatlaması, nefes alma olmalıydı bu durum onlar için ve şu eski yaygın sahtekârlıktan geriye, -örneğin bana karşı- olduğundan farklı görünme, beni kandırma çabası kalmıştı. Ebette karşımda kendilerini gerçekte oldukları gibi gösteren ve elbette en kötülerden olmayanlar da vardı. Nasıl düşündüğümü bilirlerdi bunlar ve bunu saygıyla karşılarlardı. Onların, kendimde de bulup en az onlardaki kadar eleştirdiğim o tehlikeli insan tabiatlarının dışında suçlayacağım başka bir yanları yoktu. Gelgelelim bana daha yakın olanlara kızıyordum; aralarında duyarlı, ince âdetleri olanlar vardı; edebiyatçı erkek ve kadınlar; ya da belki on yıllık bir süre boyunca köle ticareti döneminden kalma o idole kayıtsız şartsız bağlılıklarını belirten ve karşımda insan dostu düşünce ve duygularının bütün boş laflarını tekrarlayıp duran yazarlar.

Daha beteri vardı: Sürprizler vardı. Yıllardır görmediğim ve yeni kanaat ve düşüncelerinin pekâlâ bilincinde birden karşıma çıkanlar vardı. Kendilerini masum buluyorlardı, çünkü kiliselerini değiştireli beri epey bir zaman geçmişti; kariyer yapmış, mal mülk sahibi olmuşlardı; bunu savunmaları da onlara çok doğal geliyordu. Aslında kendilerini olduklarından çok az farklı gösteriyorlardı, dolayısıyla da benim şaşırıp kalmamdan feci ürkmüşlerdi. Özel yaşantılarında para karşısında kendilerinden geçen, sessiz, kendilerini tamamen duygularına vermiş ama toplumsal hayatı ne kadar batırdığı belli olduğu halde şu bencillik vaizine bağlılıklarını sürdüren kadınlar vardı aralarında. Buna bir parçasına sahip oldukları ve en azından teorik yönden tartışmak istemedikleri ülkenin yaşadığı felaketin üzüntüsü de eklendi.

Ülkenin bu yeni durumunu hazırlayan tarihsel kökler vardı anlayacağınız. Hayatımda kendisine çok şey borçlu olduğum, kafası Fransızlarınki gibi her şeyi hızla kavrayan, kültürel, zihinsel yönden ülkenin en verimli, çok yönlü buluşlarıyla tanınmış bir ailesinden gelen, İngiltere'nin en hareketli yüzyılı olan 17. yüzyılı çok iyi tanıyan, önceki dönemin Elizabetçi edebiyatından büyük gurur duyan bir kadın tarihçi -onu beş ya da altı yıldır görmemiştim- İngiltere'nin, Dadı'nın (Thatcher'in) yönetimi altında, şimdiki, yeni Elizabetçi dönemine yönelik hayranlık dolu bir konuşmayla beni afallattı. Samimi düşüncesiydi söyledikleri; tamamen uçmuş, körleşmişti; dilim tutuldu desem yeridir ve dostluğumuzun sürdüğü kırk beş yıldan bu yana ilk kez susup kara kara düşünerek ona çılgınlığı hakkında ne düşündüğümü belli etmeye çalıştım.

Hızlar

Aymer ve onun sürat kültüne başka diyecek ne kaldı ki? Sabırsızlık hâkim özelliklerindendi. Unvanını ve mülkünü miras yoluyla devralacağı büyükbabasının ölümünü beklerken edinmişti bu huyu. Belki o hızlı araba sürmesi, hedefine bir an evvel ulaşma düşüncesiyle bağlantılıydı. İşin içinde başkaların canına kast etme gibi bir şeyler de vardı. "Bentley öyle sağlam ve güçlü ki," derdi, "bir kazada kime çarparsa çarpsın, öldürür. Sürücüye ise bir şey olmaz." Bu düşüncelerle katil gibi araba sürüp durdu ülkede; ancak sonunda miras kendine geçtiğinde sürat yapmaya bir kere alışmış olduğundan, artık hep böyle kullandı arabayı. Şatosunda, evinde can sıkıntısından patlardı, dışarıdaki dünyada, araba kullandığı sürece, hep macera sayılacak bir şeyler vardı. Dikkatlerini çekmeye çalıştığı genç oğlanları bir lüks Bentley kadar etkileyebilecek başka bir şey yoktu. Eskiden zırhlı şövalyeler ne idiyseler şimdi, o direksiyonun başındaki de oydu.

Gelgelelim Aymer'ın asıl sırrı *kekelemesindeydi*. Geçmişte na-sıl kekelediğini bilmiyorum, bunu ona hiç sormadım. Altta kalmış olmaktan korktuğu anda, konuşmanın en heyecanlı yerinde sözünü kesip kekelemeye başlardı. Karşısındakini kendi yavaşlığına çekip aynı tempoda konuşmaya zorlardı adeta. Böylelikle konuşmanın hızını ayarlamaya çalışırdı. Çoğunda başarırdı bunu ve karşısındakilere kendine tabi olmuşlar gözüyle bakardı. Kekelemesine aldırış etmeyenlere, kekelediğini fark etmemiş olanlara diyelim, saygı duyardı. Ama sarsmaya, silkelemeye çalışıp dururdu da bu saygıyı; sanki ona daha çok saygı duyabilmek için.

Vaughan Williams'ın bir resmini gördüm, tamamen tesadüfen, çok geç dönemine ait, Royal Academy'den birinin yaptığı bir resim; resim

olarak önemli bir şey değil kesinlikle, fotoğraflara bakılarak "düzenlenmiş"; bu bakımdan kitabın bir sayfasında birden karşıma çıkan resim o kadar çok benziyor kendisine: İngiltere hakkındaki kitapta yer alması şart. Müziği hakkında söyleyecek bir şeyim yok; sadece bazılarını biliyorum, belki önemsizdirler, bir şey diyemem bu konuda, olsun.

Pek kolay olmayacak; kendisini onun sayesinde tanıdığım Ursula'nın o sarsıcı komik öyküsünü anlatamam; sözgelimi (Williams'ın) deyim yerindeyse Ursula ile birlikte evlendiği, onun evinde harika bir hayat süren (Shakespeare'in iki kadınlı kahramanı) "Falstaff"ınkini anımsatan ilişkisi hakkında da ayrıntısı sadece kendimde kalmak üzere bir şeyler söyleyebilirim, ama hiçbir zaman kitap aracılığıyla kamuya yayılmasını istemem. Gene de, soylu yaşlı adamın her şeyi bile bile, artık o yaşlarında kaybetmek istemediği Ursula'nın uğruna berikini evde isteme, daha doğrusu ona katlanma büyüklüğü gösterdiğini düşünmek ne kadar çılgınca geliyor bana.

İngiltere kitabımı düşündüğümde iki şey hep gözümün önünde duruyor: Aubrey'in "Brief Lives"ı (Kısa Hayatlar); ne kadar yürekten isterdim onun gibi yapmayı; çünkü yapabilirdim; ama işte, onun kadar yeteneğim olsaydı tabii; bir de şu İngiliz kibirliliğini düşünüyorum. İngiltere'de en çok göze çarpanının bu özellik olduğu görülüyor şimdi; İngiliz varoluşunun kendine özgü, dünyayı Hitler'den kurtardığı dönemde ve ardından geçen on yıllarda görünürdeki durdurulmaz çöküşte en üst tezahürüyle gördüğüm şey.

Kibrin Çeşitleri

(.....) Aymer. Onda kibir, küstahlık hâlâ mülk ve unvan ile sımsıkı bağlantılıdır; ama aynı zamanda da en yüksek (dük) kökenine rağmen gerçekte hiyerarşinin ancak en alt basamağında, sadece bir baronet olduğunun bilinciyle de. Bu kibrin Lady Mary'de, annesinde; bir dük kızında, Edward Jerwings'in Katolik Apostolik Kilise'nin müridi olarak sahici Hıristiyan alçakgönüllülüğü ile kurduğu bağ.

En acayip olanı, kızı Christine'nin, Aymer'ın kız kardeşinin, parti üyesi, İngiltere'de, küçüklüğü nedeniyle bir tür tarikat olma özelliğini koruya gelen Komünist Partisi'nin aktif üyesi olması. Christine'nin yüksek soylu katmandan ve komünistlerden oluşan ev partisi; yaşadığım en iğrenç parti. Neredeyse kimseyi tanımıyordum orada, çok azını da sadece adlarıyla; ve orada ilk kez konuştuğum kimselerin soylular mı yoksa komünistler mi olduğunu bilmiyordum. Burada, Christine'nin partisinde komünistler o bildik maskelerine aldırış etmedikleri halde entelektüel ses tonlarına bakılacak olursa her ikisi de olabilirlerdi. Ancak savaşta gerçekten birlik olduklarını da gözden kaçırmamak gerekir.

Annesinin ülkesine kuşaklar sonra geri dönmüş bir Amerikalının, T. S. Eliot'ın kazanımı olan kibri. Eliot'ı, gerçekte olduğu gibi kavramak çok zor olacaktır, anlayacağınız uçurumların en diplerinde sürünen bir kötülük. Goethe hakkındaki terbiyesiz, insanlıktan uzak düşüncelerini, edebiyatçılıktan nasibini almamış Blake yargılarını hatırlatmak yetmez. Kısır-minimal yapıtı (başarısızlığın bütün tükürük hokkaları bir arada) sayesinde moda haline gelen İngiliz ve modern duygu yoksullaşmasının ozanı. Kendi şeylerine üstlerde bir yer bul-

mak için (Dante'ninkine bakarak) taklit ettiği, edebiyata buradan soktuğu hiyerarşi. Bunu öylesine iyi başarmıştır ki, yaşlılık yıllarında, sadece Almanya'da ciddiye alınmakla kalmayan en iktidarsız parçaları yazabilmiştir.

Oxford-kibri, Çince bir şey, ama bu yönüyle, sadece bu yönüyle çekici.

Sonsuz bir sterillik hali. Bu arada en harika kitaplık (Bodleian) ve dünyanın en harika kitabevi (Blackwell) Oxford'dan çıkan katı, işlevsiz *okul-felsefesi*. Cambridge'i hemen hiç tanımadım ama Cambridge'den gelen, alabildiğine canlı, ciddiye alınabilecek, konuşkan, ahlaklı ve de eğlendirici bir figür: Bertrand Russell.

İrlandalıların göçü olmasa İngiltere'nin hali ne olurdu acaba! Hiç durmadan, ABD'ye olduğu gibi İrlandalıların akını ülkeye. Onlarsız İngiltere, (eskiden Gallileri de hesaba katabilen) bu muzaffer halk, bütün cesaretini kaybetmiş, bedbin bir ülke olurdu. İngiltere'de tanıdıklarım arasında bu kibirden gerçekten nasibini almamış kim vardı ki?

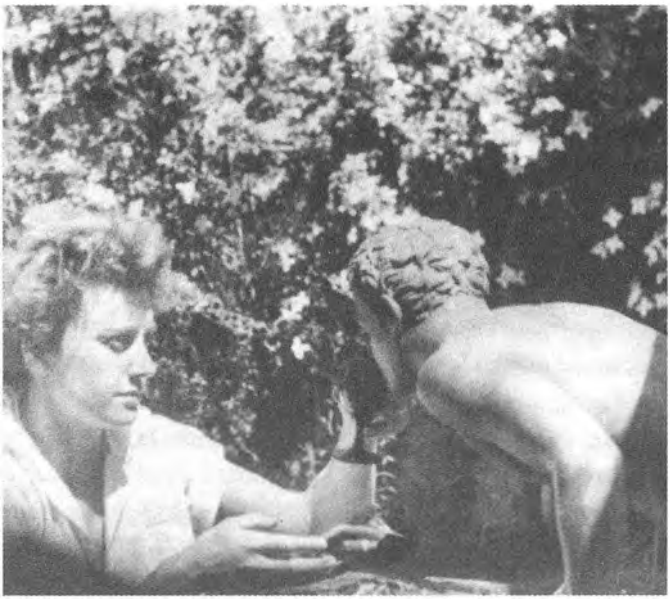
Herbert Read (sonradan sırf karısının baskısı yüzünden kendine Sir denmesine izin veren kişi).

Vaughan Williams yaşlı, hâlâ çalışan, tüketilemez ve yıkılmaz bir adam olarak tanıdığım besteci.

Belki şerh düşerek kibrin, Bertrand Russell'ın kanına işlememiş olduğu söylenebilirdi. Ömür boyu kökenine direndi durdu. Kibirli olamayacak kadar da keçiydi zaten.

Dylan Thomas, bir Galli ve bir şairdi; ama Eliot'ınki gibi fakir değil zengindi onun şiiri. Bir kez bile kibirli gelmedi bana, ama karısı Caitlin öyleydi.

Veronica kibrini tarih yazımına ayırmıştı. Verdiği partiler öylesine başarısızdı ki, ona aslında kibirli biri demek zorlaşıyordu. Hırsı korkunçtu; ancak anne tarafının arzu edilmeyen varoluşundan ve erkeklere çekici görünmedeki eksikliğinden kaynaklanıyordu bu. Şöhretin, ünün bütün girdisini çıktısını biliyordu ve hor gördüğü de yoktu bunları kesinlikle; ne var ki bir insanı kibriyle ezmiş olabileceğine hiç inanmıyorum.

Clement Glock

Iris. Ona da İngilizlerin anladığı anlamda kibirli denemez; İrlanda kökenlidir. Ancak Oxford ve Cambridge ile, buraya ait olan okul felsefesi de dahil olmak üzere, bütünleşmiştir: Ama işte profesyonel bir hırsız gibi hırslıdır, ne var ki kibirli olamayacak kadar aşkı beceren biridir; pratikte her insan ile, erkek olsun kadın olsun, işi aşka, sevişmeye kadar götürmeye çalışır.

Ursula'nın varlığı kesin kibri, iyi kalplilikle tatlandırılmıştı, bu nedenle de hiçbir zaman görünürleşmiyordu. Başkalarının hoşuna gitme bağımlılığı da, ihtiyarlık yıllarına kadar bu bağlamda bir rol oynamıştı.

Clement, Apollo'ya (Roma devrinden kalma bir Apollo'ya) benziyordu. Bunun farkındaydı, başkalarından çok daha fazla olmasa da kibirli etkisi yapıyordu.

Margaret, çok kibirliydi (anne tarafından Viyanalı olduğu halde); oldum olası zengindi; bıkıp usanmadan yakınıp dururdu İngilizce: "I can't afford it." (Para dayandıramıyorum.) Biri İngiltere'de bu cümleye sarınca herkes bilirdi artık: Zengin bu.

İngiltere'deki şeyler benim için her geçen gün biraz daha dağılıyor, siliniyor. Belki 1984'ten bu yana içimi kesintisiz dolduran kederin artık tam etkisi altında değilim. Hampstead'ten birbiriyle bağlantılı olayları tekrar düşünebiliyorum. Belki bir buçuk yıl önce beni etkileyen ve etkileri hâlâ süren Carlos'un mektubunun bende yarattığı dehşet duygusunu da.

Anılardaki İngiltere benim için renklere büründü, orada kırk yıldan fazla bir süre içinde olup biten her şey, sanki sonunda eksiksiz ortaya çıkabilmeyi beklemiş gibi, karşımda duruyor. Bu hatırlamaların içinde henüz bir düzen göremiyorum; ancak insanlarla, konuşma tarzlarıyla, çeşitleriyle, kaderlerle, aşağılamalarla, hakaretlerle ve dokunaklıklarla dolup taşıyorlar. Bazıları, hep olduklarından daha soylu hale gelmiş görünüyor, kimileri ise karaların içine batmış ve yüzeye çıkabilmek için beyhude yere çabalıyorlar. Bana kulak verenlere söz ediyorum bunlardan; çok çok da dinleyenler -beni şaşırtan bir şekilde- can sıkıntısı duyup dinlemeyi bırakana kadar anlatmak istiyorum. Elbette bu ülke artık dünyanın göbeği değil, ancak insan gene de edebiyatçılarına şaşırıyor – en azından ben her zamankinden daha çok şaşırıyorum.

Elias Cannetti, İskoçya, 1951

İngiltere'deki karşılaşmalarının rastlantısı. İyi olurdu bu. Gelgelelim bunca yıldan sonra bambaşka bir şey çıktı bundan: Senin nefretlerine ve incinmelerinde bağlı bir şey: Şimdi derin bir mutsuzluğa gömülmüş bir ülkenin, nasıl güvenirlikten uzak, çarpık bir imgesi olacak bu; dünyaya örnek olmuş en iyi kurumları sarsılmış durumda: Anlayacağınız yaklaşık on yıldır egemen olan "kendine hâkim olma vaizlerinin" tarikatınca sarsılan ve düşündürücü hale getirilmiş bir ülke.

İnanmak istemiyorum: Gözlerimin önünde, yabancı istila ve baskı sonucu değil de kendi durumundan ötürü, kendiliğinden batıyor bu ülke.

Elli yıl önceki o huzurlu, barışçıl iç durumunu, havasını betimlesem mi? Kim inanır ki bana; kimi ilgilendirir ki. Yaşlılığın heyecan ve coşkusunu bunu yapmak için kullanabilirim; hani sahip olmadığım ya da bazen, ara sıra, çok ender yaşadığım.

NOTLAR

31 Heath: Hampstead Heath, Londra'nın kuzeyindeki büyük, kamusal park. 19. yüzyılda Coleridge ve Keats gibi büyük şairlerin sıkça ziyaret ettikleri yer. Ayrıca Downshire Hill, Thurlow Road 8 gibi mahalleler de burada (Canetti altmışlı yıllara kadar burada oturdu). Keats'in evi de burada. *-Shakespeare*: (1564-1616), büyük İngiliz oyun yazarı. *-Jonson:* Ben Jonson (1572-1637), oyun yazarı, mizahi, hicivli komedilerin yaratıcısı. *-John Donne*: (1572-1632), Angelikan Kilisesi'ne geçti, Londra Saint Paul Katedrali'nin başpapazlığını yaptı. Metafizikçi şairlerin önderi. Aşk şiirleri ve dini şiirleri ölümünden sonra, 1633'te yayınlandı. Vaazları da birçok kitapta derlenmiştir. *-Milton:* John Milton (1608-1674), püritenizme bağlı, ölümden yakınan ünlü *Lycidas*'ın ve aralarında *Kaybolmuş Cennet*'in (*Paradise Lost*, 1667) de bulunduğu sayısız sonatın yazarı (1637).

31 Swift: Jonathan Swift (1667-1745), İrlandalı rahip, yazar ve hicivci. *The Battle of the Books* (1704), *A Tale of the Tub* (1704), *Journal to Stella* (1710-1713), *Gulliver's Travels (Gulliver'in Gezileri) (1727)*, *A Modest Proposal (Alçakgönüllü Bir Öneri)* (1729). *-Burton:* Robert Burton (1577-1640), *The Anatomy of Melancholy*'nin (1621-1651) yazarı; din adamı. *-Sir Thomas Browne*: (1605-1682), doktor; *Common Errors*'ü yayınladı (1644). Din, antropoloji ve doğa üzerine çeşitli eserleri bulunuyor. Üslubu bakımından takdir edilen bir yazar. - *John Aubrey* (1626-1697), Antikacı, biyografi yazarı ve antropolog. Çeşitli metinler yazdı. Günümüzde, ölümünden sonra yayınlanan *Brief Lives* ile tanınıyor. (basımı: 1813, 1898 ve en son 1949). Canetti biyografilerinde onun tarz ve yöntemini uygulamaya çalıştığını, ama onun düzeyine ulaşamadığını belirtir. *-Bunyan*: John Bunyan (1628-1688), asker, vaiz; uzun yıllar tutsak kaldı. *The Pilgrim's Progress (Çarmıh Yolcusu)* (1678-84) İngiltere'de çok sevilmiştir. *-George Fox*: (1624-1691), Quaker Tarikatı'nın kurucusu. *Journal* (1694) kitabı öğretisini, vizyonlarını, izlenip yakalanmasını ve inancından dolayı hapis yatmasını anlatır. *-Hobbes:* Thomas Hobbes (1588-1679), filozof; eserleri arasında *Human Nature* (1650), *De Corpore* (1653) ve *Leviathan* (1651) önde gelir. - *Eliot:* T(homas) S(tearns) Eliot (1888-1965), yazar ve eleştirmen. ABD'de doğmuş 1914'ten itibaren İngiltere'de yaşamış, bankada çalışmış, *Criterion* dergisini çıkarmış, 1925'ten itibaren Faber & Faber yayınevinin direktörlüğünü yapmış, 1948'de Nobel Ödülü'nü almıştır. *The Waste Land (Çorak Ülke)* (1922) ve *Four Quartets (Dört Kuartet)* (1933-1942) adlı eserleriyle tanınır. Ayrıca şiirlerin yanı sıra *Murder in the Cathedral* (1935),

The Familiy Reunion (1939) ve *The Coctail Party* gibi oyunların yazarı. *-Laforgue:* Jules Laforgue (1860-1887), Fransız şair; Eliot ve E. Pound'u büyük ölçüde etkilemiştir. *-Ezra Pound:* (1885-1970), yazar ve eleştirmen. Eliot'un hamisi. *Personae* (1909) ve 1970'te tamamladığı *Cantos (Kantolar)* önemli yapıtlarındandır. Görüş ve davranışlarından ötürü çoğu kimsece deli, kaçık bir kişilik olarak bilinir. *-Virginia:* Virginia Woolf (1882-1942), ünlü İngiliz kadın yazar, denemeci, kısa öykücü ve yayıncı. 20. yüzyılın en modernist yazarlarından sayılır. Ölümünden sonra bir ara unutulmuşsa da 1970 feminist hareketleriyle yeniden ünlenmiştir. Londra'da, 46 Gordon Square'de faaliyet gösteren Bloomsbury entelektüel grubunun üyesiydi. *Mrs Dalloway* (1925), *To the Lighthouse (Deniz Feneri)* (1927), *Orlando* (1928), *A Room of Ones Own (Kendine Ait Bir Oda)* önemli eserlerindendir. Bilinç akışı yöntemiyle yazan Woolf'un kişileri duygusal-psikanalitik özellikleriyle belirlenir.

32 Dylan: Dylan Thomas (1914-1953), Galli İngiliz şair. İkinci Dünya Savaşı sırasında aralıklarla BBC'de çalışmış, ABD'ye konferanslar vermek için gitmiş. -Canetti'nin Londra'da oturduğu yerler, sırasıyla: 31 Hyde Park Gardens, 118 King Henry's Road, 14 Crawford Street, 8 Thurlow Road.

34 Empson: William Empson (1906-1984), eleştirmen, şair; I.A. Richards'ın öğrencisi; Çin'de dersler verdi. Baş eseri *Seven Types of Ambiguity* (1930) modern İngiliz edebiyat eleştirisinin kılavuz kitabı olmuştur. *Some Versions of Pastoral* (1936) ve *The Structure of Complex Words* (1951) önemli kitaplarındandır.

34 Arthur Waley: (1889-1966), şair, Sinolog ve Japonca uzmanı. Çinceden yaptığı çeviriler İngiliz dünyasında büyük bir etki yapmıştır. British Museum'un grafik bölümünde önemli bir görevde bulunmuştur. Bloomsbury çevresinden çok kimseyle dostluğu vardı.

36 Kathleen Raine: (1908-2003), şair ve bilim insanı. Londra'da Temenos Akademisi'ni kurdu. Şiirlerini birkaç ciltte topladı, dört ciltlik otobiyografisi vardır. *-John Hayward:* (1905-1965), yayıncı ve kitapsever; Cresset Press'in danışmanı, *The Book Collector* baş editörü. Öteki çalışmalarının yanı sıra, T.S. Eliot'ın denemelerinden bir kitap, John Donne'dan şiir seçkileri yayınladı.

37 Amersham: Buckinghamshire Kontluğu sınırları içinde Londra'nın 50 km kuzeybatısındaki bölge.

38 Franz Baermann Steiner: (1909-1952), Prag, Yahudi-Alman edebiyatı çevresindendi. Semitik diller ve etnoloji öğrenimi gördü. Filistin'deki İbrani Üniversitesi'nde Arapça öğrendi, 1935'te Prag'ta yükseklisans tezini verdi. 1936'dan itibaren İngiltere'de, Alfred Radcliff-Brown'un sosyal antropoloji kürsüsüne bağlı olarak Oxford Magdalen College'da antropoloji çalışmalarını sürdürdü. 1937'de Doğu Çekosla-

vakya Karpatlarına bir gezi yaptı. İngiltere'deki sığınmacı yıllarında özellikle, daha önce Viyana'da tanıştığı Elias Canetti'yle dostluk kurdu. Canetti'ye, Wilhelm Bleek'i ve Lucy Lloyd'u tanıtan da odur. Steiner'in, köleliğin sosyolojisi hakkındaki çalışması bitirilmemiştir. Steiner etnolojist, bilge, denemeci, aforizmacı ve şair olarak tanınır. Almanca, Yidişçe, Çekçe, Yunanca ve Latincenin yanı sıra Farisice, İngilizce, Fransızca, İspanyolca, Türkçe, Arapça, Ermenice, İtalyanca ve Rusça ile birlikte altı Slav dili, İskandinav dilleri ve Hollandaca biliyordu. 1952'deki ölümüne kadar Oxford'da ders verdi. 1942'de Trieblanka'da ailesi soykırıma uğradı. Ölümünden sonra (1956) yayımlanan *Taboo (Tabu)* günümüzde sosyal antropoloji alanında bir klasik sayılmaktadır. *-Kae Hursthouse:* Franz Steiner'in nişanlısı. Canetti'yle 1940-41 yıllarında temas kurmuştur. Almanca dersi almıştır. *-Student Movement House*: 1917'de Birinci Dünya Savaşı'nda hayatını kaybetmiş öğrencilerin anısına kurulmuştur. *-L.H. Myers:* (1881-1944), yazar, bir ara Bloomsbury çevresi üyesiydi; intihar etmiştir. *-Philip Toynbee:* (1916-1981), Yazar, gazeteci; *The Observer*'in redaksiyon kurulunda üyelik yapmıştır. *New Statesman* ve *Horizon*'da yazıları yayınlandı. *-Putnam'ın yayıncısı*: *Constant Davis Huntington* (1876-1962), G.P. Putnam's Sons, Londra, yayın müdürü. *-Alfreda*: Alfreda Huntington: (1922-), Brian Urquart ile evli. *-Yalta:* Villa Yalta, Zürih'te Tiefenbrunnen'deki villa, Canetti Zürih'te okula devam ederken 1919 yılında burada kalmıştır. *-Pinkie Esher*: (tespit edilemedi). *-Ernst Gombrich:* (1909-2001), Avusturyalı-İngiliz sanat tarihçisi, duyum algıları teorisyeni. Annesi Leonie, Bruckner'in öğrencisi, piyanistti. Gombrich, Canetti gibi 1937'de İngiltere'ye sığındı, savaş yıllarında BBC'nin "monitoring service" bölümünde çalıştı. *Sanatın Öyküsü*, Türkçe dahil birçok dile çevrildi (yaklaşık 6 milyon adet satmıştır). *-I.A. Richards:* (1893-1979), eleştirmen ve yazar. 1929'da Çin'e gitti. *Principles of Literary Criticism* (1921) ve *Practical Criticism* (1928) modern İngiliz edebiyat eleştirisinin temellerini atmıştır. C.K. Ogden ile *The Meaning of Meaning* (1923) gibi felsefi ve lingustik kitaplar yayınlamıştır.

41 Friedl: Friedl Benedikt (1916-1953). Canetti, *Das Augenspiel*'de (*Gözlerin Oyunu*) (1985) Friedl ile ilişkisine yer vermiştir. 1939'da sığınmacı olmuş, hepsi Canetti'ye ithaf edilmiş üç roman yazmıştır. Hoçkin kanserinden ölmüştür. Viyana, Grinzing'te gömülüdür.

45 Aymer: Aymer Maxwell (1911-1987), Canetti'ye parasal destek vermiş, onunla birçok uzun yolculuk yapmış, 1954'te birlikte Fas'a gitmişlerdir. (Canetti: *Die Stimmen von Marrakesch*, Münih, 1967) *-Gavin Maxwell* (1914-1968), 1950 ve 1960 yıllarında özellikle Almanya'da çeviriler üzerinden çok tanınmış bir araştırmacı-yazardır. Sinemaya da aktarılan *Ring of Bright Water* (1960) kitabıyla büyük üne sahip olmuştur. *-Veronica Wedgwood:* C(icely) V(eronica) Wedgwood (1910-1997), tarihçi ve yazar, 1951-57 İngiliz PEN başkanı; Orange Nassau nişanı sahibi subay. *-Leith Hill:* Guildford yakınlarında sevilen bir mesire yeri, Güney İngiltere, Surrey Kontluğu sınırları içinde.

46 Jonathan Cape: (1879-1960) 1921'de kendi adıyla bilinen yayınevini kurdu. *-Isherwood:* Christopher Isherwood (1904-1986), yazar ve şair. *Goodbye to Berlin* (1939).

47 Macaulay: Thomas Babington, Lord Macaulay of Rothley (1800-1859), edebiyatta bir başyapıt sayılan, tamamlanmamış kitabı *History of England*'ın yazarı. *-Trevelyan:* Georg Macaulay Trevelyan (1876-1962), liberalizmin tarih anlayışını temsil eden son büyük düşünürlerden. *-Francis Galton:* (1822-1911), bilim insanı, Darwin'in kuzeni, öjenik bilim dalının kurucusu. *-Leslie Stephen:* Önce din adamı, sonra eleştirmen. *-Diana Spearman: Modern Dictatorship* (1939), *Democracy in England* (1957) kitaplarının yazarı. *-Maxwell-Fyfe:* David Maxwell-Fyfe (1900-1967), hukukçu, parlamento üyesi (1935-1954), içişleri bakanı. *Francis Graham-Harrison:* (1914-2001), Canetti ile tanıştığı günden itibaren kopmayan dostluğun tarafı.

48 Austin: John Langshaw Austin (1911-1960), Oxford'da "ordinary language philosophy" bölümünde ünlü dilbilimci. *Philosophical Papers* (1961), *Sense and Sensibilia* (1962) ve *How to Do Things with Words* (1962) en tanınmış çalışmalarıdır.

51 Carol: Carol Stewart (?-2003) Canetti'nin *Kitle ve İktidar*'ını İngilizceye çevirdi.

55 Mark Channing: Hindistan'da askerlik yaptı. Hindistan'da geçen dört serüven romanı bir de otobiyografik roman (*Indian Mosaic*, 1936) yazdı.

56 Marie-Louise: Marie-Louise von Motesiczky (1906-1996), Max Beckmann'ın öğrencisi, ressam, 1938'de İngiltere'ye sığındı, Olda ve Oskar Kokoschka'yla dostluk kurdu. Amersham'da Canetti'yle tanıştı, hem onun tek başına, hem de Franz Steiner'la birlikte bir portrelerini yaptı.

59 Dunne: J.W. Dunne (1875-1949), mühendis, hava yolculuğunun öncülerinden, felsefi kitaplar da yazdı: *An experiment with Time* (1927), *Time and Conways* (1937).

79 Wilfred Owen: (1893-1918), Şair, Londra'da dil öğrenimi gördü. Birinci Dünya Savaşı'nda hayatını kaybetti. *-Isaac Rosenberg:* (1890-1918), şair, 1915'ten itibaren katıldığı savaşın son yılında hayatını kaybetti. *-Siegfried Sassson:* (1886-1967), şair ve savaş karşıtı mesajlar içeren otobiyografik romanların yazarı; Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Wilfred Owen'ın eserlerinin basılması için uğraş verdi. Owen, Sasson ve Rosenberg "savaş şairleri" olarak da bilinirler. *-Herbert Read:* (1893-1968), yazar, sanat tarihçisi ve eleştirmen, Edinburg, Liverpool ve Londra'da sanat tarihi profesörlüğü yaptı; 1933-1939 arası *Burlington Magazine*'i çıkardı.

84 Pierre Emmanuel: (1916-1984), şair, 1945'ten itibaren Fransız radyosunun İngiliz muhabiri, 1969-71 PEN başkanı. *-Sonja Brownell*: Sonia Mary Brownell (1918-1980).

Horizon'da Connolly'nin asistanı, 1949'da, George Orwell'le ölümünden kısa bir süre önce evlenmiştir.

86 Cyril Connolly: (1903-1974), yazar, gazeteci. 1939-50 arası *Horizon* adlı edebiyat dergisini çıkardı. Kuşağının en tanınmış eleştirmenidir. *-Scott:* Paul Mark Scott (1920-1978), Hindistan'da askerlik görevinin ardından roman yazarı olarak yaşadı, radyo ve televizyon için oyunlar yazdı. 1977'de Booker Ödülü'nü aldı.

87 Paolozzi: Eduardo Paolozzi (1924-2005), heykeltıraş. *-Clement Glock:* Hampstead grubunda ressam. Sonradan BBC Müzik bölümü şefliğini yapacak olan Sir William Glock ile evliydi.

88 Edwin Muir: (1887-1759), yazar, karısı Willa'yla birlikte Kafka'nın önemli eserlerini çevirdi.

102 Russell: Bertrand Russell (1872-1970), filozof, matematikçi, yazar; sosyal sorunlarda muhalif duruşlarıyla tanınmıştır. Pasifist. 1950'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldı. Dük unvanını ve 1961'de varisi olduğu kontluk unvanını hiç kullanmadı. Anglosakson dünyada felsefe ve matematiksel-mantık alanındaki çalışmalarından ötürü, 20. yüzyılın en büyük düşünürü sayılmaktadır. Whitehead'le birlikte, 20. yüzyılın en önemli matematik temelleri kitabı olan *Principles of Mathematica*'yı yazan Russell, analitik felsefenin babası sayılmaktadır. Cambridge'e bağlı Trinity College'da, Harvard ve Pekin Üniversitesi'nde dersler verdi. 1920'de Moskova'da Lenin'le yaptığı bir görüşmenin ardından sosyalizm konusunda hayal kırıklığına uğradığını belirten Russell, tepeden tırnağa sanatçı olan Rus halkını Bolşeviklerin sanayileştirip *yankee*'leştirmeye çalıştıklarını yazacaktır. Canetti'nin anılarında Bayan Phillimore'un sözünü ettiği boşanma, Russell'ın Çin'de Pekin Üniversitesi'nde ders verdiği sıralarda kendisine eşlik eden Dora Black'le kurduğu ilişkinin sonucudur. Pekin'de çok ağır bir akciğer enfeksiyonuna yakalanan Russell'ı Dora Black özenli bakımıyla iyileştirmiş, kızın hamile olduğu belli olunca Russell, Alys'ten boşanmıştır. Russell, Çin deneyimlerini birçok metinde anlatır.

112 Mr. Pannikar: Kavalam Madhava Pannikar (1895-1963), gazeteci ve politikacı; 1948-52 arasında Çin elçisi, 1956'ya kadar da Mısır elçisi.
115 Shih-ching/Şing-Çing: Halk şiirleri derlemesi Konfüçyüsçülüğün el kitabı sayılmaktadır, şiirleri bir araya getirip derleyen de Konfüçyüs'tür.
118 Engel Lund: (1900-1966) Danimarkalı şarkıcı, birçok dilde halk şarkıları yorumlamıştır.

121 Anna Mahler: (1904-1988), ressam ve heykeltıraş, Gustav ve Alma Mahler'in kızı; Roma'da resim öğrenimi gördü, otuzlu yıllarda Fritz Wotruba'nın yanında heykel çalıştı, 1938'de Paris ve İngiltere üzerinden ABD'ye göç etti.

124 Richard Law: (1901-1980), 1945'ten itibaren Eğitim Bakanı, 1954'te Lord Coleraine unvanıyla aristokrasiye dahil oldu.

125 Enoch Powell: (1912-1998), Eski Diller Filologu, 1950-74 arasında parlamentonun muhafazakâr üyesi, 1960-63 Sağlık Bakanı, İngiltere'nin Avrupa Birliği'ne girmesine muhalif. 1974-87 arasında Kuzey İrlanda'nın Britanya Birliği'nden kopmadan birliğe katılmasından başka çaresi olmadığı görüşünü savunan Powell, klişeye uymayan etkili bir muhafazakârdı. Sovyet Rusya'nın özellikle tahıl bakımından Batı'ya bağımlılığını öne çıkararak "soğuk savaş"ı saçma bulan ve "nükleer silahlanmaya" karşı çıkan Powell, metinde değinilen ülkenin kan gölüne döneceği (rivers of blood/nehirler gibi akacak kan) konuşmasını 1968'de, bilmeden Hitler'in doğum gününde yapmıştır. Powell, İngiltere'nin, Commonwealth ülkeleri pasaportuna sahip herkese vatandaşlık hakkı tanıyan yasasına karşı (1962) bu ünlü konuşmasını gerçekleştirmiştir.
1941'de Kahire'ye yollanan Powell, Alman Mareşali Rommel'in destek hatlarına yaptığı baskın planlarıyla ve ünlü El Alamein muharebesindeki hizmetleriyle "Order ofthe British Empire"a layık görülür. Canetti'nin sözünü ettiği "av taktikleri" bu pratiklerle ilişkilidir. Avı sıkıştırma taktiği *Kitle ve İktidar*'da karşımıza çıkacaktır. [Canetti, *Kitle ve İktidar*'da, *Meute, Jagdmeute, Klagemeute* kavramlarına derin anlamlar yüklemiştir. İngilizce "mob" kavramıyla karşılanan sürü, güruh, kalabalığın bir köpek sürüsü gibi ava saldırışını metafor gibi kullanan Canetti, sürü, avının kanını, ölümünü ister, der. Av sürüsü hızlı, dikkati başka yere çekilmez, şaşmaz bir şekilde avın peşinde olmalıdır. Hayvanların ortak havlamaları, tek tek sesleri bir araya getirirken, sürüyü canlı, heyecanlı, ayakta tutmaya yarar; dolayısıyla bu gürültünün anlamını küçümsememek gerekir. İçeriği, hedefi saldırıdır bu sürü halindeki güruhun.
Klagemeute ise, yakınmacılar, ağlayıcılar güruhu gibi bir birlikteliktir. Yakarıcı, ölmekte olanın üzerine atar kendini, ağlayarak, yakınarak, dövünerek onun aralarından çekip gidişine yakınır. Öbeğin erkekleri de bedenlerinde yaralar açıp kendilerine eziyet ederler. Ne var ki ölümcül kişi can verir vermez, berikinin tavrı değişir. Bu kez, ölünün ruhunun öte dünyadan geri gelmesini önlemek için ona karşı çıkar. Ortak bir heyecan, gerilim yaratılır böylece, herkesin birlikte yakınacağı, ağlayıp dövündüğü bir topluluk, bir sürü oluşturulur.

128 Montgomery: Bernhard Montgomery of Alamein, Hindhead Viskontu (1887-1967). General Montgomery, Rommel komutasındaki Afrika ordusunu Alamein'de yenilgiye uğratmıştır. Normandiya çıkarması ve sonrasında müttefik kuvvetlerinin başkomutanlığını yapmıştır.

131 William the Silent: Sessiz William (1533-1584), Hollanda bağımsızlık hareketinin önderi. C.V. Wedgwood, *William the Silent: William of Nassau, Prince of Orange* adlı bir biyografi yazmıştır (1960). *-Strafford:* Thomas Wentworth, Strafford Kontu (1593-1641), I. Charles'ın İngiliz İç Savaşı sırasındaki bakanı. İrlanda'da I. Strafford

Kontu unvanıyla halkı yıldırınış, geri çağrılmış, despot yönetimi ve sertlik yanlısı tutumu nedeniyle hüküm giymiş, sadık olduğu Kral Charles'ın da imzaladığı hüküm gereği asılarak idam edilmiştir. -*Monmouth:* James Scott, Morımouth ve Buccleugh Dükü (1649-1686), II. Charles'ın ölümünün ardından kralın vârisine karşı isyan etti.

138 Iris Murdoch: (1919 Dublin-1999 Oxford), İrlandalı şair ve filozof. İkinci Dünya Savaşı sırasında Komünist Parti'nin aktif üyesi. Oxford'da felsefe doçentliği, Londra Royal College of Arts'ta dersler verdi. Yirmiden fazla romanı bulunmaktadır. Romanlarındaki ayrıntılı kişi betimlemelerini sürükleyici eylemlerle birleştiren, etik, erotik temalar içine yerleştiren bir yazar ve düşünür olarak tanınmıştır. *Ağ* adlı ilk romanı 2001 de Modern Library adlı ABD yayınevince 20. yüzyılın en iyi 100 İngiliz romanları arasında kabul edilmiştir. Richard Eyre'ın *Iris* adlı biyografik filminde hayatının önemli dilimleri kocası John Bayley'in bakış açısından verilmiştir. İris'in gençliğini Kate Winslet'in canlandırdığı film, kuzey Oxford yıllarını geri dönüşlerle verir. 1987'de *The sea, The sea* romanıyla Booker Ödülü'nü almıştır. Murdoch 1987'de İngiliz şövalye unvanı "Dame Commander"e (DBE) layık görülmüştür. Platon, Freud ve Sartre'dan çok etkilenmiş olan Murdoch'un metinleri itici, grotesk, kara mizahtan geçilmeyen bir anlatı sunarlar. Murdoch, karşı konması güç, iradesini öteki karakterlere dayatan, handiyse şeytani bir erkek "büyüsünden" söz eder gibidir. Sevgililerinden Canetti'nin bu anlayışın modeli olduğu varsayılmaktadır. Daha çok gerçekçi bir üslupla yazdığı halde, metinlerine çokanlamlılığı yerleştirip durur; *Unicorn* (Tek Boynuzlu At; 1963) en ince ayrıntılarına kadar iyi düşünülmüş bir korku romansı ya da içinde korku öğelerinin yaygın olduğu, korku romanına yönelik enfes bir parodi olarak anlaşılmıştır. *Kara Prens* (1970) erotik takıntıları inceleyen ilginç bir metni temsil eder. Metinlerinden bazıları televizyona aktarılmıştır.

144 Margaret: Margaret Gardiner, J. Desmond Bernal'in eşi; otuzlu yıllarda sanatçı Barbara Hepworth'le yakın dostlukları vardı. *Barbara Hepworth, A Memoir* (Londra, 1982) yazarıdır. -*Barbara Hepworth*: (1903-1975), İngiliz soyut heykelinin önemli temsilcilerindendir. Ben Nicholson ile evlenmiştir. Henry Moore ile yakın arkadaştılar.

147 J.D. Bernal: J. Desmond Bernal (1901-1971), İrlanda'da doğdu. Cambridge'de fizik okudu. Sir William Bragg'ın Davy-Faraday laboratuarında bilimsel çalışmalar yaptı. 1927-38 arasında Cambridge'de "yapısal kristalografi" üzerine seminerler verdi. 1963'te fizikten kristalografiye geçti. SSCB, Macaristan, Polonya, Romanya, Bulgaristan, Çekoslovakya ve Demokratik Almanya Bilimler Akademisi'nin üyesiydi. Birçok üniversitenin onursal profesörüydü, 1953'te SSCB Lenin-Barış Ödülü'nü aldı. Ömür boyu bilim-toplum ilişkisi üzerinde çalışan Bernal, seminerlerde, kitaplarda, yazılarda ve radyo konuşmalarında bu tematik alanda sayısız etkinlik gerçekleştirdi. *Tarihte Bilim* adlı dört ciltlik, bilimlerin sosyal tarihi çalışması Evrensel Yayınları'ndan çıktı (2008).

150 Geoffrey Pyke: (1893-1948) Yahudi bir aileden gelmektedir. 5 yaşındayken babasını kaybeden, annesinin cehenneme çevirdiği çocukluk dünyasında eğitime başladıktan sonra hukuk öğrenimi görmeye yönelen, Birinci Dünya Savaşı patlak verince savaş muhabiri, araştırmacı gazeteci olarak Berlin'e giden, gidişinin altıncı gününde tutuklanıp hücrelerde ölümü beklemek zorunda kalan, en son getirildiği Ruhleben (Berlin yakınındaki) kamptan arkadaşı Falk ile birlikte trenle kaçan, Hollanda üzerinden İngiltere'ye gelen Pyke, tutukluğu sırasında iki taraflı nefes darlığı (amfizem) çekiyor; yemek zehirlenmeleri yaşıyor. İngiltere'ye dönmeden önce telgrafla verdiği bilgi yayınlanınca, bir anda bütün ülkede tanınıyor. 1924'te hammadde pazarında ticarete atılıyor, izlediği stratejilerle çok büyük paralar kazanıyor. Amerikalı filozof John Dawey'in fikirlerine dayalı özel bir okul açıyor. Mating House School batıyor. Bütün parasını kaybediyor. Eşi Margarete, boşanmadan ondan ayrılıyor. 1927'de tam bir müflistir. 1934'te Hitler, Yahudi tarihini ve kültürünü inceleyecek bir enstitünün kurulması çağrısını yapınca, Pyke karşı atağa geçiyor. Önyargıların akıl dışılığı hakkında sayısız konuşma, program için para buluyor. Radyoyu değerlendiriyor. İspanya İç Savaşı sırasında motosikletlerin sepetlerini erzak, ilaç, hasta taşıyacak şekilde dizayn ediyor; bu amaç için belli kuruluşlardan aldığı destekle İspanya'ya çok sayıda ikinci el Harley Davidson getirtiyor. Savaş sırasında, Alman halkının Nazi rejimi hakkında ne düşündüğünü tespit etmeye yönelik sayısız araştırmaya yön veriyor, BBC'yi bu amaçla kullanıyor. Askeri buluşlarının ise sınırı belli değil. Radarın keşfinden habersiz gibi, balonlarla mikrofonları belli yüksekliklere çıkarıp kurulacak bir üçgen sistemi içinde uçakların takip edilmesini tasarlıyor. Asıl büyük olay, Habakkuk Projesi diye bilinen, akışkan buzu Atlantik'te uçak pisti olarak kullanma fikri. "Ship on Ice" belgeselindeki buzdan uçak pisti projesine Churchill destek veriyor. Sonuç fiyasko. Akışkan buzu ağaç liflerivle destekleme fikri bile işe yaramıyor. *-Lord Mountbatten*: I. Louis, Burma Kontu Mountbatten, Baron Romsey (1900-1979), İkinci Dünya Savaşı'nda askeri kariyeriyle öne çıktı, Hindistan Valiliği yaptı. İrlanda Cumhuriyet Ordusu'nun (IRA) yatına yerleştirdiği bir bomba sonucu öldürüldü.

154 Sir Henry Page Croft: (1881-1947), Parlemento üyesi. *–Fred Uhlman:* (1901-1985), hukukçu, ressam, yazar. Diana Croft'a olan aşkı nedeniyle 1936'da İngiltere'ye geldi. 1938'de Downshire Hill'deki evinde Özgür Alman Kültür Birliği'ni (Freier Deutscher Kulturbund) kurdu, evi merkez oldu. İngiltere'ye kaçmış Nazi karşıtı herkesin ilk başvurduğu kurumdu burası. (Büyük Britanya'daki FDKB'nin üyeleri arasında John Heartfield, Berthold Viertel, Stefan Zweig gibi kişiler vardı.) Başkanlığı önce Alfred Kerr, daha sonra Oskar Kokoschka üstlendiler. 1940'ta tutuklandı, Isle of Man'deki Douglas toplama kampında kaldı, orada Kurt Schwitters'in sanatçı grubuyla tanıştı. *The Making of an Englishman* (Londra, 1960), *Stuttgartlı Bir Öğrenciye Yönelik Anımsamalar*, öteki adıyla "Reunion" 19 dile çevrilmiş ve sinemaya aktarılmıştır. Asıl ününü bu öyküye borçludur.

155 Stephen Spender: (1909-1995), otuzlu yılların genç şairlerindendi, İspanya İç Savaşı'nda ambulans şoförlüğü yaptı. Eleştirmen, yayıncı, çevirmen. T.S.Eliot ve

W.H. Auden'le dostluğu vardı. J.B. Leishman'la birlikte Rilke'nin *Duino Ağıtları*'nı İngilizceye çevirdi. 1939-41 arasında Cyril Connolly ile birlikte *Horizon* adlı edebiyat dergisini çıkardı. *-Oskar Kokoschka:* (1886-1980), Avusturyalı ressam ve yazar; 1938'de Viyana'dan İngiltere'ye kaçtı. Kokoschka'nın buradaki anılara giren ünlü litografileri, onun 1911-12'de Alma Mahler'le yaşadığı yoğun ilişkinin ürünüdür. Aralarındaki yazışmalar, bu kısa süreli beraberliğin Kokoschka'nın hayatında oynadığı rolü göstermektedir. Kokoschka 1914'te Berlin'de "Free section" üyesidir. O sıralarda Alma Mahler, Kokoschka'nın karşı çıkmasına rağmen karnındaki çocuğu aldırır. Büyük bir bunalıma giren ressam, gönüllü olarak cepheye gider, Galiçya'da başından vurulur, Ukrayna'da ciğerinden süngülenir; her iki yaralanmayı da atlatan Kokoschka, 1925'e kadar Almanya'da, Dresden Üniversitesi'nde sanat bölümü profesörlüğü yapar; 1934'te Viyana ve Almanya'daki siyasal olayların etkisiyle Prag'a gider, evleneceği Olga'yla tanışır. 1937'de modern sanat bağlamında sergilere öncülük eder. Naziler "yoz sanat" olarak tanımladıkları modernist resmi mahkûm etmeye başlayınca, Alman orduları Çekoslovakya'ya girdiğinde o da İngiltere'ye gelir. Zürih'te, Basel'de savaş sonrası döneminin en önemli sergilerini açar. 1980'de Montreux'de hayata gözlerini yuman Kokoschka, Avrupa'nın ve dünyanın birçok ülkesini gezmiş, etkinliklerde bulunmuştur.

160 Henry Moore: (1898-1986), 1929'da Rus eşi Irina ile Hampstead'a geldi. Park Hill'deki evlerinin bir bombardımanda yerle bir olduğu 1940 yılına kadar orada kaldı. Ardından Downshire Hill, 21 nolu eve geçtiler. *-Roland Penrose:* (1900-1984), 1936'da, Downshire Hill, 21'deki evinde enternasyonel sürrealistler sergisini organize etti, evi sanatçıların, politikacıların ve gazetecilerin buluşma mekânı olmuştu. Herbert Read'le birlikte ICA'yı (Institute of Contemporary Art) kurdu. *-Lee Miller:* (1907-1977), Roland Penrose'un eşi, *Vogue* dergisinin fotoğrafçısı, Avrupa savaş muhabiri; Buchenwald ve Dachau toplama kamplarının boşaltılmasını görüntüledi.

168 The Freemasons Arms, 32, Downshire Hill'deki pub. (Genelde pub zincirinin adı.)

169 Mr. Roberts: George Roberts, Maunsel& Co'da James Joyce'un yayımcısı. *-James Joyce:* (1882-1941), Ünlü İrlandalı yazar. Yirmi iki yaşında Ada'yı terk edip bir daha dönmemiş, Paris, Trieste ve Zürih'te yaşamıştır. Mezarı da Zürih'te bulunmaktadır.

174 Egon Schiele: (1890-1918), Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminde büyük İspanyol gribi salgınında hayatını kaybeden Avusturyalı ressam. *-Loos:* Adolf Loos (1870-1933), Viyanalı mimar.

175 Hore-Belisha: Leslie Hore-Belisha (1893-1957), ulaşım, savaş ve enformasyon bakanlıklarında bulundu, 1945'te Minister of National Insurence (Ulusal Güvenlik Bakanlığı) yaptı. Sarı yaya geçit lambaları onun adıyla anılır: "Belisha beacon."

178 Städel'deki sergi: Frankfurt am Main'daki, 6 Ağustos'tan 18 Ekim 1992'ye kadar gerçekleştirilen sergi. Kokoschka, Münihli kukla yapımcısı Hermine Moos'a, kaybettiği sevgilisi Alma Mahler'in yerini tutacak gerçek boyutlarda bir kuklasını sipariş eder.

179 "Dün" diye Iris Murdoch'un kitabını tekrar eline aldığını belirten bölüm. Söz konusu kalın felsefe kitabı, *Metaphyscics as a Guide to Morals*'tır (*Ahlaka Götüren Bir Kılavuz Olarak Metafizik*) (Londra, 1992). Kitap, Murdoch'un Gifford metinlerine dayanmaktadır. Kapak tasarımını sanatçı Tom Phillips yapmıştır.

181 Canetti, Murdoch'la ilintili bu geniş açıklamalarını 1993'te yazdı. 1998'de ise Murdoch'un kocasının (John Bayley) *Iris* kitabı çıktı. Eşinin Alzheimer hastalığıyla kıvrandığı döneme ağırlık veren kitap, 2000 yılında "Elegie für Iris" adıyla Almancaya çevrildi. *–Simone Weil:* (1909-1943), Fransız kadın filozof, mitik bir Katolizmin sularında gezen, diyalektik nitelikli dini metinler yazdı.

192 Sartre Üzerine Küçük Kitap: Iris Murdoch, *Sartre, Romantic Rationalist* (1953). Murdoch, kırklı yıllarda Sartre ile buluşmuştur.

194 Ralph Vaughan Williams: (1872-1958), İngiliz besteci, Max Bruch ve Maurice Ravel'in öğrencisi; halk şarkıları derleyicisi; Londra Royal College of Music'de profesör; çok yönlü eserler vermiştir.

195 Douglas Jay: (1907-1996), İşçi Partisi politikacısı; Stephen Spender'in arkadaşı, 1964-70 arasında Wilson'ın başbakanlığındaki İşçi Partisi kabinesinde bakan. *The Socialist Case* (1937), *Socialism in the New Society*'nin (1962) yazarı.

202 Ülkede bir kadın baş vaiz oldu, derken İngiliz başbakanı Margaret Thatcher'i (1979-1990) kastediyor.

ÇEVİRMENİN NOTLARI

ELIAS CANETTI 25 Temmuz 1905'te Bulgaristan'ın Rusçuk kasabasında dünyaya gelen Canetti, 14 Ağustos 1994'te Zürih'te hayata gözlerini yumdu. Varlıklı bir Seferad Yahudisi ailenin en büyük oğluydu. Çocukluk yıllarını Bulgaristan ve İngiltere'de geçirdi. 1912'de babasının (İngiltere'deki) erken ölümünün ardından annesi ve kardeşleriyle Avusturya, İsviçre ve Almanya'da huzursuzluklarla dolu yıllar geçirdi.

1924'ten itibaren Viyana'da yaşamaya başladı. 1938'de Nasyonal Sosyalist Almanya'ya ilhak edilen Avusturya'yı terk etmek zorunda kalınca, karısı Veza ile birlikte Londra'ya geçip İngiliz vatandaşlığını aldı; savaş bittikten sonra da Londra'da yaşayan Canetti, 1970'ten itibaren sık sık İsviçre'de kalmaya başladı, seksenli yılların başında tamamen İsviçre'ye yerleşti, 1994'te de orada hayata gözlerini yumdu.

Yazar olarak, modern edebiyat akımlarının, öbeklerinin içine, tanımlayıcı bir kategoriye yerleştirilmesi pek kolay değildir.

Bir roman (*Körleşme),* üç oyun, bir antropolojik inceleme (*Kitle ve İktidar),* aforizmalar ve birkaç ciltlik bir otobiyografi yayınlamıştır. Yazdıklarını yayınlamakta hep kararsız davrandığından, Alman dilinin kültürel coğrafyasında tanınması, geniş bir okuyucu kitlesiyle tanışması zaman almıştır.

Altmışlı yıllarda 1969'da *Baverya Güzel Sanatlar Akademisi*'nin Büyük Edebiyat Ödülü, 1972'de *Georg Bücner* ve 1975'te *Nelly-Sachs* gibi çok sayıda ödüle layık görülmüştür. 1981'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü alan Canetti'nin yazdığı alanların birbirinden çok farklı olması, tematik bir homojenliğin varlığını örtmez. Canetti, ölüm bilincinin insanın hayatına nasıl yansıdığını anlamaya çalışıp durmuş, bu farkındalığın insana yansıyan etkilerinin peşine düşmüştür denebilir. Çeşitli dinlere, inanç cemaatlerine, inanç-ibadet biçimlerine, mitlere yönelik yoğun ilgisini bu temelde açıklamak mümkündür. Kitle dediğimiz fenomene ve iktidarın/gücün tezahür biçimlerine bir yorum getirme çabasını (*Kitle ve İkidar*) 20. yüzyıla damgasını vuran iki büyük Dünya Savaşı'yla, özellikle de Nazi Almanya'sının yarattığı, kitleyi de arkasına alan dehşetle açıklayabiliriz. Gene de Canetti'nin karamsarlığından söz etmek zordur, 1976'da yazdığı bir denemede, yazarın görevinin "umut" alanları açmak ve "kaostan" çıkış yolları bulmak olduğunu söyleyecektir.

İspanyol-Yahudi ailelerinden Jacques ve Mathilde Canetti ailesi, Türkiye üzerinden Bulgaristan'nın Rusçuk kasabasına yerleşmiş, 1911'de İngiltere'de iş yapan bir akrabalarının yanına, Manchester'a göç etmişti. Canetti, Bulgaristan'da geçirdiği 6 yılı kendi biyografisinde ayrıntılarıyla anlatacaktır sonradan. 1912'de hiç beklenme-

dik bir anda, sapasağlam baba, muhtemelen bir kalp krizi sonucunda aniden ölür. Bunun üzerine Anne Canetti, Elias ve iki kardeşiyle Viyana'ya gitmeye karar verir. İngiltere'de az buçuk İngilizce ve biraz da Fransızca öğrenmiş olan Elias, Viyana'da annesinden Almanca öğrenmeye başlar. Birinci Dünya Savaşı patlak verir. Anne ise sürekli hastadır; yeniden ülke değiştirilir, 1916-1921 arasında Zürih'te, 1921-1924 arası Frankfurt'ta geçen yılların sonunda, lise bitirme sınavını bu kentte, Wöhlerschule'de verir Canetti.

Babasının ölümünden sonra Canetti'yle gururlu, bağımsızlığı seven, tutkulu bir tiyatro ve edebiyat âşığı olan annesi arasında çok yakın, dişe diş, kıskançlık krizlerinden geçilmeyen bir ilişki gelişecektir. Anne ile oğlun klasik dramaları okudukları "okuma akşamları", kadının, oğlunun edebiyatçı olması arzusuna yardımcı olsa da, aniden Canetti'yi pratik bir mesleğe yönlendirme kararıyla noktalanır. Huzur ve barışın hâkim olduğu İsviçre'den, enflasyonun basıncı altında ezilmiş Almanya'ya geçme kararı alan anne Canetti'nin kaygısı, oğlunu gerçeklerin, olgusallığın dünyası ile tanıştırma amacı taşımaktadır. Ne var ki annenin bu stratejisi, Canetti'nin annesine gittikçe yabancılaşmasına, ondan uzaklaşmasına yol açacaktır. Sonunda annesi ile bağlarını tamamen koparır. Annesi ve kardeşleri gidip Fransa'ya yerleşirlerken, Canetti Viyana'ya geçer, kendini hiç sarmamakla birlikte orada kimya öğrenimi görmeyi dener (1929). 1924'te, sonradan (1934) evleneceği Veza ile tanışır. Veza Taubner, Canetti'nin edebiyata duyduğu merakı paylaşmakla kalmayacak, ileriki yıllarda bizzat kendisi bu alanda çalışacaktır. Veza, Canetti'yi o uçuk yazarlık planları yönünden cesaretlendirip durmuştur.

Canetti dört yıl boyunca birçokları gibi fanatik bir hürmet duyduğu eleştirmen ve hiciv, taşlama yazarı Karl Kraus'un seminerlerine devam etti. Bir yandan da Le Bon ve Sigmund Freud gibi bilim insanlarının yeterince kavrayamadıklarını düşündüğü "kitle" fenomeniyle ilintili materyal toplamaya başlamıştı. Frankfurt'taki gösteriler (Rathenau'nun öldürülmesi; 1922) özellikle de Viyana Adalet Sarayı yangını (1927) gibi kişisel tanıklık ettiği olaylar "kitle" konusunda bir inceleme yapma ihtiyacını iyice desteklemiş olmalıydılar.

Muhafazakâr çevrelerden uzak durarak entelektüel çevresini yavaş yavaş geliştirmeye başlayan Canetti, Ernst Fischer, Ruth von Mayenburg gibi sol politika temsilcileriyle yakınlıklar kurdu, ama bizzat politik bir tercihi öne çıkarmamaya gayret ediyordu. 1927'de Macar asıllı şair Ibby Gordon'a âşık oldu. Kadın 1928'de Berlin'e geçince, Canetti de onun daveti üzerine Berlin'e gelip Malik-Verlag Yayınevi'nde çalışmaya başladı. Berlin günleri, Canetti'nin ilerdeki yolu bakımından çok önemli tanışmaların zeminini oluşturdu. Berlin entelektüeller ve sanatçılar dünyasından John Heartfield, George Grosz, Bertolt Brecht, Isaac Babel, oyuncu Ludwig Hardt gibi isimlerle tanıştı. 1930-31 yılları arasında yazdığı *Körleşme* romanı, Viyana ile yirmili yılların sonuna doğru tam bir "tımarhane" görünümüne bürünmüş Berlin arasındaki karşılaştırmanın yansımalarını taşır. Ardından "Düğün" adlı oyunu ve bir komedi yazdı (Eitelkeit; Kirlilik, pislik, iğrençlik). Roman ve oyunlar önce yazıldıklarıyla kaldılar, ama Canetti onlardan parçalar okuduğu buluşmalar düzenledikçe, birçok sa-

natçı ve entelektüelle tanışma imkânı buldu. Bunlardan biri, en yakın arkadaşı olacak olan heykeltıraş Fritz Wotruba'nın dışında Gustav-Alma Mahler'in kızı, Canetti'nin umutsuz aşkı, sanatçı Anna Mahler, bilim insanı Abraham Sone, yazar Hermann Broch, atonal müzik bestecisi Alban Berg, orkestra şefi Hermann Scherchen ve yazar Robert Musil'di. Artan tanışıklıklar sonunda, *Körleşme*'nin basılmasını sağladı, ancak otuzlu yılların gittikçe artan Yahudi düşmanlığı ikliminde kendisinin ve 1934'te evlendiği Veza'nın edebiyatçı olarak faaliyetlerine yer kalmamıştı.

1938'de Canetti ile eşi ver elini İngiltere dediler; 1938'de Fransa üzerinden İngiltere'ye geçtiler.

Londra'da sıkça değişen adreslerde, çoğu zaman ayrı dairelerde kalarak ilginç bir beraberlik sergilediler. Daha Viyana'dayken bu aile birliği geleneksel formlara uymuyordu; hem çok yakın hem de birbirine mesafeli bir birliktelikti bu; aile ile dostluğun tuhaf bir karışımı gibi bir şey. Genelde çok az gelirin hemen hepsini Veza sipariş işlerle karşılamaya çalışırken, bir yandan da Canetti'yi yazmaya teşvik edip duruyordu. Kelimenin tam manasıyla müthiş kıskanç biri olan Canetti, başka kadınlarla kimisi yıllar süren, kesintisiz, eşzamanlı ilişkiler kurmaktan geri durmayacaktı. Veza, bu öteki kadınlardan kesinlikle haberdardı. Canetti'nin daha Viyana'dan tanıdığı, takma adı Anna Sebastian olan yazar Frieda/Friedl Benedikt ve ressam Marie-Louise von Motesiczky; yazar ve profesör Iris Murdoch bu bilinen sevgililer arasındaydılar.

Elimizdeki 2003 tarihli kitap bu ilişkiler konusunda, subjektif perspektiften de olsa, epey bilgilendirici sayılabilir. Evli Canetti'nin bu ilişkileri oldukça zorlayıcıydı. (Elimizdeki kitabın tanıtımına ayrılmış, İngilizce çevirisinden (2005/6) önce yazılmış bir yazı (Julian Preece) Murdoch'un kocası John Bayley'in, "Iris" filmine de temel olan anılarında, Canetti'nin Iris Murdoch ile ilişkiye girdiği saatlerde Veza'nın da evde bir yerde olduğunu belirttiğini hatırlatıyor. *Observer* yazarı David Aaronovitch, bu anıları okuduktan sonra, okumayı öngördüğü kitaplar listesinden *Körleşme* ile *Kitle ve İktidar*'ı sileceğini belirtmiştir. Ayrıca Canetti, 1920'de Berlin'de tanıştığı Bertolt Brecht'in hem kimi oyunlarının ortak yazarları, danışmanları hem de sevgilileri olan kadınlarla ilişkilerine tanık olmuş, Brecht'i de "gözü pek tutmamıştı!" Marie-Louise von Motesiczky bir keresinde Canetti'yi kocaman bir sıçan olarak resmetmiş, Murdoch onu "büyücü" diye tanımlamıştır.

Canetti, İngiltere'ye yerleştikten sonra *Kitle ve İktidar* kitabının taslağı üzerine yoğunlaşıp başka bir şey yazmamıştır. 1946'da *Körleşme* onun Londra entelektüeller ve sanatçılar çevresinde yazar olarak kabul edilmesini sağladı. Canetti, Franz Baermann Steiner, Hans Günther Adler ve Erich Fried gibi öteki Alman sığınmacılarla, Dylan Thomas, Arthur Waley, Bertrand Russell gibi İngiliz düşünür ve bilim insanlarıyla yakın ilişkiler kurduğu Londra'dan savaşın sonunda hemen ayrılmadı. 1952'de İngiliz vatandaşlığına geçti.

1950'de *Kitle ve İktidar*'ın el yazmaları epey ilerlemişti. O arada ölçülü bir ilgi uyandıran oyununun dışında (die Befristeten, 1956) bir şey yazmayan Canetti, 1960'ta bir Alman yayınevinin *Kitle ve İktidar*'ı sonunda basmayı göze almasının ardından kitaba gelen tepkiyle iyice hayal kırıklığına uğradı. Oyunlarının sahnelenmesi, tek

tük araya giren yazılar, edebiyat ödülleri derken çok ağır ilerleyen ama emin adımlarla yol alan bir tanınma süreci yaşıyordu Canetti. Ama Veza'nın 1963'te ölümü, son tahlilde ölüm bilinciyle hesaplaşmaktan öteye bir derdi olmayan Canetti'yi çok sarsacaktı. 1912'de babasının, 1937'de annesinin, ardından çok karmaşık bir tutkunun tarafı olan genç Friedl Benedikt'in, 36 yaşında hoçkin hastalığından ölümü (1953), birkaç yıl sonra, 1963'te eşi Veza'nın ölümü (66 yaşındayken) ve nihayet 1971'de sevgili kardeşi Georg Canetti'nin müzmin bir akciğer hastalığının ardından hayata gözlerini yumması, ölüm deneyiminin yoğun notalarıydılar.

1960'ta Zürih'te yaşayan restorasyon sanatçısı Hera Buschor ile aralarında bir aşk ilişkisi gelişince, Canetti sık sık Zürih'e taşınmaya başladı. 1971'de, Veza'nın ölümünden sekiz yıl sonra evlendiler ve bu evlilikten Canetti'nin tek çocuğu Johanna dünyaya geldi. Johanna doğduğunda Canetti 68 yaşındaydı. Canetti, Johanna'nın doğumuyla birlikte yüreğinin bir köşesinde hep saklı tuttuğu arzuyu gerçekleştirip Zürih'e yerleşti, ama Londra-Hampstead'daki dairesini elde tuttu; ara sıra oraya dönüp bir şeyler yazdı. Oldum olası gönlünde ve kafasında kendi hayat öyküsünü, bir otobiyografi yazma niyetini taşıyagelmişti. İlk cildi, 1921'e kadar olan döneme ayırdı. Canetti, "Kurtarılmış Dil" başlığında, çocukluk ve gençlik yıllarının o hiç eksik olmayan, bolca endişe ve korkularını kastediyordu. Çoğunu ancak şimdi, yazarken bulduğunu, çoğunun ise sır kalacağını belirtiyordu; sonsuz bir hayat hazzı tattıracaktı ona bunlar.

Artık durulmuş, geçmiş yılların gerilimleri, aşk ilişkileriyle birlikte kaybolup gitmişti.; Canetti Zürih'te huzurlu bir aile hayatı sürmeye başladı. Bunda 1977'de yayınlanan otobiyografik anılarının yaptığı etki ve gördüğü ilginin de payı büyüktü. 1981'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldıktan sonra artık söyleşi yapmamaya karar verdi; okumalar da yapmayacaktı. Huzurlu aile hayatının son yıllarda tadını çıkartayım derken, kendisinden çok genç karısı Hera aniden akciğer kanserine yenik düştü. Ardından bir yıl sonra, 1994'te de Canetti hayata gözlerini yumdu. Öldüğünde 89 yaşındaydı; Zürih'te Fluntern mezarlığında toprağa verildi. Taslaklarıyla, notlarıyla, 20 bin sayfalık yazı mirası, Zürih Merkez Kütüphanesi'nde ilgilenenleri bekliyor. Ancak mektuplarını da içeren özel anılarının kamuya açılması için 2024 yılını beklemek şart.

Canetti, kendi kişiliğini yansıtan imgeyi, kişiliğinin görüntüsünü yıllarca kendisi belirleyip durdu. Hayranlıkla alımlanan otobiyografik yazıları, ziyaretçilerinin, dostlarının anlattıkları -Hans Bender ya da Manfred Durzak gibi- Canetti'nin kimliğinde bilge, sadece kitaplar dünyasında ve hep ucu sivriltilmiş kurşunkalemler arasında yaşayan bir edebiyat keşişi görmemize yol açıp durdu. Ancak aktüel biyografilerin, mektup yazışmalarının ardından bu stilize edilmiş imgenin de doğruluğu nispileşmeye başladı.

Kendi hayatına ışık tutan otobiyografik bilgiler, -hani diyelim ki gerçeği olduğu gibi yansıtıyor olsunlar- bir sürü önemli kişilik ile tanışmasını, yakınlıklarını anlatmaktadır. Canetti onları, (önsözde de açıklandığı gibi) karakteristik, alışıldık dışı ayrıntılara indirgeyerek tanıtır.

Evet, yeni biyografiler, gençlik yıllarının korku, endişe, yoksulluk ve kendini güvende hissetmeme duygusuyla geçtiğini gösteriyor. Kendini ne olursa olsun kalemiyle yaşamaya adamıştı. Ekmeğini çıkartacak bir mesleğin peşinde hiç olmadı. Oyunlar, 1981'de ona Nobel'i getiren bir roman (*Körleşme*) yazdı - üstelik o yıldan sonra da bu romanla arasına mesafe koymaya çalışıp durdu; denemeler, gezi raporları, karakter minyatürleri, binlerce not... Bugün Canetti eleştirmenleri, onun yapıtının asıl kalıcı parçalarının bu notlar olduğunu düşünüyorlar.

İlk bakışta yadırgatıcı gelebilir okura: Bir otobiyografik metnin arkasına ek açıklama olarak yazarın iki yapıtını (bir romanı, bir teorik incelemeyi) epey uzun tanıtmak denge bozucu sayılabilir. Ancak Canetti, biyografik ciltlerinin ötesinde, bizde bu iki hacimli metniyle bilinmektedir ve elimizdeki otobiyografisinde de bu iki metnin tayin edici bir önem taşıdığına ilişkin veri çoktur. Bu gibi gerekçelere sığınarak aşağıda her iki metni biraz kapsamlı değerlendirmemiz anlayışla karşılanacaktır diye umuyorum.

KÖRLEŞME Romanın başkişisi Peter Kien, hayatını bilime ve kitaplara adamış biridir. Bir kütüphane olan evinde 25.000 cilt kitap bulunmaktadır. Dev kitaplığında grotesk, tuhaf, takıntılı bir tür mağara hayatı yaşamaktadır Kien. Bu kitap-manisini anlamış izlenimi veren bir kadınla evlenir. Bu kadın eğitimsiz, sıradan biri olan temizlikçi Therese Krummholz'dur. (Bu soyadı, "yamuk odun" anlamına gelmektedir.) Daha düğün gecesi, Kien'le sevişme sırasında engel gördüğü divanın üzerindeki kitapları elinin tersiyle fırlatıp atan Therese gerçek kimliğini, kişiliğini ele vermekte gecikmez. Cehennemin kapısı aralanmıştır o anda Kien için. Aklı başından giden Kien kendini kentin sokaklarına atar. Bu "kitap kalesi" konutun içinde amansız bir iktidar kavgası patlak vermekte gecikmeyecektir. Therese'nin gözü paradan, mobilyadan, maddi zenginlikten başka bir şey görmemektedir. Mobilya satın alırken tanıştığı satıcısına âşık olur kadın. Ona "Puda" adını takar; kitaplardan birinin üzerinde tesadüfen gözüne çarpmış olan "Budha" başlığıyla ilintili bir yakıştırmadır bu. Sükûnet arayan Kien ise odasına girme yasağıyla birlikte konuşma yasağıyla karşılaşır. Kafayı yemeye işaret eden ilk belirtiler ortaya çıkmaya başlamıştır. Yazı masasının başında haftalarca tepkisiz, "taş olmuş"çasına oturup durur. Derken gerilim tırmanır. Zaten elinde avucunda bir şey kalmamış Kien'i sonunda dairesinden sürüp atar işgalci kadın.

Kien adım adım çıldırmaya doğru yol alır: Kafasında bir kütüphane kurar; kentte amaçsız, sersem gibi dolaşıp dururken "İdeal Cennete Giden Yol" adlı bir barda Fischerle adlı kambur, cüce bir kadın satıcısıyla tanışır. Beriki Amerika'da dünya satranç şampiyonluğuna katılıp kazanma hayalleri içindedir. Kutsal görevini kitap "kurtarıcısı" olarak tanımlayan Kien, tam bir dolandırıcılığın kurbanı olacaktır. Kambur cüce, adamlarını kullanarak "Theresianum"a durmadan rehine kitap bırakır. Oysa hep aynı kitaplardan oluşmuş paketlerdir bunlar. Kien'in parasıyla rehine kalmış kitaplar kurtarıldıkça, Peter Kien'in elindeki avucundaki de tükenme noktasına gelir.

Kadın satıcısı cüce, Kien'e, karısı Therese'nin öldüğü haberini ulaştırır. Elbette yalan bir haberdir bu. Kien, karısının iğdiş edilişini, ölüşünü canlandıran bir sahne

kurar hayalinde. Bir sürü sahtekârlığın ardından cüce, karısının eski bir sevgilisi olan "kör" tarafından öldürülür.

Bu arada cinsel hüsran yaşayan ve hayatta olan Therese, sadist ev sahibi, "Kırmızı Erkek Kedi" lakaplı Benedikt Pfaff ile beraberdir. Adamın sapkın takıntısı dilencileri ölesiye dövmektir. Karısını ve kızını da ölüme sürüklemiştir aynı yoldan. Kien, öldü sandığı Therese ile rehincide karşılaşır. Kien, karısının gene de ölmüş olduğunu, ama hayaletinin ortalıkta dolaşmaya başladığını sanmaktadır. "Kırmızı Kedi" ile kavgaya tutuşur. Olay mahkemeye uzanır. İşlemediği cinayeti itiraf eder Kien ısrarla; Therese onun kendisini öldürdüğü ısrarına bakarak, Kien'in kendisinden önceki karısını öldürdüğü sonucunu çıkartır. Sonuçta Kien gene de serbest bırakılır.

Fischerle denen kadın satıcısı cüce, ölmeden önce Kien'in erkek kardeşi, Paris'te psikiyatrist olan Georg'a Kien hakkında bilgi ulaştırmıştır. Georg çıkagelir ve durumu düzeltir.

Kien kütüphanesine geri döner. Her şey yolunda gibidir. Gelgelelim Kien, Paris'teki işinin başına dönen Georg'un kimliğinde bir aydın düşmanlığı algılar; kitaplar onun eline geçmemelidir Kien'e göre.

İyice delirip kendini kitaplarıyla birlikte yakar.

Canetti bu metni 1928 Berlin'inde düşünmeye başlamıştır; Berlin, o "huzurlu, rahat" Viyana ile karşılaştırıldığında, o yıllarda bir tımarhaneden farksızdır.

Canetti, *Körleşme*'nin yazılmasında asıl edebiyat kaynağının o sıralarda okuduğu Franz Kafka olduğunu belirtir. Ayrıca Gogol'ün *Ölü Canlar*'ı ve Stendhal'in *Kırmızı ve Siyah*'ının etkisine de işaret eder. "Kafka ile birlikte dünyaya yeni bir şey gelmiştir; dünyanın anlaşılmaz, güvenilmez haline yönelik bir duygu; ama hayata karşı bir kin ve nefretle değil de hayata duyulan kutsal bir saygı ile birleşmiş bir duygu." (*İnsanın Taşrası*; 1973) Kafka'ya yaptığı bu hümanistçe atfa rağmen eleştiri ve yorumlar, *Körleşme* figürlerinin insaf ve merhamet yoksunluğuna işaret edip durmuşlardır. Canetti yazma tarzına Viyana dil çevresinin etkisine işaret ederken, 1937'de "Akustik Maske Teorisi" tanımı altında dil ve yazma tarzını belirlemeye çalışır.

Elinde kalem, o meyhane senin bu meyhane benim dolaşan Canetti, buralarda kullanılan dilin dinleyen üzerinde bıraktığı izlenimleri not edip duracaktır, Ayrıca Alma Mahler'in, Franz Werfel'in konuşma tarzlarını, hatta giderek Kubiki tiyatrosunun "dilini" Nestroy'un edebiyat okumalarını kaydeder. Sonuç, kahramanlarının topu topu 500 sözcüğü aşmayan konuşma tarzlarının dayandırıldığı bir tür "dil sisteminin" oluşturulmasıdır ki Canetti bu sistem için "İnsanın Akustik Maskesi" tanımını kullanır. ("Bir insanın bu dil biçimine, konuşmasında hiç değişmeden kalan öğelere, kendisiyle birlikte doğup ortaya çıkmış, sadece ona ait ve onunla birlikte yok olup gidecek dile 'Akustik Maske' diyorum." *Roman Üzerine Konuşmalar*, M. Durzak, s.116)

Roman figürlerinin o adeta göze batan ironik "markaları" gibidir bu "akustik maskeler"; durmadan tekrarlanan kopuk kopuk cümleler ve ifadeler, *Körleşme*'nin o kara, acı mizahını belirler.

Yazar Horst Bienek, 1965'te Canetti'yi Londra'da ziyaret ettiğinde edindiği izlenimler, *Körleşme*'nin başkişisi Kien ile Canetti arasındaki örtüşmeye işaret etmesine yetecektir.

Körleşme'nin yayınlandığı 1935 yılında Canetti, karısı Veza'yla birlikte Viyana'da Grinzig mahallesinde oturmaktaydı. Paris'teki akrabalarına yazdığı bir mektupta edebiyat başarısından söz edip varoluşunun bir yazar olarak artık tanımlanmış olduğunu belirtir. O yıllarda Paris'te erkek kardeşi doktor Georg Canetti oturmaktadır. Onunla kalan annesi Mathilde ise bu mektubun ulaşmasından kısa bir süre sonra hayata veda edecektir (1937).

İnsanlık Komedisi. "Delilerin İnsanlık Komedisi" olarak *Körleşme*, çapraşık bir sürü durumun birbirine karıştığı, komik denebilecek eylemler dizisi gibidir. Söz konusu durumlarda kişilerin davranışları, yapıp ettikleri kendi iradeleri dışında belirlenir; figürlerin hepsi iradeleri dışında sürüklenir gibidirler ve elbette amaçlarına bir türlü ulaşamazlar. Yanlış anlamalar, kendi güçlerini, yeteneklerini abartmalar, hile, aldatma, miras kavgaları (örneğin, bu kavgalarda her iki taraf da umdukları para miktarının yüksekliği konusunda tamamen yanılgı içindedirler); mobilyalardan nefret eden baş figür Kien'in sonunda merdivenden düşmesine yol açan, görmeden yürüme denemeleri vb., bütün bu ve benzeri durumlar, burlesk motiflere, komik durumlara işaret etmektedir ve Canetti'nin romanını "insanlık komedisine" katkı olarak tanımlamasının ürünüdürler. Ne var ki, genelde gülünç olanın, komiğin temel koşullarından biri, kişilerin içine sürüklendikleri eylemlerin, durumların oluşmasında kendilerinin değil de yabancı, dış etmenlerin belirleyici olması ve yapılıp edilenin, amaca yönelik girişimlerin, planların, başarısız kalan eylemin -hem izleyici- (okur) açısından teknik bir öğe gibi önemsenmeden bir yana bırakılabilmesi hem de uygulayanın sonuçta trajik bir yıkıma filan uğramamasıdır. Komik figür zaten normalde akla gelmeyecek çıkış yolları aramanın cisimleşmesi gibi bir şeydir de. İşte: Saçma sapan, akla zarar, uçuk planların boşa çıkması, izleyen üzerinde gülünç etkisi yapacaktır sonuçta, hepsi bu.

Oysa romanını bir "İnsanlık Komedisi"ne katkı gibi görmeye çalışan Canetti'nin bu yapıtında figürlerin boşa giden her eylemi, her girişimi, taraflar üzerinde yıkıcı etkiler bırakır. Modern edebiyatta komiğin ve gülmenin bu yanıyla, madalyonun bu arka yüzüyle Canetti kadar yoğun ilgilenen pek olmamıştır. Canetti *Kitle ve İktidar*'ın birinci cildinde, Thomas Hobbes'un "Gülme ve Üstünlük" teorisine atıfta bulunur: Gülme, kökeninde, insanın garanti gördüğü bir av ya da yemek karşısındaki sevincini içerir. Manfred Schneider, Canetti'nin bu çok yerde üzerine dikkati çektiği, yemek yeme davranışı ile gülme arasındaki akrabalığı, "komik olanın *exorzismus*"u olarak yorumlamıştır. Komiğin şeytan gibi kovulması olarak. Canetti, gülmeyi imkânsızlaştırmaktadır ona göre. Komik olan dehşet vericidir; ve tersi: Dehşet verici olana gülmek de dehşet vericidir.

Kitabın adı, bütün kişilerinin körleşmesini ima etmektedir. Romanın figürleri ikiye ayrılır: paranın gözlerini kör etmiş olduğu kişiler (Therese, Bay Puda ve Pfaff), öte yanda da itibara, tanınmaya takmış, ün peşindeki kişiler. (Kien, cüce kadın satıcısı

Fischerle; sahte kimlik hazırlayıcısı ve terzi vb. gibi); yanıltıcı farklılık görüntüsüne rağmen bu iki öbek ilkece aynıdır. Her iki öbekteki kişiler de, farkında olmadan bir çılgınlığın, deliliğin girdabında sürüklenmektedir.

Romanın figürleri birbirlerini anlayamamaktadır. Kien'in erkek kardeşi doktor Georg da dahil, kimse öteki ile empati kuramamakta, kendini onun yerine koyamamaktadır. Modernde bireyin yalnızlığının, yalıtılmışlığının en tipik yansımasıdır bu.

Figürlerin monolog özellikli, delice, anlamdan yoksun konuşmaları, anlayacağımız, *dil,* çarpıtılmış, bozulmuş bir dünyanın içyüzünü hiciv etmekle, ipliğini pazara çıkarmaya çalışmakla kalmaz, geçen yüzyılın ortasında, varoluşçu çizginin ucunda Beckett'te gördüğümüz gibi, dilin enformasyon taşıma işlevine yönelik modern şüpheyi de sergiler.

Kitap kurdu Kien figürü, gerçeklik ile irtibatını kopartmış bir entelektüelin soyut idealizmini temsil etmektedir. (Romanın 2. bölümünden: "Dünyasız Kafa.") Kien'in bu yalıtılmış-entelektüel dünyasında Therese'yle birlikte, tamamen dürtülerin belirlediği ihtiyaçlarına, dahası bu ihtiyaçların telafisi olan "para hırsı"na Kien'in bir diyeceği bulunmamaktadır. Kien'in o düzenli, neyin nerede olduğunu bildiği kitaplar dünyasından kente kaçışı, bu kitap insanının, insan toplumunun delice takıntılara teslim olmuş, uçlardaki, kenarlardaki varoluş biçimlerinin oluşturduğu, boğucu, ürkünç bir galerisine düşmesiyle sonuçlanır. Buradaki figürlerin her biri, kendi kaçıklığının kafesi içine sıkışıp kalmıştır, canice adımlar atmaktan bile çekinmezler.

Romanın birinci ve ikinci bölümünde entelektüel ile (Dünyasız Kafa) ve (Kafasız Dünya) birbiriyle karşıt bir konum oluştururlarken, bu karşıtlık üçüncü bölümde "Kafanın İçindeki Dünya"da birleşip aşılır. Canetti'nin "Dönüşüm" (Kafka) versiyonunda ya da atfında, bankerin mutasyon sonucu gorile dönüşen kardeşi, bu metamorfoz üzerinden kendi dünyasını yaratır. İnsan toplumunun, uygarlığın dışına çıkar. Uygarlığa kendisi gibi veda eden eski sekreteri ile kurduğu aşk ilişkisi sayesinde, mutluluğa götüren delilik üzerine kurulu bir yol bulur nihayet.

Kendine özgü diliyle ve mantığıyla sadece delilere yer olan bu dünyada kurtuluş ya da selamet, normalliğe geri dönüşle gerçekleşmeyecektir elbette. Manfred Durzak, Canetti'nin hayvana dönüşüm metaforunda (bankerin oğlunun gorilleşmesinde) "insan varoluşunun bir tür yükselmesi"ni, yücelmesini görmektedir. Kafka'nın "Dönüşüm"ünden farklı bir anlayıştır bu. (Durzak, 113)

Kien ayak uyduracaksa, -normalliğe dönüş söz konusu olamayacağına göre- kendi çöküşünü de hazırlayacaktır. Eğitimi, entelektüelliği, (normal dünyanın bu birikimi) kendisiyle dünya arasında artık bir engel olup çıkacaktır. Dünya onun kafasındadır, dünyayı kafasında yaşamakta, bilgiyle, entelektüel bilgiyle bu deliler dünyası arasındaki kopuklukta dıştan üzerine çullanan izlenimleri, duyu etkilerini, kendi endişelerini, korkularını ve arzularını bölük pörçük, kopuk, aşırı çarpıtılmış biçimde algılamaktadır. Therese'nin baskısını gittikçe arttıran cinsel talepleri karşısında Kien'in artan korku ve endişeleri, onun düşüncesinde kadının eteğinin mavi rengine yansıtılır: bir Sinolog olan Kien için mavi düşmanın rengidir.

Kien'in kardeşi Georg (Kafka'nın "Hüküm" öyküsünde, Petersburg'ta yaşadığı izlenimi edinilen varsayımsal arkadaşın adı) kimi yorumculara göre, romanın biricik

olumlu figürüdür. Georg Kien, sonraki yıllarda gelişebilecek olan modern psikiyatri anlayışını temsil etmektedir ayrıca. Delilik ile normallik arasındaki bağ onun gözünde kısmen ters dönmüş gibidir. Gorile dönüşmüş banker oğlu, Georg'un gözünde hakiki insanlığın imgesidir. Ama kendisi denetlenebilir aklın konumunu temsil etmekten de vazgeçmez. Ama işte, sonunda kardeşini intihara sürükleyen de bu akıl-pozisyonudur.

Susan Sontag'a göre *Körleşme*'nin bir yanı da olağanüstü buluşlarla dolu kadın nefretidir. Sontag, Kien'in, bu tespiti doğrulayacak çok sayıda itirafını bulup çıkarır Canetti'nin "İnsanın Taşrası" metninden.

"Bu yazılanların tespit ettiği gibi, kadınlar karşısında onları aşağılayan açıklamaların, düşüncelerin yazarı (Canetti) Kien'in (kadın/insan) düşmanlığına yönelik deliliğinin ayrıntılarını haz ve zevkle hayal edip düşünmüş olmalıdır." (Susan Sontag, *Tutkunun Geist'ı; Dönüşümün Koruyucuları*, 94)

Sontag, Kien konseptinde, Canetti ile belirgin bir bağ görmektedir: "Roman devasa bir bilgini (aydını) obsesif işlerini yürütürken manik ve rafine düzen zorlamalarının suyunda (yüzen) bir balık gibi canlandırmaktadır."

Canetti, romanının başkişisi ile kitap araştırmalarına olan düşkünlüğü ve kütüphane-manisi arasında kurulan bağlara itiraz etmek şöyle dursun, pratiğiyle bunları doğrulamıştır da. Teorik başyapıtı *Kitle ve İktidar*'ı yazmak için yıllarca kitaplar arasında yaşamış, hatta kahramanı Kien'in sürdüğü izleri sürmüş, egzotik halkların mitleriyle ilgilenmiş, eski Asya felsefesini incelemiştir. Dünyanın o değinegeldiğimiz paramparça, dağınık, kopuk halini kafasında gidermek adına, onu özümsemeye, "Kafadaki Dünya"da yeniden inşa edip aşmaya çalışmıştır.

"Bütün hayatım, iş bölümünü aşmak ve her şeyin, tek bir kafanın içinde buluşup tekrar tekleşmesi için bizzat düşünüp taşınmak gibi umutsuz bir girişiminden ibarettir." (Dagmar Barnouw'dan alıntı.)

Salman Rushdie, *Körleşme*'nin karanlık sayfalarında faşizmin kaynağının bir analizini bulduğunu düşünmektedir. "Canetti'nin kâbusu dünyanın en kötü rüyası olarak çıktı." Kien'in (sonda) kitapları yakması, bilgin Kien'in sadece kendini imha etmesi anlamına gelmekte, tarihteki ve çağın içindeki kitap yakmalarına yönelik ciddi bir uyarı, bir kehanet özelliği taşımaktadır Rushdie'ye göre. Kien bu davranışıyla Heine'nin şu sözünü: "Kitapların yakıldığı yerde sonunda insanlar da yakılır," tespitini en uç noktaya taşımaktadır; çünkü Kien için kitapları gerçekten de insandırlar.

KİTLE VE İKTİDAR "İnsan bilinmeyenin temasından koktuğu kadar hiçbir şeyden korkmaz. (...) İnsanın değinilme korkusundan kurtulduğu yer bir tek kitlenin içidir." Böyle bir giriş, insanın doğası gereği bir sosyal (kitle) varlığı olmadığına işaret eder gibidir. İnsanı karakterize eden özellik duygudaşlık, empati değil, temastan (değmekten ve değinilmekten) duyduğu korkudur ve bu korkunun bastırıldığı tek yer kitlenin (kalabalığın) arasıdır, içidir. Kişi toplumun (kamusal alanın) içindeyse, öteki insanlarla kurulabilecek tesadüfi temaslar, birbirine değmeler, dokunmalar, özür dilemeyi gerektirir. "Soylu Sınıfın Sonbaharı"nda Canetti'nin başlı başına birkaç paragraf ayırdığı bu topluluk, kalabalık, sosyal alan içindeki temas etme, birbirine değmemeye çalışma hali, birey-kitle, tek-kalabalık ilişkisine yönelik ilginç bir endişenin kapısını arala-

maktadır. Örneğin kişi, bir asansördeyse, kimseye değmemek için mümkünse bir köşeye siner. İnsanın evlere kapanması da, dünyanın o tehdit edici yabancısı, tanımadık öteki karşısında duyduğu tehdidin sonucudur. Kurtuluş yoludur.

Bir tek kitlenin içinde, heyecanlarıyla, duygularıyla hareket eden kalabalığın arasında insan temastan duyduğu endişeyi "boşaltır"; bu boşalma durumunda, bu deşarj uğrağında "bütün farklılıklarından da arınıp kendini kitle ile aynı hisseder." Böyle bakıldığında, kişinin, bireyin, kitle (kalabalık) içinde bireyselliğini yitirmesi, aynılaşması demek, özgürleştirici bir edim yaşaması demektir; çünkü tek insan bundan böyle bir başına kaotik dünyanın karşısına dikilmek zorunda değildir artık. Herkes kendini öteki ile eşit hissettiği için, kişinin kitlenin içindeki korkusu aşılır, ancak dünyanın dışarıdaki o başka-hali de o ölçüde kitlenin bilincine yerleşir. O "başka türlü olan" kitlenin varlığını tehlikeye düşürür, çünkü eşitlik durumuna yönelik alternatifler sunar. Böyle olunca da bir kitlenin en göze çarpan özelliği "yıkma düşkünlüğüdür". Kendi hayatını güvence altına almak için öteki kitleyi yıkmaya çalışır.

Kitle ve İktidar, Canetti'nin yirmi yıldan daha fazla bir süre baş etmeye çalıştığı takıntısıdır demek yerinde olacaktır. Antropoloji, sosyal psikiyatri, antoloji, felsefe, mit geleneği arasında gidip gelen bir çalışmadır *Kitle ve İktidar*. Özellikle Gustave Le Bon ve Freud'un klasik kitle psikolojisinin biçimlendirdiği kitle kavrayışına iyice uzak durur. 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başlarında özellikle de burjuva ideolojik güçleri, politikleşmiş halk kitleleri fenomenini nötrleştirmek, kitleyi siyasal bir bilincin eşliğinde hareket edebilen değiştirici bir güç olarak tanımlayıcı anlayışları çürütmek yolunda çabalar harcamışlardır. (Marx ve Engels için aktif, ideolojik bir devrimci güç olan kitle, örneğin Ortega y Gasset'nin tanımında, "Öyle özel nitelikleri, uzmanlıkları olmayanların topluluğudur."

Fransız doktor Gustav Le Bon "kitle psikolojisi" (psychologie des foules) çalışmasında, 1970 Paris ayaklanmalarının etkisi altında kitleyi, "çağın, yeni, genç hâkimi" olarak tanımlayacaktır. Kitlenin hâkimiyetinde hangi yıkıcı güçlerin açığa çıktığı sorusu, Le Bon'un başlıca ilgi alanını oluşturmuştu. Freud'un yirmi yıl sonra (1921) "Kitle Psikolojisi ve Ben-Analizi"ndeki gibi, Le Bon da kitlenin dürtülerin itkisindeki bilinçdışının, insanın aklı karşısında zafer kazandığını düşünür. Kitlenin etkilenebilirliği bir üst fikre, düşünceye ya da sözde üstün bir varlığa boyun eğmesine yol açmaktadır bu dürtüsel öğe. Bu yaklaşımda, irrasyonellik ve sözde-dindarlık tayin edici bir politik boyut kazanır.

Freud, Le Bon'un görüşlerini geliştirir kitle analizi bağlamında. Kitle, çifte libidinöz bağlanmışlık göstermektedir. Bireyler bir yandan sürü dürtüsü nedeniyle birbirleriyle birlik kurarken, öte yandan da kendini yönlendirecek bir lidere ihtiyaç duyar. Freud bu fenomeni âşık olma durumu ile karşılaştırır. Ona göre Führer, idealize edilmiş cinsel objesidir kitlenin, ulaşılmış ben-idealidir, onun kişiliğinde gerçekleştirilememiş bütün arzular yerine getirilmiş olur. Führer bu arzuların projeksiyon nesnesidir. Adorno, Freud'un tespitlerinde nasyonal sosyalizmin dâhiyane bir öngörüsünü bulurken, Canetti için Freud'un kitle-führer analizi çok yetersizdi. Freud'un analizi spontan kitle hareketleri ile hiyerarşik yapılanmış grupların hareketlerini birbirinden ayrı

tutmuyordu, ayrıca Canetti'ye göre, Führer'e/öndere libido bağı yorumu, otoriter güç-iktidar yapılarını açıklamaya yetmiyordu.

Canetti, tanıklık ettiği yirminci yüzyılın büyük çalkantılarıyla kuşatılmış kişisel deneyimlerinden yola çıkarak, insanda bir "kitle olma dürtüsü"nün varlığına bel bağlar. Bu dürtü, kişi olma dürtüsüyle karşıtlık oluşturur. İnsanı kitle olmaya zorlayan bir dürtünün varlığının inkâr edilmez olduğunu söyler Canetti. Kitlenin ne olduğu ise bir muammadır benim için, der; çözmeye çalışacağı bir muamma. Canetti daha 1922'de Almanya'da dış işleri bakanı Rathenau'ya düzenlenen suikastla birlikte kitle üzerinde düşünmeye başlar. 1925'in büyük enflasyonu, Canetti için bir kitle fenomenidir. Hızlı ve sınırsız büyüme hazzı enflasyonda rol oynamıştır. Ama bu kitlesel haz, ters yönde enflasyonu getirmiştir. Gene Canetti'nin kitleyle ilgilenmesine yol açan deneyimleri arasında, 1927 yılında hiç istemeden kendini bir kitlesel gösterinin içinde bulması yer almaktadır. 53 yıl sonra, o ayaklanmanın heyecanının hâlâ etinde kemiğinde hissettiğini söyleyecektir. Eriyip gitmiştir kitlenin içinde, yapılana karşı en ufak bir direnç oluşturmadan sürüklenmiştir kitleyle.

Denebilir ki Canetti kitlenin ne olduğunu değil de nasıl bir şey olduğunu merak etmektedir. Canetti, insan kitlelerinin yanı sıra imajiner kitlelerini de incelemeye çalışarak, Le Bon'un ve Freud'un sosyolojik analizine bir boyut ekler bir bakıma. Le Bon ve Freud'un kitlenin aklının regresyonu tespiti, aklın yabanıl insanın akıl seviyesine geri dönmesinde kitleye karşı bir argüman değil doğa halklarının ve tek tek mitlerin anlaşılmasına giden bir yol görür. Canetti'ye göre kitle *a) durmadan büyümek ister; b) kitlenin içinde eşitlik hâkimdir; c) kitle yoğunluğu sever* ve *d) kitlenin bir yöne ihtiyacı vardır.*

Ama kitle ya "korkutucu, kaçırıcı" bir yığın olarak çıkar karşımıza ya da hayata sarılmıştır. Dış tehlikelerden kaçan "kaçıcı kitledir" ya da mevcut baskıya direnen, başkaldıran, devrimci "dönüştürücü kitledir." Çok çeşitli olan kitleler her zaman reel değillerdir. İnsanlardan oluşmayan imajiner, kolektif birlikler de kitledir. İnsandan meydana gelmeyen ama gene de kitle olarak algılanan imajiner kitlelere Canetti "kitle sembolleri" der: Ateş, deniz, yağmur, nehir, orman gibi. Uluslarda da karşımıza çıkar bunlar. (Ancak bunları söylerken Almancada "Masse": Kitle, kütle, çağrışımının bağlama göre yapıldığını söylemek gerekir.) Bir ulus ne diliyle, ne kültürüyle ne de toprağıyla ne de tarihiyle belirlenir. Canetti bir ulusta daha çok bir "din" hali görmektedir. Bir ulusunun kendine ilişkin tasavvurları, duyguları, kitle sembolleri olarak kitlenin bilincinin en derin yerlerine kazınmıştır. Örneğin, Almanların kitle sembolü "ordudur". Ama ordu, ordudan fazla bir şeydir, yürüyen ormandır Almanlar için. Bir lider kitleyi kendi etrafında toplayıp kendine bağlasa da, Freud'un tespitinin aksine bu bağ libidinöz bir nedene geri götürülemez.

Kitle ve İktidar, nasyonal-sosyalizm üzerine bir kitaptır da. Hitler paranoyid bir güç sahibi olarak (dolaylı) tanımlanır metinde. İktidara ve güce sahip olmak hayatta kalmak, yaşama ısrarı, kaygısı demektir. Başkalarının yaşamasına ve ölmesine karar verme hakkı kişinin bu kendine yönelik yaşama, hayatta kalma kaygısının aracıdır. Korku, dehşet salma imkânı veren hakkın. Totaliter sistemde diktatöre tanrınınkine

benzer bir görünüm sunar bu hayatlar hakkında karar verebilme hakkı. Gelgelelim bir diktatörün Tanrı ile uzaktan yakından ilintisi yoktur, paranoyid bir iktidar, güç sahibidir o. İktidar ve güç ise *buyruklar* üzerinden gerçekleşir. Toplumsal hayat, örneğin eğitim vb. hep bu buyruklar, kurallar üzerinden işletilen iktidarlarla mümkündür. (Burada Canetti'nin annesinin ona yönelik eğitim, yetişme konusundaki belirleyici ısrarlarının yansısını bulmak mümkündür.) Canetti, kırklı yıllarda ABD'de Adorno'nun da içinde yer aldığı ampirik sosyoloji araştırmalarında önemli bir yer tutan, iktidara destek veren uygulayıcılar sorununa, *"otoriteryen kişilik"* sorununa, altmışlı yıllarda yazdığı kitabında bir bakıma pek itibar etmemişçesine kendi açıklamasını yapmaktadır. Burada temel iki kavramı işletir "antrieb und Stachel." İtici güç, motor, güç veren mekanizma ve mızrak ucu, batıcı uç, diken, dürten sivri şey" anlamlarına karşılık gelebilecek bu iki kavram, insanın "buyruğa" niçin bağımlı olduğunu açıklayacaktır. Cezalandırma korkusu, Canetti'yi göre, kişiyi verilen buyruğu icraya yöneltir. Bu icracının içinde, buyruğun bir parçası, bir cisim gibi, "o mızrak ucu, dürtücü diken" batıcı şey yerleşip kalır. Ne ki, "batan şey, bedene yabancı bir şeydir" rahatsızlık verir; acı verici bu batma, bu batıcı uç, kişiyi, kendine dıştan verilmiş buyruğu hatırlamaya yöneltip durur. Ondan kurtulmaya çalışan kişi, kendisi buyruk vermeye başlayarak o ucu dışarı atmaya yönelir. Böylece o da iktidar, güç uygulayıcısı olup çıkar; ilk buyruktan, tepeden aşağıya, son kurbana kadar bir iktidar/güç sarmalı oluşur. Kişinin üstesinden gelemediği buyruk-batırıcılar, kişiyi en berbat güç sahiplerine dönüştürebilir. Buyruğun kaynağı çökünce, o kişilere, diyelim ki Alman toplumunda olduğu gibi, kitleye ne yaptığı sorulunca, kendilerini tanıyamaz halde oldukları görülür. Kısacası diktatör ölünce kitleye kendini inkâr etmekten başka çare kalmaz. Altmışlı yılların ortasında bir tür hesap sormadır bu, Alman halkından ve öteki destekçi kitlelerden.

Akıl-Mantık. Uygarlık döneminde gerçi insanların o en eski, ilkel güdüleri evcilleşmiştir, ama ikide birde ortaya çıkmadan edememektedir. Canetti bize, bu sarmaldan nasıl çıkılacağına dair bir yol sunamamaktadır. Kişi kendine verilen buyruklardan uzak durabilmek için *asosyal* olmak zorundadır ona göre. Aklın ve etiğin sularında hiç gezinmez *Kitle ve İktidar*. Kendine kadar uzanagelen bilimsel birikime aldırış etmeyen Canetti, daha çok bir "edebiyatçı" gibi çıkar burada karşımıza. Adorno onun reel olan ile mitik olan, gerçek ile imajiner arasına belirgin bir çizgi çekmeyişini "skandal" olarak nitelemiştir. Afrika, Asya, Amerika ve Avustralya ilkel kabilelerinin, yerlilerinin mitik geleneklerini "kitle şemaları" kurmak için değerlendirişi, Adorno eleştirisinin ana hedefi olmuştur.

Mitleri, tasarımları, hayal edilenleri "somut, yaşanabilir şeyler" gibi değerlendirmesi, *Kitle ve İktidar'ı* bilimsel metnin ötesine, edebiyat alanına doğru çekmektedir herhalde. Canetti, kitle fenomenlerini ve iktidar yapılarını imgelere, tasarımsal yansımalara çevirip durmaktadır metninde.

Kitle ile iktidarın/gücün ilişkisini bilimsel temellere dayanarak açıklama bekleyen okur, başka kaynaklara başvurmak zorundadır. Yeni baskısı Ayrıntı Yayınları'ndan 2010'da çıkan *Kitle ve İktidar*'ın ilk yayınlanışında, bize özgü bir tuhaflıkla olsa

gerek, bu "batıcı uç, mızrak ucu. ok, vb." tartışması aldı başını gitti. Çevirmeninin iyi bir karşılık seçmediği iddiaları, adeta kültürel alanda magazinleşti (dar bir çevrede de olsa). Canetti'nin sadece psikanalizin, özellikle Freud'un "kitle psikolojisi" açıklamalarını, Fromm ile daha otuzlu yıllarda sosyoloji araştırmaları alanında geçerlilik kazanan "otoriteryen" (otoriteye sadık ve destek olan) kişilik ile ilişkili sonraki bütün açıklamaları bir bakıma yetersiz bulmuş gibi kendi temel modellerini sunan tutumu, belki de *Kitle ve İktidar*'ın apayrı bir türde insanların ceza verici sürülere dönüşmesine getirdiği yorumu değerli kılmaktadır. İnsan denen muammanın karşısında Kafka'nın *Ceza Sömürgesi*'ndeki adalet ve ceza makinesi de bir metaforun, bilimin dolaştığı alanlardan çok daha fazlasını düşündürebileceğini göstermez mi?

DİZİN

Altenberg, Peter 176
Aubrey, John 86, 206, 213
Austin, John Langshaw 48, 216

Bayley, John 180, 219, 226
Beatles 49
Benedikt, Friedl 215, 226, 227, 229
Bernal, J. Desmond 147, 148, 149, 150, 152, 220
Bevan, Aneurin 145
Blake, William 32, 52, 66, 88, 144, 207
Bleek, Wilhelm Heinrich Immanuel 141, 215
Bombois, Camille 155
Bonham-Carter, Cressida 33
Brailsford, H. N. 58
Brailsford, Miss 58
Brawne, Fanny 142
Browne, Thomas 31
Brownell, Sonja 85, 86, 217
Bunyan, John 31, 213
Burton, Robert 31, 213
Busoni, Ferruccio 58

Calderon, Bucky 39
Canetti, Veza 51, 59, 62, 63, 65, 66, 73, 74, 75, 92, 118, 119, 120, 121, 138, 175, 176, 177, 188, 196, 224, 225, 226, 227, 230
Cape, Jonathan 46, 130, 216
Carlyle, Thomas 92
Channing, Mark 55, 216
Chuang-tzu 116
Churchill, Winston 124, 127, 145, 151, 203, 221
Coleraine, Lord *bkz.* Richard Law 124, 218
Connolly, Cyril 86, 217, 221
Conrad, Joseph 47
Constable, John 162
Croft, Diana 154, 221
Croft, Michael 156
Croft, Sir Henry Page 154, 221
Crovo, Ehepaar 56

Daisy 59
Dante Alighieri 32, 92, 126, 127, 129, 145, 154, 197, 207
Dantin Sereseda 110, 111
Dantin, Herzog 110
Darwin, Charles 144, 219
Darwin, Familie 47, 133
Derrida, Jacques 179
Dickens, Charles 53, 117, 120
Donne, John 31, 213, 214
Dostoyevski, Fyodor M. 114
Dryden, John 31
Dunne, J. W. 59, 217

Einstein, Albert 95
Eliot, T. S. 32, 33, 36, 37, 59, 84, 144, 207, 208, 213, 214, 221
Emmanuel, Pierre 84, 85, 86, 217
Empson, Hetta 34, 40, 41, 84
Empson, William 34, 40, 41, 42, 84, 214
Erman, Johann Peter Adolf 144

Falconer, Mr. 56, 58
Fox, George 31, 78, 213
Franco 154
Franke, Otto 56
Freud, Sigmund 95, 133, 148, 179, 219, 225, 233 234, 236

Gabo, Naum 144
Galton, Francis 47, 216
Gardiner, Alan 56, 144

Gardiner, Heddi 145
Gardiner, Margaret 145, 167, 168, 220
Gaulle, Charles de 103
Glock, Clement 87, 217
Goethe, Johann Wolfgang von 32, 52, 207
Gombrich, Ernst 38, 215
Graham-Harrison, Francis 48, 216
Grimm, Jakob ve Wilhelm 197
Grocer 59

Hayward, John 36, 37, 214
Heartfield, John 154, 221, 225
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 32, 33, 179
Heidegger, Martin 179
Heine, Heinrich 120
Hepworth, Barbara 114, 220
Herzen, Alexander 114
Hitler, Adolf 64, 81, 145, 161, 174, 206, 218, 220, 235
Hobbes, Thomas 32, 213, 230
Hölderlin, Friedrich 52, 72, 73, 75
Homer *Odysseia* 197
Hore-Belisha, Leslie 175, 176, 222
Hotspur, Percy 88
Hübler, Miss 39
Hugo, Victor *Sefiller* 120
Huntington, Alfreda 38, 39, 215
Huntington, Constant Davis 215
Huntington, Gladys
Hursthouse, Kae 38, 215
Irving, Edward 92
Isherwood, Christopher 216

Jay, Douglas 195, 223
Jerwing, Edward 207
Jonson, Ben 31, 53, 213
Joyce, James 169, 222
Jung, Carl Gustav 88, 89, 133

Kafka, Franz 38, 120, 217, 229, 231, 232, 238
Keats, John 142, 144, 213
Kepler, Johannes 148
Koestler, Arthur 156
Kokoschka, Olda 172, 216
Kokoschka, Oskar 155, 156, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 216, 221, 222
Konfüçyüs 56, 115, 116, 218
Kraus, Karl 52, 225

Laforgue, Jules 32, 214
Lamb, Charles ve Mary *Shakespeare'den Hikâyeler* 197
Lancaster, Bay ve Bayan 59
Law, Richard (Dick) 124, 125, 218
Liebermann, Max 155
Lloyd, Lucy C. 215
Loos, Adolf 174, 222
Lund, Engel 118, 218

Macaulay of Rothley, Thomas Babington, Lord 216
Mahler, Alma 121, 176, 177, 218, 221, 222, 226, 229
Mahler, Anna 121, 176, 177, 218, 221, 226
Mann, Thomas 120
Manrique, Jorge 138
Marx, Karl 147, 148, 233
Masaryk, Tomás Garrigue Maxwell 172
Maxwell, Aymer 45, 87, 89, 91, 82, 93, 94, 95, 99, 101, 105, 106, 107, 108, 110, 112, 190, 191, 192, 193, 198, 199, 200, 201, 205, 207, 215
Maxwell, Christine 92, 207
Maxwell, Gavin 45, 87, 90, 91, 92, 191, 198, 199, 215

Maxwell-Fyfe, David 48, 216
Meakin, Miss 56
Memling, Hans 183, 187
Meng-Çu 116
Michelangelo 172
Milburn, Gordon 60, 73, 117, 214
Milburn, Mary 60, 63, 88, 90, 91, 92, 207
Miller, Lee 160, 165, 222
Milton, John 31, 213
Mondrian, Piet 171
Monmouth, James Scott 131, 219
Montgomery of Alamein, Bernhard 128, 219
Moore, Henry 160, 220, 222
Motesiczky, Henriette von 56
Motesiczky, Marie-Louise von 56, 216, 226
Mountbatten, Lord 150, 151, 221
Muir, Erwin 88, 217
Murdoch, Iris 138, 179, 181, 183, 190, 219, 222, 223, 226
Myers, L. H. 38
Napoleon 81, 197
Naylor, James 58
Newton, Eric 58
Newton, Isaac 148
Nicholson, Ben 144, 171, 220
Nietzsche, Friedrich 33, 126, 127, 129
Northumberland, Herzog von 87, 88, 90, 92, 108, 191

Owen, Wilfred 79, 217
Pannikar, Kavalam Madhava 112, 114
Paolozzi, Eduardo 87, 217
Penrose, Roland 160, 165, 167, 222
Percy, Familie 87, 90, 92, 108, 191
Petrarca, Francesco 92
Phillimore, Bay 104
Phillimore, Bayan 102, 105, 106, 107, 108, 110, 218
Picasso, Pablo 158, 159, 165, 173
Pyke, Geoffrey 150, 151, 152, 220
Plato 181, 219
Pound, Ezra 32, 214
Powell, Enoch 125, 126, 127, 129, 218
Priestley, John Boynton 59
Raine, Kathleen 36, 47, 84, 85, 86, 87, 132, 133, 214
Read, Herbert 79, 80, 88, 208, 217, 222
Richards, Ivor Armstrong 40, 214, 215
Ridley, Jasper 33
Roberts, George 196, 222
Rosenberg, Isaac 79, 217
Rossetti, Dante Gabriel 154
Rossetti, William 154
Russell, Bertrand 102, 106, 107, 108, 110, 111, 112, 113, 114, 208, 217, 218, 226

Sartre, Jean-Paul 179, 192, 219, 223
Sasoon, Siegfried 217
Schiele, Egon 174, 222
Scholem, Gershom 58
Schwitters, Kurt 221
Scott, Paul Mark 86, 217
Shakespeare, William 31, 86, 87, 88, 100, 117, 197, 206, 213
Shaw, George Bernard 102, 103, 104, 106, 107, 149, 151, 152
Slough, Lilly 60, 64, 65, 66
Smith, Henri 170, 171
Sonne, Abraham 226
Sparrow, Richard 58, 59
Spearman, Diana 48, 122, 123, 216
Spender, Stephen 155, 221, 223

Steen, Jan 59
Steiner, Franz Baermann 38, 134, 136, 138, 140, 141, 183, 185, 188, 189, 194, 214, 215, 216, 226
Steiner, Suse 138
Stephen, Leslie 47, 216
Stewart, Carol 51, 216
Stewart, Lord David 93, 94, 95, 96, 98, 99
Stewart, Ursula 93, 94, 99, 100, 206, 210
Strafford, Thomas Wentworth 131, 219
Swift, Jonathan 31, 49, 52, 213
Swinburne, Algernon Charles 86

Tell, Wilhelm 197
Thackeray, William Makepeace 119
Thatcher, Margaret 36, 45, 202, 203, 204, 223
Thomas, Caitlin 203
Thomas, Dylan 32, 34, 84, 86, 208, 214, 226
Ticcioti, Francesco 58
Tolstoy, Leo N. *Anna Karenina* 120, 121
Tonybee, Philip 38, 215
Trevelyan, George Macaulay 47, 216
Tung Chung-shu 56
Turner, Joseph Mallord William 156

Uhlman, Diana *bkz.* Croft 154, 221
Uhlman, Fred 154, 155, 156, 157, 221

Van Gogh, Vincent 38
Vaughan Williams, Ralph 194, 195, 205, 208, 223
Vaughan Williams, Ursula 208
Vivin, Louis 155

Wagner, Richard 33
Waley, Arthur 34, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 214, 226
Walpole, Horace 108
Webb, Beatrice 104
Webb, Sydney 104
Wedgwood, C. V. 45, 130, 132, 215, 219
Wedgwood, Josiah 47
Weil, Simone 181, 223
Wittgenstein, Ludwig Joseph Johann 179, 181
Woolf, Virginia 47, 214

Yeats, William Butler 32
Yetts, Mr. 56, 58

ELIAS CANETTI

Soylu Sınıfın Sonbaharı*

İngiltere Yılları

Türkçesi: Veysel Atayman

"Anılardaki İngiltere benim için renklere büründü; orada kırk yıldan fazla bir süre içinde olup biten her şey, sanki sonunda *eksiksiz* ortaya çıkabilmeyi beklemiş gibi, karşımda duruyor."

Tüm dünyada özellikle romanı "*Körleşme*" ve antropolojik çalışması "*Kitle ve İktidar*" ile ses getiren edebiyatın kuşkusuz en önemli isimlerinden biri olan Elias Canetti, İkinci Dünya Savaşı tüm çılgınlığıyla sürerken İngiltere'ye yerleştiği, eserlerinin henüz çoğu kimse tarafından bilinmediği zamanlarda, kendisine tamamen yabancı bir kültür ve çevrenin içinde adeta sürgündeymişçesine var olmaya çalışırken, dönemin entelektüel camiasına ilişkin derinlemesine tespitlerde bulundu. *Soylu Sınıfın Sonbaharı–İngiltere Yılları*'nda dostlukların, kırgınlıkların, kızgınlıkların, küçümseyişlerin ve hayranlıkların anlamı T.S. Eliot, Iris Murdoch, Franz Steiner gibi isimlere dair anılarda hayat buluyor.
Hem kişilere hem de savaş koşullarında alışkanlıklarını meydan okurcasına sürdüren İngiliz entelektüellerinin yaşam tarzına odaklanan müthiş bir portre galerisi.

ISBN 978-975-570-482-1

*SEL

ELIAS CANETTI • SOYLU SINIFIN SONBAHARI *